This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Mitrovics Gyula

összegyüjtött

Papi Dolgozatai

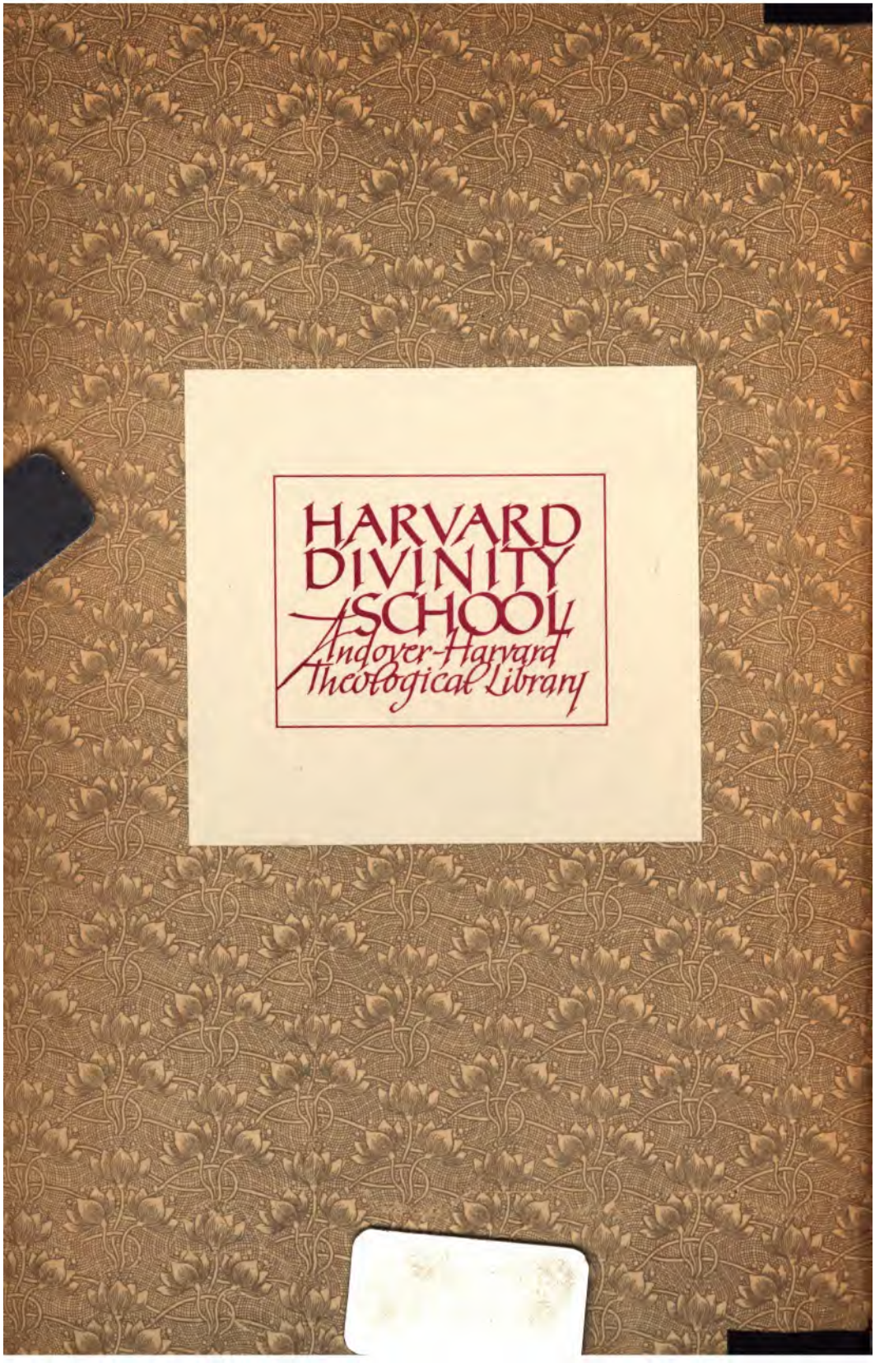
HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

MITROVICS GYULA

ÖSSZEGYÜJTÖTT

PAPI DOLGOZATAI.

MITROVICS GYULA

ÖSSZEGYŰJTÖTT
PAPI DOLGOZATAI.

KÖZREBOCSÁTJA FIA:

Ifj. MITROVICS GYULA.

I.

AMIT AZ ÉLETBŐL ÉS A BIBLIÁBÓL TANÚLTAM. I.

Ára kötve 7 korona.

*

DEBRECEN, 1906.
HEGEDŰS ÉS SÁNDOR KÖNYVKIADÓHIVATALA.

AMIT AZ ÉLETBŐL ÉS A BIBLIÁBÓL TANULTAM.

*

EGYHÁZI, SZERTARTÁSI ÉS MÁS LELKÉSZI BESZÉDEK.

ÍRTA

MITROVICS GYULA,

THEOL. TANÁR ÉS FŐISKOLAI LELKÉSZ SÁROSPATAKON, A TISZÁNINNENI REF. EGYHÁZKERÜLET EGYHÁZI FŐJEGYZŐJE, UTÓBB DEBRECENI REF. LELKÉSZ.

ELSŐ KÖTET.

*

Ára kötve 7 korona.

*

DEBRECEN, 1906.
HEGEDŰS ÉS SÁNDOR KÖNYVKIADÓHIVATALA.

BX
9445
.M58

Debreczen sz. kir. város könyvnyomda-vállalata. 1906—1488.

ELŐSZÓ.

Rendkívül örvendek, hogy édes atyám „*Összegyűjtött Papi Dolgozatai*“-nak első kötetét végre a világ eleibe bocsáthatom. A többi kötetek az előfizetési felhívásban közölt módozatok szerint szakadatlan egymásutánban fognak következni.

Az első kötet tartalmát, mint a felhívásban is jeleztük volt, még maga édes atyám állította össze „*Amit az életből és a bibliából tanúltam*“ címmel. — A megboldogúlt szándékát és eredeti terveit akartam szolgálni azzal is, hogy ezt a kötetet és ezzel a címmel bocsátom előre. Lehetőleg a tartalom is az, amit a megboldogult maga szánt ebbe a kötetbe. Ő ugyanis megállapította tervezett kötetének teljes tartalomjegyzékét, a közlendők címét és sorrendjét. A darabok nagyobb részét azonban csak épen kijelölte, megnevezte, de nem szedte össze; azért nekem kellett a nagy irathalmazból az illető egyházi beszédeket kivá-

logatnom. A legtöbb darabra magát a címet sem jegyezte föl, csak ily általános jelzésekkel látta el: „áldozócsütörtöki egyházi beszéd“, „virágvasárnapi“, „iskolai évmegnyitáskor“ stb. Így a beszédek tartalmának az áttanúlmányozására volt szükségem, hogy a címhez a megfelelő darabot, és megfordítva, megtalálhassam. Hogy mindezt megtehessem, előbb természetesen nagyjából rendeznem és csoportosítanom kellett a megboldogultnak összes iratait. Így sikerült egynek a hijával valamennyi egyházi beszédet megtalálnom. „Vettetek-e szent lelket“ című pünkösti beszédének azonban már nem tudtam nyomára akadni s így mellőznöm kellett. Olyan darabot azonban, amelyet ő ide nem szánt, egyet sem vettem fel.

Gyakorlati szempontból terjedelem dolgában el kellett térnem az ő tervétől. A megboldogult ugyanis a tartalmat két részre osztotta: „Prédikációk“, „Szertartásiak és „Vegyesek“ cime alatt. Mindkét részbe 38—38 darabot osztott be. Már pedig 76 közönséges, ünnepi, szertartási és alkalmi egyházi beszéd és ima nehezen férhet el egy kötetbe. Még ha a tetszetősség és a kényelem szompontjait feláldozom is, még akkor is lett volna két akadály: neveze-

tesen az egész vállalat beosztása és az a körülmény, hogy egy ily vaskos kötet ára bizony egyszerre nagyobb összeggel terhelte volna meg a könyvvásárlót. Ezt pedig kerűlni akartam. Azért a tőle ideszánt daraboknak egész második csoportját s az elsőből is 11-et félre tettem egy későbbi kötet számára.

Szépirodalmi szerzőink kiadásainak mintájára teljesen kritikai, tudományos módszerrel szerettem volna az egész vállalatot szerkeszteni. Erről azonban, legalább részben, le kellett mondanom. Komoly megfontolás után alapos okok kényszerítettek erre.

Édes atyámnak ugyanis a stilusa minden szépsége ereje és gazdagsága mellett is nagyon nehézkes volt. Gondolatainak a mélysége és bősége, már a dolog természeténél fogva is megnehezítette előadását. Az sem vált előnyére, hogy — sok más divatos írónkkal ellentétben — kevesebbet írt és többet gondolkozott, mintsem az a tartalom és alak kívánatos összhangjának a javára vált volna. A német theológiai és filozófiai művek pedig itt-ott még magyar nyelvérzékét is megvesztegették. Mindezekhez járult még, hogy az utolsó simítást csak a katetrában, élőszóval végezhette el. Azért ha csak nem akartam máskülönben rendkívül nagyértékű

műveinek elterjedését megnehezíteni, kénytelen voltam ezt az utolsó simítást magam elvégezni. Ezt azonban mindenütt a lehető legnagyobb óvatossággal és felelősségem teljes tudatában tettem. *Gondolatait, azok beosztását és elrendezését, valamint beszédeinek szerkezetét sehol sem érintettem.* Ha lehetett, saját szavait még javításaimban is megtartottam. Így tehát úgyszólván csak a szórenden és a szókapcsolatokon tettem a nélkülözhetetlen módosításokat s végül terjedelmes körmondatait bontogattam fel. *Abban a tudatban cselekedtem így, hogyha életében megjelenhetnek a művei, mindezeket az én kérésemre ő maga megtette volna.* A közöttünk levő viszony teljes jogot ad nekem erre a feltevésre.

Szokatlan eljárás ez részemről, de nem mondhatom, hogy egészen párja nélkül való lenne. A szerző felhatalmazására hivatkozva, Gyulai is javította a Kemény, Helfi is a Kossuth írásait, — ha szabad kicsit a nagyokhoz hasonlítanom. Egyébiránt, ismétlem, teljes mértékben vállalom érte a felelősséget. Másrészről a komoly kritikának és a tudományos szempontból érdeklődőknek egybevetés céljából szívesen bocsátom rendelkezésére az eredeti, teljesen érintetlen kéziratokat.

Egyházi irodalmunkban az is egészen szokatlan, hogy a kötet végén jegyzeteket csatolok az egyes darabokhoz. Ha azonban egyházi irodalmunknak a *történetét* ahoz a szinvonalhoz akarjuk előkészíteni, amelyen világi irodalmunknak a története áll, akkor nézetem szerint az irodalmi közzétételnek ez a módszere nélkülözhetetlen. De különben is, még ha fiúi túlbuzgóság, vagy elfogultság is tőlem, hogy atyám egy-egy alkotását ilyen pepecselő gondozás mellett bocsátom irodalmi útjára, és ha talán így valamivel többet is adok az elégnél, úgy hiszem, hogy ezt, ha gyengeség, vagy túlzás is tőlem, bárki elnézheti. Mert ha csakugyan van némi irodalmi, maradandó értékük e beszédeknek, az irodalomtörténetre nem közönbösek azok az adatok, amelyeket róluk följegyezni jónak láttam. A világi irodalom példája legalább ezt mutatja. Ha pedig nincs, akkor sem ártottam vele; sőt egyházi, templomi kulturánk szempontjából egyiköknek-másikoknak még így is lehet némi történelmi érdekessége a jövőben.

Az előfizetők lassú gyülekezése és azok, miket a fentiekben elmondottam, mentsenek ki késedelmemért is.

Végül: az a cég, amelyik az előfizetést hirdette, a jelentkezők csekély száma miatt a kiadásra nem vállalkozhatott; azért a nagyobb keretekben mozgó derék debreceni kiadók, *Hegedűs* és *Sándor*, vették gondozásuk alá a most meginduló egész vállalatot.

Ifj. Mitrovics Gyula.

TARTALOMJEGYZÉK.

		Oldal
Előszó		V
Visszaemlékezés Mitrovicsra		1
I.	Az én lelkipásztori hitvallásom. (Beköszöntő.)	24
II.	Ments ki Uram engemet! (Úrvacsorai.)	43
III.	Isten igéje és az emberi szív. (Tavaszi vetéskor.)	49
IV.	A kánai menyegző. (Farsangi.)	58
V.	Ilyen főpap illik mi hozzánk! (Kun Bertalan püspök jubileumára.)	68
VI.	A mások vallásos meggyőződése iránt való türelmetlenség. (Közönséges.)	77
VII.	A hit jó cselekedetek nélkül. Werkmeister nyomán. (Konfirmációkor.)	88
VIII.	A szeretet régi és új törvénye. Lang Henriktől. (Közönséges.)	96
IX.	Isten és a világtörvények. Lang Henriktől. (Közönséges.)	113
X.	A világítéletről. (Közönséges.)	126
XI.	A magyar nemzeti lobogó. (Millenniumi.)	135
XII.	A hamis és a valódi keresztyén okosság. Schwarz Károly nyomán. (Közönséges.)	148
XIII.	Isten igazságossága. Hausrath Adolf nyomán. (Közönséges.)	156
XIV.	Emberi vágyaink és reményeink csalódása. Hausrath Adolf nyomán. (Közönséges.)	165
XV.	Isten után való vágyakozásunk. Hausrath Adolf nyomán. (Közönséges.)	173
XVI.	Az élet apró gondjai és hiábavalóságai felett való panasz. Hausrath Adolf nyomán (Közönséges.)	179
XVII.	Az Isten csak utoljára! (Közönséges.)	187
XVIII.	Komoly intelem és nagy ígéret ünnepe ez. (Husvéti.)	196

Oldal

XIX. „Mit állotok itt, nézvén a mennybe?“ Schenkel Dániel után. (Áldozócsötörtöki.) 202
XX. „Légy ember!“ (Iskolai évmegnyitásakor.) . . . 208
XXI. A bírni vágyás szertelenségének oka és következményei. Hausrath Adolf nyomán. (Közöns.) 216
XXII. A látszat csal. (Közönséges.) 225
XXIII. Amint a sátán cselekszik. Spurgeon Károly nyomán. (Közönséges.) 234
XXIV. Lázár és a gazdag. (Közönséges.) 246
XXV. „Nem beszédben áll az Isten országa“. Hausrath Adolf nyomán. (Közönséges.) 255
XXVI. A farizeus és publikánus. (Közönséges.) 262
XXVII. Mi módon lehet a keresztyén vallás a béke kötelékévé? Hausrath Adolf nyomán. (Közönséges.) 271

Visszaemlékezések Mitrovicsra.

(1841. máj. 16—1904. jan. 25.)

I.

Vasárnap volt. Híveinek kívánságára az ő megszokott, kedves katedrájából, az egyszerű, de nemes ízlésű, csínos boltívek között csak épen hogy felszállott a sóhajtás az ő megkönnyebbüléseért. Hívei, kik annyi nemes szomjúsággal követték gondolatainak fárasztó mélységeibe a hit és tudás forrásai után, szerteoszolva, alighogy hazaértek: az ő lelke is hazatért az ő teremtő urához, a nagy lelkek örök forrásához. Mire dél lett, lelke elhagyta ezt a testi világot. Hiszen úgyse sokkal tudott már neki többet adni, mint keserű csalódásokat tervezgetéseihez, bilincseket nagy lelkének röpüléséhez és mérhetetlen lelki gyötrelmeket ezek elviseléséhez. Keresztyén hitének minden balzsamára, érzékeny lelkének összes erőire, övéi szeretetének teljes áldozatkész figyelmére volt szüksége annak a megnyugvásnak a magára erőszakolásánál, amelyről utolsó írott sorai tanúskodnak: *„Éltem. Sokat küzdöttem. Tengernyit csalódtam, És most elfáradtam, nyugodtan halok meg . . . A halálnál nincs szebb álom! . . . Érdemes érte élni!!“*

—Shakespeari szavak — mondá reá költői lelkű barátja és munkatársa az Úr oltára körül.

— Keresztyéni és őszinte szavak, — igazolhatják azok, kik látták az ő lelkét nyugalomban és zokszó nélkül repülni a halhatatlan létel felé. És bizonyíthatják ama férfias biztossággal papírra vetett utolsó vonások is.

Az élet keserű csalódásai felett érzett fájdalma csak addig dúlta lelkét, amig le nem számolt küzdelmeivel. De mégis; ezután is a szívébe harapott még egyszer, utóljára. Akkor, amikor november utolsó vasárnapján (XI. 30.) újra megkondult a Kossuth-uccai templom harangja és ő lábon hordott betegségétől összeroskadva az ágyba hanyatlott, pedig a palást is a vállán, a biblia is — indúláshoz készülve — a kezében voltak.

E nagy leszámolás után már csak testi fájdalmai voltak.

De hát mi bántotta az ő lelkét? Mi volt az ő életének az a nagy csalódása, amelyről utolsó sorai is tanúskodnak? Ha élettörténetének külső folyását vesszük: nagyban és egészben szerencsésnek, sőt boldognak mondható. Pályáján elérte, amit egyáltalában ember a papi pályán elérhetett. Mint tanár az ő nevére esküvő tanítványok díszes seregével s azok ünneplő ragaszkodásával dicsekedhetett volna, ha t. i. a hiúság (sok ember nagyságának e meggyalázója) gyengeségei közé tartozott volna; mint tudós, kicsinyes viszonyaink ellenére is az európai nagy protestáns népek theológusaival állott egy vonalban; mint írónak szinte korlátlan sikerei voltak: mint pap megrázta hallgatói lelkét s aztán fölemelte a gondolatok tisztító sphaeráiban és másfél egyházkerület müveltjei és előkelő szinvonalú papi szónokai tekintettek föl reá,

mint követendő mesterükre. Évtizedeken át volt egyházkerületének a közvéleménytől úgyszólván ellenmondás nélküli egyhangúsággal kiszemelt püspökjelöltje; ámbár, ha nem lett volna is olyan határtalan nagy tisztelője Kun Bertalannak, mint volt, akkor is, saját szavaival élve, gondolatának még csak árnyékában sem volt az élő fának döntögetése, sőt anyagi tehetetlenségére hivatkozva, amint tetteivel is megmutatta, soha nem is számított rá.

Családi élete is boldog és megelégedett volt. „Otthon és a katedrában vagyok a legboldogabb", ezt szokta mondogatni. Szokatlanúl gyöngéd viszony füzte idősb fiához, ki a legszeretőbb atya mellett egyúttal a legbensőbb barátot is kettős fájdalommal siratja benne. A szerelem tüzében összeforrott ifjak szokása szerint a gyöngéd apa gyakran küldte a távolban vándorló fiú után kertjének első ibolyáit, utólsó chrisantemumát. „A virágokban, fiam, — írta ilyenkor — sohasem csalódik az ember. Az hálásan mindig visszaadja a ráfordított gondot és fáradságot". Hordozgatta is kedveltebb virágait ablakról-ablakra, amint a napfény változott.

Az is páratlanul álló kitüntetés volt rá nézve, — melyet az ő minden ellenkező látszat ellenére is szerény lelke egész nagyságában átérzett — hogy őt, ki szerkesztő korában úgyszólván testével fedezte a „husvéti igazságok" hirdetőjét, aki az „új orhodoxia" ellen is fulmináns cikkelyekben tiltakozott: a dogmatikus theológiai gondolkozás legerősebb fészkę, Debrecen, választotta meg élete utolsó évtizedében lelkészeül.

És mégis, úgyszólván, egész életén a keserü melancholia sötét fonalának kellett áthúzódnia.

A Sárospataki Lapokban közölt visszaemlékezések, melyek a baráti és tanítványi szeretetnek olyan megható szépségű virágai voltak, szintén megemlékeznek erről; sokan egyenesen megkísérlik magyarázatát adni későbbi visszavonulásának. Nézetem szerint azonban nem találtak rá mindezeknek igazi forrására.

II.

Az bizonyos, hogy a kedélyhangúlat zordonsága a szeretet kiapadhatatlan kincseivel telt szívét, különösen a távolabb állóktól, gyakran eltakarta nehézkes ködével. Az is bizonyos, hogy e lelki jelenség és az ő lassú, de mind keserűbb visszavonultsága között, melyet csak utolsó előtti évében derített meg ábrándos irodalmi terveivel, kell valami okozati összefüggésnek lennie. Én, ki oly sokszor és olyan közelről, a szeretet aggódó gondosságával, de egyúttal a lelki világ érdekes problémái iránt érzett ellenállhatatlan vonzalommal, olyan közelről analyzáltam az ő szellemi életét és aki a lehető tárgyilagosságot is azért mindenkor igyekeztem az ő elemzésénél is megőrízni: mindezeknek közös forrását abban látom, hogy neki *élethívatásának a betöltésénél kellett keserű csalódást szenvednie.*

Nagy szavak s így általánosságban kifejezve tartalmuk talán nem is egészen világos. Részletesebben kell kifejtenünk.

Korának theológusai közt, a nála 25 évvel idősebb Ballagit kivéve, talán egynek sem volt szélesebb theológiai és általános tanultsága, mint neki. Eleinte egyháztörténelemre, majd exegezisre készült (később is mindig az eredeti görög szöveget használta elmél-

kedései alapjául) s csak külföldi tanúlmányainak a végén szólították fel, hogy most már a gyakorlati theológiával kapcsolatos tudományokhoz kell szegődnie. Püspöke szavaival nyugtatta meg magát megkedvelt tárgyainak odahagyásáért: egy jó theológusnak mindent kell tanúlnia. Itthon a theológiai erkölcs-tudomány s különösen az azzal összefüggő bölcseleti kérdések kezdték vonzani. Annyira, hogy amikor egy akadémiai pályakérdés Pauernek és Öreg Jánosnak a szabad akaratról szóló érdemes munkáit eredményezte, ezzel a kérdéssel, bár más szempontból, ő is foglalkozott s könyvtárában számos, erről a kérdésről szóló külföldi mű maradt utána. Úgy, hogy csak ide nem tartozó körülmények akadályozták meg őt abban a tervében, hogy részt vegyen az akadémiai versenyen. Tanúlmányaihoz járúlt tudományos életének egy másik megbecsülhetetlen szokása: szabad idejének jelentékeny részét is magányban, ridegnek tetsző szótalanságban töltötte el. A nagy világ, mielőtt erre csak részben is, a legkisebb ok lett volna, jobbára ezért hitte őt mogorvának és talán embertársait lenéző kevélynek. Pedig ezek az idők voltak a gondolkozását mélyítő, a mások gondolatvilágát assimiláló elmélkedések termékeny, gazdag percei. Ekkor gazdagodott és emelkedett az ő világfelfogása. Nem épen gyorsan működő, de roppant emésztő és munkabíró képességgel felruházott és mindenek felett súlyos gondolatoktól iskolázott agyának hatalmas kohója ilyenkor gyúrta, forrasztotta és idomította azokat a gondolattömegeket, melyeket feldolgozó erejéhez méltó nagy acceptiv képességével naponként magába szívott. Így hát alapos és széleskörű tanúlmányai a hosszas, szigorú és mély

gondolkozás sajátos egyéni, intenzív erejü tüzében izzottak át.

Egyfelől tanúltsága, másfelől erősen iskolázott gondolkozása, — mert tanúlmány és elmélkedés nála mindig nyomon követték egymást, — tudományos és gyakorlati téren is következetes és erős meggyőződést teremtettek benne. Valóban, a felületesebb szemlélő is megjegyezhette, hogy gyakorlati téren sem akadt olyan kérdésre, amely az ő elvi alapokra berendezett gondolkozásában ne talált volna megfelelő és mindig elvi színvonalon álló kész feleletre. Tudományos téren meg olyan mély és magvas volt mindig felfogása, hogy előadásának világos volta mellett is — ami megint annak volt az eredménye, hogy sokat tanult, de még többet gondolkozott, — gyakran amiatt volt baja, mert a legtöbb ember természete nem is szereti, meg nem is bírja ki az eszmék régiójának hideg levegőjét.

De ő kibírta, sőt mindig csakis azt kereste.

Azokon a sasszárnyakon is, amelyeket Apáczai a philologia és philosophia képében ad a theologia alá, ő a magasba, a legmagasabbra szállt. Olyan magasra, hogy sokan, bár csak félve tekintettek e magaslatokra, már is „gombolkózni“ kezdtek és a dogmatikus gondolkozás kényelmes és meleg takarói után nyúltak. Ő neki az volt a meggyőződése, hogy *a szabadelvü theologia mit sem árt a vallásos eszmék erejének és győzelmének*; *sőt, hogy épen a hivatalos dogmák hirdetése, vallása és emlegetése ellensége az igazi vallásosság elterjedésének.* De még ez nem lehetett volna se külső összeütközéseknek, se belső meghasonlásnak a forrásává nála. Hiszen a szabadelvü theológusok mindig így gondolkoznak anélkül, hogy ezért magáért ka-

tasztrófaszerü ellentétek merülnének fel. Csakhogy ő azokkal tartott, akik egy lépéssel még tovább mentek.

III.

Mitrovics úgy gondolkozott, hogy a protestántizmusnak a saját múltjából és lényegéből kifolyólag elsőrangú hivatása, sőt több, egyenesen kötelessége a vallásos gondolkozás terén is lépést tartani világfelfogásunk változásaival és bővüléseivel. Minden változik, minden módosúl, ami csak él ezen a teremtett világon. Egyedül a vallásos gondolkozás legyen a dogmák sarkophágjában megcsontosodott múzeumi múmiává? A protestantizmus az *élő* hitet prédikálja. Legyen *élő* hát a mi hitünk is; élő, azaz a történelem és a tudomány ezer benyomásaira reagáló, a tökéletesedés ideálját kereső, tehát a fejlődés útján járó hit. Mert ha nem tud élővé lenni, nem tud bele illeszkedni mai történelmi, természettudományi és bölcseleti világfelfogásunk keretébe: lassanként elmarad tőlünk, lefoszlik lelkünkről, mint fejlődő idomainkról a gyermekruha. Épen, mert erős volt a hite, mert a hitéletnek nem csak komoly, hanem határozottan irányadó szerepet szánt a modern ember lelkivilágának alakúlásánál: *azért élt lelkében az a gondolat, hogy a hit életkérdései a reformáció szellemében újra átnézessenek és megvítassanak.* Történelmi folyamatnak tekintette ezeknek a kérdéseknek is a fejlődését, épen úgy, mint ahogyan mindenki elismeri, hogy az ember egész szellemi élete — pld. a filozófia valamennyi tétele — az eszmék harcának érlelő melegében fejlődik és veti magát alá a históriai változások processusának. Épen, mert komolyan vette a vallásos hit szerepét, azért nem tudott meg-

nyugodni abban, hogy felettük elsikolva, elintézetlenül hagyjuk a hit és tudás közötti határkérdéseket.

A reformáció elvégezte a maga korának feladatait és szent örökségül hagyta reánk azt a gondolatot, hogy sem a *hagyományok*, sem a *tekintélyek* nem lehetnek a mi hitünknek szabályozói. A mi hitvallásaink is, bár tisztelettel szólnak „a görög és deák atyáknak magyarázások"-ról is és „a római eklézsia doktorai"ról, de nem fogadják el az írás csalhatatlan magyarázóinak. Nem akarhatták hát a confessiók aláírói sem, hogy a hitvilág terén vállalt kalauzoló szerepükért gondolkozásunk szabadságával fizessünk s lelkünk szárnyak helyett békók gyanánt öltse azokat magára.

Széles látóköre és erős kritikai szelleme gondolatmenetét önkénytelenül is ide sodorta. Önmagával könnyü volt tisztába jönnie; hiszen amint gondolkozását elemeztük, épen a hite sugalta neki ezeket. Pálnak a thessalonikaiakhoz küldött intése is megerősítette lelkét igazainak érzésében. „Mindeneket megpróbáljatok: ami jó, azt megtartsátok". (I. V. 21.) A helvéciai confessióból is hamar kész volt a felelettel: „Ante omnia protestamur nos semper esse paratissimos, omnia et singula hic a nobis proposita, si quis requirat, copiosius explicare, denique *meliora ex verbo dei docentibus, non sine gratiarum actione, et cedere et obsequi in domino* cui laus et gloria". (Praef. Utolsó bekezdés.)

„Deum credimus et docemus unum esse, essentia ,vel natura per se subsistentem sibi ad omnia sufficientem, invisibilem, incorporeum immensum" etc. „Pluralitatem vero deorum abominamur" (Cap. III. §. 1.)

„Deum docemus solum adorare et colere. Hunc

honorem communicamus nemini, iuxta mandatum domini . . . Adorandum autem colendumque docemus deum, sicuti ipse nos colere docuit in spiritu videlicet et veritate, non cum ulla superstitione sed cum sincertitate secundum verbum eius: ne aliquando ad nos etiam dicat Quis requisivit haec ex manibus vestris? Nam et Paulus: Deus non colitur — ait — humanis manibus, tamquam qui ipse aliquo indigeat". (Caput V. §. 1.)

„Non probamus interpretationes quaslibet . . . . : sed illam duntaxat scripturarum interpretationem pro orthodoxa et genuina agnoscimus, *quae ex ipsis est petita scripturis* (ex ingenio utique eius linguae, in qua sunt scriptae, secundum circumstantias item expensae, et pro ratione locorum vel similium, vel dissimilium, plurium quoque et clariorum expositae (cum regula fidei et caritatis congruit et ad gloriam dei hominumque salutem eximie facit". (Cap. II. §. 1.) „... Eodem in ordine (scil. patrum Graecorum Latinorumque) collocantur etiam conciliorum definitiones vel canones. Quapropter non patimur nos in controversiis religionis vel fidei causis, urgeri nudis patrum sententiis, aut conciliorum determinationibus; *multo minus receptis consvetudinibus aut etiam multitudine idem sententium, aut longi temporis praescriptione*". (Ib. §. 2.)

Csak kikapott részletek azok közül, amelyeket aggódó bizalmasainak idézni szokott.

Így erősbödött szabadelvü theol. felfogása zavartalan bizonyossággá; a protestáns theologiának és vallásos közgondolkozásnak ilyen irányú fejlesztése így érlelődött a protestáns eszmék jövője érdekében nélkölözhetetlen szükségérzéssé. Erősen küzdött benne

Zakariás intelme: „szeressétek az *igazságot és békességet*“ (VIII. 9.) és a Timotheusé: „*kövessed az igazságot, a hitet, a szeretetet, a békességet* azokkal egyetemben, kik segítségül hívják az urat“. (II. 22.) De küzdött benne sok más egyéb is. A modern ember ugyanis örökké analyzál, boncol és érveket latolgat. A tudomány és a kulturális élet százféle kérdésein rágódó lélek nehezen szánja rá magát a nagy actióra. Hát benne a mai embernek ez az egyoldalúsága is — melyet a sok tanulmány csak még jobban szított — küzdött erős characterével, a természettől különben nagy akaraterővel felruházott egyéniségével. Hullám-hullámot ért lelkében ezeknek az elemeknek a belső tusájánál. Az egyik magasra emelte benne azt a gondolatot, hogy egy megvívandó nagy theológiai küzdelemben újból ki kell magát fejtenie a protestántizmusnak, s a rationális hitnek új csillagát kell felmutatnia az eszmék és törekvések bábeli zavarában kavargó emberiség számára; a másik eléje vetette a bomlás, a széthullás kétségbeejtő képét, melyet a protestántizmus mutatna fel, ha az a szellemi harc gyengének találná hívatásához és önmagához.

A szabadelvű és a dogmatikus theologiai gondolkozás feletti tépelődései közben nem azon tünődött hát, hogy református pap létére lehet-e szószólója a rationális hitnek. Ezzel hamar és megingathatatlan bizonyossággal tisztában volt. Hanem azon, hogy a protestáns egyházaktól képviselt szabadabb vallásos, bölcseleti és humanitarius eszméknek tesz-e szolgálatokat a magyar földön az, aki bent, a magyar protestántizmus kebelében, kipattantja a lappangó ellentéteket s a theologiai viták viharában tisztogatja a

vallásos gondolatokat a letűnt évszázadokon át beszívott dohos levegőtől.

Elhallgattatta egyelőre aggodalmait. „Jöhet oly idő, midőn majd a theologiai küzdelmek iránt magyarországi egyházközönségünk legnagyobb része, az ú. n. laikus osztály is, érdeklődni fog talán; amidőn már inkább lehet lesz aztán félteni egyik vagy másik „mételyező“ iránytól; *de ez időnek most még csak közeledő árnyékát sem látom*“. (Egyh. és üres templomok 16. l.) Így felelt azoknak, akik a szabadelvü iránytól a hitélet megrendülését várták.

„Olyan erőt fárasztó tusát emberben még soha sem vívott a személyes meggyőződés, az értelem a dogmával, a kijelentéssel, mint Luthernél“ (U. o. 21.) — mondja ismét azoknak, akik meg magát az igehirdetőt féltették a szabadabb szellemü vizsgálódásoktól.

Mindamellett is távol volt tőle a gondolat, hogy egyszerre egy mindeneket fenekestől felforgató mozgalmat indítson. Szerénysége miatt erőit sem becsülhette volna annyira, hogy egy álomból felébresztett óriással, három millió magyar protestánsnak a szenvedélyességig fokozódott hitéletével, az életre keltett furor theologicus-szal, birkózzék s hatalmába ejtve, vezesse kitűzött célja felé. Talán Széchenyi példája is foglalkoztathatta, aki a saját agitatióinak következményeitől vonúlt döblingi kálváriájára. Ezért is, meg sok más egyébért is, a rombolás és a vallásos gondolkozás kártékony oldalhajtásainak írtogatása helyett inkább az alkotó, építő munkához fogott, noha elméjének kritikai éle egyébként a polemia felé vonzotta volna. Prédikációs füzeteket bocsát közre; 1872-ben a magáét, 1877-ben a Lang Henrikét, kinek akkor-

tájban jelent meg magyarul dogmatikája is Keresztesy nagyenyedi tanár fordításában. 1876-ban meg a vallástalanság okairól elmélkedik „Egyháziatlanság és az üres templomok“ címmel. Bár különösen hangzik, mégis azt kell mondanunk, hogy ez a három műve vitairat a szabadelvü theológia érdekében. A polémia leghatásosabb fegyvereivel küzd ezekben: tettekkel, magának és kedves mesterének, Lang Henriknek a példájával, mutatja meg, hogy hogyan épít és mit hírdet a szabadelvü theologia!

A tudományos anyaggyüjtés és a belső fejlődés esztendői után a „Sárospataki Lapok“-kal köszöntött be. Mindjárt az első évfolyamban sürü egymásutánban bocsátja útnak Nagy Gusztáv irányadó cikkelyeit: *A húsvéti igazságokat, Az igaz keresztyénséget* és az *Igaz protestantizmust.* A támadások elibe aztán maga áll ki a *Vegyes közlemények*-ben, de önállóan is, a *Gyenge conffessorok*-ban. Erős szenvedélyeket váltottak ki ezek a cikkelyek a magyar protestáns egyház irányadó és kevésbé irányadó embereinek lelkéből. Végzetes félreértések követték a Sárospataki Lapoknak mind élesebben kidomborodó dogmatikai irányát. Valósággal veszett híre támadt Nagy Gusztávnak, a szerkesztőnek és az egész szabadelvü iránynak. A szabad szó elfojtását, hivatalaik elvételét emlegették a sajtóban is, de még inkább magánbeszélgetésekben.

Óvatosan, lassú megfontolással kezdte tehát és íme sok felől mégis milyen visszaútasításra talált!

Egy rövid év keserves tanúlsága és szívet facsaró tépelődései elegendők voltak ahoz, hogy korábbi aggodalmai felébredjenek és uralkodóvá váljanak lelkén. Hiszen még meg sem kezdték a munkát, még

úgyszólván csak fölvetették annak szükségességét: és az emberek theologiai érzékenysége, ez a mindig tele puskaporos hordó, már is robbanáshoz készült. Be kellett látnia, hogy a magyar protestántizmus semmiképen sem ért még meg arra, hogy, saját principiumainak alávetve magát, tovább haladjon a magaválasztotta úton. És ha tiszteletreméltó töredékeiben meg volna is a hajlandóság erre, a nagyobb rész ott maradna, ahova még őseik juttatták el a haladás útján. Ma hárman vagyunk e hazában egy atyának a vérei s ma is megtagadjuk, mostohának nézzük a legfiatalabbat. Ha tovább folytatjuk a vitát: tovább tördelődünk s csak ellenségeink örömét s a veszekedő atyafiak számát szaporítjuk. Már pedig Mitrovics, ki különben is az unióban látta a magyar protestántizmus virágzásának egyedüli biztosítékát, nem nyugtathatta volna meg a lelkiismeretét, ha az ő és munkatársai felléptére szétválunk azok is, kik idáig legalább testben, ha már lélekben nem, úgy ahogy, egyek lehettünk.

Felhagyott hát a harccal. Nem azért, mintha legyőzték volna; nem is azért, mert magát féltette — polemiában sem ismerte sohasem a félelmet — hanem mert a magyar református egyháznak az egységét akarta megőrízni.

Mi haszna is lett volna a felvilágosodásnak, a szabad vallásos gondolkozásnak abból, ha az érdekében vívott küzdelem ketté osztotta, tehát így vérszegénynyé tette volna azt a protestántizmust, amely magyar földön még mai megcsontosodott elvei mellett is mégis csak legerősebb, sőt talán csak egyetlen versenyre képes ellenfele a klerikálizmusban rejlő reakciónak?

A megindúlt vitának az ő lelkében ez a gondolat volt szomorú eredménye. Lemondott hát a további küzdelemről. Ami ezután következett, az már csak az elvek fenntartását jelezte; ami csatározások folytak, azokat már csak a zászló becsületéért vívta.

Kis nemzet vagyunk világmozgató elvek eldöntésére. Szellemi életünknek vizei sekélyesek a mély járatú hajók öbleihez. Egyházi és vallásos életünk meg különösen kicsinyes és szegényes ahhoz, hogy valami nagy apparátusokkal, akkor legalább, ott dolgozni lehetett volna.

Szép eszméiről lemondott ő is és a tulajdonképeni theologiai tudományok teréről mindinkább visszavonúlt.

De micsoda belső küzdelemmel járhat egy erős akaratú embernek lemondania az első ideákról? Oda hagyni azt a müködési tért, amelyet legtöbbre és erőihez legméltóbbnak tartott!

Ezt csak az ítélheti meg, aki valaha megpróbálta már összes testi és lelki erőit egy célra megfeszíteni s aztán megpróbálta megválni attól! Ez a belső vihar, mely reményeinek, terveinek s a magyar protestántizmus belső erejében vetett hitének annyi szép virágát kitépte, összekuszálta, mennyi romot hagyott az ő lelkében maga után! Keserü csalódást, maga-megtagadó lemondást!

Ez a lemondás első nagy fájdalma az életben, amelyet nem tudott soha elfeledni! Az élethivatásért, amelyről saját eszméink érdekében kell lemondanunk, ugyan kárpótolhat-e ez a földi világ, bár valamennyi kincsét nyújtsa is cserébe!?

Azt hiszem, eltaláltam hát az igazságot, midőn

Mitrovics kedélyének megnehezülését, az ő visszahúzódását, zárkózottságát első sorban ezekre a belső válságokra viszem vissza.

Sokan tán nem fogják megérteni, hogy valakinek a lelkét hogyan rázhatja meg olyan dolog, mely az egyén sorsával, anyagi javával, sőt külső tisztességével is, látszólag, sőt tán valójában is, semmi kapcsolatban nincs. Azt felelhetném rá, hogy az efféle csapás a *nagyok kiváltsága*. Csak önzetlen, nagy lelkeket sújt le, ha valaki kevesebbet használhat, mint amennyit kedvezőbb viszonyok közt használhatna. Csak nagy emberek energiáját töri meg, ha le kell mondaniok olyan feladatokról, amelyek lelkükhöz forrottak.

IV.

Az életművészet nem volt az ő kenyere.

Mindazonáltal nem volt ő az a szerencsevadász sem, aki „va banque"-ot játszva, mindenét egy kockára teszi fel. Hiszen annak a protestántizmusnak a gyermeke ő, amely szeret lehetőleg *egész embereket* nevelni. Ő sem tisztán tudósnak készült. Elevenen érezte, hogy mi magyar protestánsok nem élhetünk mindig a munkafelosztás szellemi fényüzésének . . . Azért teljes érdeklődéssel vetette magát egyházi közéletünk vizeinek sodrába. Ezek a vizek pedig már akkor is tele voltak sellőkkel és örvényekkel. Hiszen már a Sárospalaki Lapokat is, szemben a havi szemlékkel, úgy okolja meg, hogy elevenebb mozgású organumra van szükségünk. Ezt a magyarázatot ugyan inkább az ő lázadozó tudós lelkiismeretéhez intézte, mint a nagy közönséghez, amely bizony még csak nem oly régen is engedte elbukni a Sárospataki Füzeteket.

Egyházi társadalmunknak azt a felpezsdülését, amely nyugalmasabb politikai életünknek természetes következményeként a 80-as évekkel beköszöntött, ő is fel akarta használni egyházi életünk alapos újjászervezésére. Hogy milyen nagy tervei voltak ebben az irányban is a Sárospataki Lapokkal, azt a részletekig menő pontossággal talán csak akkori munkatársa s a szerkesztésben igazi jobb keze, Radácsi, tudhatná felsorolni. De a zsinatról írott tanúlmányai és karcolatai, meg a Sárospataki Lapoknak egész öt éves ciklusa félreismerhetetlenül mutatják a *széles körvonalakat.* Harcban született az ő lapja s polemia volt a felavatása is. *De itt is csalódás érte.* A debreceni zsinat eredményeit kicsinyelte, egyik-másik alkotását (pl. az iskolai önkormányzat kodifikálását) meg épen veszedelmeseknek tartotta. Éles szemeivel a kulisszák mögé is belátott s midőn később az események fájdalmas tapasztalatait és borús sejtelmeit egyre igazolták: elvesztette a reményét abban is, hogy egyháztársadalmi téren lehessen még a közel jövőben valamit csinálni.

Nem történelmet írunk, psychológiai képet rajzolunk. Az a célunk, hogy megvilágítsuk az ő lelkének borongós hangulatait. Azért talán nem felületesség tőlünk, ha az ő mozgalmas korának eseményeit sorra nem vesszük, s amelyekre hivatkozunk is, csak épen megemlítjük. Azt már inter parenthesim említettük, hogy iskolai autonomiánknak sérthetetlenséget követelt a zsinati ellenzékkel együtt s ha nemzeti szempontból szükség van a jogok megszorítására, kivételes helyzetet a református egyháznak. Nem így történt, pedig a közokt. kormánnyal folytatott hosszas pourparlékból remélte, hogy lehetett volna. Egyes elejtett nyilatko-

zatokból pedig arról győződött meg, hogy hazafiasságunkat megillető kiváltságos hivatásunkról azok is lemondtak, kiknek legerősebben kellett volna képviselniök.

Állami és egyházi ügyeink gyakori érintkezésének meg az lett a következménye, hogy a politika rátette a kezét egyházi életünkre. Az egykori debreceni zsinati ellenzék minél érzékenyebb volt autonomikus érdekeinkre, zsinaton és konventeken annál gondosabban őrködött többségére az a párt, mely abban látta a hazai protestántizmus legfontosabb életfeladatát, hogy egyház és kormány között soha semmi súrlódás ki ne fejlődhessék. Különösen keserű elégtétellel emlegette, hogy, mióta Tisza a kormányelnökségről lemondva, konventi elnök lett, a do ut des elvére hivatkozva, mindig mérsékelni igyekezett az államsegélykeresőket. A történelemnek lesz hivatása kimutatni és eldönteni, hogy uralkodó vezérférfiainknak az állammal szemben viselt ilyetén conciliáns egyházpolitikája mennyiben vált hasznára vagy kárára egyházi életünknek.

Két dolog azonban egészen bizonyos. Ugyanis tiszántúlról, már a pesti zsinatra is, jobbára csak a többség embereit bocsátották fel; az ellenzék vezérférfiai közül csak épen Lukács Ödön és Kiss Albert (utóbbi is csak mint póttag) voltak jelen. A konventeken pedig épen senki. Erdély pedig mindig és mindenütt együttesen lépvén fel, ha ez a két kerület összefogott, amire a kölcsönös párt-, illetőleg kerületi érdekek miatt állandóan volt hallgatólagos megállapodásuk s különösen ha még a két Dunamellékről is kaphattak segédcsapatokat — már pedig mindig kap-

tak — akkor sohasem lehetett a kisebbségnek sem érve, sem győzelme. Egyszóval, különösen a konventeken, örökös diktatura uralkodott. Ez az egyik igazság. A másik pedig az, hogy ahol az egyházi életben a szabad vélemény nyilvánítását eféle csoportosúlások befolyásolják: ott okvetetlenül kell vesztes félnek lenni, és ez nem lehet más, csak az egyházi közérdek.

Egyrészről a politika, másrészről a közömbös kislelküség voltak az ő egyházpolitikai irányának Scyllája és Charibdise. De mert az a törekvésünk, hogy annak a vázlatnak, amelyet bizonyos szempontokból az ő lelki képmásáról rajzolni akarunk, az igazság és a hűség legyen a legértékesebb tulajdonsága, ezeken felül az igazsághoz tartozik azt is megjegyezni, hogy az ő egyéniségének, bár máskülönben kiváló képességei minden tekintetben határozottan vezérszerepre praedestinálták, volt két gyönge oldala: erős érzékenysége és, ami ezzel szokott járni, csekély ellenálló ereje az élet maliciáival szemben.

Ha mindezeket figyelembe vesszük, nem fogunk csodálkozni azon, hogy lábai alatt egyházi közéletünk terén is ingadozni érezte a talajt. Az az egyházpolitikai irányzat, amelyhez ő is tartozott, a debreceni zsinaton elvesztette a csatát. S ő, mint az már az erős meggyőződésű embereknél történni szokott, az új időkhöz nem tudott, de nem is igen akart alkalmazkodni. Különben az is természetéhez tartozott, hogy olyan küzdelmekbe ne menjen bele, amelyeknél még csak kilátása sem lehet a győzelemre, vagy tán helyesebben: amelyeknél nem egynemű fegyvereket mérnek össze. Ezért lassanként elmaradoztak konventi felszólalásai. Utolsó időkben már leginkább csak akkor állt fel, ha

kerületének érdekeit kellett védelmeznie. Megbízást is bizonyára csak azért vállalt, mert érezte, hogy ezeket a nagyon is jogosúlt partikuláris érdekeket ő másnál talán több szerencsével képviselheti: noha még a legbizalmasabb családi körben sem engedett volna meg annyi szerénytelenséget magának, hogy eféléket szavakba foglaljon.

V.

Lassanként mindinkább szükült a kör, mely az ő egyéniségéhez és működéséhez a megfelelő ensemble-t megadhatta volna. Nagyszabású ember volt. A kis kérdések nem érdekelték, azokhoz sohasem tudta a kellő perspektivát megtalálni. *Sorsának tragikumát* — mert annak lehet nevezni azt a tömérdek csalódást, amelyről utólsó sorai tanúskodnak — *az okozta hát, hogy az élet a nagy feladatokat félre tolta elöle.* Már pedig csak ilyenekkel birkózva érezte jól magát. Íme, mikor az országgyülési egyházpolitikai mozgalmak újból nagy kérdések elé állítják a protestáns egyházakat és amikor úgy látja, hogy ezekben a kérdésekben a hazai protestántizmus még nincsen engageálva, munkakedve újra fellendül: megírja házasságjogi nagyobbszabású monografiáját; forrón szeretett püspökének bizalmából kidolgozza a prot. püspökök útasítás tervezetét és — feljegyzései szerint — a miskolci püspöki konferencián egész kis parázs tudományos vitát rögtönöz a hamisítatlan szabadelvü protestáns felfogás győzelme érdekében.[1]

[1] Félreértés kikerülése végett mellesleg megjegyezzük, hogy a szóban forgó javaslat bizonyára épen szabadelvű iránya miatt nem nyert szentesítést. Az orthodox felfogás felülkerekedését — mert itt is e körül forgott

Csakhogy ezek az alkalmak mindinkább ritkúltak. És ráadásul bizonyos szempontok és tendentiák mind nagyobb pretensióval kezdtek érvényesülni, amelyek miatt már odahaza, Patakon, se tudta magát annyira otthoniasan érezni, mint korábban, mikor a tiszanánaiaknak, a miskolci egyháznak és Szász Domokosnak a hívogató szavát kellett visszaútasítania.

A nemes lelket jellemzi az a vágy, hogy szellemök kincsével mentől szélesebb körben boldogítsák az embereket. Lelkének ez a nemes vágya elhallgattatta ő benne is olthatatlan szerelmét az iskola és egyh. kerülete iránt. Huszonnyolc éves tanári munkásságának eredményei, — mely munkásságának a háládatosság volt egyik vezető gondolata s amelyről elmondhatta: „semmiben nem vádol az én lelkem", mert hűen betöltötte Pálnak a sáfárokról szóló kívánságát: „minden hívnek találtassék", — a lelkiismeretét is megnyugtathatták. Nyomasztó, kilátástalan anyagi helyzete meg határozottan követelte tőle azt az áldozatot, melyre a debreceniek bizalma neki alkalmat adott.

Emberszeretetének és családapai kötelességének terhei alatt valósággal roskadozni kezdett. És pedig újabb nehéz napok előtt állott: három gyermeket kellett egyszerre taníttatni. És sem ezen a ponton, sem a 4 évvel utóbb elhatározott fizetésrendezés kilátásba helyezésével nem kapott, nem látott semmi reményt. És ha ebben az irányban lelki ismeretének lehettek is aggodalmai — szerénysége itt sem engedte megnyi-

a kérdés — még azok is előmozdították, kik előbb az ő szabadelvű theologiai irányának voltak munkatársai. Hiába, az elmék és a korszakok gondolkozása is megfárad! És ő az eféle tapasztalatokat is csalódásai közé számította.

latkoznia — ezek a körülmények, ha akkor nem, utólag okvetetlenül megnyugtatták teljesen esetleges nélkülözhetetlensége fölötti tépelődésében.

Elment tehát. És az elmenetelt nem is kellett soha megbánnia, mert egy percig sem érezte magát Debrecenben idegenül. És ha itt is nagyot csalódott, annak nem Debrecen és az ő sajátságos légköre volt az oka. Ez a csalódás csak azt bizonyítja, hogy tapasztalatokban sohasem lehetünk elég gazdagok és hogy, ami közös és általános baja egyházi életünknek, az „egyháziatlanság és az üres templomok", ez alól Debrecen sem kivétel egészen. Ős polgári elemének mély vallásossága mellett Debrecen intelligenciája csaknem oly kevéssé templomlátogató, mint más vidékeknek az úri népe. Már pedig őt összes szónoki képességei — mint a jelen kötet darabjai is mutatják — inkább a magasabb müveltségü hívek papjává képesítették. Népszónoknak, népies szónoknak, sokak mellett elmaradt. Ismervén önmagát, ambiciója is erre a térre vonzotta. Azért, hacsak tehette, mindig elcserélte szolgálatra az ú. n. „kistemplomot", ahova, helyi szokásból, mégis inkább odatartott az intelligencia. Óhajtotta, remélte, hogy egyházi szónoklataival sikerülni fog az intelligenciának mindinkább szélesebb körét megnyernie.

A közömbösség jege volt-e túlságosan vastag; a korszellem áthatolhatatlan-e ebben az irányban; vagy az ő rugékonysága volt-e már megtörve ahhoz, hogy a katedrán kívüli eszközöket is kellő sikerrel felhasználhassa szónoklatai hatásának támogatására; vagy talán valamennyi együtt véve, ami legvalószínübb: elég az hozzá, hogy ambicióját siker nem koronázta.

S amennyire boldog volt, mert azt hitte, hogy végre megtalálta a szívek kulcsát, mikor egy alkalommal az etiquette chablonját átlépve, maga Degenfeld gróf azért kereste fel szerény hajlékában, hogy őt egy alkalmi imájáért ilyen szokatlan és épen azért kitüntető formában üdvözölje: ép annyira elborította a fájdalom, midőn arról kellett meggyőződnie, hogy főcélja érdekében mit sem használó szórványos eseteket leszámítva — a fagy sehogysem engedett. Nem a debreceniek fagya; nem, hanem az, amely a magyar protestántizmus legjobbjainak lelkét ölte meg: az, amelyet a korszellem lehellete fú a szívekre.

Egyszóval ebben is csalódott, nagyot csalódott; és ezt nem enyhítette az a siker sem, hogy más téren, Debrecen népiskolai ügyének folytonos zaklatásaival s derék munkatársainak, különösen a tanítóságnak segítségével, sikerült olyan hatalmas lendületet adnia, hogy ennek eredményeként a város és egyház több, mint 20 tanítóság creálását határozta el. Másrészről épen ez a munkássága, (melynek fárasztó voltát eléggé jellemzem azzal, hogy iskolaszéki elnökségben kitünő utódának, Kiss Albertnek a keze alá 1200 frt fizetéssel egy külön új lelkészi jellegü tisztviselőt adtak), nem lehetett alkalmas testben-lélekben megtört erőinek istápolására...

Akinek a közélet ideális küzdelmei közben annyiszor kellett a kedvelt eszmékről való lemondás nehéz erényét gyakorolnia, nem csoda, ha lelke eredeti rugékonyságát teljesen elvesztette. Emiatt aztán már magánéletének számos, szívet facsaró megpróbáltatásával szemben a küzdelmet élete végén teljesen feladta....

És pedig még csak ezután érte a legkeserübb,

mert baráti és apai szívét találó és ránézve kiheverhetetlen csalódás. Ez, bármily kicsiny része legyen is napjaink eseményeinek, a pataki alma mater annalese még sem fog róla megfeledkezni...

Értem a magyar irodalomtörténet sárospataki akadémiai tanszékének a betöltését. Ezt ő, atyai szeretetének megbocsátható elfogúltságából, fiának, e visszaemlékezések írójának, szánta. Régi egyházkerületében még meglévő befolyását teljesen föl is használta emez óhajtásának a keresztülvitelére.

1903-iki nyári üdülése és a hosszas izgalom — melyek teljesen hatalmukba ejtették minden idegszálát — felvillanyozták és állandó tevékenységben tartották. (Számos egyházi beszéd maradt töredékben ezekről a hetekről.)

Mikor megbizonyosodott az események fordulatáról, amelyet, régebbi munkatársainak gondolkozását ismerve, szinte kizártnak vélt: az életnek legelemibb szükségleteiről is lemondott, állandóan szobájába zárkózott s pár hétre rá testileg is megtört. November végén házi orvosa már megállapíttotta a gyógyíthatatlan kórt. Bajának régi keletűnek kellett ugyan lennie, de külső symptómákban mindaddig nem jelentkezett, míg reményeinek s vágyainak az élethez fűző utólsó szála is el nem szakadt.

* * *

Méltán elmondhatta hát magáról: „Éltem. Sokat küzdöttem. Tengernyit csalódtam“... Csakhogy ezek a csalódások egy nem mindennapi léleknek csalódásai voltak: olyan csalódások, amelyektől az emberek átlagát megkíméli a sors...

Ifj. Mitrovics Gyula.

I.

Az én lelkipásztori hitvallásom.

(Beköszönő egyházi beszéd, elő- és utóimával.)

a) Előima.

Hálával borulunk le szent színed előtt, szerető Atyánk és kegyelmes Istenünk, a Jézus Krisztusban!

Hálával különösen ez alkalommal, azon szeretetedért, amellyel földi életünk céljainak eléréséről, szívünk nyugalmának, lelkünk üdvösségének megnyeréséről örök időktől fogva gondoskodtál s ma is gondoskodol s innen e földi élet porából, annak ezer kísértései és leverő hatalmai között is, igaz hazánkba, égbe emeled fel szívünket.

Te, Uram, amint az éj sötétében és kietlenségében, annak szívünkre nehezedő árnyaiban, meggyújtád ott fent, az ég boltozatán tenger csillagaidat: épen úgy gondoskodtál arról is, hogy atyai szeretetednek és vezetésednek, a Krisztus keresztjéről felénk sugárzó fénye megálljon életünk útai felett s folyvást emlékeztessen szívünknek veled való összeköttetésére s igaz emberi rendeltetésünkre.

Ez a hely, ezek a szent falak, az azok között új pásztorával együtt imádkozó gyermekeid, mind ilyen

örök emlékeztető bizonyságai és jelei atyai kegyelmednek.

Kegyelmed biztosítéka szívünk nyugalmának helye, örök kincs az kezeink között, még akkor is, amikor oda kint mindent elveszítettünk és mindenben csalódtunk.

Add, hogy közösen meg tudjuk azt becsülni és megtanúljunk áldásaival élni. A te *szolgád* is, akit kegyelmedre méltattál s atyai kegyelmed és szereteted kihírdetésére ez idő szerint elhívtál; mi, *a te gyermekeid is*, akikhez általa szólasz szent Igéd és szent Lelked terjesztése végett.

Boldog nép és boldog gyülekezet az, jó Atyánk, amely közösen meg tudja becsülni és érteni nála letett kincseidet: Szent Fiad válságának érdemeit és megszentelő lelkednek erejét és mint egy szív dobban össze a te országod építésében, közös emberi hivatásának munkálásában.

Cselekedjed azért, Atyánk, a te szíveket egybekötő hatalmaddal, hogy ide, e szent falak közé, soha se jussanak el, sőt itt, parancsolatodra nyúgodjanak meg, még azok a viharok is, amelyek odakint az életben, sötét felhőket üznek szárnyaikon s megtépik szíveinket...

A szeretet ilyen igéinek és áldásainak hírdetésére add, Atyánk, a te lelked erejét, a te szolgád ajkaira és aziránt való kész engedelmességet olts mindnyájunk szívébe, Szent Fiadért, a Jézusért kérünk!... Ámen.

b) Egyházi beszédek.

Alapige: Róm. I: 15—17. vers. Kész vagyok nektek is, akik Rómában vagytok az evangyéliumot prédikálni. Mert nem szégyellem a Krisztus evangyéliumát stb.

Midőn e szent helyen először állottam meg, hálával eltelve és mély megalázódással az iránt a gondviselés iránt, amely kifogyhatatlan szeretettel és bölcseséggel vezette eddig is éltemet s amelynek kegyelme egy, az ő dicsőségére, más helyen ugyan, de a ti *hiteteknek sorsosai* üdvére felállított oltár mellől szólított el, így őszülő hajszálakkal: méltán a régi bölcsnek tanítványához s ezt kiegészítve, a Rómabelieknek, az Apostolhoz intézett eme felhívását hallom felém hangzani: „*Beszélj fiam, hogy megismerjelek.... Akarjuk meghallani tőled, hogy micsoda értelemben vagy?*“ Cselek. XXVIII. 22.

A ti részetekről egészen jogosnak, engemet illetőleg pedig komoly, lelkiismeretbe vágó dolognak tartom e felhívást és az arra adandó hitvallást, minden protestáns templomban; itt, *ezen a helyen* pedig kétszeres mértékben, több ok miatt.

Isten ugyanis, a maga kegyelméből, két drága kincset adott az emberi szívbe. Az egyiket szívünknek, életünknek minden viszonyát megáldó, megszentelő *hitét*, a másikat: lelkiismeretünknek *szabadságát*. Erről, ha más embernek talán könnyelműen lehet is gondolkoznia, református egyházunk tagjának nem szabad azt sem másra bízni, még ha saját lelkipásztora volna is az; sem bünösen megalkudni; mert hiszen

református egyházunk szent hite szerint, amely azt, minden más egyháztól megkülönbözteti, itt hitével, lelkiismeretével, *kiki önmagának áll és esik*, és szent könyvünk tanítása szerint, jaj azoknak, *„akik a jó lelkiismeretet megvetvén, a hitet elveszítették“*. I. Timóth. I.: 19.

Ehez járúl az, hogy épen napjainkban, az élet bölcseségéhez, és a nagy emberszeretet örve alatt, bizonyos tekintetben a *míveltséghez* tartozik, még a vallásos elvek terén is, a *színtelenség* és az igazságra való megalkuvás, bizonyos felkapott, kegyeskedő jelszavak és az úgynevezett *„jó békesség“* címe alatt az *alkalmazkodás*. Épen azért református egyházunk érdeke megkívánja azt, hogy ismerje papjának egész gondolkozásmódját, vallásos jellemét; ismerje hitének szilárdságát s ismerje mély tudományának átható szellemét és irányzatát is. Mert jaj annak a gyülekezetnek, jaj reményeinek és hitének, amelynek pásztorát szellemében verik meg az idő változó hullámai, hogy így annál könnyebben elszéledjen a nyáj. Bármely vallás általában, a protestántizmus pedig különösen is, végképen nem arra való, sem keletkezésében, sem hivatásában, sem különösen eddigi életének tanulságai szerint, hogy vezettessék a társadalmi ingatag felfogások által s lelki életünknek ez az oldala is kiszolgáltassék annak az elvnek, hogy mi az, ami legtöbb embernek tetszik? Épen ellenkezőleg az a célja, hogy vezesse, megszentelje magát a társadalmat is s legyen és maradjon, legalább ebben a szegény, sokképen megpróbált emberi szívben, és legyen legalább itt, e szent falak között, egy kicsi hely, ahol csalódásaink belátása után is megmarad szívünknek nyugalma; meg az az örök

tiszta forrás, amelyből merítve, még a romokat is újra lehet teremteni, tévedéseinket is kiigazítani, fájdalmas csalódásainkat is kárpótolni, ezt az őszinte bűnbevallást tévén Isten kegyelme előtt: „*Uram, a mi tudományunk csalt meg bennünket*".

De hát mindezeken felül még, épen nekem, aki ezen a helyen először állottam meg, bármennyire nyilvánvaló is az én hitem az én Uram és Istenem előtt, mivel eddig is az ő szolgálatára méltatott engemet, ezek a szent falak itt körültem és átveendő örökségem személyes vonatkozásai is erkölcsi kötelességemmé teszik, hogy ne áltassak senkit sem, sem tudományom, sem hitem, sem az isteni szolgálatnak dolgai felől.

Bizony szégyenelnem kellene tudományomat, szégyenelnem koromat, ha nem tanúltam volna meg azt, hogy ez a szent hely a magyar református, sok vihart látott, de soha, egy percre is meg nem ingott protestáns jellemeknek és erkölcsöknek tanító és nevelő helye és olyan próféták öröksége, akik Isten lelkétől különösen is ihletve, nagyban hozzájárúltak ahhoz, hogy ez a hely legyen megingathatatlan ősvára a magyar kálvinizmusnak és hazaszeretetnek; akiknek szellemét és alkotásait látva, bizony nincs mit tagadnom, hogy a prófétával kell megvallanom: „*Ah, Uram, Istenem, nem tudok én szólani, mert kicsiny vagyok!* Jerem. I: 6. . . . És akik ma valamennyien ezt az intelmet hangoztatják felém: „*Ne használd szidalomra a te örökségedet!*" Jóél. II: 17.

Az ő szellemök előtt és ti előttetek akarom azért elmondani lelkipásztori hitvallásomat. Hallgassátok meg azt szíves figyelemmel.

Bizony egyszerü tétel az egész s felolvasott szent ígénk szerint ebben foglalom össze:

A Krisztus lelke és tudománya mindenre elégséges nekem.

I. Elégséges azon világosságra, amely a reformált egyház hivatása.

II. Azon köztársadalmi kötelességek teljesítésére, amelyek jövőjét biztosítják.

I.

Az emberi szívnek K. K.! magában is, a minket környező világnak pedig ezer változataival, eseményeinek hullámzó tengerével, még nagyobb mértékben meg vannak a maga kérdései, amelyeket keresnünk, megfejteni törekednünk kell is, jogos is.

Ma már, emberi müveltségünk nagy kiterjedése mellett, igen sok dolog keresésében nem lehet és nem is tanácsos az emberi értelmet elnémítani; vagy azokra a kérdésekre a feledés és napirendről való levétel nehéz köveit felhalmozni; mert azok a kövek, mint egykor a Krisztus sírjára odahelyezett és az igazság diadalát elnémítani és a zsidó nép bünét eltakarni akaró kövek, megmozdúlnak még ma is Isten lelkének és igazságszolgáltatásának érintésére s már az apostol szavai szerint sem lehet, hogy „*amelyeket látunk és hallunk, azokat nem szóljuk*“. Cselek. IV. 20. S mert az emberiség müveltségének ilyen modorú vezetése mellett bizonyára nem lett volna sem szükséges, sem jogos a reformáció, a hagyományos felfogások és az uralomra jutott katholicizmus mellett.

A fődolog csak az, hogy szívünk és az élet mindeme kérdéseit milyen szellem világítása mellett

lehet okosan, emberi kevélykedés nélkül keresnünk és azokra nézve a megnyugtató feleletet elfogadnunk?

Tudományomnak is, szívemnek is könnyű itt a választás. Mert nem szégyenlem a Krisztus evangyéliomát, amely mindenre elégséges nekem: ebben találom fel az engem vezérlő szellemet és mértéket is, épen a tudomány tanítván meg arra, hogy *„senki felebb ne bölcselkedjék, amint kell bölcselkednie“* s épen csalódásaink is minden lépten-nyomon igazolván, hogy *„az emberek bölcsesége Isten előtt bolondság“*. Rom. XII: 3. I. Korinth. IV: 6.

Hirdettem eddig is, ez meggyőződésem ma is, hogy reformált egyházunknak létezése alapjait tekintve, nincs mit félnie sem az értelmi világosságtól, sem a tudomány hatalmától és szerencséjétől. Épen ezért szabad, sőt egyenesen kötelessége minden emberi kérdést keresnie, a világosságot terjesztenie. Bátran érintkezhetik a tudománnyal s felhasználhatja annak vívmányait, szellemi erejét. Sőt egyenes célja és köztársadalmi hivatása, *nevelői kötelessége, hogy tagjai értelmöket okosan tudják használni, hogy mindeneket megvizsgáljanak, „még az istenségnek mélységes titkait is“*. I. Korint. II: 10. De nekem aztán elég a fényből annyi, amennyi a Krisztus evangyéliomából felém sugárzik s magán a *legelső* kérdésen: az emberi tudomány forrásán, az emberi értelemnek vallásos meggyőződésem alakításában való jogán vagy képességén kezdve dicsőítem ugyan a szellemi adományok alkotóját, amiért ez isteni szikrát belénk oltotta; de alázattal vallom aztán be, hogy ez az emberi értelem, legnagyobb ereje mellett is, legfeljebb csak arra képesít, hogy az apostollal“; *„látunk csak mint egy homá-*

lyos tükör által"; hogy boldogtalan ember az, aki saját értelmi erejében bizakodva, általa mindent tudni és kimagyarázhatni vél s egyedül annak világító tornya mellett mer rálépni a tudás mélységes örvényeire.

Nekem elégséges e világosságból annyi, amennyi szívemnek nyugalmát megadja; az élet kételyeit megnyugtatásomra megoldja; lelkemet erről a göröngyös földről egy tisztább légkörbe, igaz hazájába emeli, vagy legalább az oda emelkedésre folyvást figyelmezteti; kétségbeesésemet enyhíti, erkölcsi erőmet biztatja; hinni, bízni, szeretni, remélni segít; azt nem kérdem, hogy milyen kézzelfogható számítás szerint? . . . elég, ha lelkem szárnyai, szívemnek szentebb dobbanásai, értelmem tisztább és ihlettebb sejtelmei égbe emelnek hitemnek szárnyain, anélkül, hogy lelkem eme repülésének törvényeit kézzelfoghatóan tudni *akarnám* vagy titkait keresnem csak szükségem is volna! . . .

És ami vallásos életünk *másik*, örök időktől fogva annyi buzgalommal, de még több emberi tévedések között keresett kérdését illeti: rám nézve teljesen közönyös az, hogy az a tudós mint bizonyítja be vallásos életem tényleg meglevő alapját és legelső féltételét, azt, hogy e világ és annak változatos eseményei felett egy örök, igaz Isten uralkodik. Nekem teljesen elég annyi, hogy szentséges tekintete előtt alázattal leborúlhatok és tisztán látom mindannyiszor, valamikor csak megmozdúl itt e kicsiny, szegény emberi szívben; ha látom lépten-nyomon kezének munkáját, szeretetének nagyságát; látom a világ történetében és az én sorsomnak is vezetésében; és látom egyaránt áldásaiban, nehéz keresztjeiben; és látom

sokszor súlyos intelmeiben, életem megrázó tanúlságaiban, azokban a szívemet tépő fájdalmakban és kísértésekben, amelyek oly sokszor meglepik és szintén a porig verik; végre a szemeimből omló könyekben, bűnbánatom e megtisztúlt gyöngyeiben, atyai szeretetének ama szivárványában, amely ezekből a könyekből visszasugárzik s amely ilyenképen megtisztúlt lelkemet összekötvén az éggel és földdel, új világom felől emez égi szózat hallatszik felém: „*Megbocsáttattak a te bűneid. Eredj el és többé ne vétkezzél. Elég neked az én kegyelmem. Ne félj, csak higyj!*“ II. Korinth. XII: 9., János VIII: 11.

Igen, ne félj, csak higyj! Mert úgy az egyes ember szívének ezt az újjászületését, mint az egész emberiség koronkénti megújhodását, ezt a *világ-váltságot;* erkölcsi és köztársadalmi történelmünk ama jelenségeit, amely szerint egyes ember is felemelkedik Isten keze által a porból, ahová saját cselekedetei által bukott s az egész emberiség, egy egész társadalom is sokszor szörnyü átokban nyilvánuló tévútakról, elvadúlt erkölcsöktől ismét visszatér Istennek örök céljaihoz és fejlődése rendes útaihoz: — mindezt bizony megint nem a tudomány, nem emberi értelmem fogja megfejteni előttem, amely önmagának törvényeit is csak alig ismeri . . . Nekem elég tudnom annyit, amennyit Krisztus evangyéliomából és a világ történetéből minden lépten-nyomon látok, hogy „Úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyetlen szülött fiát adta érette, hogy minden, valaki ő benne hiszen, el ne vesszen, hanem örök élete legyen“. Nekem elég tudnom, hogy ez az Isten-ember végtelen szeretetéből magára vette ennek az em-

beri, földi életnek terheit; ide lépett közénk a porba, hogy felemeljen; végig szenvedte büneinknek átkait, keserü fájdalmait, gyötrő könnyeit; végig szenvedte ő, akiben soha álnokság nem találtatott; aztán végre oda jutott a keresztre s vérével pecsételte meg isteni küldetését.

Óh, nekem elég tudnom, hogy azokból a keresztről lehulló vércseppekből próféták, vértanúk, az emberiség újjászületése származtak! Óh nekem elég tudnom annyit, hogy azt a keresztet ma is lélekben megölelvén, valami égbeemelő, megnyugtató érzés, egy jobb, tartósabb, tisztultabb erkölcsi erő mozdúl meg szívemben, amely felett megint a könyörülő Isten eme szava hangzik felém: „Elég neked az én kegyelmem! Ne félj, csak higyj!“

De hát mind ezek mellett a *jövő?!* Emberi életünk eme legszorongatóbb kérdése? . . . Azok a sötét, könnyektől áztatott koporsók, amelyeket oly bő számmal visznek el naponkint szemeink előtt és azok a megrendítő gyorsasággal egymás mellé borúló sírhantok, odakint a temetőben?? . . .

Mondom: vallásos hitünk és általában emberi életünk eme legnagyobb kérdése, amellyel szemben a legnagyobb tudomány is kétségbeejtő lemondással és tehetetlenséggel rakja le eszközeit. Az a pillanat, amidőn ez a vergődő emberi szív utolsót dobban s bekövetkezik az, amit a költő oly szépen mond: *„Óh! az a kis patak, mely a szívet hajtja, ha egyszer elapad, ki nem pótolhatja óceánja vérnek“* (Arany) s amelyre vonatkozólag, még az ó-szövetségi bölcs is, csak e szomorú és sivár igazságot képes megállapítani: *„Por vagy és porrá kell lenned, melyből vétettél!“*

Por vagyok és porrá kell lennem, melyből vétettem!? Ennyivel nem lehet megelégednie, sem szívemnek, amelybe más vágyakat és reménységet is oltott az isteni gondviselés, sem értelmemnek, amely az erkölcsi igazságszolgáltatásnak egész más módját látja, úgy az egyes ember, mint az egész világ történetében. És ha semmi más, maga ez a végeredmény mutatja előttem az emberi tudásnak sorsát emberi életünk vezetésében, amidőn ime, a Krisztust kisérő *emausi* egyének sorsára jut . . . Szorongás, félelem lepi meg nappali bölcseségük fényének letűnése után s ilyen imára készteti helyzetük ajkaikat: *„Uram! maradj velünk, mert már bealkonyodott és meghosszabbúltak az esteli árnyékok!“* Lukács, XXIV : 29.

Ezért van az, hogy én, Krisztus evangyéliumának világa nélkül, még távol a temető kapuitól, ide bent a mozgalmas, változatos, a legtöbbször még egészen boldog életben sem tudok járni lelkemet tépő aggodalmak nélkül. Odakint a temetőben pedig, annak irtóztató némaságában, a csendesen beomló sírok lélekrázó sülyedésében, meg abban, amidőn ily lassú pusztúlás mellett végre még azok a sírok is elenyésznek és a síma pázsittal lesznek egyenlővé, mintha mi sem történt volna: csak a Krisztus példájából merített hitemmel vagyok képes belépni, irtóztató félelem és kétségbe nem ejtő tanulságok nélkül.

Ezzel a fénnyel vallásos meggyőződésemben és ezzel a hittel, az élettől megválni egészen természetesen irtózó szívemben, a holtak hazája és minden újonnan felhányt sírgödör, a mennyországnak megnyitott kapujává válik lelkem előtt s oda kikísért kedveseink kihült poraira minél mélyebben hullanak

reá az emésztő föld göröngyei, lelküket annál magasabban látom az ég felé szállani! . . .

Miért? mert okát, megtörténésének módját tudom?? Óh, hát azért is, mert Isten hatalmának mindenek lehetségesek; de különösen azért, mert nekem elég tudnom azt, hogy *„Látom a Jézus példájából, hogy mi lészen a holtak porából“*, hogy feltámadásában *„Elnyelettetett a halál, szintén a diadalomig“*; sőt tudnom, látnom, hogy az örök életnek, már itt, a földi életben megvan előképe közöttünk; meg az *erénynek és bünnek* egyaránt; amannak az idő által el nem pusztítható áldásaiban és emlékeiben; ennek átkaiban és örök szégyenében!!

Ime, ez K. K.! lelkipásztori hitvallásom, református *hitünk főbb tárgyait és kérdéseit* illetőleg. Az apostol szavai szerint *„így hiszek és azért szólok így!“* II. Korinth. IV : 13.

II.

De a Krisztus Evangyélioma és annak fénye *elégséges* nekem, azon köztársadalmi *kötelességek* teljesítésére is, amelyek a reformált egyház jövőjét biztosítják.

S melyek ezek a kötelességek?

Első sorban az, ami a keresztyén vallást már keletkezésében, céljaiban és általában minden más előbb létezett és még ma is létező vallástól megkütönbözteti s amelyre épen mai társadalmi viszonyaink, ezek között az annyira forrongó napok között, a legnagyobb szükségünk van: *az általános emberbaráti szeretet* mindazok iránt, akik csak azt megérdemlik.

Én sem magam senkit nem gyülölök, sem mást arra nem tanítok; sem gondolkozás módjáért, sem meggyőződéséért, sem hitéért, vagy ebbeli tévedéséért; mert hiszen ezek felett ítéletet mondani egyedül Istennek van joga s az embernek csak cselekedetei azok, amelyek részben ítéletem tárgyai lehetnek.

És, meggyőződésem és tapasztalatom szerint, nem az a baj; nem az válhatik a társadalom átkává és ebben a társadalomban, az annyira szükséges békés együtt lakozásnak és közös, nagy emberiségi céljai megvalósításának akadályává, hogy eltérőleg gondolkozunk; hogy kiki értelmének ereje és szívének sugallata szerint alkotja meg törekvéseinek, tiszteletének, sőt imádásának is tárgyait és eszményeit; még nem is az, hogy ezekben tévedhetünk; hanem igenis az, ha valaki, mint egyes ember vagy egyes nagyobb társadalmi körök is, elhitetik magokkal, hogy az ő meggyőződésük tartja meg egyedül a világot; ha még tévedéseik mellett is, egyedül ők akarják kormányozni az életet és intézni a társadalmi rendet; egyszerüen azért, mert annak hagyományait, előjogait megszokták s mert az valamikor az „egyedül üdvözítő“ jogcímet erőszakolta ki — az mindegy, akár a vallásban, akár emberi életünk más köreiben — tehát végeredményében az, hogy *valaki elhiteti magával, hogy ma is elég, sőt egyedül jogos a korhadt tölgy és rohatag intézmények ama világossága, amely a maga idejében sem oszlatta el az éj sötétségét s csak kísértetiesebbé tette árnyait!...*

Vagy tovább tanúlmányozva a legújabb események fejlődésének útját, nem az a baj és nem az fogja jövőre sem megzavarni a társadalmi békés együtt-lakozást, a szíveknek egy nagy célban való

összedobbanását és kikeserítvén egymás ellen a szenvedélyeket, áldatlan vívódásban pusztítani el a legjobb erőket, hogy egyik vagy másik felekezet címe alatt imádjuk Istenünket; mert ez a vallásos élet gazdagságát mutatja csak magában és ezért csak áldanunk lehet a gondviselés kegyelmét, amiért ilyen kimeríthetetlen kincses bányává tette szívünkben a vallásos meggyőződést: — hanem az, ha valaki a más hitüek lelketlen megejtésére használja fel saját vallásának félreértett hivatását; az aztán mindegy, akár történeti előjogának erőszakolásával, akár eme történeti előjogok által kezére játszott előnyeivel és *hálójával;* elhitetvén ily módon magával azt, hogy állam és egyház, család, haza és társadalom, csak akkor járnak egyedül helyes úton, ha egy hitre esküvő rabszolgákat nevelnek. Ily nevelés által pusztíttatik el a lelkiismeret szabadsága s így tétetik egy rengeteg sivataggá a vallásos élet változatos világa, egy üdvözítő úttal csupán, amely Krisztus evangyélioma helyett ismét az emberi tekintély imádásához vezet, túl e szép hazának bércein! . . .

A keresztyén vallást általában, ennek szelleme szerint a protestántizmust és magyar reformált egyházunkat is, mindenütt a humánizmus alkotásai jelzik rendes fejlődésének útain, elkezdve az értelmi rabszolgaság eltörlésétől ama sokféle könyek letörléséig, amelyeket a társadalmi nyomor és a bün idéztek elő.

Mint református lelkipásztor, hiszem és vallom azért, hogy — mert az Isten országa nem szavakban és „Uram, Uram, felkiáltásokban áll, hanem cselekedetekben“ — egy könyü, amelyet Isten igéjével a szenvedők szemeiből letörölhetek, egy szorongató kétely,

amelyet az evangyéliom vígasztalásával eloszlathatok és egy bünösnek felemelése, akit Krisztusnak kegyelemigéretével jobb útra téríthetek: többet ér és elsőbb rangú lelkipásztori kötelességem és teendőm, mint minden tudomány, amely *„kérdéseket támaszt inkább, hogynem mint Istenben való épülést“*. I. Timóth. I. : 4.

Nem is említve azt, hogy bármely vallás értéke és társadalmi jelentősége nem annyira tudományától, hitelveitől függ egymagában, mint inkább cselekedeteitől, alkotásaitól, az emberiség javára tett intézményeitől és tagjainak erkölcsi súlyától: erre, az ilyen lélek által áthatott irányban való müködésre, még ha egymagunk maradnánk is, különösen kötelezi a magyar reformált egyházat egy kiváló kötelessége: a *hazaszeretet*, múltjánál fogva is, a jelen idők szükségeit is tekintve.

Ugyanis, ha valahol, úgy imádott magyar hazánkban ez az összetartó kapocs, az a mindent megnemesítő, megszentelő lélek, amelynek még a hitbeli eltéréseket is ereje lehet nem kiegyenlítenie, mert hiszen erre szükség sincs, hanem egymás mellett működő társadalmi erővé tenni, vagy legalább gyülöletében, elfogúltságában és ezekből származó bomlasztó hatásában és átkaiban mérsékelni.

A máglyából, a kiontott vércseppekből, gondolom: elég volt már a tanúság a történet számára!?

Az általános ember- és hazaszeretet, hitünknek megtagadása nélkül, bátran oda írható az Isten gondviselő kegyelméből számunkra megnyitott új ezredév kapuja fölé!

Bátran oda írható annyival is inkább, *mert erre a kettőre már szintén szégyen volna alkudnia Magyarország bármely vallásfelekezetének!*

Íme, ez K. K.! lelkipásztori hitvallásom azon társadalmi kötelességek teljesítésére nézve, amelyek reformált egyházunk jövőjét biztosítják .... Az apostol szavai szerint, ezekre nézve is *„Így hiszek, azért beszélek így;“* nem csak, hanem ezek szerint igyekszem élni és cselekedni is.

Dehát én, az én Uram Jézus Krisztusnak egyik legkisebb szolgája, bármennyire meghajlom és engedelmeskedem is, küldetésemre nézve az ő parancsolatát hallván: *„Elmenj, és, valamiket parancsolok neked, megmondjad“* Jerémiás: I: 7.: érzem, hogy egy magam *„csak kiáltó szó vagyok a pusztában“*. Máté. III: 3.

Ti hozzátok fordúlok azért első sorban szeretett híveim! Fogadjátok az én lelkipásztori küldetésemet és jóakaratú munkálkodásomat olyan szeretettel és bizalommal, amilyen személyválogatás nélkül való szeretettel és őszinte, becsületes munkakedvvel jöttem én hozzátok! Nem magamért, hanem megint egy protestáns elv magasztos érvényesüléséért és diadaláért kérem ezt is tőletek. Isten országa, egész vallásos életünk, maga az egyház, mint üdvintézmény; annak drága kincsei, kifogyhatatlan áldásai, bizonyára nem egyes emberé, nem is a lelkipásztoré, épen protestáns elv szerint .... Virágzásáért és emelkedéséért, vagy ellenkezőleg, hanyatlásáért és bukásáért egyaránt felelős közöttünk mindenki.

Én, itt Isten színe előtt, magamra vállalom e felelősségnek reám eső részét és sohasem tudnék megállani remegés nélkül Istennek ítélőszéke előtt, ha valaha a hűségtörés útjára térnék. Legyetek ti is hűek atyáitoknak, szintén a világ előtt ismeretes és példányszerű hitéhez, tántoríthatatlan jelleméhez. Így egy is

el nem fog veszni közöttünk. Erre pedig, épen a mai, sok tekintetben bomlasztó hatású társadalmi viszonyok között elsősorban nagy szükségünk van.

Szerencse, hogy az isteni gondviselés, épen a mi egyházunkban, megadta az eszközöket minden irányban, drága kincsünknek megőrzésére és növelésére.

Kiváló hitbuzgó, áldozatkész, bölcs férfiakat állított nekem is vezéreimül. Ezeket a férfiakat, a mélyen tisztelt *egyháztanácsot* kérem azért, fogadjon engemet, az egyszerű, de jó igyekezetű munkatársat szeretettel. Tapasztalt bölcsessége, egyházi életünk szívverésének minden irányú ismerete pótolja ki egyelőre az én gyengeségeimet is, addig, míg én is közelebbről megismerem most már szeretett testvéreimet s szívünk közös és egymást értő lángokkal doboghat össze szeretett egyházunk közös nagy céljaiért.

De különösen nagy szükségem van a ti szeretetetekre és jóakaró támogatástokra, nagytiszteletű lelkészi kar, szeretett szolgatársaim az Urban!

Én a Thimotheus tisztelő félelmével, csekély erőm felett való méltó töprengéssel lépek közétek az Úr oltárának szolgálatába. Prófétai nagyságtok, kipróbált apostoli bölcseségetek mutogassa meg nekem a vallásos élet végtelen tengerének gyöngyeit, amelyeket keresnem lehet és mellettök a veszélyes szírteket, amelyek felé egyházi életünk hajóját, hüségtörés és Isten ügyének árulása nélkül, vezetnem nem szabad.

Úgy az egész társadalom, mint egyes emberek fejlődése és boldogsága is, két, ikertestvér nagy hatalom érvényesülésétől és összeölelkezésétől függ. Az egyik a *tudomány*, amely keresi emberi fejlődésünk útjait és tanúlságait; a másik a *vallás*, amely a földön

is folyvást az égre emlékeztet. Az egyik hatalom képviselője közöttünk az *iskola*, a másiknak forrása az *egyház*. Magát a protestántizmust e két hatalom érvényesítése hozta létre; az táplálta és tartja fenn még ma is, még pedig sehol oly kiváló mértékben, mint épen a debreceni ref. egyházban.

S mert e két nagy hatalom szoros kapcsolata erősítésének óhajtok én is egyik szerény munkása lenni: fogadjatok ti is szívesen engemet nagytiszteletü s tekintetü főiskolai tanári kar s tisztelt tanítói testület.

Én jól ismerem a tudománynak, a nevelésnek áldásait; de ismerem téveteg útait is. Legyen a világosság, amelyet lelketek szent tüzével tápláltok, nekem is, az én tanúlságomra is lobogó fény és munkásságotok azon talaj, amelyen tovább építenem lehet s amelynek előkészítői iránt őszinte hálával azért is tartozom, mert lelkipásztori működésemnek eredménye is, jelentékeny mértékben, a ti buzgalmatoknak lesz előre biztosított jutalma.

Igen, Mindenható Atyánk! szíveink, egyetértésünk ilyen összeölelkezésére add rá a te megszentelő áldásodat! Így mi is boldogok leszünk, a te dicsőséged is nevekedni fog mi közöttünk. Ámen!

c) **Utó ima.**

Meghallottad, Atyánk, a te szolgádnak pásztori hitvallását: „*legyen neki*, — szent igéd ígéretéből — *az ő hite szerint!*“

Te, aki ismered szívünknek legkisebb dobbanását is és ismered érzelmeinket, mielőtt születtek volna és a gondolatokat, mielőtt azok ajkainkra jönnének: ítéld meg őt igazságban, ha akaratod szerint cselekszik-e

elhatározásaiban és oltárod körül való forgolódásának ígéretében?!

Nagy és drága kincset, szent örökséget bíztál reá. Atyáinknak szent hitét, szívünknek nyugalmát, életútainknak vezetését; ezeknek a százados falaknak, a te imádásodra és az emberi igaz míveltség terjesztésére messze elvilágló dicsőségét: add azért, hogy hü sáfára legyen a reá bízott kincseknek!

Te ugyan Atyánk, saját szívünk és az élet tanulságai által is, érthetően, sokszor megrázó módon szólasz mihozzánk: cselekedjed azért, hogy az a világosság, amelyet szolgád által terjesztesz közöttünk és szeretetednek azok a tanúbizonyságtételei, amelyekre általa is rámutatsz előttünk, annál mélyebben hassanak szívünkre s annál nagyobb hálára kötelezzenek irántad.

Minden könyü, amelyet szent igéd biztató szava által letörlesz szemeinkből; és minden világosság, amely eloszlatja sokszor tépelődő lelkünk kételyeit; és minden megnyugvás, amely vergődő szívünkre száll: legyenek tanúbizonyságai az ő életének és beszélő jelei a mi hitünknek is.

Így áldd meg, Atyánk, szent lelked erejével, a frigykötést, amelyet ez órában a te néped új pásztorával kötött! Szent Fiadért, a Jézusért, kérünk! Ámen.

II.

„Ments ki, Uram, engemet!“

— Úrvacsoraosztáskor. —

Alapige: Lukács. XIV: 16—24. Ő pedig monda annak: egy ember készíte nagy vacsorát és híva sok vendéget, és elküldé szolgáját a vacsorának idején, hogy megmondaná a hivatalosoknak: jertek el, mert immár mindenek elkészíttettek! És mindnyájan egyenlőképen kezdték magukat mentegetni. Az első monda: szántóföldet vettem és ki kell mennem, hogy azt meglássam; kérlek téged, ments ki engemet! A másik monda: öt igabarmot vettem és elmegyek, hogy azokat megpróbáljam; kérlek téged, ments ki engemet! És más monda: feleséget hoztam és azért nem mehetek. Mikor azért a szolga hazament volna, megmondá ezeket az ő urának; akkor megharagudván a gazda, monda az ő szolgájának: eredj hamar a város uccáira és szorosira, és a szegényeket, csonka-bonkákat, sántákat és vakokat hozd bé ide! És monda a szolga: Uram! meglett, amit parancsoltál; de még is üres hely vagyon! Akkor monda az Úr a szolgának: eredj el az útakra és ösvényekre és kényszeríts béjönni mindeneket, hogy teljék bé az én házam: mert mondom néktek, hogy egy is a hivatalos férfiak közűl nem kóstolja meg az én vacsorámat.

E példázatban Jézus azokat az okokat tünteti fel, amelyek miatt a zsidók nem fogadták el az Istentől *„az Isten országában“* megkínált lelki javakat. Semmi egyébhez nem volt érzékük és vágyódásuk, csak a földi dolgokhoz. Arra gondoltak tehát csupán, hogyan nyerhet-

nek minél nagyobb *világi gazdagságot*, hogyan emelkedhetnek mások fölibe *tekintélyükkel* s hogyan elégíthetik ki élvezetvágyaikat. Minthogy pedig mindezeket az ilyen természetü előnyöket és gyönyöröket a szegény megvetett Jézustól nem várhatták, nem is akartak megjelenni azon a vendégségen, amelyet Isten nekik a Jézus által készíttetett.

Mintha csak a *mai embereket* látnók a zsidók viselkedésében. A mai embereket, *vágyaikkal, törekvéseikkel, életfeladatok hajszolásával.* A mai embereket szellemükben, esztelenségükben, könyelmüségükben és szégyenletes hálátlanságukban...

Ime! az Isten iránt való hála kötelessége, a becsületes szív parancsa diktálja nekünk, hogy épen *akkor* szeressük, *akkor* imádjuk legjobban Istent, mikor legjobban áld, mikor áldásaival halmoz el s *akkor* maradjunk legközelebb ő hozzá, és *akkor* kérjük legforróbb imádsággal segítségét, megszentelő jelenlétét, amikor életünknek egy-egy elhatározó, egész sorsunk, üdvünk, vagy boldogságunk felett döntő, forduló pontjához jutunk el s mi futunk előle s nem szégyeljük azt a hálátalan és saját magunkra nézve esztelen mentegetőzést: *„ments ki, Uram, engemet!“*

„Ments ki, Uram, engemet!“... Fájdalmas könyeket kell úgy-e, gyorsan, halaszthatatlanúl letörlened? Gyermekeid sírnak odahaza egy falat kenyérért? És a szerencse oly ritkán tekint be éhező családod körébe, hogy, ha most Isten imádásával, itt e szent helyen, elszalasztod a kedvező órát, amely verejtéked mellett meghozza talán a régóta várt falat kenyeret, soha sem tér vissza többé... Vagy ott kell ülnöd haldokló házastársad, gyermeked, atyád vagy anyád betegágya

mellett, akik felett már ott lebeg a halál fekete szárnya, megfagyasztó lehellete s te még egyszer akarod érezni szívüknek utolsó dobbanását, hallani égbeszálló lelkük búcsúszavát? azt az utolsó, írtóztató kötelességet is akarod teljesíteni szeretteid iránt, hogy kebeledről döljenek a koporsó vánkosára s te fogod be a hosszú álomra szemüket, amelynek bezáródásával boldogságod ege borúlt el!?...

Ah! dehogy, hiszen ez Istenimádás, neki is tetszõ áldozat lenne!...

„Szántóföldet vettem és ki kell mennem, hogy azt meglássam... Ezért ments ki engemet!“

De hát mondd csak: voltaképen miért is mentsen meg tégedet az úr, amiért hivogató szavának nem engedelmeskedel, amiért elfordúlsz tõle?!... Hát nem látod e nyilatkozatodból szívednek, lelkednek egész sivárságát, az iszonyú hálátalanságot, amely ellened kiált?!... Óh, hát míg rosszúl folytak dolgaid, míg könyhullatás volt kenyered éjjel-nappal, míg üldöztek a szegénységnek rémei, a kínzó gondok és a megmeg újúló nélkülözés; míg szegényes, koldus ruhadarabok, a nyomor, a megtépett élet e jelképei fedezték testedet: óh! addig, úgy-e, volt miért imádkoznod az Istenhez, volt miért vígaszt keresni eme szent házban? De *most*, amikor nemcsak mindennapi kenyered van meg magadnak és tieidnek, amikor Isten áldása megnõtt kezeid között, amikor megszaporította javaidat, amikor magad mondod, hogy: *„szántóföldet vettem“*: most már nem is kell többet újabb kegyelme? Most már nem hallgatsz reá, ha fényes asztalához akar ültetni; most már ilyen rút hálátlansággal fizetsz s vakmerõen kihívod magad ellen azt az isteni igazság-

szolgáltatást, amellyel az életben minden lépten-nyomon találkozunk. Elfeleded, hogy ő az istentelent megrontja a gazdagságával, hogy holnap újra koldus és földönfutó lehetsz, hogy neked is szól a szigorú életútasítás: „Bizony mondom tinektek, hogy egy is a hívatalosok közül meg nem kóstolja az én vacsorámat". (Luk. XIV. 24.)

Bizonyára nem az a másik hívatalos sem, aki ezzel útasítja vissza az Úr hívogató szózatát: „Öt igabarmot vettem és elmegyek, hogy azokat megpróbáljam".

Én Istenem! mennyi ember szájából hallom naponként a nyugtalanságot és panaszt, hogy a gazdálkodáshoz szerencse és Istennek áldása kell! Sokszor hasztalanúl, terméketlenül issza be a föld véresverejtékemet, amelyeket a nehéz munka sajtol orcánkra; tövis és bogács, kétségbeejtő pusztaság terül el a téreken, amelyeket reménnyel szántottunk fel s ahova drága magot hintettünk el... Néha már édes számítással állunk meg a rezgő hullámok előtt, a gyümölcstől földre húzott fák koronája alatt s csak egy rövid óra és ime irtózatos pusztúlás terül el szemeink előtt, eltörik kezünkben a kenyér botja, és előttünk a siralmas lecke, amit már előbb is meg lehetett és meg kellett volna tanúlnunk: „Sem aki plántál, sem aki öntöz, — egyedül Isten az, aki előmenetelt ad!" — S ez az ember és utána sok más még is elfordúl Isten elől; igavonó állatainak, gazdasági berendezéseinek erejét próbálja meg. Előre tájékozódni akar, hogy mit sajtolhat ki a maga erejével attól a földtől, amely pedig a legtöbb esetben hálásabb vagyon, mint az emberi szív, mert kenyeret ad, virágot hajt a ráfordított munkáért. De hát azért ez is Isten lelkének

ereje alatt áll s ha egyszer ez a lélek megmozdúl és *„megveri a földet iszonyú hatalmával, nyomban pusztasággá válik az!“* Megnyugvás, lemondás, a nélkülözésnek, az újra kezdődő munkának bátorsága és reménysége, egy szóval azok a lelki kincsek kellenének *ilyenkor* ennek a szegény csalódott emberi szívnek, amelyeknek dúsan felterített asztalához már régebben hívogatott az Úr, de amelyeket elútasítottál s amelyeket újra már nem fog egy elbizakodott emberi szívre se kényszeríteni, mert ezt mondja neked is: „Bizony mondom néktek, hogy egy is a hívatalos férfiak közűl nem kóstolja meg az én vacsorámat!“

Bizonyára nem az a harmadik sem, aki ezzel útasítja vissza az Úrnak hívogató szózatát: „Feleséget hoztam és azért nem mehetek!“...

Óh, ez a szegény boldogtalan, örömében megvakúlt és szíve heves vérének hullámaitól elragadt ember, már nem is kéri, mint az előbbi kettő: „Kérlek téged: ments ki engemet!“

Annyira természetesnek találja a hálátlanságot, annyira szükségét látja, hogy magában, hogy Isten nélkül maradjon, hogy egyszerűen, határozottan kijelenti: „Feleséget hoztam, azért nem mehetek!“

Feleségedért, szíved másik feléért, életed megtalált kincséért és boldogságáért, *tehát azért fordúlsz el Istentől*, azért nem jöhetsz ide imádni őt, mert erkölcsi szövetséget kötöttél, amely hivatásánál, céljánál és kötelességeinél fogva *Istennek temploma?!*

Boldogtalan, magad sem tudod, hogy mit beszélsz, magad sem tudod, hogy miként rakod saját házadban a fészket a mérges kígyóknak, s milyen irtózatot készítesz magad számára, ha így kezded a

családi életet, ha éppen itt akarsz Isten nélkül maradni... Itt, ahol nem magadnak és nem magadért lehet és kell élned, de nem is csak magadért kell számolnod sem, hanem Isten ítélő széke előtt azokért is, akiket néked adott az Úr!

Lásd: még a különben tiszta és szabados öröm is bűnné, útálattá válik ebben az életkörben, ahol a test és a vér kiüzik a lélek, a szeretet tiszta angyalait. Lásd: el sem tudod képzelni, hogyan bírja meg lelked a szülei szív nagy terheit, édes gondjait, nehéz kötelességeit, nem ritkán gyötrő aggodalmait, örök áldozatait... Hogyan? — *Isten nélkül* — az ő jelenléte és segedelme nélkül: mikor ez a családélet egy boldog, kicsiny sziget ugyan, de amelyet az élet nagy tengerének hullámai verdesnek meg, de amelynek égboltján csak egy rövid nap alatt is, ezer és ezer felhő jelenik meg... Bekopogtatnak a nélkülözés, a csalódás, a halál kísértő követei... Óh nem lehet mindezeket az olyan házastársaknak és szülőknek elbírniok, akik Isten nélkül indúltak el, akik Isten nélkül építették házukat. Az ilyeneknek utóljára is kétségbeesve kell látniok, hogy mint temeti el annak romja maguknak és övéiknek is életboldogságát s mint írja Isten büntető újja tanúságúl az ilyen családi tüzhely romjaira azt az ítéletét: „Egy is a hivatalosak közül nem kóstolja meg az én vacsorámat!“...

Az Úr folyvást hívogat különféle módon. Ne útasítsuk azt vissza könnyelműen. Késő bánat a vége ennek rendesen.

Hallgassunk azért az Úr hívogató szavára és látogassuk az ő megterített szent asztalát minden időben! Ámen.

III.

Isten igéje és az emberi szív.

— Tavaszi vetéskor. —

Alapige: Máté, XIII. 3—8. És szóla nékik sokat példabeszédek által, mondván: egy magvető ember kiméne vetni. És mikor a magot hintené, némely a mag közül esék az útfélre: és eljövének a madarak és elkapdosák azt. Némelyik esék a köves helyre, ahol nem vala sok földe és hamar kikele, mivelhogy a földben nem vala mélyen. És a nap mikor felkölt volna, megsüté azt, és mivel hogy nem vala gyökere, kiszárada; némely pedig esék a tövis közé és a tövisek felnevekedvén, megfojtják azt. Némely pedig esék a jó földbe, és gyümölcsöt terme, némely száz annyit, némely hatvan annyit, némely pedig harminc annyit.

A Máté szerinti evangyéliomnak az a fejezete, amelyből mai szövegünket vettük, kétségen kívül egyik fényes pontja Jézus tanításainak. A legszebb, a legtartalmasabb hasonlatok hosszú sorát foglalja magában Isten országáról, az erkölcsi világrendről. Oly éles vonásokkal jellemzi az embert, hogy az igazság benne akaratlanúl is szíven talál, hogy az adott vonásokban megdöbbenve ismer még ma is az ember magára s kénytelen látni, hogy mennyire mélyen, alapjában, egyszóval egészen ismerte ő az embert;

az embert, ki nagyobb, komolyabb dolgaiban mindig ugyanaz marad: ember hibáiban, ember erényeiben.

Vetés és aratás: íme a vezér gondolat, mely eme hasonlatok valamennyijét áthatja; egyszersmind határozottan kiemeli azt is, hogy Isten országának, a vallásnak első alaptétele a szabadság, az ember kényszerítés nélküli fogékonysága, ellentétben az igazságterjesztés ama szerencsétlen, sőt lelkiismeretlen módjával, melyet még ma is gyakran sürgetünk s melyben fődolog az önakarat teljes megtagadása. Szövegünk, különösen a mai, K. K.! kettős értékü és érdekü, mert szépsége és tartalmas volta mellett egyszersmind időszerü is. A természet, annak élete és jelensége, hü képei bensö, lelki életünknek. Nyitott könyvéből sokszor megbecsülhetetlen igazságokat olvashatunk. Most, midőn a természet újra ébredésével remények közt szórjuk a földbe magvainkat, kívánatos, hogy a külső magvetés mellett a bensö, a lelki magvetésről is megemlékezzünk.

Lássuk csak közelebbről. Hol Isten, e véghetetlen nagy hatalom tesz és müködik, ott az ember, e kicsi, gyönge teremtés, legjobban teend, ha tétlenül hallgat és érez csupán: sokaknak ez a véleményük.

Nem szándékom, K. K.! ebben az órában reá mutatni azokra a veszedelmekre, melyek az ilyetén felfogásnak a következményei lennének. Azonban, a kezünk alatt levő hasonlat alapján már eleve állíthatom, hogy evangyéliom-ellenes dolog, ha valaki az igazság iránti érdekeltségét és öszinteségét a vak engedelmesség után ítéli meg; állíthatom, hogy a keresztyénség minden magasabb törekvése eredmény nélkül marad, ha nem hat be a kedély mélyébe a

megtisztított akaraton át. Amint a magnak a földre: az evangyéliomnak, az Isten országának az emberi szívre van szüksége; létezése, emelkedése vagy hanyatlása határozottan az emberi elhatározáshoz, az iránta tanúsított hűségéhez vagy hűtlenségéhez és nem kizárólag csak az isteni korlátlan vezetéséhez van kötve. Isten, aki örök hűséggel gondoskodik lelkünk szükségeinek fedezéséről, szüntelen hallatja köztünk hívogató szavát és ezer útat talál, hogy beszéde, az igaz tudomány, lelkünkhöz férközzék. Ő az a magvető, aki a szöveg szerint mindnyájunk szívében, erkölcsi életében előkészíti az aratást; a vető föld az egész világ, az ember-szív összesen és külön-külön; a mag pedig az íge, amely itt él, itt hat, itt izgat folyvást közöttünk. Ez a mag nem szorítkozik csupán ama holt betükre, melyeket talán az egyház az ó- és újszövetség írataiban őriz; mert hatása végtelen, benn van a szívben, a lelkiismeretben, az egyesek és népek történetében, a természetnek, a teremtettségnek örök nagy kijelentésében . . . Ezt az ígét hallgatjuk ma mindnyájan. Tehát gyökeret ver-e szívünkben? elfogadjuk-e mindnyájan és gyümölcsöt hoz-e kimaradhatatlanúl, ha nem száz annyit, hát legalább hatvan- vagy harmincszorosan?

Nézzük meg a szöveget. Abból meglátjuk, hogy mennyiféle az emberi szív magatartása az Isten igéjével szemben, mennyi a magvetés után az eredmény külön-külön.

„Mikor a magot hintené, némely a magok közül esék az útfélre és eljövének a madarak és elkapdosák azt". Ebbe az osztályba esik az emberek legnagyobb része; ide tartoznak azok, kik a világ tágas

és keményre taposott útain járnak legörömestebb. Náluk a mag az útra esik, ahol a szívet, annak nemesebb, jobb érzéseit a mindennapi foglalatosság és munka nehéz terhe keménnyé teszi s nagy részben elfojtja; azért nálok az ige ott fekszik csupán a felületen, aztán eljőnek a földies, kicsinyes gondolatok sötét, önző madarai és elrabolják azokat, mielőtt megfoganhattak, mielőtt meggyökerezhettek volna. Ide tartoznak azok, kik egészen a jelennek, a földnek, a mostaninak élnek csupán; elég éles érzékük és értelmük van a mindennapi élet, a külső szerencsés előrehaladást siettető dolgok iránt, de ha a lélek magasabb, bensőbb életéről, annak rendeltetéséről hallanak beszélni, egészen ismeretlen világ tárúl fel előttük, amelyet nem ismernek, amely iránt közömbösek s melynek igazságai és sürgető életelvei elől azért be is zárják gondosan kemény szívöket, mivel azt a világ már egyszer s mindenkorra magának foglalta le. Egészen az élet, a gyakorlat emberei ők, egészen sajátos céllal, egészen jellemző életelvekkel, amelyek közül az első ez: fordíts kellő figyelmet azon hatalmakra és körülményekre, amelyek az élet felett uralkodnak, amelyeknek a befolyása alatt alakúl az. Ezek szerint lelkiismereted lehet eléggé érzéketlen, eléggé fel sem vevő; foglalási vágyad mindig kijebb-kijebb terjeszkedhetik, csak kellő elővigyázattal bánj el a dologgal, okosan érülközzél embereiddel s ismerd pontosan a határokat, amelyeket átlépned az önszégyen büntetése nélkül nem lehet. Aztán, ha már a külső hatalom és előny után ígyen futkosók magatartása bántja jobb érzésedet, azt is tapasztalod: hogyan igyekszik itt mindenki túlkiáltani lelkiismeretét, hogyan hall-

gatja el az igazat, hogyan teszi azt nagyobbá vagy kisebbé, mennyi hamisat, mennyi igaztalant beszél szünetlenül.

S ha aztán védelmezőjéül lépsz fel az igazságnak, a jognak, a méltányosságnak; magasztalod a vádolásnélküli lelkiismeret pótolhatatlan nyugalmát: gondolod, hogy a gyakorlat ez emberei meghallgatják intő szózatod? Ellenkezőleg, szánó mosollyal fogják mondani: hogyan lehetsz ily csodálatra méltó ábrándozó, különösen a mai világban, mikor az élet valóban nehéz küzdelem s a megélhetés legelső művészete ebben áll: vigyázz, hogy le ne győzessél, vigyázz, hogy el ne sodortassál!

Néha K. K.! az igazság — mely, ha már egyszer megindúlt, feltartózhatatlanúl halad elő útjában — akaratlanúl is odacsapódik az ilyen emberek lelkéhez, az élet egy-egy csendesebb, nyugalmasabb percében; ilyenkor mint izgató tövis kel fel az ő szívükben is egy-egy nemesebb, komolyabb érzelem: az egyiket családi öröme, családi boldogsága közepette rázza meg a gondolat, hogy a jólét után mások könyei kiáltanak; a másikra az élet delén szakad rá a megpróbáltatás sötét éjszakája; egy harmadikra lélek-rendítően hat ama göröngyök kopogása, melyek élet- és elvtársai koporsójára hullanak . . . De hát az ily megható pillanatok nyugtalan érzése ellen ott van ismét az élet, annak zaja, baja; s épen azért, mert az élet oly rövid, oly kérlelhetlen valóság, minek fogyasztaná azt ily futólagos meghatottsággal?! Így csap el aztán feje felett annak árja; így jőnek aztán elő az égnek madarai, melyek elkapják a magot, mely az ilyeneknek a szívére hullt.

„Némely mag esék a köves helyre, — így folytatja tovább a kezünk alatti hasonlat, — ahol nem volt sok föld és hamar kikele, mivelhogy a földben nem vala mélyen". Az érzéketlenek a teljesen közönyösekkel ellentétben, a könnyen lelkesülők, a pillanatra föllángoló, a felületes, ingatag jellemek találóképe ez. Hallják ők és örömmel is fogadják az igét, minden szellemi ihletés iránt eléggé fogékonyak, sőt, mi több, magáról a vallásról, annak igazságairól is örömest beszélnek egy-egy lelkesült pillanatban. Mily szép, mily nagyszerű az eszme, melyért az újabb kor jobb lelkei annyi odaadással, annyi önmegtagadással küzdenek . . . ime így kiáltanak ők az ihletés, a meghatottság pillanatában; aztán ellenségei, gyülölői lesznek a réginek, s talán a visszaélésnek, mely oly régóta akadályozza családi, társadalmi, egyházi életünk szerencsés kifejlését. Ilyenkor azt vélnéd: hegyeket fognak mozdítani így fölvert lelkesedésükben. Igen, de csakhamar eljőnek a sötét napok, beállanak az akadályok, melyeket a megindúlt igazság hullámként vet fel maga előtt. S akikre annyit számítottál, akikben oly sokat bíztál, lelkesedésükre oly sokat építettél, először boszankodnak kissé a megtámadott, üldözött ügy mellett, — mert hiszen az ily felületes természetben meggyúlladt tüz sem alhatik ki véglobbanás nélkül, — aztán megfélemlenek s maradnak a régiek, sőt nem ritkán ellenségeivé lesznek az igazságnak, melynek csak az imént ajánlották fel szolgálatukat. Óh, és valóban, hány szív van olyan, mely, mint a tavaszi gyom, úton-útfélen ott terem, könnyen zöldel s könnyen hervad el. Hányan vannak, kiknek szívük elevenebben dobban meg az igazság érintésére, de újra megtörik,

mihelyest érte tenni, szenvedni, áldozni is kellene valamit, akik mindenben, mindenütt ott vannak, mint az árny, vagy a báb, amelynek fontoskodó képe van, de a nap állásához képest változik, de magának nincsen élete, nincsen egyetlen gondolata. Aztán próbáld csak meg figyelmeztetni az adott szó szentségére, a tartósnak fogadott szövetség kötelező erejére! Ahelyett, hogy szégyennel ismerné el ingatag gyöngeségét s összeszedné erejét, ha az élet vihara így igénybeveszi az egész élet lelki rugékonyságát: még mentegetőzni fog. Nem hiszem, — úgymond — hogy igazság iránti szereteted egészen a rajongásig, a hajthatatlanságig fog vinni; fogadd tőlem a felbomlott szövetség emlékéül ezt a tapasztalati életbölcseséget: tanúld meg, hogy az igazságból elég annyit kimondani, elfogadni és követni, mennyi elégséges arra, hogy épen hidegnek ne mondjon a közvélemény, de azért őrízkedjél levonni a végkövetkeztetést, mely akadályozhatja előrehaladásodat, zavarhatja nyugalmadat, sőt veszélyezheti előnyös állásodat. Íme így beszél K. K.! az, kinél hiányzik az akarat, a kitartás, a csöndes, lassan növekvő, de kitartó komolyság, kinél hiányzik a következetes komolyabb jellem törhetetlen hűsége; akinél a szöveg szerint a szív keménységét és álnokságát a tettetés és látszat nehány ujjnyi földje takarja el.

És a harmadik osztály? Szent leckénk eme szavakban adja annak jellemét: „némely esék a tövis közé és a tövisek felnevekedvén, megfojták azt". Nekik már kétségenkívül mélyebb, komolyabb természet a sajátjuk, kedélyük mély és bensőséges, melyben a magasabb, tisztább szellemi élet nemcsak könnyen gyökeret ver, hanem nem ritkán virágzik is; aztán egy-

két kalászt is hajt, de a gyümölcsre még itt is haszontalan várakozol; az még folyvást kimarad. És mi ennek az oka K. K.? A föld, melybe a mag húllott, nincs eléggé megtisztítva, benne maradnak a szív, a lélek egyes alkalmatlan tövisei; talán a világi javak és gazdagság túlságos szeretete, fárasztó gondjával, keménységével, gyakran jogtalanságaival. Nem mondom én, hogy olykor nem nemes lelkűek ők; igen, de mit ér, ha saját magukkal, saját lelkükkel vannak meghasonlva. Szeretik, küzdenek ők a jó után, lelkiismeretök elég világosan és örősen beszél, egy darabig vállalkoznak is a nehéz pályára, de mert bensejük így van megosztva a világ és a lélek javainak szeretete között, ingataggá lesznek, ha ama keresztútra érnek, hol csak a szilárd és kísértéseknek ellentálló akarat képes szerencsésen választani. Óh, hiszen ti bizonyosan tapasztalhattátok, mily hirtelen megváltoztathatja a nem várt szerencse sok ember egész érzelemvilágát; mint tisztátalanítja meg szeretetét; mennyire számító lesz minden lépésénél; mily kicsinyesen aggályoskodik minden világi veszteség felett! Örömest szolgálna Istennek és az embereknek is, hanem az igazságot nem képes többé szeretni teljes szívből, teljes lélekből; a világ mindég szorosabban veszi őt körül, hiúságának, életgondjainak, növekvő igényeinek tövisei mindég sürübben verődnek fel körülte; mindig beljebb, mindig fájóbban hatnak szívébe, mig végre a lelkén maradt folt mindig ijesztőbb alakot ölt magára. S bár a kezdet itt egészen más, s bár a kifejlés itt reménynyel egészen teljes volna, azért épen úgy nem hoz gyümölcsöt, mint az a mag, mely az útfélre és a sziklákra esék.

Igen K. K.! de, ha az istenigével, az igazsággal szemközt elfoglalt emez állások mindenike ennyire áldástalan, ha annyi sok a mag, melyet elkapkodnak az ég madarai, mielőtt gyökeret vernének, annyi sok elhervad, mielőtt kifejlenék: melyik hát az, mely a szöveg szavai szerint a jó földbe esik, s gyümölcsöt terem némelyik százannyit, némelyik hatvan- és harmincannyit? A jó föld a fogékony, erős és tiszta szív és értelem, mely örömest, fáradhatatlanúl kész utána járni az igazságnak, örömmel fogadja, megőrzi, s követi azt; a jó föld az egész ember, jobb tehetségeivel, értelmével, érzelmével és erős akaratával együtt. Nem elég, hogy mi az igazságot hallgassuk, eltürjük csupán; kell, hogy azt kész lélekkel el is fogadjuk, sőt mi több, hogy azt erősen, törhetetlenül akarjuk is. Így fogja az megteremni gyümölcseit: a szeretetet, megnyugvást és békeséget először magunkkal, saját bensőnkkel, aztán Istennel, a külvilággal s embertársainkkal. Pedig ennek a békének és boldogságnak megteremtése egyedüli feladata a vallásnak. Eme gyümölcsöket kell nekünk mindnyájunknak megtermenünk, és eme gyümölcsöket mutathatjuk mi fel kivétel nélkül, csak akarnunk kell igazán s eme gyümölcsökről ismer meg az Úr, hogy az övéi vagyunk. Ámen.

IV.

A kánai menyegző.

(Farsangi egyházi beszéd.)

a) Ima.

Örömmel és hálával jöttünk fel szent házadba, jó Atyánk! Örömmel és hálával azokért az örömökért, amelyeket te nekünk, a te jóságodból és bizony csak kifogyhatatlan kegyelmességedből időről-időre adsz — és azért a szeretetért, amelyet irántunk mindenkor tanúsítasz. Leborúlunk előtted és szegény emberi szívünknek még megmaradt jobb és tisztább érzelmeivel vesszük ajkainkra, hozzád való ragaszkodásunknak és hitünknek azt az énekét, hogy *„mennyekben te vagy, nekünk csak egyedül mi Istenünk!“* ...

Nincs olyan több, nincs olyan nagy és nincs olyan bölcs és szerető Isten, mint csak te egyedül! Nem csak áldasz, nem csak boldogítasz, hanem tanítasz is minket, életsorsunk vezetésében megmutatott minden cselekedeteidben.

Egy isteni szikrát kapott lelkünk, a te lelkedből, a *szeretetet!* És emberi gyarlóságunk és ennek a szeretetnek a föld porával való érülközése miatt ez is tanácstalan: sokszor megtéved és átokká válik áldás helyett... Örök virágokkal szórtad be életünknek útait; vidám órákat engedsz megérnünk, hogy azok

emeljék lelkünk erejét; és gondatlanságunk és kapzsiságunk miatt azok is méreggé, siralommá válanak sokszor kezeink között. Örömmel kezdjük a farsangi vígalmakat és sokszor nagy bünökkel, keserü visszaemlékezésekkel végezzük azokat; mind csak azért, mert elfeledjük a jóltevő, a megáldó kezet, amely kezünkbe adta az örömnek poharát! Mind csak azért, mert menyegzőt tartunk, de nincs közöttünk, mert nem is hívtuk meg, a te szent fiad, a mi megváltónk, csodatevő szeretetével, a keveset is megsokszorító, a keservek vizét is megédesítő borával.

Gondtalan, könnyelmü szívvel kezdjük meg örömeinknek, áldásaidnak élvezetét és a bün mámorával végezzük azt sokszor, mint Herodes menyegzőjét!

Oh, taníts meg azért, Atyánk, örömeinkben is megérteni a te tanácsaidat. Taníts meg arra, hogy, ha te vagy velünk boldog óráinkban, csak akkor válnak áldásunkká. Ámen.

b) Egyházi beszéd.

Alapige: János II: 1—11. Harmadnapon menyegző lőn Kánában, Galieliának városában és ott vala Jézusnak anyja stb.

A vallást K. K.! nem egy ember tartja köztünk nagyon komor, unalmas és egyhangú dolognak. Annak ígéi, e szent helyről tartott beszédek ellen, sok ember hozza fel azt a kifogást, hogy kiszakítja az embert a mindennapi élet folyásából, hogy a mindennapi élet teendőinek végzéséhez alkalmatlan légkörbe emeli fel, hogy mindenben a sötét oldalt keresi, hogy mindenben kifogásokat, fogyatkozásokat jelez, hogy elérhetetlen köte-

lességekre utal és azoknak a teljesítésére sürget... Igazán kényelmetlenül, zaklatva találja az ember magát, ha folyvást ennek tanácsai után néz, ha folyvást parancsaira hallgat. Ha valamire, — mondogatják sokan — úgy erre illik legtalálóbban: a jóból csak keveset s igen alkalomszerüen s csak a kibírhatatlan keserüség enyhítésére; mint az ünnepi ruha idő előtt használva, úgy ez is, nem csak kényelmetlenné, de érdektelenné is válik egyúttal... Így beszél sok ember, ha néha e dolog felett elgondolkodik, ha e szent helyre jő, vagy ha innét házába távozik.

Ma K. K.! én sem akarom *erőszakolni Istennek országát!*... engedek azok kívánságának, kik ellenünk, a vallás igéinek hirdetői ellen, e kifogást teszik: engedek azokénak, kik a vallásról úgy gondolkoznak, mintha az embert örömében, tiszta élvezetében zavarná meg, mintha teher lenne az ember lelkén. Még azt sem vetem szemükre ma: milyen aggasztó jelenség a család erkölcsi életének kifejlésében, ha már így fél az ember önmagától, ily tehernek tartja lelke nemesebb értelmének koronkénti megszólalását... Nem, hiszen, kint az idő amúgy is olyan rideg, olyan örömtelen. Halotti szemfedő borúl mindenütt a természet nyugalmára; legyen legalább a szívben öröm. Különben is ma egy barátságos család körébe, menyegzőre hívom meg őket Kánába, Galileának városába.

De jertek el ti is mindnyájan K. K.! Jézus, a mi életünk legjobb akaratú vezére, ül ott az asztalfőn. Az igazi tanítványoknak méltó helyök van a nagy mester jobb és bal keze felől, biztosan telepedhetünk le mellé; ő majd jellemzi nekünk vendégtársainkat s a tanúlság, melyre majd figyelmeztet, bizonnyal hasznunkra lehet,

ha majd a közörömnek szánt napokban, lelki-testi életünk felfrissítése végett, mi is keresztyénhez méltóan akarunk örülni.

„Harmadnapon menyegző lőn Kánában, Galileának városában — eme szavakkal kezd az evangélista elbeszélésének vázolásához — és ott vala Jézusnak az anyja; sőt elhívaték Jézus is az ő tanítványaival abba a menyegzőbe".

A legtöbb ember bizonyára tudja köztetek, mit tesz az: társat választani maga mellé egy hosszú életre, annak örömeire, de egyúttal nagy keresztjeinek is az emelésére. Nehéz megmondani, mit érez a szív, minő kétségek szorongatják az ember lelkét, ha eljő végre a perc, midőn Isten színe és saját lelkiismereted előtt igazán, tettetés nélkül kell elmondanod: „szeretetből hozzám veszem, vele megelégszem, vele türök, vele szenvedek, sem boldog, sem bologtalan állapotában el nem hagyom, az Isten engem úgy segéljen". Oh, ha e szövetségkötés csak abban állana, hogy a szerető szívek egymás sajátjai legyenek, egymáshoz közelebb dobogjanak, hogy ha az csak a föld múlékony és nem is nehezen kielégíthető érdekeiért történnék, hogyha annak útai mindenütt mosolygó tájakon, virágok között vezetnének! hogyha ahoz komolyabb erkölcsi felelősség, magasab erkölcsi cél nem volna kötve! hogyha ahoz igénye, várni valója nem volna az égnek, a társadalomnak, az egyháznak, az egyetemes emberiségnek!... oh, akkor az ilyen pillanatnál nem volna könnyebb, nem volna zavartalanabb öröme az életnek!

De hát igaz menyegzőt tartani igen nehéz, mert szigorúan számot kell adnia mindenkinek arról, ha szeretete olyan-e, mint az apostol kívánja: hosszú-

türő, kegyes, nem irígykedik, nem cselekszik álnokúl, nem fúvalkodik fel, nem cselekszik éktelenül, nem keresi csak a maga hasznát, nem gerjed hamar haragra, nem gondol gonoszat, nem örül a hamisságnak, mindeneket elfedez, mindeneket remél, mindeneket eltür, soha el nem fogy, erős, mint a halál, kemény, mint a koporsó, a szenvedések árjai el nem olthatják azt... (I. Kor. XIII. 4—7.) A kánai menyegzői pár így fogta fel az általuk teendő erkölcsi lépés jelentőségét; érezte, hogy ennyi fontos kötelesség teljesítéséhez isteni segedelem, Istennek közelléte szükséges... Nos, hát ezért hívta meg Jézust és az ő tanítványait abba a menyegzőbe.

Meghívja-e ma is minden új házaspár élte ilyen komoly, elhatározó percében a Jézust, — saját nemesebb, tisztább érzéseit? Meghívja-é a választásra, hogy segítsen az igaz, valódi kincs megtalálásában? meghívja-é menyegzőre, hogy jelen legyen a megáldásnál?! sőt örömeinkben, meghívjuk-e őt mi is mindnyájan az élet javainak és vídám perceinek élvezeténél? Én ezt nem tudhatom; e kérdésre feleljen meg ki-ki a saját lelkiismerete előtt. Én a tapasztalásból az életből csak annyit tudok, hogy a gazdagságnak ma is előnye van a szív jósága felett; hogy az arc viruló rózsái ma is több érdeklődőt képesek egybegyüjteni, mint a lélek nemessége, a jellem szépsége; s hogy általában örömünk többször olyan, melyet a Jézus előtt szégyellenénk s mely a komolyabb, higgadtabb percekben önmagunkban is keserü visszaemlékezést s szégyennel teljes bánatot képes csupán felkölteni. Oh, mert mit ér, ha díszes virágkoszorú ékesíti az arának homlokát, de azért szívének soha sem lesz egyetlen

édes, lélektápláló gyümölcse; mit ér, ha ahelyett, hogy a példabeszéd kifejezése szerint férjének koronája és dicsősége lenne (XII: 3.), leend belőle hiúságokat imádó Jézabél, a te lelked nyugalmát gyilkoló *Achila, Jaon király* felesége, gyöngeségedet, talán jó szívedet kigúnyoló *Mikól, Dávid király felesége.*

K. K.! Jegyesek s általában ti mindnyájan, akik örvendetek! akarjátok-e, hogy örömötök tartós és megszentelt legyen? Abban az esetben hívjátok meg ti is az Urat, épen úgy, mint ez a kánai örvendő család tevé.

„Mikor elfogyott volna a bor — így vázolja tovább az evangyélista elbeszélését — Jézusnak anyja mondá neki: nincsen boruk!“

Hogy az öröm, a jólét és élvezet órája hamar, mikor nem is várnók, keserüségre, fogyatkozásra változik; hogy a szegénység, a bánat és keserüség is, mint paizsos férfiú, hirtelen, vendégként helyet foglalhat dús asztalunknál, örvendő szíved közepén: az ma is megtörténik, mint a kánai új házaspárnál, kinél a családi élet gondja és terhe vajmi hamar jelentkezett. De, hogy szerető szívek osszák meg veled terheid, résztvevő lelkek segítsenek bajaidban, mint Mária: az már ma ritka jelenség közöttünk; mi már ma másképen gondolkozunk s teszünk.

Sok fényes, előkelő, gazdag nászkíséretet láttam én meghíva szegény asztalhoz, szegény család körébe: a gazdag szíve még nem oly kevély és felfuvalkodott, hogy el ne nézné pár percig, ha a szegénynek is van néha öröme, ha élte elhatározó pontján ő is bizalommal fordúl embertársa részvéte felé.

De, midőn bekövetkezik nálad is a nehéz, keserves pillanat, amidőn *nincsen borod;* midőn meg-

fogyatkozik munkád mellett is a mindennapi kenyér és lelkednek gyönyöre, szívednek öröme; amidőn érzed, hogy gyermekeidet, egész családodat a nehéz idők, a reád nehezedő szükség miatt nem nevelheted, nem tarthatod úgy, mint atyai szíved sugallaná, keresztyén szíved parancsolná: próbálj csak azokhoz fordúlni segítségért, szíves gyámolításért, kik megosztják örömöd, kik asztalodnál a násznagyi igazán megtisztelő méltóságot vivék, kiknek lélekemelő szép tisztök lenne, hogy tanácsaikkal vezessenek, ha zavarba jösz; vígasztaljanak, ha könnyeket hullatsz; oltalmuk alá fogadjanak, ha méltatlan bántalmakat szenvedsz! Minő kicsiny szívet, minő fukar kezet találsz nálok a legtöbb esetben. Hogyan fognak elútasítani eme szavakkal: Barátom! engem vígaszságra hívtál meg; magam megerőltetésével is engedtem hívásodnak. Most könnyeid, családi gondjaid vannak, kinek nincsen az? Kislelküség azokkal mindjárt máshoz fordúlni, másokat terhelni! Az élet terheivel előre számot kellett volna vetned pontosan! Tulajdonkép nem is lett volna szabad szeretned, a családi élet erkölcsi céljaiért törekedned. Neked nagy hibád van, nem vagy jó keresztyén, nem ismered a könnyezők énekét: „Ha szívemet bánat járja, szemem keserüség árja: előtted való zokogásom, titkon ajtómat béhajtva és magánosan sóhajtva: akkor is édes ujúlásom, mert minden könnyüvel, jajjal, könnyebbül sorsom egy bajjal“ . . . (Zsolt. VI. 9.) Igen, próbálj csak az Úrhoz fordúlni bajaiddal. Több jó embered is van talán az életben, azokról ilyen helyzetben jó megemlékezned; én már tettem érted annyit, mennyi tetterőm vala; ezen túl mi dolgom vagyon nékem teveled!? . . .

„Mikor megkóstolta volna a násznagy a vizet, mely borrá változott — ez kiemelendő utolsó pontja még az előttünk fekvő elbeszélésnek — szólítá a vőlegényt és monda neki: Minden emberek először jó bort szoktak a vendégnek adni és minekutána megborosodnak, akkor adnak alább valót; te pedig a jó bort ekkorra tartottad".

Mi volna abból, minő szomorú következménye lenne annak K. K.! ha az isteni erkölcsi háztartás is úgy volna teremtve, mint a miénk? Ha az Úr is úgy intézkednék, mint mi a magunkéval rendelkezünk? Ha ő is emberi eljárási módokat alkalmazna cselekvényeiben? Akkor adná kezünkbe az öröm poharát, mikor az önző szív bennünk már utána sóvárog; akkor venné le rólunk látogatásait, mikor a csüggedő lélek bennünk alatta idő előtt nyughatatlankodik?! Nálunk az öröm, a jólét órája rendesen vánszorogva jár, sőt magunk is mindent elkövetünk, hogy visszatartsuk kissé, vagy hogy legalább vigyen magával valamit a kötelességnek szánt időből is. Ámde a szomorú napokban azt szeretnők, hogy ha már csakugyan előkerülnek, hogy csakhamar megelégelné azokat az Úr!

És pedig ennek épen megfordítva kellene lennie s az Úr szerint rendesen úgy is vagyon! Mi embertársainkat többnyire édes szavakkal hálózzuk körül, bő adománnyal ejtjük el, aztán üres kézzel, hideg szóval hagyjuk el; az Úr megfordítva: kezefejével kínál meg, megkóstoltatja veled az élet és a munka keserűségének italát, de utóljára tartja fel kegyelmének és bő áldásainak édes borát. Mi az örömöknek élvezetében rendesen könnyelmüek, sőt kapzsiak vagyunk: csak a ma legyen édes, a holnap keserüsé-

geit majd csak kibírjuk valahogy; — az Úr tanácsa szerint ez mind máskép vagyon, ő a keserűből szokott édeset teremteni, míg az ember kezében még az édes is keserű lészen.

Elébe állsz s lélekrendítő hangon panaszlod el, hogy mily hasztalan munkálkodol, mennyire nincs sikere fáradságodnak; elébe állsz s lélekrendítő hangon panaszlod el, hogy mindenkivel szemben a szeretet, tisztelet és becsületesség elvét érvényesíted s mégis hidegség, rágalom, lenézés az, mivel mások részéről találkozol. Emberi számítás szerint itt volna az idő, melyben az Úr megmutatná szabadításának erejét . . . de az ő órája még nem érkezett el. Simeon és Anna próféta asszony késő vénségig vártak az Úr idvezítésének öröme után; Jézus is megforgatja először a tanítványokat a kétségbeesés zajló tengerén; legkedvesebb barátját, Lázárt, tíz napig hagyja feküdni a halál jég karjai között; — talán te sem vagy közelebb az ő szívéhez, talán te sem tennél többet az ő ügyében. Várd tehát türelemmel, mikor az Úr békességgel bocsáthat el téged is.

Igen, keresztyének! Hordva az ő keresztjét közülünk ki-ki békességgel, várja be az Úr szabadításának óráját ki-ki türelemmel. A szövegben vázolt násznagyhoz hasonló csábítók szavára ne adjatok ti semmit sem. Azok közé az emberek közé tartoznak ők, kik örökös könnyelműség játékának szeretnék látni az életet; kik mámoros fővel, elfásúlt szívvel akarnak annak gondjai és teendői közé vetődni. Tiszta fő, gazdag szív, munkás kéz is nehezen él meg mai nap; óh, de minő keserű sors várakozik arra, ki munka közben akar a tivornyából kijózanodni.

Aztán arra a hideg, a sír felé hanyatló napokra csak nektek is kell valamit adnotok; hiszen azokra csak tinektek is borzalom lehet gondolnotok?

Édes az élet s jó nekünk a mi szemeinkkel nézni a napot; ezért hiszem, hogy a megválás, a halál igen keserü és fájdalmas lehet. Ha még aztán idő előtt, kapzsi mohósággal ürítjük ki az öröm utolsó cseppjeit is; ha a szív már az élet déli órájában kiég, mi marad meg a keserü végpercek enyhítésére, mi marad meg a hideg göröngyök, nyugvó ágyunk melengetésére? . . .

Akkor adj te Atyánk nekünk vídám órát, mikor jónak látod
S légy mellettünk úgy is, ha kereszted ránk bocsátod . . .

Ámen.

V.

„Ilyen főpap illik mihozzánk".

— Kun Bertalan püspök püspöki jubileumára. —

Alapige: Zsidók. VII: 26. Ilyen főpap illik mihozzánk.

Protestáns egyházunk, K. K! elvi álláspontjánál fogva, nem imádja az embereket és nem bálványozza az emberi tekintélyeket. Mint mindig, úgy e részben is törhetlen hűséggel megtartjuk szent vallásunk alapítójának, Jézusnak, az emberi szív hiúságát és kevélységét csábító kísértéssel szemben adott parancsolatát: *„Egyedül a te uradat istenedet imádjad és csak ő neki szolgálj!"* (Máté. IV: 10.) Hanem e mellett az elismerés, a hála és tisztelet érzését mindenkor kegyelettel ápolta és ápolja még ma is szívünkben az igaz érdemek iránt, hogy így aztán eleget tegyen szent könyvünk ama másik parancsának: *„Adjátok meg mindeneknek, amivel tartoztok; akinek félelemmel félelmet, akinek tisztességgel, tisztességet"*. (Róma. XIII: 7.) Ennyi K. K! egyedül ennyi az a jutalom, amelyet egyházunk adhat azoknak, akik odaadással szolgálták szent ügyét, magas emberiségi céljait, annak érdekeit; ennyi első tekintetre bizonyára kicsinynek látszó, de értékében sokat érő adománya amaz önfeláldozásért, sokszor súlyos véráldozatokért, amelyekbe ez ügynek szolgálata

kerül és pedig nem csupán a múltban, hanem, bár más alakban és más mértékben, a jelenben is... Óh, hát minden esetre nemes és tiszta szív kell ahoz, hogy valaki meg tudja koszorúzni azt a keresztet, amelyet kiválóbb férfiak kész odaadással és bátor lélekkel képesek voltak elhordani, sőt dicsővé tenni másokért s a közügy javára is!

Egy ilyen érzelem forrásából fakadó szép és kegyeletes, de egyszersmint köteles ünnepély és hálatartozás lerovására gyült össze ma K. K! e szent helyen tiszáninneni egyházkerületünk s szintén szívből, lélekből vesz abban részt magyar protestáns egyházunk nagy közönségének, sőt szélesebb társadalmi köreinek is illetékes képviselete. Eljöttünk, hogy örüljünk; de egyszersmint, hogy hálát adjunk a Gondviselésnek azért, hogy kifogyhatatlan jósággal és előrelátással gondoskodott koronként rólunk az által, hogy nagy és erős férfiakat küld el számunkra, példaadásképen egyrészről, vezérekül másrészről, hogy így folyvást fejlődjék, növekedjék közöttünk Istenországa, lelki, erkölcsi kincseinknek emez összesége, amelynek áldása nélkül boldogtalanná válanék emberi életünk, cél nélkül valóvá összes emberi törekvésünk.

Eljöttünk ide, nem azért, hogy dicsőitsük azt a férfiút, aki immár egy félszázad óta buzgólkodik Isten oltára körül s szintén egy negyedszázad óta főpásztora egyházkerületünknek s vezére, méltó dicsekedése egyetemes magyar reformált egyházunk közéletének; mert hiszen a dicsőitésre e férfiúnak végképen nincsen szüksége s ha én e szent helyen ily irányban nyitnám meg ajkamat, az a főpásztor, aki az alázatosság, nemes egyszerüség példányképe előttünk; akit, itt e

szent helyen, s ott a tanácstermek, a nyilvános élet sokszor szenvedélyek hullámai által csapkodott eseményei között én nem egyszer hallottam a zsoltáríróval így imádkozni: *„Uram, nem fuvalkodik fel az én szívem, sem az én szemeim nem emelkedtek fel és nem jártam nagy és én felettem való csodálatos dolgokban“*; (Zsoltár. CXXXI.) mondom: az a főpásztor bizonyára óva intőleg emelné fel azt a jóságos főpásztori kezét, amely már annyi áldást osztott közöttünk, s annyi tévelygőt vezetett vissza az igaz útra s ezt kiáltaná felém megszégyenítőleg az apostollal: *„Avagy vétkeztem-e, mikor magamat megaláztam, hogy ti felmagasztaltassatok?“* s nincsen-e megírva: *„dicsekedjék az alázatos az ő nagyságával!“*. (II. Kor. XI: 7. Jakab I. 9.) Eljöttünk, nem az ő dicsőitésére, amelyre sohasem vágyott, amely méltó terhére volna kincsekkel megrakott szívének; hanem eljöttünk, hogy ezt az alkalmat, abban az ő szellemét, az ő életét látva itt előttünk, tanúságunkra, felbuzdúlásunkra használjuk fel s hálára kulcsolván össze kezeinket, örömmel adjunk kifejezést annak a gondolatnak, amely lesz mai egyházi beszédemnek is főtárgya, az ünneplő közönséggel együtt ezt mondván: *„Ilyen főpap illik mihozzánk“, aki tetteivel, példaadásával a magyar reformált egyház két nagy céljának megvalósitására tanít minket.* Ezek közül az egyik: *az értelmes vallásosságon nyugvó igaz emberi müveltség és a másik: a tántoríthatlan hazafiság.*

Mig e kettős gondolatkörre vonatkozólag, csak éppen főbb vonásaiban, alkalmilag elmondanék némelyeket, ajándékozzatok meg becses figyelmetekkel.

A protestántizmus, K. K.! az értelmi felvilágoso-

dásnak s az ennek alapján felépült meggyőződésnek a vallása. A történet tanúbizonysága szerint, ez volt kiindúlási forrása, több mint háromszáz év előtt, s ez mindenkori célja; nemcsak, hanem ebben rejlik amaz ereje is, hogy folyvást terjesztője, és sohasem gyengülő terjesztője, az igaz, józan, tiszta emberi műveltségnek. Épen azért, mert nem állott érdekében, nem is feladata az, hogy elzárja hívei elől az Isten által éltünk vezéréül, éltetőjéül gyújtott világosságot s ennek fényétől áthatott műveltséget; hanem ellenkezőleg az, hogy neveljen mindenkor a közélet s ebben saját maga részére is értelmes, józan belátású, művelt egyéneket, hogy így aztán, emez erkölcsi erő birtokában, képessé tegye őket egyrészről a földi élet magas feladatainak megoldására, ennek az életnek oly sokszor kikerülhetlen küzdelmeire, áldásainak, javainak okos élvezetére, összes emberi hivatásának megvalósítására; hanem aztán másrészről egy magasabb világ polgárságára is.

Mi ilyen feladatunk és célunk emlegetésénél nem vádolunk senkit; hanem annyit talán nyugodtan és dicsekedés nélkül mondhatunk, éppen a legszigorúbb ítélet előtt is nyitva álló történetünk s a közvélemény által minden pontján ellenőrizhető közéletünk tanúsága alapján, hogy annak a sötét, sok tekintetben rémes szellemi éjszakának előidézésében, amely az emberiség egyrészét igaz útjából itt-ott oly gyakran eltéríti, s kifejlődésére nem egyszer ráborúl, — bizonyára nem volt része a protestántizmusnak s a sötétség, az elmék megbénításának és földerítésének munkáját bizonyára még elkeseredett s gyakran szintén szenvedéllyel ócsárló ellenségeink sem fogják reánk.

Igen, protestáns egyházunk az, amely sokszor nehéz és súlyos áldozatokat váró versenyre kelve nálunk hatalmasabb müveltségü tényezőkkel és intézményekkel, szószéken és iskoláiban, magán- és közéletében, gondolkozás-módjában és alkotásaiban, egyaránt hirdeti az apostollal, hogy „mindenek lehetségesek tinektek", hogy „mindeneket vizsgáljatok, még az Istennek mélységeit is" ; hirdeti, hogy ezt a roppant kincsekkel beszórt világot, mint egy gazdag eszmékkel, gondolatokkal és tanúlságokkal telt könyvet alkotta és nyitotta fel a gondviselés legnemesebb teremtménye, az ember előtt. Odafenn az ég csillagezreivel, most imára késztető mély csendjével, majd félelmet gerjesztő hatalmával, s idelent a föld örök törvényeivel s mindezek mellett ez a dobogó, nyugtalan emberszív gazdag, benső világával, soha ki nem haló vágyaival, szép gondolataival, magasratörő eszményeivel, folyvást előbbre, többre csalogató reményeivel, s oly sokszor keserü csalódásaival; egész embervilágunk változatos eseményei s történetének most felemelő, majd lesújtó tanúlságai; az egyes ember és az egész társadalom, úgy amint előttünk áll felséges képében, magasztos erényében, kiváló tulajdonaival és érdemeivel és úgy, amint már talán megfeledkezett méltóságával, tehát a maga büneivel és pusztító átkaival: mindezt, a természeti és szellemi életnek ezt az örök hánykódásban levő tengerét, annak rejtett kincseit és félelmetes hullámait folyvást tartó búvárlat, eszmélkedés tárgyául tartja protestáns egyházunk s annak megismerésére igyekszik vezérelni tagjait és pedig éppen abból a célból, hogy ilynemü ismeretei által szebbé, tartalmasabbá, boldogabbá tegye az életet . . . Hanem egytől aztán irtózik

s a műveltségnek egy neme ellen egész életével tiltakozik: s ez az a világosság, mely káprázatba ejté a gyönge emberi szemet; a kezébe ragadott tudomány fegyvere, ha pusztító hatalommá válik kezében önmaga s az emberiség igaz eszményei ellen. S ez az a müveltség, amely kevéllyé teszi az értelmet, sóvárrá a szívet s természetes halál nélkül is földdé és porrá az embert, holott előbb az eget kereste. Ez az a müveltség, amelyben nincsen bölcseség s amely elméletben s gyakorlatban egyaránt tagadja, hogy „minden bölcseségnek kezdete az Úrnak félelme".

„Minden bölcseségnek kezdete az Úrnak félelme!" Igen, ez a protestáns egyház által terjesztett müveltség alapköve. És mindent és az ilyen müveltséget K. K.! lehet tanúlni könyvekből és lehet tanúlni az élet tapasztalataiból; dehát azok a holt betük, igen sokszor, névnélkül, lidércfényei az emberi értelemnek, amelyek halálra vezetnek és azok a tapasztalatok, sokszor éppen keserü csalódásaik miatt, sötét takarófátyolai a valódi igazságnak. És én itt, Isten szine előtt, tiszáninneni egyházkerületünk lelkészi karának, a nagyszámú értelmes, müvelt egyházközönségnek, alsóbb és felsőbb iskoláinkban szintén egy félszázad óta felnövekedett tanítványainknak nevében teszem a hála ama nyilatkozatát, hogy az ilyen müveltséget, az ilyen megnyugtató tudományt attól a férfiútól tanúltuk legközvetetlenebbül, legmeggyőzőbben megismerni, aki iránt ma tiszteletünket fejezvén ki, örömmel mondjuk az apostollal, hogy *„Ilyen főpap illik mihozzánk"*, aki ilyen világosságnak központja mi közöttünk... Mi sem imádjuk az embereket, hanem azért dicsekedéssel hirdetjük, hogy ennek a mi kicsi világunknak immár fél-

század óta adventi öröme volt s ma különösebben illik ajkunkra ez az ének: *„Áldott, aki jött az Úrnak nevében!“*

Meghamisítják, K. K.! Jézusnak eme tanítását: *„Az én országom nem e világból való“*, azok, akik oda magyarázzák mintha ő a vallás által ki akarta volna az embereket szakítani az emberi élet és emez élet viszonyainak természetes alapokon nyugvó kötelékeiből. Azok meg épen bünös játékot üznek a keresztyénség címével, jelentkezzék az a keresztyénség bármely felekezet elnevezése alatt, akik, annak az Istentől megáldott földnek határain kívül, amelyet végzete mutatott ki, külön-külön az emberiség egyik-másik, kisebb-nagyobb egyesületének munkássági teréül, bármely hatalomnál, vagy tekintélynél keresik munkásságunknak okát, célját, akár segítő eszközeit.

A magyar ref. egyház ide van forrva ehhez a magyar hazához. Itt született, itt rengett bölcsője, bizony sokszor gyászdalok zengése mellett s vérének hullása közben. De itt talált oltalmat; itt nyert fennmaradásához is erőt. Igaz, hogy sokáig küzdött; de elvégre, koronként mégis megtalálta törvényes oltalmát. Azokért, amelyek sokszor mint pusztító vész-fellegek vonúltak el fejünk felett, mi senkit sem vádolunk, senkinek sem teszünk keserítő szemrehányásokat, mert hiszen tudjuk, hogy az idők szelleme, a kor müveltségének kezdetleges volta hozta magával s kölcsönösen emberi gyarlóságok és szenvedélyek voltak sokszor forrásai. Szemrehányás helyett még sokat érő kincseink is maradtak meg kezeink között: a szép, a felemelő viszszaemlékezések; az, hogy megpróbáltattunk s megerősíttettünk arra, hogy türelemmel hordozzuk el az

idők hozományait; hogy megtanúljuk békével, kitartással bevárni az idők fejlődésének törvényeit s még lemondani is egy szebb, egy jobb jövő biztató képeiért s ha egyébért nem, már csak a háládatosság elve szerint is valljuk, hogy a protestántizmusnak itt élnie, halnia kell; igaz céljai és hivatásainak becsületes meggondolása mellett nincs számára másutt hely. Itt kezdte munkásságát, s itt kell akarnia teljesíteni hivatását. Érdeke, célja teljesen egy a magyar hazának és egy az ember tökéletesedésének és a boldogságunkat szolgáló államnak céljaival és érdekeivel és semmi egyebet sem kíván, csak azt, amit e természetes viszony s erkölcsi kötelék hoz magával. Nem kiváltságokat, nem dédelgetést kívánunk, hanem őszinte bizalmat nyílt törekvéseinkért; testvéri hümegadást, becsületes munkabért s béke türelmet arra, hogy a protestántizmus is kifejthesse a maga módja szerint és érvényesíthesse szellemét, más műveltségi tényezők mellett, az ember szívben és társadalomban egyaránt. Nem megkülönböztetést, mert hiszen az áramlat, amely ily módon, ilyen lejárt eszmék erőszakolásával akarná megbolygatni a mai társadalmi egyesülés és haladás rendjét, első sorban bizonyára azt a protestántizmust sodorná el legbiztosabban, amely a munka, a becsületes törekvés, a szellemi és erkölcsi nagyság kiváltságán kívül, minden olyan válaszfal ellen küzd, amelyen hagyományok állíttattak az ember és ember közé. Óh hála, örök hála a Gondviselésnek, hogy az a főpásztor, akinek ma megadjuk a tiszteletet, itt e szent helyen, beszédével, Isten igéjével, így tanított minket szeretni a hazát s ott künn az életben, példaadásával, bölcseségével, így oltalmaz meg annak ma már sok-

szor divatos tévedéseitől. Ezért is mondjuk örömmel: *„Ilyen főpap illik mihozzánk!“* s hírdetjük az apostollal: *„Most a mi főpapunk annyival drágább szolgálatot nyert, hogy ilyen drága szövetségnek közbenjárója közöttünk!“* (Zsid. VIII: 6.)

Drága szövetség K. K.! Tegyük azt magunk részéről szívünkben tartóssá, áldásossá. Az isteni gondviselés beváltotta nekünk emez ígéretét: „Támasztok magamnak hűséges papot, ki az én kedvem és akaratom szerint cselekszik“. Mi háláljuk meg ezt azzal, hogy a próféta szavai szerint „építsünk neki állandó házat lelkünkben“ (l. Sám. II: 36.) Midőn főpásztorunk, 25 évvel ezelőtt első főpásztori szózatát intézte mihozzánk, azt ezen ünnepélyes ígérettel zárta be az apostollal: „Mint első munkás járván előttetek, teljes tehetségem szerint azon leszek, hogy nem csak azokat kívánom közleni, melyekben megbízattam, hanem az én magam lelkét is, mivel nekem szerelmeseim vagytok“. Ő beváltotta ígéretét; tegyük mi is tiszteletünket és hálánkat teljessé az által, hogy legyen élő és munkás közöttünk az ő szelleme és példaadása. Én azt hiszem, ez lesz a legszebb és legkedvesebb ajándék, amit ma neki adhatunk. Ámen.

VI.

A mások vallásos meggyőződése iránt való türelmetlenség.

— Közönséges. —

Alapige: 1. Korinth. XI: 18—19. Hallom, hogy visszavonások vagynak köztetek, valami részre pedig hiszem is. Mert szükség lenni hasonlásoknak is köztetek, hogy, akik állhatatosak, azok megesmertessenek ti köztetek.

A vallás dolgában, annak egyes igazságaiban, az e részben felmerült vagy épen megállapított nézetek elfogadásában és követésében, valamint régen sokképen eltértek az emberek egymástól, úgy ma sem vagyunk K. K.! teljesen egyek, mindenben megegyezők. Mindenkinek komoly, emberi természetétől elválaszthatatan, érzékeinkkel szinte felfoghatatlan, lelke mélyén fekvő ügye az. Ezért egészen természetes, ha ezen a téren mindenki gondolkozni, vizsgálódni kíván és ha emberi méltóságának rovására nem igen hajlandó olyan engedmények tevésére, hogy legkomolyabb életkérdéseit más oldja meg; hogy jövője, szerencséje más észjárástól függjön és hogy általában egész emberi mivolta idegen, nem ritkán hamis érdekek által is vezető kéz alakítása alatt fejlődjék.

Ha ilyen hajlandóságot, ilyen érdeklődést látunk ebben az irányban, azt várnók, hogy ez a körülmény mindenkiben csak őszinte örömet költhet föl. Azt hinnők, hogy ezzel a jelenséggel szemközt mindenkit csak megnyugtató gondolatok tölthetnek el. Hiszen most már e nemes ügyet nincs mitől félteni; biztos lépésekkel haladhat az a kifejlés végső célja felé, mivel most már iránta minden ember ilyen igazán érez, mivel érte tenni mindenki ilyen lélekbevágó komoly kötelességének tartja! Most már csak az veszhet el, ami az egyes emberé vagy a kiváltságos osztályé; de ami az egész emberiséggel együtt született, be nem következhető megsemmisülésével enyészhet csupán el!

S mégis elég különös K. K.! E szerencsés jelenség miatt földerülő arcokat hasztalan keressük. Ellenkezőleg: sok ember közöttünk sötét rémeket lát; elkeseredett lélekkel, kétségbeesett komolysággal szomorú végromlást jósol; lázas szenvedéllyel izgat a megindult mozgalom ellen s annak megállítására. S csak legalább az alapot, az okot tudnók, hogy miért! A természetben nem találsz egyetlen füszálat, egyetlen falevelet, nem egyetlen önálló létezést, mely a másikhoz mindenben hasonló s épen ezért szolgai utánzás lenne! A nap sugarát a földnek valamennyi élő és élettelen lénye saját körülményeihez képest saját színnel, saját töréssel fogja fel. Az élet fentartó elemeit valamennyi lény saját szükségei, saját módja szerint dolgozza át. Nos és csak a vallásnak kellene sok ember kívánsága szerint olyannak lennie, mely reád függesztett, reád kényszerített holt anyag lenne lelked élő részein, melyről ha nem így hiszesz, mely felett ha nem

így gondolkozol, nincs itt helyed a gyülekezetben? A vallásnak, amelyet az apostol oly türelmesnek, szeretettel olyan teljesnek rajzol, hogy nincs zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabados, mert ti mindnyájan egy vagytok a Jézus Krisztusban? (Gal. III. 28.)

Nem régi dolgokat beszélek én most előttetek K. K.! Nem a római katholikus egyházban, melynek türelmetlenségét már rég meg lehetett szoknunk, hanem épen a protestáns egyházban is ki volt mondva nem régen: ti, akiknek gondolkodástok legkisebb részben eltér attól, melynek legfőbb érdeme és tisztessége csak az, hogy régi aggastyán, — elmehettek s alakíthattok magatoknak más egyházat!

Jézusnak tanítványai, akiknek igaz, önzetlen buzgalmukat és jóakaratukat talán csak mégsem lehet kétségbe vonni, nem egyszer jöttek egymással éles elvi összeütközésbe. Gyakran kicsinyes, mellékes, tan- és egyházszervezkedési kérdések megoldásában is ellent mondtak egymásnak; hanem azért a testvéri kitagadás sötét gondolatának lelketlen ítéletét, a Jézus által reájuk hagyott örökség szívtelen elperlését egyik sem kísérlette meg elfogúltságában vagy talán sértett hiúságában. Ellenkezőleg, összeölelkezve szeretettel mentek mindnyájan a reájuk bízottak elvégzésére. Közöttük a legnagyobb tespedésnek, kínhalálnak tartá az egyhelyben maradást, szolgai gondolkozást; sőt mi több, maga Jézus életfentartó feltételnek nyilatkoztatja ki a lélek szabad, önálló röpülését s az ennek sugallatára ne talán választott eltérő irányt. Mindnyájan tudták, hogy az igazság előbbvitelének biztos halála a tespedés és hogy az ellentétek küzdelméből kerülhet elő csak egészséges, életerős megállapodás. Krisztus

a saját tudományát is égő üszöknek mondja a régi világ roskadozó háztetője felett s maga eképen nyilatkozik szövegünkben: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békeséget bocsássak, hanem fegyvert.“ Ezt is mondá: „szükség lenni hasonlásoknak is köztetek, hogy valakik állhatatosak, azok megismertessenek ti köztetek“.

K. K.! Az előttünk fekvő élettapasztalat hív fel, hogy ma egy fontos igazság felett elmélkedjünk. Ez pedig nem más, mint ez: *Aki mások vallásos nézete ellen türelmetlen, az nem akarja e részben az igazságot és annak diadalát.*

A tárgy elég komoly, figyelmezzetek!

Az igazság K. K.! a legmindennapibb, a legkisebb dologban is sokkal nagyobb, sokkal mélyebb s hozzá sokkal több oldalú, semhogy azt egy kicsi ember elbírhatná, egyes emberi értelem kimeríthetné. Semmiesetre sem olyan természetű, hogy valaki szerénytelenség nélkül elmondhatná róla: elvégeztem körülte mindent: most már másnak a megfigyelésére s ítéletére e tárgy körül nincsen semmi szükség; most már másoknak csak ezt a szabályt kell megtartaniok: se ahoz ne tégy, se abból el ne végy.

Én azt hiszem: ti megmosolyognátok azt az embert, ki elhitetni akarná veletek, hogy ti mindig mindenben tévúton jártok, hogy a háztartását, a gazdaságát egyedül csak ő rendezte be megállható okok alapján és hogy ti végromlásra juttok, ha el nem hiszitek, amit ő beszél; elestek, ha el nem fogadjátok a kezet, amelyet a gyáva vakoknak igy odanyújt.

Igen, de ha földi körülményeitek berendezésére, csekélyebb fontosságú ügyeitek vezetésében nem indúltatok el mások föltétlen tanácsa után, mennyivel kevésbbé bízhattok meg azokban, kik magasabb társadalmi, egyházi ügyekben is egymaguk akarnak dönteni, lelkiismereti dolgokban is rólatok, nélkületek akarnak intézkedni s megállapodásra jutni?! Ne hallgassatok ti reájuk! Ne higyjetek ti ő nekik! Ellenségeik ők az igazságnak! S hozzá még nem igaz tanítványai a Jézusnak, kinek nagyságát pedig folyvást ajkukon hordják, kinek igazságszeretetével pedig fennen dicsekszenek. Nem olvassátok ti azt a nagy Mesterről sehol sem, hogy valaha úgy bizonyított volna állítása mellett: igaz, mert én mondom; hogy valaha arra törekedett volna, hogy tanának vakon hívő tömeget toborozzon össze . . . Krisztus mindig azt mondá: ti magatok ítéljétek meg, ha igaz-e, amit én hirdetek; mindeneket megpróbáljatok s ami jó, azt megtartsátok; az én tudományom csak kovász lészen, mely arra hívatott, hogy folyvást izgassa a lelkeket, ha az igazság keresésében aluszékony leszen; nem azért jöttem, hogy békességet, hanem hogy háborút szerezzek ti köztetek.

Azt a kis vádat, hogy az ellenség nyugtalan, izgága természetnek venné az igazság keresését; azt a keserű gúnyt, mely lázításnak tartja annak bejegyzését: eltürhetjük mi Jézusért és az ő ügyéért. Ahoz a nagy gondolathoz, mely Pál apostolnak erőt adott, nekünk is hozzá kell szoktatnunk magunkat: azért lettem ellenségetekké, mert az igazat szólottam tinektek. (Gal. IV : 16.)

Ki valamiben bizonyosságra törekszik, ki szereti,

óhajtja az igazságot, csak örülni tud azon, ha valaki más irányban is kísérleteket tesz; mert hiszen a hasztalan fáradság, a tévesztett lépés, a késő bánat, mind biztos út az elhagyott, kétségbevont jóhoz való visszatérésre s annak igazolására . . . S miért kellene az igazság-keresésnek ezt a jogos módját épen csak ezen a téren meg nem kísérleni? Miért nem szabad hát épen csak a vallás terén új irányt is meg nem kísérleni, ha a régi már áldástalannak bizonyúlt? Vagy talán e kísérletre még semmi szükség, az oly időelőtti lenne valóban?!

Ne mondjatok ellent magatoknak; ne kényszerítsetek, hogy saját panaszaitokkal fordúljak ellenetek!

Ti mindig visszavágytok a régi, vallásos, szép napokra! Megható szavakkal szeretitek vázolni, minő szép volt, midőn még régen a család csendes estéken, a nap fáradalmai után, édes pihenést, lelki fölemelkedést is tudott keresni és találni a bibliában. Most már ilyenre senki sem gondol, ma már az isteni értelem vezetéséhez senki sem folyamodik. A hosszú panaszt megunja végre az ember s vele a bajon nem is segít. Azért kérdem, miért áll hát útunkban türelmetlenségetek, ha mi az igazságnak másik oldalát is meg akarjuk kísérleni; ha el akarjuk hárítani az akadályt, mely az embereket az írásolvasásától elriasztva, iránta őket közömbösekké tevé? Miért áll útunkba türelmetlenségetek, ha mi közelebb akarjuk azt hozni az emberi szívhez, az emberi értelemhez és ha ebből a célból igaz értelmére szállítjuk le azt a képzeleti, nagyított világot, melyre szükség volt ama népnél, mely az igazságot, az eszmeit csak kézzelfogható alakban tudta némileg megérteni, amelynek manna

kellett, hogy ne munkálkodjék, amelynek ábránd kellett, hogy a valóra annál kevesebbet gondolhasson?!

Eddigelé az embereket elégszer, elég komolyan figyelmeztettük már a jövő életre, az ott bekövetkező, kikerülhetetlen szigorú ítéletre, hogy megrendítsük, megállítsuk azt, ki a bűn útján rohan. Még azt is elmondottuk előtte, hogy az atyák elkövetett vétkeiért számot kell adni ezer íziglen. S mindennek idáig még nem lett meg a kellő sikere. Mert hiszen épen ti mondjátok, ti panaszoljátok, hogy az erkölcsi tisztaság ma is csak ritkaság és hogy komoly, jóakaratú beszédeknek igen kevés sikere van. Kérdem azért hát: miért áll mégis útunkban a ti türelmetlenségtek, ha mi az igazságnak másik oldalát is meg akarjuk kísérteni? Miért áll útunkba a ti türelmetlenségetek, ha mi néha-néha akképen is prédikáljuk Istennek ígéjét: azért lép előtérbe az erényes, a becsületes, mert a becstelenség így aljasít le; mások vétkeiért ugyan, ha abban nincs semmi részed, nem vagy felelős, de ami a tied, azért érdemed szerint fizet meg az Isten s a világ ítélete.

Elmondjuk sokszor, néha igazán megdöbbentő komolysággal, hogy az egyház, annak intézményei, olyan, Isten akarata szerint és nem ebből a világból való, nem ennek a világnak a számára alapított társulat, amelynek tagságától, az az iránt tanúsított hűségtől függ mindenkinek jövendő üdve, óhajtott boldogsága. És mégis íme odáig jutottunk, hogy az értelmes kinőve érzi magát annak gyámsága alól, hogy ő szerinte az ma már csak az egyszerűek iskolája lehet; ez utóbbiak pedig viszont követik amazokat s erényt keresnek a mások által megkezdett hűségtörés-

nek az utánzásában. Azért a gazdag, mammonára esküdve, nem látja a szegénynek szükségeit; a szegény keresztje alatt nyögve sem érzi lelkének igazi sebeit, azért felmentve hiszi magát annak kötelességei alól. Már most aztán igazán nem látom, mi veszedelmes, mi lázító van abban, ha akad ember, ki a vallásos társulatról, mint igen komoly, egyenesen emberi célokért alakúlt egyesületről tanít. Azért semmi veszedelmet sem látok abban, ha valaki aképen is hirdeti Isten igéjét, hogy a gazdag buzgó, áldozatra kész egyháztag legyen, mert földi öröme is megnemesül, ha a szegényért tennie módjában van; és ha ezért a szegény is érzi, hogy az evangélium menedék, amennyiben Isten közelében „minden könyüvel, jajjal könnyebbül sorsunk egy bajjal".

K. K.! Az igazság megállapításának csak egy biztos és célravezető módja van: türelemmel keresni azt minden irányban, nem félteni azt mások vizsgálatától! Valóban, nem akar igaz, bő aratást az, ki fél felhányni földének megfeküdt, megtespedt ugarát. Aki az igazságkeresésben más elvek szerint jár el, Jézusnak azt az ítélettételét vonja magára: jaj nektek, képmutatók, mert a mennyeknek országát bezárjátok az emberek előtt, mert ti nem mentek be, és akik be akarnának menni, azokat is nem bocsátjátok! (Máté XXIII: 13.)

Azt meg aztán az értelmes, előrelátó munkásság elve hozza magával, hogy, ha valaki valamely ügyben fárad, valamely irányban áldozatokat tesz, valamely eszme körül hívőket, követőket csoportosít: annak figyelme terjedjen odáig is, hogy ne ingatag, múlékony alapra építsen, és ne a nádszálként ingó tömegnek, hanem jellemben szilárd és meggyőződéssel teljes

embereknek legyen a vezére. Igen, de a vezér eszközli-e ezt? A türelmetlenség nevel-e ily egyéneket? Hiszen csak az állhat rendületlenül, tántoríthatatlanúl valamely ügy szolgálatában, ki kényszerítés nélkül a saját, hosszú s tegyük hozzá: keserves tapasztalata után győződött meg annak helyességéről, boldogító voltáról; míg a szolgalélek, amily könnyen volt betanítható saját kezedre, saját célod előmozdítására, éppen oly könnyen ellened is fordúl, mert nála a pártállás megválasztásánál nem az igazság dönt, melyről nincsen fogalma, hanem a rábeszélés ereje, melynek ő nem bír ellenállani.

Ilyen múlékony győzelmet, ilyen könnyen változható többséget K. K.! mi ellenségeinktől nem irigyelhetünk meg, magunknak pedig annál kevésbé kívánhatunk. Mindenki által hozzáférhetővé, mindenki által kereshetővé kell tennünk az igazságot még akkor is, ha kevesen maradunk is együtt. Hogyha a megmozgatott tenger partra vetett egypár értékes gyöngyszemet, ne rejtsük el csak azért, mert talán adandó alkalommal egymagunk akarjuk annak hasznát venni!

Nagyszerű és lassú fejlődésü dolog ez! Nem egyes embernek, nem is egyes kornak, de az egész emberiségnek érdeke a vallás; azért megérdemli, hogy türelemmel várjuk el végső kifejlését; megérdemli, hogy saját nézetünk iránt való elfogúltság nélkül kísérjük figyelemmel annak felmerülő alakulásait, a jobb lelkek által megkísérlett javításokat, az őszinte, boldogító szándékból származó újításokat. A türelmetlenség, nézetünknek az erőszakolása még egy ügynek sem alapítá meg szerencséjét, még egy ügyet sem vitt keresztül diadallal, ha azt más okok nem ajánlották, ha

nem volt értelmes, megdönthetlen létalapja. Épen protestáns egyházainknak kell ezt vallaniok. Mert hiszen a protestáns vallásból sok mindent fel lehet adni, sok mindent elveszíteni, de legfenségesebb elvét, a lelkiismeret szabadságát, a szabad gondolkozást, a szeretet türelmességét nem szabad, még egymás iránt való elkeseredésből sem elfelejtenünk . . . Azért várjatok még kissé ! . . .

Jézus fellépése első percétől látta keresztjét, melyre munkásságáért jutnia kell; tanítványai is biztosak voltak a Mester figyelmeztetése után, hogy nyugalmas, békés percekre nem számíthatnak fáradságuk után. Ki munkálkodik most is itt mi közöttünk haszonért, világi, látható nyereségért? Öltözzétek fel azért még kissé a könyörületnek indúlatát s türjetek el még minket is egy kevés ideig. (Kor. III: 12—13.) Nekünk előttünk lebeg, mit Jézus mondott: Ha a világ titeket gyülöl, tudjátok meg, hogy engem gyülölt előbb tinálatok. (Ján. XV : 18.) Másrészről mihelyest belátjuk, hogy az igazság nem a mi részünkön van, az igaz megbánás érzetével adjuk át egészen a ti kezetekbe a munkát és elismerést, mert senkisem lehet olyan könnyelmü, hogy roszakaratú akadályul vesse magát Istenországának a kifejlése elé. De különben is Isten még egy igaz ügyet sem hagyott el; hogyne segítené hát elő saját országának a kifejlését és eredményes müködését ? ! Mi azért hát békeséggel várjuk be amaz igaz ítéletet, melyet majd az idő és az Úr teend mi közöttünk. Ekkor majd megismertetnek közöttünk, akik állhatatosak.

Azért hát, ha olyan emberekre akadtok, akik gondolkoznak és másféleképen gondolkoznak a vallás dol-

gaiban, mint ti, hallgassatok az apostolra, aki így szól hozzátok:

„Atyámfiai, férfiak! távozzatok el ez emberektől és hagyjatok békét önekik! Mert ha emberektől vagyon e dolog és tanács, semmivé leszen; ha pedig Istentől vagyon, ti fel nem bonthatjátok azt". (Csel. V: 38—39.) Ámen.

VII.

A hit jó cselekedetek nélkűl.

— Konfirmációi vasárnapon. —

Alapíge: Máté: V: 20. Ha a ti igazságtok feljebb nem bővölködendik az írástudók és farizeusok igazságánál: semmiképen nem mehettek be a mennyeknek országába.

Az erény s annak gyakorlása K. K.! közös kincse és joga minden embernek. Nincsen az egyik valláshoz sem kötve s különösen nem oly természetű, hogy egy bizonyos rendnek, egy bizonyos osztálynak lehetne kizárólagos sajátja csupán. A kunyhóban úgy, mint a palotában, a felvilágosodás földjén úgy, mint a sötétség mezején, egyaránt teremhetnek annak virágai, egyaránt mutatkozhatnak annak gyümölcsei. Nem mindenütt lelhető fel ott, hol az igazságot hirdetik; nem szükségkép hiányzik ott, hol — nézetünk szerint — a tévedés uralkodik. Ki legyőzve szenvedélyeit, kellő elhatározással teszi azt, mit jobb meggyőződése és lelkiismerete szerint jónak, helyesnek talál: erényes az, ha mindjárt valamikép másokkal jár is egy és ugyanazon templomba.

Bármennyire a józan észnek, az egymásközötti békének legyen is azonban alapelve az, mit most emlékezetbe hoztam, sok ember, különösen napjaink-

ban, nincs vele sehogysem kibékülve... Többet mondok: sokan a vallástalanság eltagadhatatlan jelének tartják ma az eféle elveket. Kezdik hinni az emberek, hogy csak az *igaz vallás teheti az embert erényessé.* Mivel pedig a maga vallását természetesen mindenki egyedül helyesnek és egyedül igaznak tartja, nem csoda, ha sokan olyan meggyőződésben élnek, hogy erényes, becsületes, tiszta jellemü egyéneket csak az ő vallásában lehet találni. Igen, az elfogúltság és rajongás odáig megy, hogy az emberek megítélésében magát az Istent is olyan gyarlónak gondolják, mint aminők a szív és a lélek bensö értékének a meghatározásánál mi magunk vagyunk egymással szemben. Mivel Isten kijelentette a maga vallását, — így okoskodnak ma közöttünk sokan, — természetesen ezen a valláson kívül nincsen üdv, nincsen erény, nincsen megigazúlás. Minthogy pedig erre a kérdésre: melyik a kijelentett vallás? mindenki azt feleli: az enyim! — azt kezdik megállapítani, hogy a kegyelmes Atya mindenkit elítél, ki nem úgy hiszen, mint ő, — sőt, hogy őt is eldobná magától, ha nem azon az úton járna, amelyen a tömeg, ha nem azt hinné, amit hinni szokásuk a kényelmes természetü embereknek.

K. K.! A mai alkalom, annak jelentősége hív fel engemet, hogy e hibás nézetnek, ennek a kárhozatos iránynak, amennyiben az talán közöttünk is mutatkoznék, lehetőleg ellene hassak. Reformált egyházunk újabb tagokkal szaporodott, nem adhatunk át nekik szebb örökséget, mintha az elsö lépéstől figyelmeztetjük az apostol szavaira: egymást békességgel szeressétek.

Mindnyájan a szeretet vendégségében kívánunk

részesülni: azért hozzánk is illő leend, ha a keresztyéni szeretet és kölcsönös türelem elve előtt megállapodunk, ha meghallgatjuk annak szavát, mely így hangzik: *az ember erkölcsi értéke nem a vallástól függ s az erény a legtévesebb vallásban is lehetséges.*

Remélem, sikerülni fog állításomat bebizonyítani. Kisérjen figyelmetek!

Nagyobb tévedésbe bizonyára senki sem eshetik, K. K.! mint az, aki talán abban a meggyőződésben él, talán olyan véleményt terjeszt, hogy mindazok, kik az egyházon kívül állanak, egyenes tárgyai Isten haragjának s kikerülhetetlen sorsuk csak a sötét kárhozat. Pedig én nem ismerek olyan egyházat, mely minden további feltétel nélkül üdvözít; de még kevésbbé ismerek olyat, mely kizárólag és egyedül az által tenne valakit boldoggá, hogy ő ahhoz és nem éppen egy másikhoz tartozik. Az emberi boldogság sokkal komolyabb, sokkal nehezebb feladat, semhogy oly könnyen jönne. Azért valamennyi igazság, melyet az egyház tanít, mind az a jó; mit kinek-kinek adhat, csak az egyik kicsiny eszköz ennek a nagy eredménynek a létrehozására; a másik, ami fő, saját kezedben van: az embernek önmagát kell boldoggá tennie. Ez pedig oly módon, lehetséges, hogy a neki adott kegyelem mértéke szerint igyekezzék erkölcsileg nagyobbá lenni. A hit — mondja az apostol — még ha hegyeket mozdít is, csak zengő érc és pengő cimbalom, ha nincs mellette a szeretet, ha nincs mellette az erény. (I. Kor. XIII: 1.)

Avagy azt hiszitek talán, hogy az Isten, ha valakit idvezíteni akar, feltételül köti ki, hogy neki az igaz egyházban kell születnie? Nem ember ő, hogy

számítás vezesse szent kezét; nem ember ő, hogy viszontszolgálat fejében adjon valamit. Az ilyen feltétel lealacsonyítaná előttem szent nevét; az ilyen önösség nem ajánlaná előttem jóságát. Az igazság, a kijelentés ismeretéről ne beszéljünk: az igazság ismerete magában még nem emeli senkinek erkölcsi értékét. Azt meg nincs hatalmamban tudnom és ismernem, ami olyan természetü, hogy először ki kell jelentetnie. Szerencse, aki megismerheti; de nem bün, ha valakinek nem volt alkalma arra, hogy sajátjává tegye. Ama tudat, hogy valaki egész odaadással hisz az evangyéliumban, még egy szívet sem tisztázott a világ ítélete előtt, ha máskülönben nemtelenül érzett. A tévedés, amelyben valaki egy és más dologra vonatkozólag volt, még egy igaz jellem nagyságából sem vont le egy hajszálnyit sem. Ámde a jó cselekedetnek magában, bensö ismereteim egész összegétől függetlenül is, értéke van! Ezért a vallás valamennyi igazsága sem képes fölemelni, naggyá tenni azt, aki a bün porában gyönyörrel fetreng. Ezért a világ valamennyi hatalma sem képes senkit sem megfosztani az önérzettől, melyet a jó gyakorlása kiben-kiben eszközöl; nem, még akkor sem, ha talán a jót más felfogás szerint gyakorolta is, mint ahogy szokás és ha talán ő egészen máskép gondolkozik is, mint ahogyan gondolkozni arról ma divat.

Azt hiszem, K. K.! hogy ezek az értelemnek, a józan észnek szavai. Már pedig Istenről úgy gondolkozom, hogy ő az embert csak oly alapelvek után ítélheti meg, melyek az értelem világa előtt kiállják a bírálatot. Így állván a dolog, igazán ellenkeznék a józan ésszel feltennünk ő róla, hogy ő a tévedést,

az egy és más dologban való ismeretlenséget — amelyek a felfogásnak és az értelemnek akaratlan tökéletlenségei is lehetnek, — éppen oly bünül számítja fel, mint a szív szertelen hajlamait, mint a lélek gonosz indúlatait. Millió ember ül még ma is Jézus világa nélkül lelki sötétségben; akárhány testvér van itt közel hozzánk, ki, mert más volt élethivatása, nem áll a müveltségnek azon a fokán, amelyen te farizeusi önteltséggel kevélykedel... Tagadd meg hát ezeket! Mondd, hogy az egyszerü ruha alatt nem lehet olyan nemes szív, mint a tied; mondd, hogy eszerint hát a szegény nem is bírhatja örökség szerint Istennek országát. Pedig a külömbség köztetek és ő közötte talán csak az, hogy te cégért teszesz magadra, ő pedig csendesen így imádkozik: „Ítélj meg Uram engemet, te látod legjobban szívemet!“

Avagy önmagad teremtménye-é az értelmi erőnek az a mértéke, mellyel rendelkezel? Én úgy tudom, hogy Istennek jóságos adománya az! Avagy tőled függ-é, hogy a dolgok értelmed világánál úgy és ne másképen jelenjenek meg? Én úgy tudom, hogy az értelem ép oly korlátozott, mint a szem! Amennyire alaptalan volna tehát bünül beszámítani valakinek, hogy ő miért nem lát jobban és tovább, mint valósággal, épen olyan jogtalan zsarnokság lenne tőled őt arra kényszeríteni, hogy lássa azt, amit te látsz, amit te látni tudsz; higyje azt, amit te hiszesz, amit hinned könnyen lehet. Avagy ki adta neked azt a jogot, hogy valakinek a benső szentélyéig nyomúlj? hogy valakinek lelkiismereti kérdéseiben lépj fel biróúl? Ezeknek a kérdéseknek a megoldása nem tereád tartozik; ezeknek rendezésével Isten előtt egyedül ő a felelős csupán. Érd be azzal

a szerencsével, hogyha neked a léleknek ez az ereje felülről, Istennek kegyelméből, adatik; de ne tartsd bünnek, ha valaki azzal nem bír és ha valakinek az csak a léleknek hánykódásai, az értelemnek fárasztó munkája után leszen sajátjává. Egy hívő emberhez, aminő te vagy, illő dolog, hogy ne káromolja Istenét; már pedig ezt teszed mindannyiszor, valahányszor úgy gondolkozol, hogy a te hited nélkül nem lehet senki erényes. Mert hiszen ezt a hitet, épen te szerinted, nem mindenkinek adja; nos és mégis oly erényt követelsz, mely e hit nélkül, nézeted szerint nem lehetséges?!

Nem, K. K.! Isten bizonyára nem a személyt, hanem a szívet, nem magát az értelem világát, mely valaki előtt ragyog, hanem ama *cselekményt* nézi és ítéli meg, melyre valakit az értelem rá vezetett, mely a világosságnak eredménye lett. Nem lehet rossz fa az, mondja Jézus is, mely jó gyümölcsöt terem. (Mát. XII: 33.) Nem az a fő, ki ültette a fát, Pál-e, Apolos-e? Nem az a fő, melyik fa melyik helyre jutott? Majd a gyümölcs fogja eldönteni: ki közülünk tárgya Isten haragjának, vagy pedig atyai szeretetének?! Vajjon szednek-e hát a tövisről szőlőt, vagy a bojtorjánról fügét, ha mindjárt oly helyre ültetik ís, hol legjobban járja a verőfény, ha mindjárt legnagyobb gonddal ápolja is a szőlő ura?! (Mát. VII: 16.) Aztán talán nem is szép, ha a testvérek így veszekszenek az atyai örökség elsőbbségi joga felett? Talán nem is illő, ha valaki minden áron osztani akarja azt, amit nem szerzett, ami neki is csak ajándékképen adatott. Az érdemel, az kap bizonyára legtöbbet, ki legtöbbet szerez, ki legszívesebben cselekszik; nem

pedig az, ki legvilágosabban lát, ki legtöbbet tud. Jézus a jérikói útasról mondott felséges példázatában a samaritánusnak, egy zsidó eretneknek adja az elsőbbséget a kevély, érzéketlen, igazhívő lévitával szemben. A samaritánus emberszeretetét, erényét, nemes szívét, értelmi tévedése ellenére is, örök példaképül állítja fel tanítványai elé; ezt mondván: „Menjetek el és ti is ekképen cselekedjetek!“ — Avagy: „Nem bánom, menjetek bár és kezdjétek el az áldástalan harcot, mely az egymás igazának megállapítása felett kikerülhetetlenül bekövetkezik!“ De mi ezt még sem szeretjük, mert mindenben mesterünknek tartjuk a Krisztust és mert, amennyire lehet, igaz tanítványai akarunk lenni. Azért közel maradunk Jézushoz és ő utána hírdetjük, hogy az erény nem kizárólagos joga egyik vallásfelekezetnek sem; hírdetjük, hogy az az erős akarat, az az állandó hajlam, amelynek erejével ki-ki teszi azt, ami jó, ami helyes és hogy nincs olyan emberi szív, melyet az néha-néha meg ne szállana, melyhez az erő hozzá ne férkőzhetnék. Hírdetjük, hogy mindent tudni — igaz — nem lehet, de sok jót tenni mindenkinek van elég alkalma és elég ereje.

Igen, K. K.! ilyen felfogás, ilyen alapelvek vallására tanítsa ki nálunk mindenki a szívét; ilyen meggyőződés emeljen fel mindnyájunkat az általános emberszeretet magaslatáig. Mivel a vallásos igazságokban mindnyájan egyek nem lehetünk, gondoljuk meg, hogy lehetetlenséget kívánni nagy gyarlóság, de magasabb tekintetben azért mindnyájan rokonok, emberek vagyunk. Becsületesség és erény az emberiség eme legtisztább kötelékei, mindenütt meglelik

hazájukat, mindenütt megtalálják termő földjüket. Mindenütt vannak hívei a jónak, melyre mi is igyekszünk; tehát mindenütt vannak testvérek, barátok, tiszteletet érdemlő embertársak. Az út, melyen haladunk, igaz, hogy sokféle, az egyik nehezebb, a másik kényelmesebb; de akinek nemes szíve van s erejéhez képest a jó után igyekszik, végre a legnehezebb úton is csak eljutand lassanként az Atyához. Egy út van csak, amely téveteg, amely boldogságra soha sem vezet — a bünnek útja. Erre ne lépjen közületek soha senki sem; ettől való visszatartózkodásra adja Isten mindnyájunknak a jobb lélek erejét. Ámen.

(Werkmeister nyomán.)

VIII.

A szeretet régi és új parancsolatja.

— Közönséges egyházi beszéd. —

Alapige: 1. János. II: 7—11. Atyámfiai, új tudományt nem írok néktek, hanem régi tudományt, melyet eleitől fogva tudtatok! E régi tudomány az a beszéd, melyet hallottatok eleitől fogva. Viszontag új tudományt írok néktek, mely igaz mind ő reá a Krisztusra nézve, mind ti reátok nézve: mert a sötétség elmúlt és amaz igaz világosság immár fénylik. Aki azt mondja, ő a világosságban vagyon, és az ő attyafiát gyűlöli, mindez ideig sötétségben vagyon. Aki szereti az ő attyafiát, világosságban marad és abban nincsen semmi botránkozás. Aki pedig gyűlöli az ő attyafiát, az sötétségben vagyon, és a sötétségben jár; és nem tudja hová megyen; mert a sötétség megvakította az ő szemeit.

Egy régi és egy új parancsolatról beszél az az ismeretlen keresztyén író, akinek szavait választottuk ma elmélkedésünk alapjáöl. Egy olyan régi parancsról, mely új is egyúttal, — a szeretetről. Réginek alkalmasint azért nevezi, mert hiszen már nagy idő óta, Izráelben, Görögországban és Rómában, a bölcsek mondásaiban és a népek ajkairól is, sokféleképen hangzott az; újnak pedig kétségenkívül azért mondja, mert csak a keresztyénség felejtette ki elsőbben egész

terjedelmében, a maga teljes mélységében és melegségében.

Dehát csakugyan igaz-e állításunknak ez a második tétele is? Korunkban, — midőn oly sokan különös mulatságot csinálnak magoknak abból, hogy a keresztyénséget, amelyből futottak fel pedig eddig, mint repkény, nemünk legszentebb érzelmei és legmagasztosabb gondolatai, mindenáron lealacsonyítsák és kifosszák, — azt is megkísérlették, hogy Jézustól még azt az utolsó dicsőséget is elvitassák, melyszerint a felebaráti szeretet, a könyörület, az ellenségszeretet és az emberek egymásközti testvériségének alapelveit ő plántálta tanai és példája által az emberiség szívébe úgy, mint még senkisem ő előtte. „A szelídséget és könyörületet, mégpedig nem csupán az emberek, hanem minden élőlény iránt, a keresztyén időszámítás előtt már ötszázaddal előbb ajánlotta a buddhaizmus. Hogy a felebaráti szeretet parancsolata az egész törvény összege: ezt meg a zsidók között Jézus előtt már egy emberkorral előbb tanította Hillel rabbi. Hogy az ellenséget is tartozunk segíteni: ez már Jézus előtt alapelvök volt a stoikusoknak. És egy emberöltővel utána már, azonban mindenesetre függetlenül ő tőle, Epictetos minden embert testvérének nevezett, mert Isten mindnyájunknak atyánk. Ez az ismeret, az emberiség fejlődésének elannyira útjában fekszik, hogy azt bizonyos helyeken, és pedig nem pusztán csak egyeseknek, szükségképen fel kellett találnia!“ (Strauss: Der alte und der neue Glaube. 83. lap.)

Így tehát a mi keresztyén írónknak nem lenne igaza, midőn a szeretetet új parancsolatnak nevezi, s a keresztyénség semmi különösebb érdemet sem szer-

zett magának azáltal, hogy ajánlotta azt. Vizsgáljuk meg. Aztán ítéljetek ti magatok.

Hogy a szeretetet már jóval Jézus előtt is hirdették és gyakorolták, az bizonyos. Mint a férfinak a nőhöz, az anyának az ő gyermekéhez, a fiútestvérnek nőtestvéréhez, a barátnak az ő barátjához, a nemes keblünek még az ellenséghez is való természetes vonzalma magától és oly hatalmasan nőtt az az emberi szív talajában, hogy nagyszerűségét minden égalj és minden nyelv hirdette eleitőlfogva, ahol csak ember lakott. Minden értelmes dolgot — írja a nagy költő — elmondtak már egyszer valamikor s nekünk csak újra kell azt mondanunk; hanem sok függ aztán attól, hogyan és mi összefüggésben mondjuk azt újra. A keresztyénség a szeretetet egy új világnézettel hozta sokatmondó összefüggésbe: a vallás központjává és az erkölcsiség alapjává tette azt.

Az Isten szeretet! Ez korántsem olyan magában álló kijelentés, melyet csak mintegy esetlegesen, szórványosan lehetett a keresztyénség legrégibb okmányaiban feltalálni; sőt ellenkezőleg inkább az alaphangja ez a keresztyénségnek. A világ hatalma úgy tünik itt fel, mint amely mindenkihez közelálló, mindenki számára jelenlevő, s mindenki iránt szives, kegyelmes, áldó hatalom. Kiengesztelése végett nem kíván állati és emberi áldozatot; nem várja meg, hogy emberi kezek szolgáljanak neki, — sokkal inkább ő ad életet és lehelletet mindennek és ő tölt be mindent jóvoltából. Az emberektől nem vár semmiféle szolgáltatást; nem fenyegetőzik törvényeivel, sőt ő adja meg és ő hozza létre az ember számára mindazt, amit csak a törvény kíván; mert ő az a szentlélek, ki lakást

vesz az emberben; mert ő olyan szeretet, mely gazdagon árasztja el a szívet. Ő ruházza a mezők liliomait és ő táplálja az égnek madarait; az embernek pedig önmagát adja oda egészen, hogy érezze és élvezze őt. Nem akarja, hogy csak egy is elvesszen, hanem hogy mindenki eljusson az igazság ismeretére; nem kívánja a bünösnek halálát, hanem megtérését és életét. Még azután is keresve, hívogatva jár utána annak, aki dacol vele és ezer akadályt gördít útjába, csakhogy eszmélkedésre bírja őt. A bünbánót még bensőbb örömmel fogadja keblére, mint az igazságost s az Isten angyalainak öröménekét zengi annak megtérésén. Felkeresni és boldoggá tenni mindenkit, aki csak elveszett; íme ez egyedüli feladata az ő legnagyobb küldöttének s mindazoknak, akik csak az ő nevében jönnek az emberekhez. Még ama fájdalmak, csapások és nélkülözések is, amelyek elválhatatlanoknak látszanak a világtól, csak az ő nevelő szeretet-eszközeivé lettek itt. „Megdorgálja az Úr, akiket szeret". Azért azoknak, akik az Istent szeretik, minden dolognak, — a magasságnak és mélységnek, a szükségnek és bőségnek, a fájdalomnak és az örömnek, sőt még a tévedésnek és hibának is, — javukra kell szolgálnia.

Az Isten szeretet! Ez a keresztyénség okmányaiban amaz alaphang, mely messze túlhaladja az ismeretnek mindama megzavarásait, melyek természetesen itt sem hiányzanak. De ha az Isten szeretet, akkor a szeretet a világon ama mindent átható dolog, amelynek fényében minden ellentmondás elenyészik és minden fájdalom megenyhül.

De az ember részéről is a keresztyénségben

jutott csak a szeretet elsőbben elvi értékhez és mélyebb jelentőségéhez. Az ember, mint ember és nem mint zsidó vagy görög, nem mint férfi vagy nő, nem mint úr vagy szolga! (Gal. III. 28.) Az ember, mint Isten fia, mint lélekből és lélekre való lélek, nem pedig, mint a porból és a por számára való por; mint oly végtelen értékü lény, hogy az egész tágas világ sem elégséges kárpótlás és váltságdíj egy ember szívére! (Máté XVI. 24.) Az ember, mint aki oly magasra van becsülve az örök Isten szemében, hogy minden felüdítő ital víz, melyet a szomjazónak adunk, fel van jegyezve az életnek könyvébe; hogy minden bántalom, mellyel egy embert illetünk, az örök Isten méltósága ellen való merényletnek tünik fel; hogy csak annyiban van részünk az élet kegyelmében is, amilyen mértékben vagyunk szolgálatkészek, szívesek s felebarátaink irányában békülékenyek. Ezért egyik ember sem puszta eszköze egy másik ember kedvteléseinek, hasznának, a kizsákmányolásnak, az uralomvágynak. „Az embernek fia nem azért jön, hogy uralkodjék, hanem, hogy szolgáljon és váltságúl adja életét felebarátaiért". „Egyik a másik iránt tisztelettel viseltessék és senki se nézze csak a maga hasznát, hanem a más hasznát is". Ezért az ellenség szeretete korántsem egyszerű föllángolása csak a nemes szívnek, mely mint valami feltünő, emberfeletti dolog, csodálatot ébreszt, hanem egészen természetes emberi dolog és pedig éppen azért, mert az ellenségben is az embert kell becsülni, Embertársamnak pedig korántsem attól függ az értéke: véletlenségből mi viszonyban áll átmenetileg az én személyemmel? Hiszen az örök Isten sem vonja meg az ő esőjét és napsuga-

rait, sőt az ő érző és ébresztő lelkének áldásfolyamát sem, még attól sem, aki káromolja őt.

Íme, — ki akarná ezt tagadni, — ezek azok az emberre vonatkozó alapnézetek, melyek az egész újszövetségben átvonúlnak és amelyek az abból származó életígék által teljes szépségükben és mélységükben vannak mai nap már szívünkbe plántálva.

S mert a keresztyénségben a szeretet az Istenről és az emberről való új világnézettel állíttatott sokatmondó összefüggésbe, azért lett az a vallásnak központjává és az erkölcsiségnek alapjává. „Szeresd a te Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből; szeressed a te felebarátodat, mint magadat (sőt, tehetnéd hozzá Jézus szellemében: még jobban, mint magadat, amennyiben életedet is áldozatúl kell adnod felebarátodért); ez a törvény és a próféták írása. Íme ily kevés és mégis oly sok; csak egyetlen, a szeretet az, mit Jézus a vallás lényegének nevez. Legnagyobb tanítványa is azt mondja az egyedüli okos istenitiszteletnek, ha magunkat szent és élő áldozatúl állítjuk oda Istennek. (Róma XII. 1.) A legnagyobb és a legtisztább kifejezés, amelyben együvé foglalta a keresztyénség a vallás lényegét: az istenfiúság. Elvetni a félelem szolgai lelkét és a szeretet fiúságának ama lelkét hordani magunkban, ki által kiáltjuk: „abba“, azaz szerelmes atya (Róm. VIII., Galát IV. 6.); s nem látni többé semmiféle fegyelmező eszközt a hátunk mögött, hanem érezni azt, hogy egyedül a szeretet kormányoz bennünket; és ebből a forrásból meríteni gondolatainkat, szavainkat és cselekedeteinket; nem szolgának lenni a házban, hanem szabad fiúnak, ki az ő gazdag atyjának javait

kezeli (Galát III. 25., IV. 1—6.): ezt jelenti a vallásos hit a keresztyénség értelmében.

A szeretet lesz itt vallássá. Ahol ez hiányzik, mind az, amit csak a valláshoz szoktunk különben számítani, bárminek látszik is, csak zengő érc és pengő cimbalom (I. Kor. XIII.); mindaz, ami különben annak nevébe burkolódzik: minden alamizsnálkodás, minden imádkozás, templomba járás, böjtölés csak képmutatás színében tünik fel. (Máté VI. 1. köv.) És így lesz a szeretet egyszersmind minden erkölcsnek alapja. „Senkinek semmivel ne tartozzatok, hanem hogy egymást szeressétek; mert aki egymást szereti, a törvényt töltötte be. Mert eme parancsolatok: ne paráználkodjál, ne ölj, ne lopj, hamis tanúbizonyságot ne tégy, ne kívánjad a másét — és ha több más parancsolat vagyon is, e beszédbe foglaltatik be summa szerint: szeressed felebarátodat, mint temagadat. Mert a szeretet a törvénynek betöltése". (Róma XIII. 9—10.) Csak egy bün van a világon: az önzés; és csak egy erény: a szeretet. Ez értelme ama követelménynek is, melyet a keresztyénség oly határozottan állított az erkölcsiség központjául, hogy az embernek újjá kell születnie. A „természeti" ember az az ember, aki csak önmagát keresi; míg az újjá született ember az, aki szeret. Megérintve az Istennek lelkétől, meggyőzetve Istennek szeretetétől, boldognak és szerencsésnek érezve magát az élet kegyelmének birtokában, kénytelen mintegy bensö áldásait kiárasztani; azt szólja ajaka és azt is teszi, amivel szíve telve van. Óh, a hit, az az Istennek, mint megbocsátó szíves és áldó hatalomnak bensőnkben való megtapasztalása, nyughatatlan munkás

egy dolog s a szeretetben mutatja ki a maga tevékenységét.

És végre vajon *jutalomra számító* vallás-e ez? Én jól ismerem az új-szövetségben ama helyeket, amelyeknek jutalomra számító hangzásuk van. Dehát mikor hagyunk fel már avval, hogy a fát amaz egypár vad hajtása után ítéljük meg, melyet a kertész elfelejtett róla levágni? Mikor tanúljuk meg már azt, hogy a vallást legbensőbb szívverésében lessük el s a szerint ítéljük meg? Vizsgáljuk meg egy Jézusnak, egy Pál apostolnak életét és müködését! Hol találunk abban a kegyességnek, a bírnivágyásnak csak egyetlen nyomára is? Mindazok az alakok, melyeket az evangélium az ő legbensőbb életösztönéből kifolyólag teremtett, hangos és folytonos tiltakozás a vallásos élet terén a jutalomra való számítás ellen. Ott van ama vámszedő, ki megigazúlva tér meg házához és boldognak érzi magát ama benső békében, amelyet talált; ott Mária, ki elfelejti a világot amaz örök igék miatt, melyeket meghallott; vagy ama bünös asszony, ki a bánat könyével teszi életét a szeretet lábai elé és megelégszik eme vígasztaló szavakkal: menj el békességben! ama fiú, kit a magábatérés útja az atyai ház boldog csarnokaiba vezet vissza; az az alázatosság, mely saját érdemeit sem ismeri s midőn az örök bíró jutalmat akar adni munkájáért, csodálkozva, megszégyenítve kérdezi: mikor és hol tettem én ezeket? Itt az önmagát elfelejtő odaadás mindezen alakja határozott ellentétben áll a farizeusnak Istennel alkuvó, számító kegyességével. Vagy ama nagy életküzdelem, amelyet leveleink tanúbizonysága szerint, Pál apostol a hitért folytatott az álszenteskedéssel szemben;

aztán az alázatosságért és igénytelenségért, szemben az érdemhajhászattal; a háládatosságért az előjogok és szolgálattételek miatti dicsekedés ellenében: mi egyéb hát ez legigazabb mivoltában, mint a vallás terén a bírni vágyás elleni küzdelem?!

Nézzük csak még egyszer át azt a szerepet, melyet a szeretet a keresztyénségben elfoglal. Emlékezzünk csak vissza, hogy azt egy új világnézettel hozták itt sokat jelentő összefüggésbe; hogy azt az egész vallás összegének és az egész erkölcsiség forrásának ismerték fel és jelentették ki; ne feledjük el végre azt sem, ami semmi esetre sem a legjelentéktelenebb dolog, hogy az emberi kedély és akarat oly megragadó kifejezést nyer az eszményi személyiség életében, hogy azok, akik csak a legkisebb benyomást nyernek is ő tőle, egész a halálig a hű szeretetet tüntetik fel életök legmagasabban álló vonásául. Mindezek után aztán bizonyára nem fogjuk merényletnek nevezni, ha a szeretet *új parancsolatjáról* hallunk beszélni, föltéve természetesen, hogy kellő tiszteletben tartjuk azért az emberi nem más jót tevőit és barátjait is. Továbbra is dicsekedhetünk hát azzal, hogy Jézus a felebaráti szeretet, könyörület és az emberek egymás közti békülékenységének alapelvét oly mértékben plántálta tanai és példaadása által az emberiség szívébe, mint még előtte senki sem.

Senki sem? Gondoljuk csak meg! Nem élt-e már ötszázaddal elébb oly férfiú, ki épen oly magas mértékben tarthat igényt az eféle dicsérethez? Ime ott van amaz indiai királyi szülött! A palota gazdasága és pompája közt nőve fel s egy királyi udvar műveltségében neveltetve, készakarva cseréli fel bíbor

ruháját a próféta és koldus köpenyével, mihelyest a világ valódi arcúlatát felismeri. Az élet mélyébe való egyetlen pillantás örökre elvette élet-örömét. Látta mindazt, ami csak a nap alatt történik; látta a születést és elmúlást, a virúlást és enyészetet, — (és pedig mindkettőt fájdalmak között), — a teremtettségnek a véges szorongásai miatti sóhajtozását; a nyomort, mely a bölcsőtől a halálos ágyig ér és a sok csalódást, a két végső pont között; a szerencse csalogató képeit, mely senkinek sem tartja meg azt, mit ígér; a szenvedély esztelenségeit, mely kielégítést ígér és undort hagy maga után; a bölcsnek kínlódását az igazság után, amely rászedi őt. Ezek után egészen az az érzés hatotta át, hogy a világ csak gonosz álom; az ó-szövetség bölcsével mondá: „nyomorúságos dolog az embernek élete, a bölcsőtől kezdve, mígnem az anya kebelébe térnek vissza, ahonnan vétettek; semmi sincs a földön, csak félelem és remény és utóljára a halál;“ — és bölcs Salamonnal így kiáltott fel: „Óh hiábavalóságok hiábavalósága“! Elmúlik a világ az ő örömeivel és Istennek egy igéje sem áll meg örökké. Mert hiszen nincs Isten! az égből nem hull üdítő harmat üdítve a szomjazó földre; a végtelen pusztában nem emelkedik lajtorja, amelyen égihatalmak nyújtják át egymásnak arany kelyhüket, hogy vígasztalással és békével töltsék be a gyászoló emberszívet és nincs fül a végtelen világürben, mely megértené az ember panaszát. A világ csak látszat és Isten is csak csalódás. Ezért csak két hangulat menti meg az általános pusztaságból a szívet: a világról való lemondás, minden világi szeretetnek, minden gondolatnak és vágynak ama szent semmiségbe (Nirvána) való sülyedése,

aztán a könyörület, szánalom, odaadó szeretet az összes szenvedő teremtettség iránt, mint amelyek a létnek velünk közös terhei alatt sóhajtoznak.

Íme ez a buddhaizmus! Bizonyára oly önzés és jutalomra való számításnélküli vallás, mint igen kevés más, és a szeretetet benne is egy sokat mondó világnézettel áll erős összefüggésben, éppen úgy, mint a keresztyénségben. Dehát nem szabad-e már emiatt a keresztyénségben a szeretetnek új parancsolatáról beszélnünk? Már nem állaná-e ki az összehasonlítást a galileai ácsfiú az indiai királyszülöttel? Itt a beteg szív vallása, a reménytelenség, a kibékülés nélküli világfájdalom, amott az egészséges szem, telve reménynyel és hittel, örömmel, életkedvvel, tetterővel... A keresztyénség is ismeri a fájdalomnak egész erejét: íme ott van jelképe, a kereszt és az embernek fia a végesség legmélyebb nyomorai között! De a fájdalom a nevelő szeretet végső reménye, tehát emelőrugója a tetterőnek, megújító sava az életnek; folytonos felhívás a hithez, hogy győzze meg a világot, mert a legnagyobb szükség mélységéből is ily ének száll fel a levegőbe: „szorongások, nélkülözés és szükség közt is vídám vagyok, mert ha gyenge vagyok is, erős vagyok; azoknak, kik az Istent szeretik, mindenek egyaránt javukra vannak; ha Isten velünk, kicsoda ellenünk?“ A keresztyénség is ismeri a múlandóság panaszait: „elmúlik a világ az ő örömeivel“. Csakhogy ez a hang erővel teljes összhangba olvad át valamennyi okmányain. A keresztyén ember szeme nem áll meg egyoldalúlag ama szemfedélnél, mely minden dolog felett kitárva van, hanem mind abban, ami csak jő és távozik, annak az istenségnek látja színekben dús

öltözetét, ki oly felségesen ruházza a mezők liliomát és oly dúsan táplálja az égnek madarait, aki mindeneket betölt jóvoltával és minden lény számára valóságos jóvá teszi az életet s aki a halálba is életet támaszt s életet teremt. A kersztyénség is ismeri a világról való lemondást és e tekintetben követelményét oly nyomatékkal hangsúlyozza, hogy sokan csakis az egyetlen komoly, a világtól elfordúlt vonást olvassák ki arcából. Csakhogy e mellett egyszersmind új eget és új földet hírdet. És ehez a földhöz reménnyel telve fordúlnak követőink szemei. Ennek a földnek a keresztyén lélek hatalma által a világ durva anyagiságából ki kell emelkednie és a keresztyén e világ földében és e földnek mezőiben nagy kincset, egy égi országot lát, mely onnét kiásható s emelhető, mely fokozatos fejlődésben füvet, vetést és kalászt hoz elő saját erejéből. És a világ eme fejlésének nem a semmi a célja, hogy ennek az árnyékában keresse az ember nyugalmát és békéjét, — hanem maga az Isten, aki lesz mindenekben. Magának az embernek is az a legnagyobb öröme és dicsősége, ha Istennek lehet készséges munkatársa a teremtő világgondolatok munkájánál. Buddha vallása ellenben tétlenségre kárhoztatja népeit, mert elrabolja tőlök a hitet, reménységet; a szeretet pedig, amit egyedül hagy meg nekik, síránkozó és zavaros. A keresztyénség az emberi erőnek a legnagyobb mértékű fokozására, szíves, tevékeny szeretetre hívja fel népeit. És követték is a felhívást; bátran, reménnyel eltölten vállalkoznak a társadalmi feladatok megoldására, azaz a szentségre és a világi rossznak a legyőzésére.

Ha manapság sokan, és pedig legnagyobb részben

magas szellemek és a közmüveltség terjesztői, kacérkodnak a buddhaizmussal és Buddhához szeretnék vezetni Krisztustól népüket: ebben amellett, hogy ez a keresztyén vallás szellemében való tudatlanságot jelenti, az idő egyik szánandó kóros jelenségét láthatjuk.

Mindezek mellett azért igaz marad az, hogy a szeretet a keresztyénségben mint új parancsolat oly mélységben és melegségben tünik elő, mint még soha sem azelőtt, sem azután. Dehát miért hangzanak sokak előtt a szavak oly különösen és hitetlenül. Azért, mert ők csak az egyház és felekezetiség keresztyénségét ismerik. Ez pedig mindig eszünkbe jutattatja azt az elbeszélést, melyet az olasz költő oly érdekesen ad elő. Ez elbeszélés szerint egy zsidó meggyőzve az ő keresztyén barátjának beszédei által, azon a ponton áll, hogy keresztyénné legyen. De előbb Rómát s a keresztyénséget az ő fényének és világuralmának székhelyén óhajtja látni. Barátja retteg amiatt, hogy mit fognak majd az ékesszólás szavai jelenteni szemben a tényekkel, melyek megbüntetik a hazugságot? Dehát amaz elmegy és megnéz mindent, ami abban az időben ott csak nézni való volt: Istennek és az emberi szív kincseinek bitorlóját, a papokat és azok erkölcstelenségét; az esztelen babonát, a legcudarabb bálványimádást. De íme! visszatér; barátjának kezébe teszi kezét és ezt mondja: „Nos hát keresztyén vagyok! mert oly vallásnak, mely mindent el tud türni, csakugyan isteni eredetünek kell lennie".

A keresztyénség az ő eredeti szelleménél fogva oly egyszerü és oly keveset kíván: „Arról ismer meg a világ, hogy az én tanítványaim vagytok, hogy egy-

mást szeretitek!“ „Ez a törvény és a próféták írása: szeressed Istent teljes szívedből és felebarátodat, mint magadat“. Hanem hogy azért keresztyénnek tartanának-e engem a papok és theológusok, ha olyan isteni szeretet volna sajátom, mellyel képes volnék minden előítéletről lemondani, mihelyest értelmem átlátta annak semmis voltát, minden rossz szokással felhagyni, mihelyest a lelkiismeret fénye megvilágosította azt; minden kötelességet gyönyörűséggel teljesíteni, a szomorú és vídám órákban Istennek kebelén nyugodni, mint a gyermek szokott az ő atyjának kebelén, — mindezek mellett azonban nem írnám alá az ő előítéleteiket és szükkeblűségöket? — hát azt nem tudom. Afelől azonban már annál erősebben meg vagyok győződve, hogy az, aki a szeretetet tette vallássá, felettem is kitárná áldó kezét és azt mondaná: „Azok az én bátyám és néném, akik teljesítik a mennyei atyának akaratát“. És ha oly felebaráti szeretettel rendelkezném, amely hosszútürő és kegyes és nem nézi csak a magáét; amely nem türheti el azt, hogy a nap lemenjen az ő haragja felett; amely kibékül bántalmazóival és megnyeri azokat; tudom, hogy akkor, ha megkérdene amaz örök bíró: melyik egyházhoz tartozol? pápista, vagy kálvinista, darbysta vagy methodista voltál-e hát, és én így felelnék: egyik sem óh Uram! — azt fogná mondani: helyesen fiam! egyik sem — vallásosságból.

Sokatmondó jelenet a Pál apostol életéből, melyet az „Apostolok cselekedeteiről írott könyv“ számunkra egy helyen vázol. Épen ahoz akar az apostol kezdeni, hogy lerajzolja az evangéliom szolgálatában tanúsított tevékenységét, midőn a zsidó király, Agrippa, eme kicsinylő észrevétellel szakítja meg beszédét:

„Nagyon kevéssel akarsz rábeszélni, hogy keresztyén legyek; hogy szakítva minden világi tekintettel és atyám hitének minden kötelékével, annak az útálatos újító szektának legyek tagja, melynek már csak neve is elég elítélés“. — Nagyon kevéssel! Csak azzal a Jézussal, az ő életével, az ő szellemével! Nincsen semmi azokból a dolgokból, melyek minden vallást kitüntetnek, megkülömböztetnek: semmi sokat jelentő szertartás, a hittételnek kész rendszere, bevett egyházalkotmány! Nagyon kevéssel! És mit felel az apostol? „Kívánnám az Istentől, hogy mind közel, mind ugyan valóban, nemcsak te, hanem mindazok, kik most engem hallgatnak, lettek volna olyanok, minémü én“.

Nem hogy keresztyének legyetek, — mert hiszen mit tesz a név, a szó? mi köze van a vallásnak a vitakérdésekhez, a theológiai meghatározásokhoz? Keresztyén ide, keresztyén oda! hát dobjátok el a nevet, ha egyszer nektek kényelmetlen, vagy gyülöletes az! De ha olyanok lennétek, mint én vagyok! mi tudjuk, mit jelent ez: hogy mindnyájan érezzétek, hogy ti Isten fiai vagytok, akiket Istennek lelke késztet, akiknek szívébe a szeretet van kitöltve! Akik a fiúság lelkével cserélték fel a félelemnek szolgai lelkét, hogy elmondhassák: „Abba! Atyám! akinek az emberiség javáért való, önmagát is felemésztő odaadásuk esetében azon egyetlen mentségük van csupán: a Krisztus szeretete késztet így engemet! Mi lehet a keresztyénségnek célja, ha nem az, hogy ilyen embereket képezzen? De az egyházak nem elégedtek meg ezzel. Azok így szólottak: egyik zsinórmértéket a másikra, egyik parancsot a másik után! Ők az ő

szabályaikat és dogmáikat, amelyek pedig elvégre is csak emberiek és múlandók valamennyien, feljebbvalóknak tartották, mint ama keveset, amelyen alapszik pedig mind ez; s éppen e miatt a türelmetlenség és gyülölet kiáltozásával töltötték be a világot s elszámlálhatlan sokat ártottak a keresztyén nevezetnek.

Írjátok azért minden templom bejáratára azt, amit az ősz János, az őskor eszmékben dús mondája alapján, a keresztyénség magvának nevezett Efézusban és a mi teljesen elégséges is: Fiacskáim, szeressétek egymást! De írjátok szívetek táblájára is mindennap megújítva, éppen azért, mert az összes és önhaszonlesési hajlam mindennap újra ébred: „Új parancsolatot adok nektek, hogy egymást igen szeressétek!“

Mindenekelőtt pedig ne válasszátok szét azt, ami a dolog természeténél fogva össze van kötve; mintha az istenszeretet és felebaráti szeretet két különböző dolog lenne, holott pedig a szeretet parancsa csak egy. „Aki azt mondja: szeretem az Istent, és gyülöli az ő attyafiát, hazug az. Mert aki nem szereti az ő attyafiát, akit látott, mimódon szeretheti az Istent, akit nem látott“? (I. Ján. IV. 20.) De viszont „erről ismerjük meg, hogy mi az Istennek fiait szeretjük, ha mi az istent szeretjük“. (V. II.) „Ne válasszátok szét azt, amit Isten összekötött. Ne legyen inkább vallásotok, ha egyszer semmi szeretet sincs bennetek. Ne imádkozzatok inkább, ne adjatok hálát, ne éljetek az Úrvacsorájával, ha egyszer semmi szeretet sincs bennetek. Mert hiszen ez lehetetlen dolog. A ti vallásotok csak hiábavaló tudás, ha hiányzik abból a megható, életerősítő és átható szeretet. Imádságotok üres szófaragás csupán és semmit sem nyertek vele, ha

nem szerető szívből fakad és Isten azt válaszolja rá: Távozzatok el tőlem szátoknak fecsegésével. Úrvacsorázástok üres szertartás. Az, ki szeretetből halt meg a kereszten, csak azt hallgatja meg, aki érzi a szeretetet. Ne közeledjetek ide, hanem menjetek el előbb, béküljetek ki és tegyétek le az ellenségeskedést és akkor jöjjetek az Úr oltárához". (Harms.) Ámen.

Lang Henrikből.

Isten és a világtörvények.

— Közönséges. —

Alapige: Róm. I. 20. Ami Istenben láthatatlan, tudniillik az ő örökkévaló hatalmassága és Istensége, e világnak alkotmányából és a teremtett állatokból megértetvén, megláttatnak; e végre, hogy legyenek ők maguk menthetetlenek.

Majdnem hihetetlen, K. K.! mily könyen elbánik korunkban sok ember a vallással. Mióta arra a meggyőződésre jutottak, hogy mind az, ami csak van és történik, természetes világ-okokból származik s az azokban működő törvényekre vihető vissza; mióta a mai tudománynak oly meglepő eredménnyel sikerült eme világ-okokat és törvényeket fölfedeznie: az emberek részére ama szavaknak, melyekben korábban az emberiség legmagasabb gondolatait és legmélyebb érzelmeit fejezte ki, — Isten nevének és a Gondviselésnek — nincs többé értelme, s nem is képesek többé magukban azokat az érzelmeket felkölteni, melyek előbb eme szavakhoz füződtek volt. És habár nem titkolják is el, hogy a vallás elestével kénytelenek lemondani több olyanról, ami az emberiség előtt régebben örvendetes és vígasztaló volt: új világismeretükben teljesen megelégedetteknek látszanak, gyakran igazán úgy beszélnek, mint az az ember, ki börtönéből szabadúlt meg; sőt szánalommal tekintenek

azokra a testvéreikre, kik mellettük még Isten házába gyülnek össze és imádkozva emelik fel kezeiket ahhoz, aki volt, van és aki örökkön-örökké leszen. És bár kénytelenek is megvallani, hogy vannak most még, s talán igen sokáig ezek vannak túlnyomó többségben, mert hiszen a müveletlenség és tudatlanság, — minden vallásnak a kettős forrása, — csak lassan enyészik el a felvilágosodás napja előtt: kevélyek arra, hogy ők a gondolkodók kisebb számát alkotják, s azt mondogatják, hogy a szavazatokat nem számlálni, de mérni kell.

Vannak azért korunkban is olyanok, akik egyrészről örülnek, hogy oly világban élnek, amelyben rendíthetetlen törvények uralkodnak, de azért másrészről épen oly nagy örömmel és épen olyan erős hittel vallják azt is, hogy „ő nincs távol egyikünktől is; mert hiszen ő benne élünk, mozgunk és vagyunk:“ Az ilyenek előtt azért könnyen merülhet fel az a kérdés: vajjon csakugyan kizárja-e hát egymást a természeti és vallásos világnézet? nem lehetséges-e, természetes világ-ok mellett is, valamennyi dolgot egyúttal Istenre is vissza vezetni? vajjon a gondolkozó és müvelt embernek, szükséghez képest meg kell-e szünnie egyúttal vallásos embernek is lennie?

Föltett kérdésünk megoldása végett mindenekelőtt ama veszteséget kell közelebbről megtekintenünk, mely bennünket emez újabb világismeret nevében fenyeget.

A vallásról kell lemondanunk! De hát tehetjük-e ezt oly könnyü szívvel? Amennyire csak nemünk történetében, a legrégibb kezdetig, egész odáig visszamegyünk, amidőn az emberi kéz följegyzé már szá-

munkra érzelmeink s gondolataink első adatait, vagy ahol csak mai napság is, népet találunk, ha mindjárt a legtávolabb eső szigeten is: — a vallás általában a *gondolkozásnak* oly ösztöne, a *szívnek* oly erős vágyódása, s a *lelkiismeretnek* oly szüksége gyanánt tünik elönkbe, mint amelynél fogva a *világ többségében* is az *egyetlent* keressük s a véges világokban is a végtelen teremtő alapot szemléljük; amelyen kipihenjük magunkat, mint egy mentő kikötőben a végesség zátonyai után; benne, emez egyetlenben oly békességet élvezünk, melyet nem adhat meg a világ múlékony tüneményeivel és javaival s amely által arra indíttatunk, hogy életünket és érzelmeinket eme fennsőbb hatalommal valami módon összhangzásba hozzuk. A gondolkodás, a szív, a lelkiismeret mindenütt, minden alakban ott áll előttünk, ahol csak emberekkel találkozunk, — a legtökéletlenebb kísérlettől a legtisztább alakzatig, — s azért nem feljogosít-e arra a természetes föltevésre, hogy a vallás az emberi természetnek olyan alapvonása, mely épen a folyvást előre haladó képzésre és nemesítésre alkalmas és nem az a rendeltetése, hogy elenyésszék!

És vallásában, K. K.! még valamennyi nép mind abból, amivel valaha csak bírt, a legmagasabbat és legszentebbet emelte föl tiszteletének a tárgyai közé. Ez volt mindig és mindenhol ama csendes szentély, melyben a dologok kíméletlen valósága elől elrejtheték a népek lelkületöknek kincseit; ez az örök igazság és örök nyugalom ama vidéke, melyekben a világ minden talánya megoldást talált, a tünődő gondolat minden ellent mondása kibékült, az érzelem minden fájdalma megenyhült; ez ama légkör, melyben min-

den bánat, minden gond — már akár az áhitat meglevő érzetében, akár a jövőnek reményében — elenyészik; egyszóval ez volt az életnek a vasárnapja.

Ha a világ elenyészett már örömeivel; ha összeomlott a jó, melyen csüggött a szív; ha eltünt az öröm és bánat lépett annak helyére: a bánat nélkül való, zavartalan öröm után sóvárgó szív Istenhez, a legmagasabb, az egyedül maradandó jóhoz menekült; ennek bírásában aztán nyugalmat talált s a legkeserübb lélekfájdalom is szelíd szenvedéssé változott, s a könyeken át is mosolygott a szem. Ha a világ talányai zavarba ejték a gondolkozó elmét s az élet ellentmondásai megsebzék a kedélyt, a világban található rossz mindmegannyi megoldatlan kérdés gyanánt állott a lélek elé: az egység és igazság után törekvő lélek az egyetlennek, a minden dolgok okainak enyhítő mélységébe merült alá, s benne, — az már mindegy, akár a gondolkodó világszemlélet, akár a közvetetlen hit által, — oly szent és összhangzó rendet talált, amelyben mindennek helyesnek és jónak kell lennie a maga helyén, s aki által még a rosznak is, még a gonosz cselekedetnek is jó véget kell érnie.

S midőn az ember ily módon megtalálta Istent, mint végtelen alapot, s a világnak, sőt saját múlékony életének is örök okát és célját: a világ szorongása elenyészett, a szenvedélyek vihara után a szív lecsendesült, az akarat megtisztúlva a szenvedélyektől és a kedély megszabadúlva minden önösségtől, a tiszta föltétlen odaadás oly állapotban találta magát, amelyben elmondhatta az ember: ha te sajátom vagy, csak akkor nem tudakozom többé az ég és föld után; és ha tes-

tem, lelkem elenyészik is, még abban az esetben is vígaszom és szívem része vagy te uram!

És eldobjuk-e magunktól a vallásos érzelemnek ezt a gazdagságát, mely az ember számára éppen abból származott, hogy minden külső eseményt amaz eszmei középpontra vezetett vissza, kit Istennek nevezünk? Eldobjuk-e magunktól a bizalomnak, megadásnak, az akaratnak, erőnek és a vídámságnak ezt a kiapadhatlan forrását, mely eddig az emberi szívben, épen Istennel való összefüggésében buzgott elő? Feloldjuk-e a szelíd hangulatnak eme hanglépcsőjét, — a végesség igája alatt nyögő teremtménynek a sóhaját, — az időnek nyomásából és nyomorából származó sóvárgását Isten és az ő országa után, — a megbánás fájdalmát, — a megtalált kibékülés örvendezését, az Istenben nyugvó kedély örömét, a hála énekét és a szükség kiáltását? — Mind ezt feladjuk-e csak azért, mert elég bölcsek lettünk megérteni és megtudni azt, hogy a világban minden természetes okok szerint történik?

De gondoljuk meg végre azt is, hogy az emberiség eddigi történetében minden hatalmasabb világmozgató cselekménynek is a vallás volt a mozgató rugója. Ami helyes és jó, ami megmenti a népeket, ami üdvöt hoz egyesek lelkének: mindezt Görögország bölcsei, Izráel prófétái régen hirdették már Krisztus előtt, s mégsem gyújtott az s nem hatotta át a lelkeket, mígnem a názárethi kézműves a vallásos, Istentől ihletett kedély tüzpontjába foglalta össze az idő sugarait s a vallásos hit egységébe gyüjtve össze azt, ami eddig szétszórva volt, az új égben új földet mutatott elő. Az állam és a társadalom már jóval a

reformáció előtt is küzdött az időnek bajai és az uralomra vágyó papság túlkapásai ellen; a reformáció korában pedig már épen nagyon sok volt az olyan müvelt egyéneknek a száma, kik éles értelemmel tüntetik ki a létező viszonyoknak az értelem követelményeivel való ellentmondásait s akik az élc és gúny nyilait szórták a téves hit hajléka felé. Mindennek azonban mégsem volt meg a hatása, mígnem eljöttek azok a vallásos egyének, kik új vallásos meggyőződésünknek mintegy a tűztengerébe merítették belé mindazt, mi az időben forrott és bírkózott. Ezek azután azon az örök alapon, amelyből saját életök gyökérszálai is táplálkoztak, mélyen nyúltak bele az időbe s átalakították azt.

A legnagyobb fölvilágosodás, a legfinomabb tudományos és irodalmi képzettség sem képes megvédeni egy kort sem a legmélyebb sülyedéstől: vallásos emberek egyedül a földnek savai, a világnak világosságai és a társadalomnak megmentői.

Azért nem szabad-e föltennünk a kérdést: mi annak az oka, hogy korunk oly sokáig fáradozik némely feladatok megfejtésében, amelyek újra, meg újra fölmerülnek s megoldás nélkül maradnak; továbbá azt, hogy már évtizedek óta folyvást akció és reakció között ingadoznak!?

Honnan származik mindez? Én azt hiszem onnan, mert népünk jelenleg nem eléggé vallásos; nekünk inkább a boncoló értelem, mint az eleven, örvendező hit a sajátunk. Az előző idők valamennyi meggyőződését megemésztette a kételkedés, vagy más egyéb okokból peregtek le rólunk, — ámde újak nem léptek azok helyére. Ezért hiányzik nálunk az elevenség s a szerencsés alkotás

eredménye, mert csak a vallás képes erős, alázatos, önfeláldozó embereket teremteni; olyanokat, kik uralokdnak a lelkeken s magukkal ragadják a világot.

Testvéreim! Ha ezek alapján csakugyan áll, hogy a vallás magas és jelentékeny állást foglal el az emberiség életében: vajon oly könnyen túladtak-e azon, ama világismeret kedvéért, mely azt állítja, hogy ő a vallás nélkül ellehet? És mit kínálnak nekünk mindezekért a szavakért cserébe? Ugyan vessünk számot magunkkal egy pillanatra.

Vajon a természeti világszemlélet csakugyan kizárja-e hát a vallást? vajon az ember csakugyan kénytelen-e megszüntetni vallásos érzelmeit s cselekedeteinek kegyes érzelmekből származó indítékait, mihelyt tudományosan gondolkozik? Hogyan, hát csak azért, mert tudom, hogy — mikép az írás mondja, — a föld magától — mondanók ma: az ő benső erejéből, vele született törvényszerüségnél fogva — hozza elő füveit és a kalászos rengő mezőket, — többé már nem szabad a zsoltáríróval tartanom és azt mondanom: te vagy az, ki füvet adsz az állatok számára és kenyeret, hogy megerősítsd az ember szívét és bort, hogy megvídítsad őt? Hogyan, hát csak azért, mert tudom, hogy az örök csillagok ott felettem a bennök működő csendes törvényszerüség szerint saját erejökből futják változhatatlan pályájokat, nem kiálthatok fel többé Jóbbal: te vagy, aki vezeted a hajnalcsillagot és göncölszekeret s mindeniket saját nevén szólítod?

Mintha bizony a fejlés és mozgás eme törvényeiben, amelyek elvégre valamennyien egy összhangzó egészet alkotnak, nem *egy* gondolat, *egy* értelem, *egy* szellem, éppen az a lélek volna munkás, akit mi Isten-

nek nevezünk! És mert tudom, hogy a népek sorsa természetes törvények szerint fejlődik; mert tudom, hogy a nemzetek virágzása és hanyatlása is egészen érthető világ-okra vihető vissza: nem mondhatnám többé Jóbbal: te nálad vagyon a bölcseség és hatalom, te zárod oltalmad alá az embereket és senki onnét ki nem veheti; te cselekszed azt, hogy a tanácsadók megbolondúljanak; te oldod le a királyoknak övöket és te kötsz ismét azoknak derekukra övet; te szaporítod meg a népeket és te veszíted el ismét azokat? Hogyan, hát csak azért, mert látom, mint omlik össze nyilván látható okoknál fogva, egyetlen éj alatt, az a királyi trón, mely vérre és hitszegésre volt alapítva, amelynek lábai az élvezet és kapzsiság ingoványában nyugodtak csupán, vagy amelynek zászlóit csak népámító papok lobogtatták, — többé már nem beszélhetek isteni gondviselésről, Istennek messze világító ujjáról, amaz istenítéletről, mely mindezeket végrehajtotta volt?

És ha valamely nép lerázván magáról a szolgaság igáját, kiútasítja határáról a lelketlen elnyomót, óh! az okok valamennyien nyilvánvalók: tagjainak összetartása, lakóinak vitézsége, vezéreinek tapintata, az egésznek lelkesültsége — merő tiszta világ-okok! Dehát ha így van, lesz aztán az ilyen népnek ereje arra, — hogy megfékezve önmagát, győzelem-kiáltásaiba az alázat szelíd hangját vegyítse, mondván: nem minket, hanem téged illet, Uram, a dicsőség; nagy dolgot mível az Úr velünk, örvendezzünk azon!

Ha áttekintem életemet, azt, hogyan származtam, óh, igen, valamennyi tényező nyilván előttem vagyon: a kedélyi és szellemi örökség, mit számomra a szülei-

ház adott; a tanítók, nevelők, a föld, az égalj, az idő befolyása; — mind fel lehet egyenként számítani. Dehát, mert a világ-okot ismerem, nem lehetne többé már a költővel, aki előtt szintén ismeretes volt a világösszefüggés, így imádkoznom: Magasztos szellem, te adod meg nekem mindazt, amiért csak imádkozom: te adtad nekem a nagyszerű természetet birodalmúl; te adtad az erőt, hogy érezzek és élvezzem azt!? Vagy a másik költővel: mi vagyok és mit tettem én, hogy kebleden táplálsz engemet, midőn érzéketlenül és félig öntudatlanúl ezrek vesznek el a földi járom alatt?!

És ha tapasztalom, hogy ami a látszat szerint fejlődésemet és boldogúlásomat gátolja és akadályozza: a fájdalom, nélkülözés, betegség, mindennemű szükség, végtére még az is arra szolgál, hogy tisztítsa szívemet, ébressze tetterőmet, képezze jellememet; ha látom, hogy a természet törvényei az ember erkölcsi minősége és szellemi szükségeire való tekintet nélkül haladnak ugyan vak útjokon, de a természet rendjének éppen ezen tekintet nélkül való mérete az emberi képzést és műveltséget mozdítja elő: mért ne borúlhatnék le imádattal az előtt a szellem előtt, ki a természeti és erkölcsi rendet így tartja összhangban és eképen szól: akik őt szeretik, mindenek egyaránt javokra vannak.

Nem, nem K. K.! a természeti világnézet sohasem zárja ki a vallásost, s a vallásos világnézet egyetlen pontja sem zavarja meg a természetit. Az ember lehet gondolkozó lény, aki mindenben természetes törvényeket és okokat fürkész; de emellett benső ellentmondás nélkül lehet egyszersmind olyan vallásos is, ki mindenben Istennek a hatalmát szemléli s tiszteli.

Világnézetünk teljes melegsége a természeti világszemléletnek a vallásossal való emez összeköttetéséből származhatik csupán. Hiszen ma már nem puszta rideg törvényekkel állunk szemközt, melyek mit sem kérdezősködnek szívünk jóléte és fájdalmai körül, hanem a véges mindennemű megvalósúlásában ama szemet látjuk, ki nagy világának rendjében azt a helyet is kinézte, ahova nekem mennem, vagy ahol állanom kell. Ma már ama szeretettel találkozunk, aki mint védő, vígasztaló édesanya áll mellettem mindenütt, ahol megsebzett a világ s aki vígasz és béke szavait hallatja velem, súgja fülembe. Ma ama szellemet találom mindenütt, kivel bizalmasan beszélhetek; aki, ha a tenger utolsó határára számüz is a világ, a kemény kövek felett égi lajtorját készít a számomra láthatatlanúl is, amelyen vígasztalva és gyógyítva lép szívembe az örök erő. Ma már a világ többé nem puszta gépezet fogas vaskerekekkel, irtóztató zakatolással; ma már a világ ama mindenütt jelenvaló szellem kijelentése, ki szelíd köteléken vezeti teremtményeit, aki bennünk van, él és mozog s tőle való függésünk mellett is saját, szabad mozgást enged számunkra. S ha az ember így találkozik Istennel, a legmagasabb lénnyel azok között, kiket ismerhetünk; ha érzi magában amaz élő erőt, ki többé nem mint valamely irtóztató rémítő jelenség áll a távolban felette, hanem mint kegyelmes jóltevő Isten, — óh akkor, mintha az egész ég szállana alá a múló földi napok fölé, megvilágítva hegyet és völgyeket! óh akkor erősebb lesz érintésünk s tágabb a szív, s benső szerencséjében akaratlanúl is nevet keres az ember arra, hogy kifejezze, mit szíve érezett! Igen, de nem talál más nevet, hanemha amaz örök Iste-

nét, amely megérinté őt, amelyet fogalmakkal, alakokkal sohasem lehet kimeríteni; keresi a legjobbat, mi a földön lehetséges s eképen kiált: *Atyám, anyám, szeretet!*

Végre, valamint világnézetünk kellő melegségét csak a természeti világszemléletnek a vallásossal való összekötésből merítheti, éppen így, csak ezen az úton köthető örök szövetség ama két hatalom, a tudomány és hit között is, amelyek eddig, nagy szégyenökre, folyvást küzdöttek egymás ellen. Most már a kegyes embernek nem leend érdeke többé ellenséges szemmel néznie s gyanúsítania a tudományt; viszont a szabad vizsgálódásnak az Istennek, valamely hitnek, vagy az egyháznak nevében való ama borzasztó kiátkozása is végkép elenyészik a föld színéről. A mai vallásos embernek így kell beszélnie: rám nézve teljesen mindegy az, akár Mózes, akár Darwin szerinti értelemben magyarázza valaki a világot; akár azt mondja, hogy a világ egy ködfoltból, a nyomás és taszítás benső szükségképeniségéből állott elő, akár pedig azt, hogy az örök Isten hatalom-szavával teremtette. Istennek bölcsessége, nagysága és mindenhatósága előttem mindenképen egyaránt kitünik, örök és dicső. Mit érdekel engem az, — fogja mondani, — akár azt döntik el a tudósok, hogy Jézus születésénél éppen azon tényezők működtek, amelyek akármelyik más ember fiánál; akár pedig azt, hogy az evangélistáknak van igazok csuda elbeszéléseikkel. Hadd döntsék ezt el a tudósok! Az örök Isten hatalma mindkét esetben egyaránt nagy, amiért a bün és romlottság világának közepette ily nemes emberszívet alkotott. S így is, úgy is igaz marad az, mit az evangélisták ott

egy szép képben mondanak, hogy, midőn az embernek fia megjelent, megnyilatkoztak az egek s a béke galambjai szállottak alá, hirdetve, hogy a gonosz vízár elenyészett már s ama mennyei szózat hallatszott: ez az én szerelmes fiam, kiben én megszenteltettem. Most már az egyházban mi sem leend útálatosabb, mint ama betűimádó, ki nem tudja megengedni, hogy a tudomány és a hit megérjék feltámadásukat. De most már a tudós sem szakíthatja ki magát kevélyen és nagyralátóan testvéreinek közösségéből, hanem a vallásos magvat még a leghiányosabb alakokban is újra kiérzendi; tudja, hogy Istenre vonatkozólag minden beszéd csak gyönge rebegés; tudja, hogy a végtelen fogalma felett minden gondolkodásnak elvégre mégis csak többé-kevésbbé jelképesnek kell maradnia. Igen, a tudósok újra belépnek majd az egyházba s bíráló szellemök erős sava mellett a hívő és szerető szív melegét teendik fel amaz oltárra, melyen a népek az örök Istennek mutatják be áldozatukat.

Mily igen óhajtanám K. T.! ha egyházi jelenünk zavaros forrongásának és sötét küzdelmeinek ép oly vallás lenne győzelmes eredménye, mely a müveltséget Istenbe vetett hittel, a dolgok természetes szemléletét vallásos világnézettel képes egyesíteni! Óh, míly igen óhajtanám, ha eme vallásnak egy megújhodott, valóban protestáns s éppen ennek alapján egy igazán keresztyén egyház lenne eredménye! Megismerjük-e azonban ezt, vagy nem: le kell tennünk a kardot, melyet kivontunk, mielőtt egy új egyház fénye megvilágosítaná szemeinket s fölmelegítené szívünket. Mit nyugtalanítana mindez bennünket?! Bízzuk csak mindazt, ami szívünket nyomja, arra, aki a felhőknek szabad

tért és a szeleknek útat és forrást mutat. Óh, ha az idő teljessége elérkezik, bizonyára megtalálandja az útat is, amelyen mindaz, ami csak a jelen küzdelmében értelmes és igaz, megállhat és előbbre haladhat. Úgy legyen! Ámen.

Lang Henrikból.

X.

A világítéletről.

— Közönséges. —

Alapíge: Lukács XXI: 7., 10., 11., 25., 26., 27. vers. Megkérdék Jézust az ő követői mondván: Mester! micsoda jelenségei lesznek az utolsó ítéletnek? És ő monda nekik: Egy nemzetség más nemzetség ellen támad és egyik ország a másik ország ellen. És minden helyeken nagy földindulások lesznek és éhségek s döghalálok és rettegtetések és az égből nagy jelek lésznek. Akkor lésznek jelek a napban, a holdban és a csillagokban; és a földön a pogány népeknek szorongattatások, tanácsokban való megfogyatkozásnak miatta, mivel hogy a tenger és a hab zúgni fog! Az emberek is elámúlnak a félelem miatt és azoknak várások miatt, melyek e földnek kerekségére következnek: mert az egeknek hatalmasságai megindúlnak. És akkor meglátják az embernek fiját eljőni a felhőben, hatalommal és dicsőséggel.

Lesz-e méltó jutalma vagy érdemlett büntetése tetteinknek? be fog-e állani egykor olyan idő, midőn erkölcsi magatartásáról, egész életvezetéséről mindenkinek szigorúan számolnia kell? midőn a rossz, az elbizakodott léhaság nem jár többé közöttünk felemelt fővel, arcátlan öndicsekvéssel, a valódi érdem pedig nem lesz kénytelen mindig szerényen visszavonúlni,

igazságtalanúl mellöztetni? Vagy ellenkezőleg, kiki kénye-kedve szerint töltheti továbbra is napjait anélkül, hogy az ilyen komoly ítélettételnek és elválasztó időnek a megérkezésétől tartania kellene? anélkül, hogy az ember erkölcsi értéke felett határozó magasabb hatalomra való gondolás által megszokott életrendében és egykedvüségében zavarni engedné magát? Szóval, komoly valóság-e, vagy pedig csak a rosszabbak ijesztésére szánt gondolat-e az az utolsó számadás?

Ime ez az a kérdés, melyet Jézus tanítványai a szövegben nagy mesterüknek feladnak és amely minket is közelről érdekelhet. A szövegül választott hely írója, Jézus nevében, komoly valóságnak állítja ez ítélet egykori bekövetkezését: irtóztató jelek előzik meg annak elérkezését; egyik nemzetség támad a másik ellen és mindenütt lesznek nagy földindulások, éhségek és döghalálok és az égből is nagy jelek; akkor lesznek jelek a napban, a holdban és a csillagokban, az emberek is elámúlnak a félelem miatt, az egeknek hatalmasságai megindúlnak s az embernek fia úgy jövend el a felhőkben nagy hatalommal és dicsőséggel!....

Igazán jó és kényelmes volna K. K.! ha a kicsiny ember oly kiváltságos lény lenne a nagy mindenségben, hogy csillagok örködnének könnyelmü játéka felett; hogy a természet szokatlan, rendkívüli jelenségek létrehozására fordítaná erejét csak azért, hogy fölrázza őt álmából, midőn aludnia a végleges erkölcsi bukás nélkül tovább már nem lehet. Igazán nagyszerü dolog volna, ha az eféle keserü, szomorú órákat olyan soká lehetne halasztani; ha a rendellenesnek, a rossznak uralma ily hosszú időre

biztosítva lenne; ha a világítélet kérdését a rosszabbak előnyére és azoknak megnyugtatására lehetne megoldani. De hát régen volt az, amidőn az ember volt középpontja a világnak, midőn ő érte történt a világban minden, s a mindenség azért futotta úgy pályáját, — ahogyan futotta — mert az embernek úgy volt rá szüksége.

A kezünk alatti elbeszélés ily felfogás alapján színezi ki az utolsó ítéletet és azért halasztja azt bizonytalan időre. Ámde mi keresztyének Jézus testi visszajövetelét többé okosan nem várhatjuk; de nekünk reá többé ily értelemben nincsen is szükségünk. Én nem áltatok, a hosszú idővel, a halasztgatással nem kecsegtetek senkit. De hiszen jó is, ha tisztában vagyunk magunkkal; ha tudjuk, hogy mikor mit várhatunk. Azért azt mondom, mit beszédem folytán bebizonyítani is igyekszem, hogy a világítélet nem oly természetű, mely bizonytalan, beláthatlan időben fog megtörténni, hanem igen is az tart folyvást és végbezmegy kinek-kinek szívében s a világtörténetben.

Erről akarok ebben az órában előttetek némelyeket elmondani, kisérjen b. figyelmetek!

Mindnyájan tudjuk, — mert hiszen oly gyakran tapasztaljuk, — hogy van az emberi kebelben egy hang, mely tetteink és mulasztásaink felett egyaránt beszél; mely nekünk ezekre törvényeket szab; mely felettünk eme törvények szerint ítél, fölment, vagy vádol, a cselekvés valódi értéke szerint; örömöt vagy fájdalmat készít oly mérvben, amint azt ki-ki megérdemli.

Ez a bensŏ, a szívben véghezment világítélet! Bizonyára nem a *test* és *vér* rendelte ezt így! Mert hiszen e parancsoló hatalom, bennünk, ügyei felett érzéki hajlamainkkal tanácsot sosem ül, alkuba sohasem bocsátkozik; határozásai nem csak függetlenek azoktól, hanem a legtöbb esetben merŏen ellent is mondanak azoknak. Megtiltja, mit a szenvedély bennünk talán óhajt, s komoly hangon parancsolja, mi ellen az egész erővel tusakodik. Sokszor helybenhagyását nyilatkoztatja ki oly körülmények között, midŏn megtagadtuk magunkat, s szemrehányásokat tesz akkor, mikor, felfogásunk szerint, dicséretére számíthattunk.

És eme bensŏ világítélet nem azért világítélet, mintha a világ, mások, talán a közvélemény után indúlva el, idegen felfogásnak volna visszhangja csupán. Ellenkezŏleg, mások ítélete meg nem vesztegetheti. Sŏt úgy tapasztaljuk, hogy nyilván megdorgál ott, hol a tömeg dícsér, s megelégedését tudatja velünk akkor, mikor a világ fenhangon kárhoztat s föltétel nélkül elítél. Ama láthatatlan lélek hangja ez bennünk, ki az eget és a földet s mindent, ami ezekben van, teremtette; egyenesen az égi, fensŏbb származás az oka, hogy ítéletét bennünk oly fensŏbb, független hatalommal képes végrehajtani.

S ti nem éreztétek volna még soha sem bensŏtökben eme zajtalan, de lélekrendítŏ világítéletet? Óh én nem hiszem ezt, nem hihetem! Emlékezzél csak vissza arra az időre, midŏn egyszer és másszor könnyelműen dobtál el magadtól egy-egy kötelességet s azzal kezdted magad mentegetni, hogy hiszen mások még többet is mulasztanak, hogy kitartó szorgalmad, lelki-

ismereted, pontosságod már úgy is nevetség tárgya lett azok előtt, akik szeretnek mindent könnyen venni, könnyen végezni. Ilyenkor azt hitted, hogy a kötelességből, a munka időből lopott óra édes pihenést fog hozni számodra — s íme, valami teher kezdte nyomni a lelkedet, valami kínzó nyugtalanság fogta el szívedet. S ekkor meg már azt hitted, minden szem reád néz, minden ajak beszélni kezd, hogy feltegye előtted ama szégyenítő kérdést: ki végzi most helyetted azt, mit magadra vállaltál, mire nézve pontosságot ígértél...

Lásd: *a világítélet benned ezzel megkezdődött!*

Hát arra az időre nem emlékszel-e, midőn minden lépten-nyomon bántott a gondolat, hogy más ember is állhat az értelmi müveltségnek azon a fokán, melyre te fáradsággal emelkedtél; sőt, hogy ő tisztán lát ott, hol neked nincsenek világos fogalmaid — s ezért aztán az irígység kígyó sziszegésére hallgatva, elkezdéd a rágalom becstelen munkáját? Azt hitted, hogy minden szó, mely az ő becsületéből levon, a tiedet teszi fényesebbé; azt hitted, hogy az ő romjain erős tornyot építesz a magad számára. De, midőn csendes óráidban dicsőséged felett nagyokat nőtt a hiúságod, egyszerre csak közbekiáltott egy hang: a mások vérével ne dicsekedjél!

Lásd: *a világítélet ezzel benned megkezdődött!*

Hát azt elfeledted-e, midőn egy szegény, ügyefogyott állott meg házad küszöbén, — éppen úgy mint Lázár az evangéliumi gazdag ajtaja előtt, — családja, gyermekei sírtak odahaza egy darab kenyérért s így könyörgött előtted: csak egyetlen morzsalékot, mely gazdag asztalodról alá hull, az Istenért, az Istennek nevében! És te az élvezetektől nem értél rá meg-

hallgatni a szegénynek szavát. Egyszer csak a szükségben szenvedő háznép ajkán, megzendülni hallád az ének szavát: „Könyhullatásom én nekem kenyerem éjjel nappal!“ Ismét: „Lelkem óh mit sülyedezsz? A hitben mit csüggedezsz? Egy kis bajt nem győznél-e meg? Hogy tántorítana ez meg?“ Aztán szégyenpírt hajtott orcádra a gondolat: én nem hallgattam meg, de az Isten megsegíté azért s önként jutott eszedbe az evangéliumi gazdag története . . .

Lásd a világítélet ezzel benned megkezdődött!

Az természetesen megtörténhetik, hogy a könnyelmü mit sem ad a bensö, személyes törvényszék ítéletére, hogy süketté teszi magát beszéde ellenére. Éveken át kierőszakolhatja, hogy a világ zajában soha sem férkőzhetik hozzá közel Istennek intő, hívogató szava; hogy megmarad az, aki volt, sőt sülyed folyvást, amint akarta, de a bensö ítéletet azért meg nem semmisítheti. Örök az, mint maga az emberiség. Futhatsz előtte, — de folyvást nyomodban marad; kiálthatsz ellene, — hanem ő mindig túl kiált. Körülveszed magad örömökkel, vakító fénnyel, — ő borút von arcodra, keserü cseppeket önt poharadba. Soha sem nézesz hátra virágos útadra, csak valahogyan komoly arcával ne találkozzál, — ő elődbe kerül s mély pillantásokat vet lelkedbe s megrázza egész valódat. Azt hiszed, hogy végre kifárad s zaklatása megtörik makacs kitartásodon. Néha már úgy érzed, hogy meg is szabadúltál tőle s íme — ahova nyugalom végett hajtottad le fáradt fejedet, ahol már csakugyan kíméletet várnál magad iránt: oda ül halálos ágyad szélére. S míg másokat, kik vele együtt jártak, kik tőle sohasem féltek, eme szavakkal biztat:

menjetek be a ti atyátoknak örömébe, bírjátok az országot, mely nektek megkészíttetett a világ fundamentumának felvettetése előtt; — neked hideg kézzel fogja be az örök álomra szemedet s így szól hozzád: mindig kerültél, hogy veled soha se beszélhessek s íme mégis eljött az alkalom, midőn elmondhatom azt, mit már régen akartam: átkozott, menj el tőlem az örök tüzre, mely készíttetett a hozzád hasonló könynyelmű lelkeknek!

A számadás, a világítélet azonban nemcsak kinekkinek a saját szívében történik meg ilyen módon, hanem véghez megy az K. K.! *az életben! a világtörténelemben is.*

Aki csak kevéssé is tud gondolkozni, be fogja látni, hogy az élet, a történet nem hiú véletlennek tarka vegyüléke; nem is szükségképeni jelenségeknek céltalan szövedéke csupán, hanem oly komoly események összefüggő egymásutánja, amelyek kölcsönösen határozzák meg egymást, amelyek egy magasabb világi ítélőbíró vezetése alatt állanak. Isten ítéletet tart az élet felett minden lépten-nyomon!

Cselekvényeink, igaz, elválaszthatatlan összefüggésben állanak legbensőbb lényegünkkel; végrehajtásuk felett szabadon rendelkezünk; de hová fejlenek ki, ha egyszer az élet szántóföldébe elvetettük azokat: bizonyára nem az ember határozza el! Azoknak következményei az Istennek, az erkölcsi világrendnek rendelményei; ő hívja azokat elő; ő határozza meg, hogy a létező körülmények között mi fejlődhetik ki azokból. Óh, és mily félreismerhetetlenek ama jelek, melyek fennhangon hirdetik, hogy egy igazságos ítélőbíró lakik a csillagok felett! S ti nem láttátok még

ama nyomokat, melyeket az ilyen ítélet, az ilyen számadás az életben itt-ott maga után hagyott? Ti nem álltatok volna még meg sohasem a történetek sokszor egyhangú s nyugalmasnak látszó folyamában ilyen megrázó s komoly pontok előtt? Óh én ezt sem hiszem, ezt sem hihetem! Hányszor szilárdította meg a zsarnokság közöttünk terhes igáját?! Azt hitte az ember: uralkodása már örökös leend; az emberekben már végkép kihalt a szabadság szeretete, annak vágya. Az volt a hit, hogy már nem is érzi többé az ember emberi méltóságát, olyan nyugalommal türi megaláztatását: midőn egyszer a járom hordozóiból ismét emberek, Isten, e legszabadabb lény képének hordozói lettek.

Íme a világítélet megérkezett!

Hány család virágzott éveken át gazdagságban és erényben egyaránt; a jó gyermekekben mindig erősebb támaszt kapott a jövőben, — midőn egyszer megvesztegetett érzelmek: gyülölség, versengés, szeretetlenség ütötte fel közöttük tanyáját s szemlátomást rohant alá a magasból, hová eddig emelkedett.

Íme a világítélet reá nézve már megérkezett!

Hány állam fénylett a másik felett? Bölcseség az államfőknél, hüség és munkaszeretet a tagoknál, mindig nagyobb boldogságot árasztottak mindenfelé. Aztán, mert a bölcseségből ravaszság, a becsületes szorgalomból nyomorúlt földhöz tapadás lett, — kiesett az államok sorából.

Íme a világítélet megint megérkezett!

Az, hogy a mag néha hosszasan szendereg, anélkül, hogy hajtana, anélkül, hogy életjelt adna magáról; az, hogy cselekvényeinknél nem mutatkozik azon-

nal azoknak eredménye, hogy Isten ítéletével néha várakozik, — még nem ringathat senkit sem közöttünk hamis megnyugvásba; nem biztosíthat senkit sem afelől, hogy az ítélet végképen kimarad. Elveszteném végkép munkakedvemet, a nélkülözés megtörné erőmet, megrendítené hitemet, ha csak azt látnám, hogy a henye sokáig fényesen lakozik körültem; azt pedig példákból sem tapasztalnám, hogy elvégre ő koldusbotra jut, engem pedig az Úr mindazokra megsegít! Lemondanék a becsület harcáról, az erény küzdelméről, ha csak azt látnám, mily sokáig jár közöttünk a gonosz önhittséggel, mindenütt pusztítva, minden munkabért magához harácsolva; azt pedig sohasem tapasztalnám, hogy végre a magasból alábukik s helyére azok jutnak el, kiknek kenyerén addig érdemetlenül táplálkozott. Látva a sok kevélyt, ki mást fel sem veszen; a sok igazságtalanságot, mely semmi jogot sem tisztel; a sok rágalmazót, ki minden szívet megvérez; a sok üres lelket, mely azt hiszi, hogy a világ körülte fordúl meg, érte létezik csupán; a sok rendellenességet, mely mindenütt mutatkozik: elveszteném életkedvemet, ha azt nem tudnám, hogy az Úr keze majd megmozdúl, ha annak idejét látja s elkezdi gyakorolni osztó igazságát a szívek s az élet felett.

Igen, K. K.! világítélet a szívben, világítélet az életben! Isten megfizet kinek-kinek az ő cselekedete szerint. Engem megnyugtat ez a tudat. Vajha ti köztetek is szívére venné mindenki ez igazságot! A jó azért, hogy biztatást és erőt nyerjen fáradalmaiban, a rossz pedig azért, hogy, elég korán, más életirányt válasszon, s ne készítsen önmaga számára keserű végperceket s gyötrelmes elköltözést. Ámen.

XI.

A magyar nemzeti lobogó.

— Millenniumi. —

a) Előima.

Népeknek Istene, nekünk is szerető édes Atyánk! Alázattal borúlunk le a népek millióival együtt mi is szent színed előtt és hálás szívvel imádjuk nagyságodat és szeretetedet.

Szeretetedet, amellyel, édes anyánk mellett, édes anyát adtál nekünk e szép, e drága, ez imádott hazában; és nagyságodat és hatalmadat, amellyel egy ezredév alatt, annyi vihar és hányatás között is, megtartád számunkra ezt a drága kincset, amelyhez szívünk, életünk, mindenünk van forrva nekünk.

Áldott légy, Atyánk, a szép napokért, a boldog órákért és a dicsőségért, amelyeket a nemzetnek, e szép hazában, eddig megélni engedtél. De áldott légy az erőnek lelkéért is, amely szép erényeket nevelt fel fiaink szívében és amely megerősíté lelköket ott, ahol ennek a hazának életéről, boldogságáról és jövőjéről volt szó.

Óh, ne vond meg, Atyánk, tőlünk ezt a kegyelmedet jövőre sem!

Neveld és erősítsd mindnyájunk szívében a tiszta

hazafiaság erényét; a hazának, a jónak, a szépnek és nemesnek szeretetét.

Ne engedd, hogy valaha a népek között a magyar nemzet érje meg a legszégyenletesebb bűnt a világon; — azt, hogy saját fiai verjék át, hálátlan kézzel, annak az édes anyának szerető szívét, amely szült, ápol és egykor eltakar.

Ez a nap, amelyet ma ezredéves múltjából kiválóan neked szentelünk, legyen a szép és nagy eszméknek s tanúságoknak égő oszlopa a rohanó idő előttünk álló nagy titkainak homályában és a minket körül csapkodó tenger mélységes hullámai között.

Ezredéves múltunk szép emlékei, annak dicsősége, a történet ítélőszéke előtt szerzett becsülete, élesztgessék szívünkben a te tiszteletednek és az igaz erényeknek lobogó tüzét, hogy így legyen e szép haza, amint volt kegyelemből eddig is, a közmíveltségnek, a közboldogságnak megszentelt földje; egy megáldott kicsi hely abból, ami után, mint legmagasabb emberi cél után, kell áhitoznunk — a te országod eljöveteléből.

Áld meg, Atyánk, e szép hazát, ez ezredéves közös édes anyánkat, mennél több diadallal a közös emberi nagy célok munkálásában és a mívelt nemzetekkel reá váró nemes versenyében, és áldj meg mindnyájunkat is. A Jézus nevében kérünk. Ámen.

b) Egyházi beszéd.

Alapige: Lukács. XII: 32. „Ne félj, kicsiny sereg, mert tetszett a ti atyátoknak, hogy adjon nektek országot".

Ezen a szent helyen, itt, Istennek házában, Istennek színe előtt, mi, tehetetlen, bünös emberek, éltünk minden percében, csak hálával és megalázódással borúlhatunk le. De a mai napon, ezzel az alkalommal és az ehhez az alkalomhoz kötött emlékek hatása alatt, szinte megállnak szívünknek dobbanásai a nagy hálatartozás kötelességének súlya alatt, s ma, a nemzetek és népek történetében, egy, az isteni örök hatalomnak s világkormányzatnak s abban az ő irántunk tanusított megkülönböztető szeretetének csodáját jöttünk ide ünnepelni.

Mert valóban, Istennek megkülönböztető szeretete, bölcsességének és hatalmas karjának különösebb támogatása kellett ahhoz, hogy a magyar nemzet, a népek sorsát vezető Istennek mintegy ujjmutatására, az ő lelkének ihletésére, mintegy égi szózat gyanánt hallván szent leckénknek szavait és azoknak ígéretét: *„Ne félj kicsiny sereg, mert tetszett a ti atyátoknak, hogy adjon nektek országot"*, mint egy maroknyi nép a nemzetek hullámzó tengerében és annak irtóztató erejével szemben, elindult felkeresni, meghódítani ezt a neki ígért országot; azután megkezdvén hivatását a nemzetek történetében és az emberiség fejlődéséből neki jutott szerep betöltésében, a legtöbbször vészben, viharban, még többször ellenséges áramlatok között, nem egyszer vére hullásával tartotta fenn ezt a szép hazát. S

íme, ma ezredéves fennállásának ünnepét szentelheti meg Isten kegyelméből, akkor, amikor nálánál számban, erőben, sokszor még kiválóbb szellemi tulajdonokban hatalmasabb népek is kitöröltettek a nemzetek sorából s csak a történet lapjain maradt fel emlékezetök, sokszor lesújtó ítélet és megrázó tanúság gyanánt is, dicstelen életükért.

Igen K. K.! De hát ma, amidőn imádott hazánk ezredéves fennmaradásának a történet előtt szinte csoda számba menő ünnepét szenteljük meg, nem szabad sem szívünknek igaz, benső érzése mellett maradnunk csupán, sem a külső fénnyel megelégednünk, mert így nálunknál éretlenebb történeti kifejlődésű népek is tudnak ünnepelni a hosszú időknek megért szerencsés lefolyása felett; hanem mindnyájunknak éreznünk kell azt, hogy ama baljóslatú végzet: „Elvész a nép, amely tudomány nélkül való", első sorban épen ez imádott magyar hazán és társadalmán teljesedhetik be legkönnyebben, egészen különös helyzeténél és sajátságos viszonyainál fogva, ha itt csak egy ember is találkozik közöttünk, aki nem érti hivatását és e nagy évfordulónak még nagyobb tanulságait és intelmeit; ha itt csak egy ember is találkozik közöttünk, akinek Isten imádása mellett, nem ez az elv irányozza lépteit: „a haza minden előtt"; és akit egész megrázó erejével nem hat át annak tudata, hogy Magyarország súlya, jelentősége és boldogúlása, a nemzetek nagy családjában és annak életküzdelmeiben, első sorban e magyar haza tagjainak értelmi és erkölcsi forrásaiban van letéve s nem elég ennek az Istentől megáldott földnek javait csak fogyasztani, dicsőségén élődni, a nagy nemzeti erényeket és erőket

csak emlegetni, hanem kötelesség azt, ha csak porszemnyivel is, mindenkinek fentartania és követnie.

Magyarországot, ezt a mindnyájunk által imádott szép hazát, ennek a nemzetnek erényei tartották meg. Ezekben az erényekben rejlő erőiben van megfejtve a világtörténet előtt fennmaradásának csodája, de ebben van jövőjének, egy új ezredévnek biztosítéka is. Maga ő Felsége, koronás Királyunk mély belátással a jövőbe, méltán írta trónjának alapjára e sokat mondó jelszót: *„Bizalmam az ősi erényben!“*

Ezek az ősi erények azokra a nemzeti lobogókra vannak feljegyezve, amelyekkel ma méltó örömmel és lelkesedéssel díszítettük fel házainkat, városunkat; s ezekre a lobogókra, az azok által képviselt és jelképezett erényekre, vérükkel is megpecsételt szent esküt tettek le őseink.

Jertek K. K.! Újítsuk meg mi is mindnyájan ezt az esküt, az új ezredévnek küszöbén s hogy esküszegésbe közülünk senki ne essék: *olvassuk le emlékeztetésül azokat az erényeket, amelyek a magyar nemzet lobogójára vannak jegyezve s amelyek jövőjét biztosítják!*

* * *

Az a *piros* szín ott a nemzeti lobogón, a magasban: a lelki, testi tehetségek kifejtésének, a tetterőnek, a jellemszilárdságnak, a hazáért dobogó szív tiszta vérének és a hazaszeretet égő tüzének beszélő jelképe előttünk.

Tagjaiban él egyedül a nemzet és ennek kezében van letéve annak emelkedése vagy bukása és jaj annak a nemzetnek s benne annak a társadalomnak, amely testi és lelki erőben, hazafiúi jellemben, sza-

badság-szeretetben satnya, vagy végképen megromlott nemzedéket nevel fel, akár közszelleme, akár intézményei, akár társadalmi szokásai által. Jaj azért, mert az ilyen társadalom hasonlít a temetőhöz, ahol tudvalevőleg színes virágok is nyílnak ugyan, de lent, az eltakart hantok alatt halál vagyon; és jaj azért, mert ma már, minden nemzetnek első sorban szellemi és testi épségétől függ egyedül fentmaradása. Annak a népnek, amelynek tagjai titkos vagy nyilvános bűnöket követnek el, abban az irányban, hogy a lélek Istennek képe, a test pedig a szentlélek temploma lehessen az emberben, annak elsepréséhez nem kell sem hódító hatalom és pusztító hadjárat, sem véres, döntő csaták . . . az önnön maga ásta meg könynyelmű, bűnös kezekkel sötét és dicstelen sírját s annak el kell pusztúlnia a természeti és el az erkölcsi világrend kérlelhetetlen törvényei szerint. A rút szibarita vázakat összetöri az idő egyetlen gyönge érintése és a testben és lélekben nyomorékok vagy épen halottak, nem sokáig mozoghatnak bukás nélkül ott, ahol az élet vívja a maga harcait.

Óh! ne feledje el azért közülünk senki sem, ezt az *első gondolatot;* mert csak azt megtartva lesz a magyar nemzet kezében múltjának, dicsőségének lobogója jövőre is az a jelvény, amelyre, mint egykor Nagy Konstantin harcosainak zászlójára, ezt az ígéretet jegyezte fel a népek Istene:

„Ezzel fogsz győzni!“

Az a másik szín, a *fehér,* ott, nemzeti jelvényünk közepén, az emberi élet központjának, a szívnek, a hazafiúi erkölcsöknek tisztaságát, szennytelen voltát jelképezi és arra emlékeztet.

Nincs egy élni, tenni óhajtó nemzethez K. K.! inkább illő, természetesebb és az egész életet is boldogító kincs, mint a kedélynek tisztasága és a tiszta erkölcs. Óh, az élet és annak földies viszonyai, benne a nagy és nehéz küzdelmek és az emberek, a különféle és szerte ágazó érdekek, úgy is mind ott hagyják később az egyes ember szívében is, egy egész életre törekvő nemzet lelkében is, rideg és kíméletlen kezüknek érintéseit s ugyan gondoljátok meg: mivé válik az emberi szív, és mivé egy egész nemzetnek is szellemi irányzata, ha le van törölve róla erkölcsi tisztaságának üde zománca? Mivé az a társadalom, amelynek tagjainál soha sem volt meg az ártatlanság kora? akiknek lelkében egy óráig sem érezték jól magukat az eszményeknek fehér angyalai? amelynek tagjai már erkölcsi sebekkel lépnek ki az életbe, a nagy nemzeti feladatoknak megoldására is?!

Oly szomorú, kínos látvány ez, mint mikor a virág ott hever megtépve, széttapodva az utca porában; vagy amikor már elébb korhadt, szúette oszlopot rak valaki tetőzete alá, hogy annál korábban és biztosabban a romok alá kerüljön. Az érdekek, a szenvedélyek olyan lelketlen dulakodása így, e nélkül a nemzet élete, amelyben győzelem egyikre sem következhetik, hanem csak a biztos bukás; mert mint a költő mondotta: *„Minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs, mely ha megvész, Róma ledől s rabigába görbed“*.

Óh! ne feledje el azért közülünk senki sem ezt a második gondolatot sem! Mert csak ezt az ősi erényt megtartva, lesz a magyar nemzetnek csatákban

megedzett és annak tüzéből becsülettel kihozott lobogója azzá a jelvénnyé, amelyre ezt az ígéretet jegyezte fel a népek istene:

„*Ezzel győzni fogsz!*“

* * *

Az a harmadik szín, a *zöld*, ott az alapon: küzdelmeinknek, becsületes munkálkodásunknak alapja; a tetterő szárnyainak emelő lelke — a reménység; az igaz ügy diadalában és a gonosznak bukásában bízó hit biztató színe; vallásos életünknek, ez ősi erénynek, legédesebb gyümölcse . . . Mikor feltekintünk reá, mindig ezt látjuk rajta feljegyezve: „*Van bíró a felhők felett*“ s mellette azt a másikat, azt a szívünk mélyéig ható szót, amelyet azok közül a félistenek közül került, a csatamezőn bukdácsoló hős, vérző sebére téve kezét, hagyott nekünk örökségül, ezt mondván: „*Előre!*“

Láttuk hazánk életében is elbukni az igazságot: de hát csak újra felemelkedett az! Láttuk gyakran dulakodni közöttünk az ármányt: dehát csak mindenkor megszégyenült; és láttuk vészben, viharban hazánkat; láttuk rabláncot csörgetve annak fiait és a vérpadon annak nagyjait: dehát az isten azért még is csak megsegített; mert hiszen az égről a legnagyobb földi hatalmasságnak sem lehet olyan könnyen levernie a csillagokat; dehát azért csak mégis betelt végre a költőnek mondása: „*Megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán!*“

És jaj minékünk, ha ez a szó, ha ennek az örökségnek kötelező emléke elhalványul valaha szí-

vünkben; ha nemzeti törekvéseinket nem emeli a reménységnek lelke: a magyar nemzet sorsát vezérlő gondviselés biztató, erőt kölcsönző hite; nem, épen most, amidőn aligha nem igen közel áll az az idő, amidőn a magyar nemzetnek épen azt kellend megmutatnia a világ előtt, hogy, amint joga volt eddig létére, úgy hívatást is érez magában arra, hogy Istene segélyével megoldja azon feladatokat is, amelyeket kitüzött számára az isteni gondviselés akkor, amikor bölcseségével az emberiség sorsának fejlődését megállapította.

Óh! ne feledje el azért K. K.! közületek senki sem ezt a harmadik gondolatot sem! Mert csak azt megtartva lesz a nemzeti lobogó kezünkben a megnyílott új ezredéven át is azzá a jelvénnyé, lélekemelő erővé, amelyet azzal a paranccsal adott át őseinknek Istene a magyar nemzet kezébe:

„Ezzel kell győznöd! . . .
Vagy vele és érte meghalnod! . . .“ Ámen.

c) **Utóima.**

Hálával borúlunk le ismét előtted, jó Atyánk, Istenünk, e szent, e nagy napnak áldásaiért, szívünket betöltő örömeiért és nagy tanúlságaiért egyaránt!

Hálával, óh, mert mennyi áldással, milyen kegyelemmel szórta be a te végetlen, a te örök, kifáradhatatlan szereteted életútainkat! Megállva előttük s kegyelmedből élvezve azokat, szinte megráz emberi gyöngeségünk tudata s méltán szívünk elfogódása között kerdezzük magunktól: *ha megérdemeltük-e mindazokat!?*

Te, Atyánk, aki ismered szívünk dobbanását és ismered annak vágyait, mielőtt ajkunkra vennők azokat, lelkünk szükségeinek betöltésére, Szent Fiad vérével táplálva, alapítád meg közöttünk a te országodat s mellette adtál nekünk szép és édes hazát, hogy annak körében is töltsük be magasztos emberi kötelességeinket és szent hivatásunkat, hogy így az ég és a föld, már itt a földi életben összeölelkezzenek egymással s dicsőítsék nagy dolgaival a te hatalmadat s táplálják a mi boldogságunkat is.

Milyen nagy, milyen kifogyhatatlan javak forrása reánk nézve ez a szép, ez az áldott haza, amely immár ezredéves beszélő bizonysága szeretednek kezeink között! Bizony nem a rengő kalászok miatt csupán, amelyek munkáink után megadják mindennapi kenyerünket; nem is pusztán szép völgyeiért és halmaiért, amelyeket mint egy nyitott könyvet tártál elénk, hogy szépségeiből lelked alkotó erejének nagyságára vonjunk következtetéseket s leborúlva imádjuk teremtő erődet . . . hanem különösen azért, amiért úgy ide kötötted szívünket, hogy *„itt élnünk, halnunk kell“*, hogy annak megtartásában megdicsőítetted hatalmadat; hogy azt életünk csendesen rengő bölcsőjévé s boldog nyugágyává jelölted ki; hogy nagy példákat állítottál elénk koronként, amelyek megtanítottak minket azt szeretni; hogy még a reá hulló vércseppekből és könnyekből is gazdag aratást engedtél számunkra s változatos eseményeit, derült és elborult napjait, örömeit és fajdalmait, sőt még azt is tanúlságosakká tetted reánk nézve, amikor hatalmad és intő végzésed megrázkódtatva ment át felettünk, megpróbálva mintegy azt, ha megérdemeljük-e kegyelme-

det: ha nem *„csak puszta ajakkal vallunk-e a mi istenünknek, szívünk pedig távol van te tőled!?“*

De hálával borúlunk le jó Atyánk más irányú nevelő áldásodért és szeretetedért is,

Te, Uram, aki megmérhetetlen bölcseséggel kormányzod a roppant világokat és rendezed be a természet háztartását; akinek hatalmas kezed minden égi testnek kimutatja helyét, ott, a felettünk elterülő égboltozaton; aki ragyogó fényt gyújtasz meg a sötét éjszakában és annak járatlan útain; aki megszabod útját az ég királyának s elrendeled, hogy fényével, életet keltő melegével, itt virágos szőnyegek terüljenek el nyomain; amott égbe törő cédrusok támadjanak teremtő erején: hasonló bölcseséggel és gondoskodó szeretettel vezeted a népek és nemzetek sorsát és életkifejlődését.

Támasztasz prófétákat és támasztasz nagy lelkeket, akik parancsolatodra és tőled nyert küldetésüknek engedve, összekötik a földet az éggel s akikben és akik által, mint a szivárvány színpompájában ölelkeznek össze a teremtmények te veled; te végtelen, te kifogyhatatlan szeretet!. . . össze ölelkezik a kicsiny, a semmi, a por, az ember a megmérhetetlennel, a legtisztább lélekkel, a mindenható, szerető édes atyával és teremtővel!

Légy örökre áldva és magasztalva tőlünk, szerető Atyánk és Istenünk, hogy a mívelt és bizonyára valamennyien igen magas emberi céloknak szolgáló nemzetek és népek sorában, magyar nemzetünket, e maroknyi népet, e *„kicsiny sereget“* is kiválasztád arra, hogy adtál neki koronként nagy embereket, akik megtanították kortársaikat, meg bennünket, meg a késő

unokákat igazán, lángolón szeretni e hazát; szeretni a szabadságot, amely egyik feltétele hozzád való hasonlatosságunknak és emberi méltóságunknak; szeretni vérünk hullásával és a számüzetés keserü könnyeinkkel áztatott kenyerével is; akik megtanítanak imádni az eszményeket és az emberiséget boldogító elveket, amelyekre sok ember megalkuszik a kenyérért, a dicsőségért, a nyugalomért, vagy az élet keresztjeinek hordozásától való irtózásból; megtanítanak szeretni a hazát, szeretni törhetlenül, szeretni alku nélkül; megtanítanak szeretni a vallást, a tiszta erkölcsöket, amely minden ország támasza, talpköve.

Oh, oltsd Atyánk, ezeket az erényeket, azoknak szeretetét jövőre is *mindnyájunk* szívébe! Cselekedjed, hogy ne akadjon soha egy is, akire e szép haza sorsának vezetését bíztad, — ne, mert ilyen bün iszonyúsága ismeretlen még a nemzet előtt, — aki felett talán emez ítéletet kellene mondanod: *„Elküldtelek, hogy térítsd hozzám a te népedet és te megalkudtál annak vére felett!“* És ne akadjon közöttünk egy is, legyen az nagy vagy kicsiny, aki nem engedelmeskedve atyai szereteted és bölcseséged hatalmának, amelyet imádott hazánk sorsának vezetésében eddig tanúsítottál, átokként hozza e magyar hazára, az engedetlen népek sorsa felett mondott, porig alázó ítéletedet és iszonyú igazságszolgáltatásodat: *„Ez a nép az, amely nem engedett az Urnak. Megtapodom a népeket az én haragomban“*. (Jerém. VII: 28.; Ézsaiás LXIII: 6.)

De mélységes hálával borúlunk le végre előtted, óh királyok királya! azért is, amiért a legjobb, legnemesebb, az ő népével együtt érző királyra bíztad

kegyelmedből, ez imádott közös magyar haza sorsának és boldogságának vezetését ez idő szerint. Áldd meg Atyánk, felséges Urunkat és Királyunkat és áldd meg felséges családját napok és évek hosszú sorával, mindig nagyobb, mindig növekvő dicsőséggel. Népeinek jóléte, alattvalóinak törhetetlen hűsége, hódolatteljes szeretete legyen, mint volt eddig is, felséges koronájának legfőbb ékessége, trónjának legerősebb támasza. Vezesse dicsőségről dicsőségre nemzeti lobogónk kibontott, a hazafiúi szeretet és a trón iránti hűségben kipróbált, sokszor őseink vére hullásával is megpecsételt, megedzett szárnyait; vezesse, ha kell, vészben és viharban egyaránt s ha nyugalmas, békés fejlődést írtál sorsunk könyvébe, a népek boldogságát eszközlő közmíveltség csendes munkája közben is.

Legyen bölcs, legyen szeretettel teljes uralkodása, kezdete és biztos alapja egy új ezredévnek, amelynek kapuját immár megnyitottad kegyelmedből számunkra.

Igen, édes Atyánk, sorsunk bölcs és kegyelmes intézője, így összedobbanva szívünk s így összeölelkezve lelkünk, imádott édes Anyánk, a Haza oltára előtt, a nagy és megszentelt nap örömei, nagy emlékei és felemelő tanúságai alatt, hadd zendüljön meg ajkainkon az ének:

„Áldd meg Úr Isten a népeket,
Melyek e Magyar hazában
Találták meg nyugvó helyöket,
Fejedelmünk árnyékában.
Tartsd meg e haza békességét,
Nyelvét, határit, törvényét;
Oltalmazzad ennek épségét,
Mint a te szemeid fényét". (220. dics. 7. v.) Ámen.

XII.

A hamis és valódi keresztyén okosság.

— Közönséges. —

Alapige: Máté X: 16. Ime én elbocsátalak titeket, mint juhokat a farkasok közé; legyetek azért okosok, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok.

Az az ellentét, mely Isten országa és a világ között van, világosabban és élesebben talán sehol sem tünik fel, — s ezért a világot meggyőzni talán sehol sem nehezebb, — mint épen ott, hol ennek okossága és értelme, ember- és életismerete, magatartása a fennálló viszonyokkal szemközt, az előítéletek és gyöngeségek iránti kimélete ellenmondásba jut az evangélium komoly és magas kívánalmaival, az igazság, tisztaság és lelkiismeretesség egyszerü és elútasíthatlan követelményeivel.

Az első keresztyénség vértanúság, nem pedig emberi tetszéshajhászás; lelkesült, halálra kész odaadás, nem pedig furfangos számítás volt. Útasításai nem arról szóltak, hogy hogyan mehetnénk keresztül szerencsésen a világon; teljességgel nem, hanem intés arra, hogyan múljuk felül győzelmesen a világot. Krisztus nem alkalmazkodott okos tartózkodással, vagy kíméletes hallgatással kortársainak nézeteihez. Ellenke-

zőleg, mondá: „én igazság és élet vagyok"; azért születtem és azért jöttem a világra, hogy bizonyságot tegyek az igazságról. Nem tett barátságos engedményeket az írástudók és farizeusok előtt; ellenkezőleg, képmutatóknak, kígyóknak, festett koporsóknak nevezte őket. Nem hízelgett a hatalmasoknak, a főpapnak, vagy az ő tanácsának, Heródesnek és Pilátusnak, kiknek kezeibe volt letéve élete; ama kérdésre, mely sorsára annyira elhatározó volt: te vagy-e ama király? nem tagadólag, vagy kétértelmű szavakkal felel. Ime ez volt felelete: te mondád, az vagyok! Tanítványaitól is azt kívánta, hogy kövessék az ő nyomdokait. Ne tekintsenek útjokban se hátra, se oldalra, hanem vegyék fel az ő keresztjét. Intette őket a széles országúttól, rögös pályát jósolt övéinek. És tanítványai követték is őtet. Jelszavuk volt: „Engedelmeskedjél inkább Istennek, mint az embereknek". És végük a véres áldozat volt. Hogyan fér majd mindezzel össze, hogy Krisztus mégis maga magasztalja az okosságot, hogy az igazságtalan szóló példázatban dícséri őt, amiért okosan cselekedett; míg ellenkezőleg megróvja az esztelen polgárt, ki tőkéjét hasztalanúl szórta el, vagy az esztelen hajadonokat, kik nem vigyáztak. Kimondja ama szemrehányással teljes szavakat: a világnak fiai okosabbak, mint a világosságnak fiai. Mint mindezekből láthatjuk, van olyan keresztyén bölcsesség is, melynek magasabb erkölcsi feladata van, de amely eme ravasz, világi értelemben vett bölcsességtől végtelenül különbözik. S épen ez ad nekem alkalmat arra, hogy ma az okosságról szólván, beszédemben feltüntessem a világi vagy hamis, más oldalról pedig a keresztyén, vagy valódi okosságot.

Lássuk tehát elöször is az annyira elterjedt világhoz való alkalmazkodásnak bölcseségét. Ennek uralma, keresztyének, nagy és általános. Ha ebben állana a valódi bölcseség, valódi müveltség, keresni kellene, ki közöttünk nem bölcs ilyen értelemben? Akkor bizonyára alig volna szükség a nevelésre. Igéjének hirdetése a világ minden részében és minden nyelvében egyaránt hallható. A család csendes szobájában épen úgy, mint a zajos társaságokban; az iskolákban épen úgy, mint az uccákon és piacokon; most zajtalanúl és óvatosan, majd hangosan és elbizakodva; most csak mint elejtett könnyelmü szó, majd mint átgondolt és tapasztalatokra épített elmélet, melyet a szülék mint életbölcseséget adnak át gyermekeiknek, midön azokat a szülei háztól a nagyvilágba bocsátják el.

Igen, ennek uralma nagy és általános. Erös gyökereket vert a családi nevelésben, elterjeszkedik az állam nyilvános életében; joggá lesz a szokás ereje, igazsággá a hagyomány régisége által, mint amelynek épen nem, vagy csak félve mer az ember ellent mondani, hogy a nevetségességnek átkát valahogy magára ne vonja.

És milyen behízelgöen, csaknem megcáfolhatatlanúl hangzik ennek a beszéde?!

A viszonyok — mondják a világ szerinti bölcsek — az emelkedö müveltség által nehezebbek lettek; mi már olyan korban élünk, hol minden harcot vív egymás ellen, midön untalan oly akadályokra és ellenállásra találunk, melyeket csakis okossággal lehet felülmúlni. Hogyan is jöhetnénk ki ily rendszer mellett a meg nem hamisított igaz joggal, a tiszta, egy-

szerü gyermeki ártatlansággal? Nem itt alkalmazható-e már épen az a tanács, hogy az ember okos legyen, mint a kígyó?! Zárjuk el azért az igazságot a szív csendes kamrájába; építsünk ott bent annak oltárt, hogy azon a szellem kincseit elrejthessük!

És akik így beszélnek, K. K.! azok még nem a legrosszabbak. Ezek még hisznek az igazságban, de nincs elég bátorságuk, hogy érte küzdjenek is. Kettős elv vezeti őket: az egyik tiszta, a másik tisztátalan. Két arcuk, két nyelvük van nekik: az egyik az igazságé, a másik a látszaté; az egyik mindig mosolyog, mindennel meg van elégedve, a másik komoly bensőséggel teljes és fájdalmasan megindult.

S valóban mily életrevaló és élelmes az az elmélet, melyet ezek az emberek vallanak, melyek szerint cselekesznek, melyet e világ szerinti bölcseségük ajánl: *Láttassál!* — ez az első és nagy parancsolat, — az az általában mutasd magad mindig a legjobb és legfényesebb oldalról, ott, hol a külvilágba lépsz. Takard el gyöngéidet, vakítsd el a rövidlátókat, hiszen a világ úgy is csalódni akar. Terjeszd azért magad körül az előkelőségnek, megbízhatóságnak és illedelmességnek látszatát; kerüld mindenáron a világ megbotránkozását; verj szenvedélyeidre, melyeket már legyőzni végképen nem tudsz, legalább az emberek előtt, bizonyos korlátokat; kíséred figyelemmel a külső tekinteteket. Ezekre van mindenek felett szükséged. Milyen vagy bensődben, mit mívelsz titokban, menynyire festett koporsó vagy szívedben, milyen büszhödt erkölcsi hulla fekszik lelkedben: mindez egyedül csak reád, magadra tartozik; ezekről számadással senkinek sem vagy adósa . . .

Senkinek sem? . . . nem, magadnak sem? . . . Nem, lelkiismeretednek sem? . . . Nem, még teremtődnek és bírádnak sem, ki az elrejtett dolgokat is látja, ki a szíveket és veséket is vizsgálja? . . .

A másik tanítás, amit az okosság ad: *Hízelegj!* Beszélj jól és kedvesen mindenkihez, kivel csak érintkezel; különösen pedig azokkal, kik érnek és tehetnek is valamit; tehát a nagyokkal s pártfogóiddal, kiktől egykor még életed szerencséje is függhet. Általában mondd nekik mindig a legkellemesebbet. Távolról se érintsd csak egy komoly szóval se benső rejtett gyengeségeiket és az ő titkos büneiket. Ne ellenkezzél velük soha könnyelmű nyilatkozataidban; ellenkezőleg, legyezd apróbb gyengéit, hiúságait, melyektől elvégre senki sem szabad. Ne légy fukar a dícsérő szavakkal, hiszen az így is csak értéktelen váltópénz, mely jön s megy az emberek kezében, amelyet adunk és veszünk.

A harmadik tanítás: *Hallgass!* Igen, ez talán még a legfontosabb és a leghasznosabb. Hunyd be szemeidet a rossz előtt, mely talán körülvesz téged; de különösen amaz égbekiáltó jogtalanság előtt, ha azzal a hatalmasok és magasrangúak környezetében találkozol. Hanem még erősebben zárd be ajkaid, ha a nyilt szóért veszedelem vagy kellemetlenség fenyeget! Hogyha pedig csakugyan beszélned kell, fátyolozd el, szépítsd ki a bünnek utálatos képét. Nevezd azokat szeretetre méltó gyöngeségeknek; bocsásd meg, vagy mellőzd el mosolygó vállvonogatással. Mert hát mit is érdekel mind ez téged? Te vagy-é hívatva arra, hogy a világot megjavítsd? Avagy ki tett téged a te atyádfiának őrzőjévé, avagy bírá-

jává? Minek avatkoznál mások ügyeibe, mikor úgy is elég teendőid vannak saját magad körül!

Hát én nem mondom, K. K.! hogy mindez nem hangzik elég ügyesen és tetszetősen; de hogy becsületes s hozzá még keresztyén bölcsesség lenne, azt már egyáltalában nem hihetem.

Igaz, neked is *látszanod* kell; a világosságot nem szabad véka alá rejtened, hanem engedned kell, hadd világoljon az az emberek előtt. Igen, neked is látszanod kell: a tőkét, mely kezedben van, nem szabad elásnod; hadd kamatozzék az gazdagon szorgalmad és buzgalmad s Isten által kölcsönzött adományaid kiképzése és alkalmazása által. De ha keresztyén, ha becsületes vagy, sokkal komolyabbnak, sokkal igazabbnak, sokkal kevélyebbnek kell lenned — a szót magasabb, erkölcsi értelemben véve — semhogy többnek vagy másnak mutasd magad, mint amennyit érsz!

Neked mindenben mindeneknek előtte kell lenned; mindenekben növekedned, haladék nélkül kincseket gyüjtened; minden áron arra törekedned, hogy több légy, mint amennyit *fizetsz!* Csak így maradsz meg mindvégig becsületben; csak így lesz emléked megáldva a jövő nemzedék előtt is.

Igen, neked is barátságosan és szeretettel kell beszélned az emberekkel; sőt elnézned és hallgatva tűrnöd hibáikat is. Csakhogy nem félelemből, hanem szeretetből. Megbocsátasz, de nem az arcátlan és parázna bűnösöknek, hanem aki töredelmessé lett; mindent el akarsz simítani, de nem azért, hogy hízelegj, hanem, hogy megjobbíts.

Valóban mennyire más, mennyire emberibb, meny-

nyire becsületesebb a bölcseség, melyet a keresztyénség ajánl és amelyet ennek alapján én is hirdetek előttetek! Amott *hazugság* és *kislelkűség*, itt igazság és bátorság vannak egymással szövetségben; amott *alacsony önösség* a mozgató erő és a cél, itt az *isteni igazság* országa és az az iránti lelkesült odaadás, annak eljövetele, küzdelme és diadala. Ott az emberismeret és az irántok tanúsított magatartás nem egyéb, mint azok gyengéinek a felhasználása és kizsákmányolása; itt semmi más, csak embertestvéreink iránti szeretet.

A keresztyén bölcseség a megfontolás, az előrelátás és az önmérséklés szelleme. Meggondolva a jövőt, felhasználva a múltat s uralkodva a jelen fölött, ez az okosság eszközli, hogy tiszta szellemmel nézhetünk körül a világban. Ez az okosság mindenek előtt az emberek megkülömböztetésének a képessége; ember- és életismeret a legnemesebb értelemben. Ez az okosság tudja, hogy nem csak arról van szó: akard a helyeset, hanem, hogy a helyes időnek, a helyes alaknak, az alkalmas mértéknek s az alkalmas embernek megválasztása is fontos dolog. Ismeri ez az emberek gyengéit is; tudja kímélni, és el tudja viselni mások tévedéseit, előítéleteit, szenvedélyét, de nem azért, hogy hódoljon azoknak és hogy kizsarolja általa az embereket. Hasonlít a jó nevelőhöz, aki tudja, mennyivel lehet *megelégednie* és mit lehet *várnia*. A helyett, hogy elhamarkodott és viharos buzgalmában azonnal gyümölcsöket és érett kalászokat kívánna, először a jó magvakat hinti el a termékeny földbe s gondosan készül elő a jobb időkre. Hasonlít az az előrelátó és jól felfegyverkezett harcoshoz: ismerve az ellenség ravaszságát és elrejtett cseleit, óvatos minden

hibás eljárás irányában. Vár míg a mérték megtelik, míg az alkalmas óra eljövend, midőn az igazság jogos és hatalmas szava győzelmes elhatározásra bírja őt.

Legyetek azért szelídek, mint a galamb. Krisztusnak eme szavai — amint fejtegetéseinkből is látszik — nem csupán üres szavak; legbensőbb lényének kifejezései ezek. Tiszta képe ez, mely a hamisság lehelletétől érintetlenül áll lelkünk előtt. Így vigyük át azt magunkba, hogy ha az ő nevét akarjuk hordani, ha az ő követői akarunk lenni. Ez az értelme amaz intelemnek: „Állj ellent a világ kísértéseinek!“ Ez a pont az, amiben tizennyolc század óta a nagyszerű előmenetel mellett sem változtunk és amely csökönyösségünk miatt nincs semmi igaz mentségünk.

Íme, halljuk az ő beszédét: „Aki az igazsággal van, az hallgatja az én szómat“. Ámen.

Schwarz Károly nyomán.

XIII.

Isten igazságossága.

— Közönséges. —

Alapige: Róma. II.: 2. Az Istennek ítélete igazság szerint vagyon.

Megvalósul-e Istennek világában is az, amit mi emberek *igazságosságnak* szoktunk nevezni, oly kérdés K. K.! amellyel már bizonyára igen sokszor találkoztunk az életben. Kétszeresen is nehéz reá felelnünk, ha meggondoljuk, hogy különösen ez a tér az, amelyen felizgatott jogérzetünk leginkább hivatva érzi magát arra, hogy ítéletet tartson a világ és Istennek útai felett. Hiszen már Jób előtt, az ő fájdalma felett való gúnyolódásnak tünt fel az egészségeseknek az Isten igazságosságáról való beszéde és magában az újszövetségben is így kiáltanak fel Isten oltára körül a vértanúk lelkei: „Uram, aki szent és igaz vagy, meddig nem teszesz még ítéletet és meddig állasz még bosszút, a mi vérünkért azokon, akik e földön laknak?! (Jel. VI.: 10.)

Igen K. K.! ez a *„meddig még?“*, a türelmetlenségnek és a méltatlankodásnak ez a kifakada, hányszor nem szállott fel a mi ajkainkról is s hányszor állottak meg lábaink megdöbbenve, ha csak némi boldogúlást is láttunk olyanoknál, akiknél ítéletünk szerint a vég-

romlásnak kellett volna bekövetkeznie!? És — így kiáltunk fel igen gyakran még ma is, — mit vétkezett a szerencsétlen ártatlan gyermek, aki a tisztátalan származás szégyenfoltjaival jött a világra, és aki a bün és szégyen közt nőve fel, elvégre maga is a bünnek és megsemmisülésnek lesz áldozatává? Avagy mit vétkezett az a hívő, szerető szív, amely mindent hitt, mindent remélt és akinek boldogsága örökre elveszett, amint azt az „igen" szót kimondotta? A napszámosnak kunyhójától a fejedelmek palotájáig, íme, mennyi tarka végzet! — és mindez az érdem szerint volna? És az élet első kiáltásától, az utolsó halálsóhajig, mennyi panasz, mily sok köny, mily sok néma, szívetemésztő bánat! és ezt szintén mind megérdemeltük volna?!

Óh hát emez ellentétekben, emberileg szólva, bizony igen nehéz az igazságot megtalálnunk. Szívünk szeretné hinni, hogy egy örök szeretet uralkodik a világ felett, amely a madár fiait megőrzi odafenn a puha, csendes fészekben és a gyermekeket ott melegíti az édes anya dobogó szíve felett. Szívünk szeretné hinni, hogy végtelen könyörületesség, jóság és türelem van elárasztva a világ felett. Igen, de az a szeretet, jóság és kegyelem valóban igazságosan van-e hát kiosztva és mindig azoké-e hát a jutalom, tisztelet és elismerés, akik türelemmel és becsületes munkával várják Istennek országát? és mindenkor bánat és szorongás jut-e osztályrészül azoknak, akik a rosszat tevék?

Pál apostol hánykódó, töprengő lelkünk mind eme nehéz kérdésére határozottan azt feleli, hogy *igen*, midőn felolvasott szentleckénkben azt mondja:

„Az Istennek ítélete igazság szerint vagyon“. Engedjétek meg azért, hogy ez alkalommal én is eme nehéz kérdéssel foglalkozzam s bebizonyítsam azt, hogy igenis, az *Isten igazságos, csakhogy az ő igazsága nem az élet egyes mozzanataira, hanem az egészre vonatkozik.*

Azt állítottam K. K.! hogy Isten igazságát nem annyira az élet egyes jelentéktelen eseményeiben, vagy az egyes ember kicsi dolgaiban kell első sorban keresnünk és megítélnünk, hanem a világ egészében és az emberiség egyetemében. És valóban az élet ellenmondásait mindaddig meg nem oldhatod, míg azt tartod csak igazságosnak, hogy a boldogságot és a nyomort mindenkinek a te egyéni érzelmeid szerint kellene kiosztani. Úgy áll a dolog, hogy az egész emberiséget terheli a tökéletlenségnek, a bűnnek nyomora; épen azért ennek a tökéletlenségnek és bűnnek az egészét látogatja meg Isten az emberiség egyetemében. Nekünk, természetesen, méltányosabbnak látszanék sokszor, ha ennek az emberi bűnnek terhét egynehány inkább megbélyegzett főre lehetne hárítani; s igazságnak neveznők azt, ha az egész emberi nem bűnének büntetését egynehány kiválóbb gonosztevő hordozná el. Hanem aztán ennek az egész létnek minden édes, lélekemelő, boldogító érzelmét; mindent, ami csak fény és enyhület; mindent, ami csak szép ezen a világon, azoknak ölébe szórnánk, akiket tisz-táknak és bün nélkül valóknak rajzol le képzeletünk.

De hát amidőn a létnek összes fájdalmait ily módon egyik vagy másik embertársad lelkén szeretnéd nyugodva látni, óh, hát számba vetted-e amaz irtóztató kísértéseket, amelyekkel annak az elveszett

szerencsétlen embernek léte első percétől küzdenie kellett? A rossz példaadás, amely szüntelen környezé azt a szomorú sorsot, amely épen abban a percben nyert diadalt felette, amelyben szíve óvatlanul maradt? Óh és hát számba veszed-e, hogy azoknak a kiemelkedő, fényes alakoknak, akiknek feje köré fonja képzeleted a dicsőség koszorúját, mily könnyü dolog volt, hogy jókká legyenek? Íme az édes anya első mosolya és az édes atyának első örködő tekintete, az egész élet amaz összhangja, mely körülvevé és a jóhoz való szoktatás, míly könnyen eszközlék, hogy lelkébe fogadja mindazt, ami csak szép és öszhangzatos, mindazt, ami csak kellemes az élet céljaira. És, amidőn elérkezett az óra, amelyben szíve nyitva volt, mint maradt ki — szerencséjére — ama szívesen fogadott kísértés és hány szerető, segítő kéz sietett felé nyúlni, hogy megtartsa az egyenes ösvényen, midőn lábai a hamis útra tévedtek? . . .

Oh! ha mindezt számba vetted: én nem hiszem, hogy volna szíved kiszakítani néhány szerencsétlen embert az isteni általános irgalom és igazság kötelékéből s áldozatúl dobni oda, hogy gyönyörködjék vére hullásán, amiért te valamivel erősebb és szerencsésebb voltál! . . .

De hát Isten még mások miatt sem oldhatja fel az ő igazságosságának a kötelékeit, melyek az életet és az emberiséget a maga egészében össze tartják. Bizonyára nincs közöttünk senki sem, aki el merné magáról mondani, hogy ő semmiben sem felelős embervilágunk gyarlóságaiért, ezt az ember szívet szinte kikerülhetetlenül terhelő fogyatkozásokért. Mert ugyan ki merészelné elvitatni, hogy már csak abban

a körben is, amelyért mi magunk vagyunk első sorban felelősök és amely mi magunktól függ első sorban, a boldogságnak sokkal magasabb fokát teremthettük volna meg, ha valóban olyanok lennénk, aminőek lenni tartoznánk és ha valóban azt a példányképet tartanók magunk elé, amelyre elhívattatánk. Igen, de hát egyikünk vétkezik gyöngeségből, a másikunk a szív fásültsága miatt; az egyikünk sokat akar, a másikunk pedig keveset, a legtöbben pedig azt sem tudják, hogy mit kellene akarniok. Így aztán minden órában ezer olyan dolog történik, amely eléggé bizonyítja, hogy tiszta, teljes boldogságot alapítani ezen a földön mi nem vagyunk képesek. Hát hiszen az igaz, hogy neked nincsen részed abban az érzékiségben, pártszenvedélyben és erkölcsi igazságban, mely már napjainkban is annyiszor hozott kárhozatot a társadalomra és egyes nemzetekre; igen, de hát hányszor hódoltál te is a hiú fénynek és látszatnak, a kevély dicsőségnek és a gyorsan változó szokásoknak? Mily gyakran hiányzott nálad a kellő erély a bünnel szemben s mily gyakran nem voltál eléggé felkészülve a küzdelemre, sőt egész kiváncsian kacérkodtál azzal? Oh, hát hiszen azt tudom, hogy azt a magot, melyből annyi gyom verődött fel ezen a világon, nem mind mi vetettük el; de hát azt is tudom, hogy azért gyakran nőni engedtük a gazt abban a kicsi kertben, amelynek ápolását reánk bízta a Gondviselés. És ha mások többet, nagyobbat mulasztottak, talán csak azért történt, mert a munkásság, a kötelesség teljesítés tere volt szélesebb. És ha az a kicsi hely, mely gondjainkra bízatott, de amely soha sem lehetett világvárossá, az élet széles küzdő terévé vál-

tozott volna, a romlottság talán a te szívedet sem találta volna jobban elzárva, mint amazokét.

Ne az Isten igazsága ellen zúgolódjál azért, ha itt-ott néha ártatlan vér is jelzi a végzet útjait s ha a Gondviselés néha gyors előre haladásában ezreknek lépi is át boldogságát, — hanem imádd szerető szívvel az ő irgalmát, mert hiszen a legtöbb esetben mindenki gyönge az életnek azon az őrállomásán, ahová állíttatott. Azért nagy igazság van abban, ha mindenki hordozza az egésznek büntetését is.

Egyébiránt a világban, annak még egyes eseményeit vizsgálva is, sokkal több igazságosság van K. K.! mint amennyi talán a felületes szemlélő előtt feltünik — mihelyest csak ezekben az egyes eseményekben is az egészet vesszük figyelembe. Valóban nem hiányzik mindabban az igazság, amit emberi jogérzetünk már azonnal kínzó megsértésnek nevez, csak abban az *egyes* mozzanatban is a fejlődésnek *egész* menetét próbáljuk keresni. Természetes, ha egy tolakodó szájhős ott kevélykedik az igaz érdem helyén s te azt várod, hogy majd elsepri őt onnan a népszava, mint Isten szava: óh, hát ebben az esetben igen gyakran, bizony igen sokáig várhatsz; sőt attól félek, hogy ezen a ponton inkább azt fogod megérni, hogy az a léha ember sikerről-sikerre fog előre haladni s a világ nem ő felette, hanem te feletted fog kacagni. És ha te is, mint egykor Jónás, oda ülsz Ninive kapujába s várod azt, ha utóléri-e annak lakóit már este a büntetés, amiért reggel vétkeztek: óh, hát bizony könnyen megtörténhetik, hogy önmagad végkép elepedsz odakinn az égő nap tüze alatt, azok pedig tovább fognak vétkezni fényes palotájok hűvös ter-

meiben. Mert hiszen az Isten igazságossága az apostol szerint, hosszútürő. Az sohasem használja a hirtelen való beavatkozást, mert hiszen már megelőzőleg az egész világot úgy alkotá, hogy a büntetés együtt nőjjön a bünnel.

Igen, K. K.! fejlődés a törvénye az anyagi és erkölcsi életnek egyaránt. Lásd, az a sudar fa amott, nem egyszerre állott elő; először lehullatta a tölgy magvait, aztán lassan nyíltak meg burkai; az a láthatlan csira levelet hajtott, és mennyi időre volt még ezután is szüksége, hogy koronája az égre nyúljon fel. Lásd, az erény sem áll elő egyszerre; csak csendes, láthatatlan hajlamok azok, amelyek kezdetben a jó erkölcsü gyermeket a rossztól megkülönböztetik. Csak a jóban való öntudatlan gyönyörködés az, amely az ifjúnak ellenállhatatlan bájat kölcsönöz. Majd csak ezután következik az érett férfi biztos látása, mely elsímítja az ellentéteket és elég erős mindenkor a jót választani. Ime, így jön létre az a tartós szilárdság, amely az ég adománya, a jónak megszokása, az, amit erénynek nevezünk.

Lásd, épen így a bün sem áll elő egyszerre. Elsőben csak bizonyos határozatlanság és gyöngeség az, amely szeretné a jobbat. Igen, de hát fél a küzdelemtől; azért a rosszat addig türi maga körül, míg aztán ingere ellenállhatatlanná válik, és így tovább! Mennyi fokozat áll elő a nyilvános bünöktől odáig, hol aztán a szégyennek nincs többé határa, mert hiszen egész feneketlen örvénnyé vált az.

És lásd, a büntetés sem áll elő egyszerre. Kezdetben csak egy szorongó, nyugtalanító érzés a szívedben, amelyet nem elégít ki semmi sem, mert hi-

szen egy benső hang mondja benned, hogy érdemetlen vagy reá. Aztán lázasan kapkodsz minden után s azok semmivé törpülnek kezeid között. Szeretnél vissza lépni, de hát már többé nem lehet. Szenvedélyeid átokká váltak fejed fölött; megmozdúl szívedben az az emésztő féreg, mely ki nem vész, az az égető tüz, mely soha ki nem alszik . . . Íme, a büntetés megérkezett abban a nyomban és szorongásban, amellyel meg látogatja Isten azoknak lelkeit, akik a bünt cselekszik. Óh, az isteni igazságosság emez egészének lefolyásáról s itt-ott egész megrendítő alakban való nyilvánulásáról emberi, rövidlátó értelmünknek a legtöbb esetben csak sejtelme is alig vagyon. Látjuk a kevély tölgyet, de nem azt a férget, mely bensejében éjjel és nappal rágódik. Csak, ha a vihar földre döntötte már a korhadt törzset: akkor állunk meg csudálkozva a pusztulás felett, amelyet senki sem sejtett a zöld levelek alatt. Látjuk a mosolygó arcokat és a vídám szavakat; igen, de hát kinek van csak sejtelme is arról, hogy mi minden megy véghez ott, a sötét fátyol alatt! S csak ha a végső, a legnagyobb is megtörtént már, akkor ismerjük fel azt az irtóztató nyomort, mely az ilyen ember szívét emésztette s csak akkor kérdezzük megdöbbenve: mi mindennek kellett már előbb megtörténnie, hogy ez az utolsó, ez az irtózatos is lehetséges legyen ?!

Igen, K. K.! ilyen összefüggésében, ilyen egységében, a kezdetben és a végben, emberi életünknek és a világnak egészében kell keresnünk és imádnunk Istennek igazságosságát és az ő irgalmát. Az a sok köny, amely az élet küzdelmeiben, annak változatos

eseményei között, egyszer-máskor bizonyára bőven áztatta már mindnyájunk arcát, nevelési eszköz az Úr kezében és nem vesszŏ, hogy lesújtsa azzal gyermekeit. És ennek a szép, ennek a nagy világnak bizonyára valami magasabb célja és mélyebb értelmü jelentősége is van s nem csupán annyi, hogy a boldogság és a nyomor, egész az utolsó szemig, egyenlő mértékkel osztassanak ki a hétköznapi emberek számára, és hogy minden üzleti szellemü embernek az utolsó fillérig beváltassanak beléje vetett reményei.

Az egyesnek itt csak annyiban van jelentősége, amennyiben az egésznek szolgál; s hogy Isten elérhesse a világgal céljait, ahhoz a ti könyeitek és sohajaitok is épen úgy szükségesek voltak, mint talán azoknak nyomora, akiknél büneik voltak meglátogatva eme nyomor által. Igen, az egészre, a világ eme magasabb céljaira kell folyvást tekintenünk. És aki hisz az Isten ilyen természetü igazságosságában, az hiszi azt is, hogy van olyan visszafizetés is, mely túl esik ennek az ingatag földnek a határain; az hisz egy magasabb világban is. Mert e nélkül a hit nélkül elvégre minden más örökre üres és vígasztalan beszéd marad.

Óh ragadja meg azért közöttünk mindenki hálás szívvel ennek a hitnek a horgonyát, amely annyi mindent megmagyaráz, amely oly sokat kiegyenlít és az életben mindent, még a csalódások által megsebzett szívnek a fájdalmait is, elhordozhatóvá teszi. Ámen.

Hausrath után.

XIV.

Emberi vágyaink és reményeink csalódása.

— Közönséges. —

Alapige: Jakab, IV: 13—16. Nosza immár ti, kik azt mondjátok: ma vagy holnap elmegyünk ama városba és ott esztendeig lakunk és kalmárkodunk és nyereségünk leszen; ti nem tudjátok, micsoda következik másod napon. Mert micsoda a ti életetek? olyan, mint a pára, mely egy kevés ideig tetszik, azután semmivé lészen. Holott ezt kellett volna mondanatok: ha az Úr akarandja és ha élünk, ím ezt vagy amazt fogjuk cselekedni. Ti pedig dicsekedtetek a tí kevélységtekkel; minden ilyen dicsekedés gonosz.

Mai szövegünknek szavai, valamint Jakab apostolnak egész levele is, tulajdonképen Izráel népének tizenkét törzséhez vannak intézve. Abban az időben ők már az egész földön szét szórva éltek. Kereskedő nép lévén, minden tengerparton és minden forgalmi helyen ott lehetett látni annak tagjait s éppen ez a körülmény magyarázza meg az apostol dorgálását. „Ti, akik ezt mondjátok: ma vagy holnap elmegyünk ama városba és ott egy esztendeig lakunk és kalmárkodunk és nyereségünk lészen“ s erre aztán mintegy minket is figyelmeztetve, így folytatja az apostol: „Avagy tudjátok-e, hogy micsoda következik a második

napon? Mert micsoda a ti életetek? Olyan, mint a pára, mely egy kevés ideig tetszik, azután semmivé lészen!"

Mint láthatjuk tehát, szövegünk azoknak a magunk előtt annyira biztosnak hitt várakozásoknak rosszalását foglalja magában, amelyekre aztán nyomban a csalódás következik. Bizonyára nem sok szóra van szükség, abból a célból, hogy kimutassuk, hogy életünk annyi hasztalan vágyakozásból, annyi időszerűtlen reményből és hiú törekvésből van összetéve! Hiszen épen azok, akik legjobban ismerik ezt az életet, a leghajlandóbbak is egyúttal arra, hogy a csalódások láncolatának jellemezzék azt. De hát épen azért, mert az életben mindnyájan oly sokat álmodunk, oly sokat tévedünk és bánkódunk, foglalkozzunk ezzel a tárggyal kissé bővebben és fordítsuk K. K.! ez istenitiszteleti órát arra, hogy gondolkozzunk kissé behatóbban emberi *vágyaink és reményeink csalódásai felett!*

Abban a tényben, hogy sokkal több a megsemmisült, mint a beteljesedett reményünk, bizonyára senki sem fog közöttünk kételkedni. Hiszen csakugyan úgy áll a dolog, hogy vagy magunkat csaljuk meg, vagy az élet ábrándít ki bennünket. Azok a gyümölcsök, amelyek után törekedtünk, igen gyakran másoknak ölébe húllanak s csak a fáradság, a gond és a munka verejtéke marad meg a mi számunkra. És ez épen a csalódás. Vagy ahol már a kéklő hegyek mintegy illatozva feküsznek lelki szemeink előtt, ott a fárasztó útazás után kopár szirtet, sivár pusztaságot és jégharmatot találunk csupán. És épen ebben áll a kiábrándulás. Mi mindnyájan azzal a reménnyel látunk hozzá az élet *„kalmárkodásához"*, hogy majd gazdag *„nyereségünk*

leszen", de azt aztán már senki sem tudja közöttünk, hogy a holnap ugyan mit hoz reánk? Igen! de hát saját esztelenségünkben, vagy ennek a földi életnek semmis voltában rejlik-e hát oka annak, hogy mindez így vagyon? Avagy Isten valami magasabb célokat akart elérni talán az élet mindeme csalódásai által? Bizony lehetséges K. K.! hogy mindezek együttvéve eredményezik tapasztalatunkat, amelyet oly kevéssé vagyunk képesek megérteni és amely felett oly keserüen szoktunk panaszkodni.

Mert annyi első tekintetre is kétségtelen, hogy legtöbb reményünk és vágyunk már természeténél fogva olyan, hogy mulhatlanúl csak csalódást kell eredményeznie. Isten ugyanis örök, változhatatlan törvények szerint rendezte be a roppant nagy világot. Ebben a nagy világban mindennek meg van a maga oka; itt minden következmény bizonyos feltételekhez van kötve és még azt is, ami rövidlátásunk szerint csak véletlennek és jelentéktelennek tünik fel, annyi ezernyi esemény készíti elő s mint egy hatalmas isteni kéz vezeti céljai felé. Igen, dehát az ember gondolatában rendesen átugorja ezt a természetes törvényszerüséget. Vágyaink rendesen a távolban csaponganak és gyakran épen azoknál mulatunk a legszívesebben, amelyek ránk nézve leginkább elérhetetlenek. Igy történik meg aztán, hogy aratni akarnánk sokszor ott is, ahol nem vetettünk; hogy akarjuk ugyan az eredményt, de nem a feltételeket s hogy óhajtjuk ugyan a célt, de a küzdelmektől már visszariadunk. Óh, avagy nem minden henye és dologtalan ember olyan természetü gazdagságról álmodozik-e, amellyel — reménye és vágyai szerint — egy véletlen szerencse

fogja majd elhalmozni? Avagy nem minden érdemetlen ember olyan különös eseményben reménykedik-e a legörömestebb épen semmiségének érzetében, amely aztán majd csak megalapítja az ő jó hirnevét? és avagy nem minden tunya azt szeretné-e a legjobban, ha a véletlen hős tetteket jegyezne fel az ő javára? . . . és így tovább. Valamennyi gyönge jellem így kecsegteti magát a fényes jövővel, amely teljesen kiszakíttatván ennek a világnak föltételei közül, egy olyan boldog életet van hivatva teremteni, amelyben aztán a legszebb gyümöcsök csak úgy maguktól hullanak majd a boldog álmodozók karjai közé.

Milyen nagy szerencse K. K.! hogy a világnak az Isten által megállapított rendjét egy hajszálnyira sem zavarják meg ám az eféle ábrándos képzelgések; hogy egy percre sem akadályozzák meg annak folyását léha sóhajtozásaid és hogy semmiféle esemény sem állítja meg azt útjában, csupán csak a te hiába való vágyaidnak a kedvéért.

Azt akarod talán, hogy tisztelet környezze nevedet? Oh légy hát ebben az esetben férfiú! Vagy szeretnél gazdaggá, boldoggá lenni talán? Nos hát munkára fel! s amellett légy eléggé bölcs is, mert a tett nélkül való álmok és hiú remények úgy enyésznek el, mint azok a buborékok, amelyek a hullám felszínén támadnak. Elégedetlenségnél és világgyülöletnél aztán nem is hagynak egyebet hátra a szívben magok után.

De ha igaz az, hogy csalódásaink felett vágyainknak már csak *esztelen volta miatt* sincs okunk a panaszra, méginkább igaz az, hogy eme csalódásoknak *vágyaink sokasága is* az oka. Én Istenem, mi

mindennek kellene a világon megtörténnie, ha azt akarnók, hogy minden embernek beteljék minden kívánsága!? Ez az élet már természeténél fogva is annyi sok mindenféle dolgot hoz elő! Csakugyan szinte tetszeleg magának a tarka változatosságban és az ezerféle ellentétekben! Sokszor ámúlattal kell megállanunk az eseményeknek eme megszünés nélkül való forgása előtt! Igen, dehát a világnak igazán ezerszer kellene sarkából kifordúlnia, ha mindannak meg kellene történnie, amit az emberek csak várnak, akarnak és óhajtanak. Ugyan gondoljatok csak K. K.! ti magatok eme vágyak közt levő ellenmondásokra! Én azt hiszem: lehetetlen lesz át nem látnotok, hogy itt a csalódás valóban kikerülhetetlen. . . .

Íme mindenik gazdaggá akar lenni és épen ezért egyik sem lehet azzá! Az egyik esőt kér földjére, míg szomszédja fényes napokat szőlőgerezdjeire. Az egyik békéért, a másik háborúért esenkedik. Szóval mindeniknek megvannak a maga külön vágyai; azért hát mindeniköknek szükségképen csak csalódniok lehet. Mint az őszre hajló égen a fellegek, úgy támadnak a megszámlálhatatlan gondolatok. Az egyik szellő új alakot ad azoknak; a másik alatt majd nyomtalanul enyészik el. A dolgok pedig haladnak a magok útjain, mit sem adva a léha álmodozók tetszésére vagy zúgolódására.

Azt azonban távolról sem akarom K. K.! tagadni, hogy nemcsak a henyének és dologtalannak, nemcsak az esztelennek és szenvedélyeskedőnek van oka panaszkodnia megsemmisült reményei felett. Óh a becsületes munkának, a bölcs megfontolásnak is igen gyakran porba hull jutalma! Lehet, hogy hiába vetted figyelembe

az idők jeleit és hiába mérlegelted higgadt megfontolással a jövőt. Reményedet nem rendkívüli eseményekre alapítottad, hanem nemes eréllyel küzdöttél és használtad fel a körülményeket céljaid szerint. — Azért hasztalan törekvéseid után mégis csak rosszul sikerült kísérleteid egész sorozatára kell majd visszatekintened; nem találtad meg azt, aminek örülsz, amit pedig megtaláltál, afelett lehetetlen örvendened. Nézd, hát ebben az esetben tanúld meg te is az apostol ama keserű igazságát: „*Micsoda a mi életünk? .. Olyan, mint a pára, mely egy kevés ideig tetszik, azután semmivé leszen.*

Földi létünk valóban a múlandóság hazája csak és aki itt építi fel az ő házát, az igazán futó homokra építi, melyet mint kártyavárat seper el az első vihar. Feláldozhatod életerődet egészben vagy részleteiben a kincsek és javak szerzésére, mégis csak egy fordulata kell az örökké változó eseményeknek s öreg korodban már csak koldusbot jut a kezeid közé. Te vetettél, hanem azért mégsem aratsz. Lehet, hogy te összes életboldogságodat helyezted gyermeked szeretetébe, akit szíved vérével táplálsz és végtelen gondok és hűség között nevelsz — s íme a halál belenyúl boldogító terved közé . . . az a kis szem bezáródik s egész életboldogságodnak egyszerre vége van! Avagy lehet, hogy te munkával szolgáltad az állam, a társadalom ügyét; azok a napok, amelyeket elzárt szobában töltöttél, halvánnyá tették arczodat s kezeid reszketővé válottak az éjnek virrasztása miatt — s íme, egy hadjárat iszonyai egyszerre elrabolják munkádnak áldásait s egy pártviszály földig dúlja évek hosszú során át folytatott szorgalmad épületét. Ilyenkor aztán

mindíg fájdalmasan tapasztalod, hogyha csak ebben az életben keressük isteni céljaink megvalósítását, akkor valóban a legszánandóbbak vagyunk az emberek között. Mert hiszen az élet igazán csak olyan, mint a pára, amely csak egy kevés ideig látszik, de azután semmivé leszen. Csalódásra és keserü kiábrándúlásra találunk mindenütt, ahova csak szemeink tekintenek.

Igen, de hát miért helyezte Isten szívünkbe a reménynek ezt a világát, ha egyszer elvégre is csalékonynak és valótlannak tünik fel az? Mire való a boldogság után való eme vágy, ha egyszer sohasem jut osztályrészünkül az, és mire való az idvességnek reménysége is, ha egyszer azt itt e földön feltalálnunk mégsem lehet?! Avagy nem sokkal boldogabbak lennénk-e, ha a dolgokat kezdettől fogva úgy látnók, amint azok a valóságban vannak? s a világtól semmit sem várnánk mást, mint amit az a valóságban megadni tud? Mit akar Isten, midőn szívünkbe a csalfa reményeket oltá, melyek jövő boldogságunkról mesélnek ugyan, de amelyek sohasem teljesülnek? Mit akar azzal, mikor a férfiúnak végtelent ígér, ha egyszer részére az élet semmit sem ád?!

Óh, félre ne ismerjétek a bölcs célzatot, melyet a mindentudó mindezzel összekötött! Ő ezekkel a reményekkel ösztönöz bennünket erőink gyakorlására és megfeszítésére s ezek által vezérel minket ahoz a célhoz, melyhez eljuttatni akar. Egész életünk folyamán boldog remények és várakozások karján kísér, melyeket azokhoz a várakozásokhoz lehetne leginkább hasonlítani, melyek egy útasnak emelik kebelét. Úgy érezzük, hogy nem is sejtett gyönyör várakozik reánk túl a kéklő hegyeken. Valami nagyot, valami fensége-

set várunk. Ha pedig már ott vagyunk, íme, csak fáradt voltunkat, s az útazás kényelmetlenségeit élvezzük. Hanem azért a remény ismét új gyönyöröket tükröz elénk; azért hát csak tovább és tovább megyünk. Igaz, hogy nem találjuk meg azt, amit keresünk, dehát megerősödtünk s egészségesen és erősen lüktet a vér ereinkben. Igaz, hogy csalódtunk: dehát eme csalódás nélkül bizonyosan otthon maradtunk volna, pedig milyen jó, hogy útra keltünk.

Isten, a mi mennyei Atyánk, épen így nevel bennünket a remények és vágyak által, amelyeknek céljai máskülönben sokszor csekélyek, változók, hiábavalók. Naggyá lenni, befolyással bírni, boldoggá lenni: íme ezek azok, amelyeket reményeink elénk tárnak, de amelyekkel meg is csalnak. Azonban mégis, mivel keressük azokat, megerősítik tehetségeinket, fejlesztik jellemünket és kifejtik szellemünket. Igaz, hogy fájdalommal teszed gyermekedet a sír ölébe és méltán zúgolódol magadban, hogy miért kellett szívedben olyan reményeket támasztani, amelyek megcsalnak és nyomorúltá tesznek; dehát lásd, a boldogságnak ez a reménysége tanított meg arra, hogy önmegtagadólag, bensőleg gyermekednek áldozd fel magadat; ez nemesített meg annyira, hogy szeretni tudj, és ez tett bensőleg jobbá tégedet. Avagy nehéz munkában emésztetted fel legjobb éveidnek erőit s most azt tapasztalod, hogy munkád gyümölcseit nem élvezheted? Igen, dehát lásd, a munkában megerősödtél, férfiúvá lettél s szellemedet kiképezted azokra a célokra, amelyek már túlfeküsznek a föld határain.

Hausrath után.

XV.

Isten után való vágyakozásunk.

— Közönséges. —

Alapige: Zsoltárok könyve: XLII. 1—3. Az éneklő mesternek, Kóráh fiainak tanítása: Mint a szarvas kívánkozik a forrásvíz után, úgy kívánkozik lelkem hozzád, óh Isten! Szomjúhozik lelkem Istenhez, az élő Istenhez; mikor mehetek el és jelenhetek meg Isten előtt?

A zsoltárok, a vallásos kedély eme fenséges, költői alkotásai, bizonyára K. K.! a legbecsesebb alkotó részei szentkönyvünknek; de közöttük talán egy sincs szebb és általánosan ismeretesebb, mint épen a negyvenkettedik zsoltár. Ennek első verseit választottam e mai alkalommal egyházi beszédemnek is szövegéül. És ugyan mi lehet ennek az oka? miért lett épen ez a zsoltár annyi megszomorodott léleknek a kedvelt énekévé? Bizonyára nem másért, mint azért, mert a zsoltáríró által kifejezett honfi bánat mellett még ennél is valami mélyebbet, nevezetesen az *Isten után való vágyakozást* is, magában foglalja ez az ének. A 42-ik zsoltár, épen ezen oknál fogva, örök kifejezése, valódi énekek éneke, minden vallásnak, mert hiszen az embernek a vallása

csakugyan nem is egyéb, mint az Istennel való összeköttetés utáni vágyakozás. Valóban, nincs szívünknek egyetlen érzése sem, mely annyira *természetes*, annyira *emberi*, annyira *hozzá illő és jogos* volna, mint a léleknek Isten után való vágyakozása, amelynek mai szövegünk oly tiszta kifejezést ad.

Azt mondottam, hogy *természetes és emberi* mindenek előtt.

Árnyék és látszat ölelnek bennünket K. K.! körös-körül. Olyan alakok vonúlnak el mellettünk, amelyeknek távolról sem értjük benső törvényeit. Sőt saját magunk is egy-egy talány vagyunk s igaza van a költőnek, hogy: álmodik körülöttünk a nagy mindenség és álmodozunk abban mi is.

Igen, de hát lelkünknek még is feleletre van szüksége s valami ellenállhatatlan erő kényszeríti arra, hogy áthatolva a tünemények változó játékán, az érzékiség csalódásain át, minden dolog alapjához, az igazsághoz jusson el. Úgyde az Isten maga az igazság.

Aztán szívünknek szeretnie is kell. Egy áldó kéz nyugszik felettünk, amelyet megragadni s ajkainkhoz emelni óhajtunk, még akkor is, mikor büntet, mert hiszen ez a kéz még ezt is igazságosan cselekszi. Eme szeretet nélkül nem élhetünk; és ha azzal már a teremtett dolgokat is megajándékozzuk, mindamellett is, hogy szeretetünk oly sokszor viszonzás nélkül marad, hogy sokszor félreértetünk s eltaszíttatunk, óh, hát megvonhatnók-e ezt a szeretetet attól, aki örök forrása minden világosságnak, örök forrása minden életnek és minden javaknak?

Képzeljünk el egy példát az életből. Neked egy

láthatatlan jóltevő naponként mindazokat a jókat megadja, amelyek csak szükségesek az életre; jóltevő beavatkozását életed minden elképzelhető mozzanatában megérzed s gyöngéd gondoskodásának jeleivel minden lépten-nyomon találkozol; ahol állasz és ahová mégy, mindenütt csak az ő gyöngéd érzelmének emlékeztető jeleire akadsz; éjjel és nappal közeledben érzed lehelletének fuvalmát; ő a te légköröd, amely körülveszen; — de egy dolog meg volna tiltva előtted: az, hogy őt valaha megláthasd, hogy vele valaha beszélhess, — óh, mondd meg, nem annak a siket édes atyának kínzó, gyötrő fájdalma szállaná-e meg szívedet, aki csak egyetlen egyszer is óhajtotta volna hallani gyermekének édes hangjait? avagy annak a világtalan ifjú anyának kínzó vágyódása, aki legalább csak egyszer szeretett volna hü házastársának tiszta szemébe tekinteni?!

Igen, de hát nem mind megtörtént-e ez veled, te nyugtalan, dobogó emberi szív? Hát nem halmozott-e el téged ama nagy láthatatlan, mindazokkal a jótéteményekkel, amelyeket kibeszélni nyelvünk igen szegény és amelyeket végig tekinteni szemünk egészen erőtelen? Élettel ajándékozta meg szívedet, beleoltván mindazokat az érzelmeket, amelyek boldogítanak; aztán odahelyezett a szeretet karjaiba, hogy felnevekedjünk, erősödjünk testben és lélekben s örüljünk az életnek. Felettünk tartotta atyai kezét és megoltalmazott s íme, egész idáig megsegített. Óh azért Atyám és Istenem, ez a sovárgó, nyugtalan szív szeretett, mióta csak érezni tud és keresett, mióta öntudatra jutott. Ha az élet tarka játéka komolynak tünt fel előtte, azért történt csupán, mert azt hitte, hogy

a te elrejtett kormányzó kezedet foghatja meg abban. És ha beléd vetett hitétől fellángolva, édes sejtelemmel csodálta a teremtés pompáját, azért történt csupán, mert téged látott elrejtve a látható világ fátyola alatt. Téged keresett ez a szív a tavasz fuvallatában és téged az elsiető év árnyaiban; téged a föld mélységeiben és téged az égboltozat magasságain; téged önmagában, téged maga körül és téged maga felett. Te vagy az ő első vívódása és te vagy az ő utolsó menedéke. Hozzád száll fel a gyermek ajkairól annak első, töredezett imája és neked ajánlja a haldokló a maga lelkét szájának utolsó lehelletével . . . Ezért mondom, K. K.! hogy *semmi sincs olyan természetes, olyan emberi, annyira velünk született valami, mint az Isten után való vágyakozás.*

Óh tudom, hogy vannak olyanok is, akik az ilyen vágyakozást egy józan és erős emberhez illetlennek tartják; akik azt az esztelen ellenvetést hangoztatják, hogy különösen a keresztyén vallás egyáltalában nem a boldog és szerencsés emberek számára való. Aki lelkében már egészen megrendült és végképen megtörött; akinek idelent nem nyílik többé már a remény virága s nem mosolyog többé felé a boldogság; akinek szívét csak fájdalmasan érintik az élet örömei s fáradt szemeit csak rontják a napnak sugarai: — óh, hát az ilyen, — így beszélnek az esztelenek — hadd meneküljön a sivár templomokba, hogy ott egy más világgal vígasztaltassék meg; ez majd csak betölti amaz ígéreteket, amelyekkel a földi élet őt itten megcsalta; — óh, hát az ilyen ember hadd álmodja át életének utolsó napjait abban a légkörben, amely elég csöndes és enyhe ugyan a

betegek számára, de bizonyára nyomasztó és kínzó az egészségeseknek.

Óh ne hallgassatok ti, K K.! az eféle csábító beszédekre! Ellenkezőleg, éppen az Isten után való vágyakozás az, ami a keresztyén embernek minden jó dolog ban erőt és bátorságot, a munkához örömöt ad. A kisebbítő szavakból csak annyi az igaz, hogy ez a vágyakozás, kétségen kívül, az emberi szívnek bizonyos, önmagával való folytonos elégedetlenségéből származik.

Íme, a gyermek, ki elégedetlenül dobja el magától a játékszereket, melyekkel még előbb egy pár órát boldogan töltött el; és a férfikor szélesebb hivatási körében, az örök nyugtalanságban, a mi újabb vágyódásoknak élő szívünket az ifjúkor lármái és boldogító örömei többé már nem érdeklik. Vágyaink tárgyai változnak; de maga ez az örök vágyakozás azért folyvást megmarad. Amit a gyermek óhajtott, amit élénk színekkel festett maga elé, talán a szabadság, talán a függetlenség boldogságát, az ifjú mind megnyerte s íme azért mégse szállt keblébe a nyugalom. És amiben az ifjú, az élet valódi kincseit vélte feltalálni, az erőt, a szélesebb körü hatást, a férfi mind elérte és mégis hiányzik nála valami, ami nélkül nincs egyetlenegy nyugalmas órája a családi életnek és ami nélkül lehetetlen az élet kemény tusái között csak egy percre is megállanunk. A legnagyobb szerencsével végzett pályafutás után is, és a legtisztább lelkekben is elénk áll az a kérdés: „Én Istenem én erős Istenem, miért hagyál el ennyire engemet?“ És erre a kérdésre: „mikor látom meg a te orcádat“ nincs más felelet, mint ez: „Itt nem, ezen a gyarlóságokkal teljes életben nem: most látunk csak, mint

egy homályos tükör által, mígnem az atyához megyünk és ő nála maradunk".

Óh, ne ócsárolja és ne kicsinyelje azért közületek K. K.! senkisem ezt a vágyakozást. Lásd ott, annak az embernek, aki szenvedélyétől elragadtatva, övéinek kikeserítésére, igaztalanul kezd civódást csendes otthonában, később nyugodtabb óráiban nyugtalanító bánat szállja meg szívét magaviselete miatt; — vagy annak a másiknak ott a társas életben, akinek arcára szégyenpírt kerget alacsony gondolkozásmódjának és nemtelen érzelmeinek tudata; — annak a kiváló egyénnek mindezek mellett, aki minden tettével egy-egy fénysugárt hozott be amaz isteni világosságból, ebbe az oly sokszor sötét, hányatott életbe: valamennyinek ez a boldogan óhajtott világ állott szemeik elé; és valamennyiök érezte szívében, hogy azt a bünösök nem bírhatják örökségképen, mivel Isten az igazaknak ígérte oda a világ fundamentomának felépítése előtt. Óh ne szégyenelje azért közületek senki sem ezt a vágyakozást, mert a mi üdvösségünk javára Istennek hatalma az! Még ha mások megvetik és ócsárólják is, még ha mindennap azt kérdenék is tőled: „Hol van a te Istened": ugyan mit bánthatna téged az?! Sőt inkább mondjuk el a zsoltáríróval:

„Én lelkem, mire csüggedsz el,
Mit keseregsz ennyire?
Bízzál Istenben s nem hágy el,
Kiben örvendek végre,
Ki nekem szemlátomást
Nyújt kedves szabadúlást.
Nyilván megmutatja nekem,
Hogy csak ő az én Istenem". Ámen.

(Hausrath után.)

XVI.

Az élet apró gondjai és hiábavalóságai felett való panasz.

— Közönséges. —

Alapige: Máté, XXV: 21. Monda néki az ő Ura: Jól vagyon jámbor és hív szolgám, kevesen voltál hív, sokra bízlak ezután: menj bé a te uradnak örömébe.

Ismerek az életben K. K.! egy panaszt, amellyel szívünk oly örömest csalja meg önmagát, amidőn azt tapasztaljuk, hogy gyakran legjobb céljainktól is messze elmaradunk. Ez a panasz az, hogy életünk legnagyobb részét a legértéktelenebb és a legmindennapibb dolgok töltik ki és legjobb erőinket egészen azok emésztik fel. Valami magasabbra aztán, ami képes volna megadni az életnek valódi becsét, épen emiatt már szinte nem is gondolhatunk. Nem az bánt bennünket, hogy másoknak gazdagság, tisztelet és fény, nekünk pedig csak igen mérsékelt szerencse, vagy alacsony helyzet és keserű munka jutott osztályrészünkül; mert hiszen emiatt nemtelen dolog volna panaszkodnunk. Oh, nem; mi még szerényebb sorssal is megelégednénk és még más újabb terhet is szívesen vállainkra emelnénk. Csak aztán volna olyan célunk, amelyért szívünknek is forrón lehetne dobogni.

Igen, dehát ugyan ki volna képes elszámlálni azokat az ezer hiábavalóságokat, amelyekből életünk áll, avagy azokat az egészen mindennapi gondokat, amelyek alatt lelkünk lassan vérzik el? Bölcsőnk mellett pedig bizonyára nem arról zengett egykor' a dal, hogy erőnknek a ház fenntartásának legközönségesebb érdekében kell felemésztődnie s hogy legjobb lényünknek a legközönségesebbhez kell tapadnia. Innen van aztán az a zúgolódás, amellyel köszöntünk minden reggelt s amely alatt elfáradva és lehangolva térünk nyugalomra; úgy érezzük, mintha a nap csakugyan nem is hozott volna számunkra semmi olyat, amiért érdemes lett volna felkelnünk.

Bár méltánytalan ez a panasz is, azonban még sincs semmiféle közössége sem az élettel betölt amaz élvhajhászatnak hasonlóan hangzó kifakadásaival, amelyet már semmisem érdekel és semmisem csalogat többé. Ez már mindent átélvezett és minden iránt érzéketlenné vállott. A mi panaszainknak csak az az oka, hogy még arról a legjobbról és egyetlenről is le kell mondanunk, ami egyedül képes az életnek megadni a becsét.

Igen, ez az, ami az élet nyomorúságos voltát ellenállhatlanúl érezteti velünk; ez az, amelyről azt hisszük, hogy miatta egészen jogosan tehetünk panaszt az ég előtt. Mivel ebben az órában épen az élet apró gondjai és hiábavalóságai felett akarunk elmélkedni, a tárgy fontossága megérdemli, hogy kissé közelebbről megtekintsük: *vajon mennyiben alapos általában ez a panasz és mennyiben van jogunk épen nekünk erre a panaszra?*

Eme panaszok felett elmélkedvén K. K.! mindenek előtt okosan tesszük, ha elvonjuk azoktól mindazt, amit csak kevélységünk és nagyravágyásunk toldott hozzájuk. A szemrehányások egy nagy része aztán ily módon azonnal elenyészik.

Bizonyára alig van K. K.! csak egy ember is a nap alatt, aki el ne hitetné magával, hogy neki tehetségeinél fogva egészen különösebb igénye van és lehet társadalmunk nagy munkájának intézésében. Úgy, hogy ezt a nagy épületet igazán mindenki csak bizonyos előkelő helyről akarná kormányozni, hanem aztán a kövek egybehordására önszántukból már csak kevesen vállalkoznak. Igen, dehát ugyan hol zengett K. társam bölcsődnél az a dal, hogy épen *te* vagy az a Messiás, akire a társadalom várakozott? Ugyan hol van a szüksége annak, hogy épen csak te hirdetheted a világnak azt az igazságot, amelynek egy-egy homályos sejtelme a te lelkedben is életre kel? És ugyan miért volnál csak épen te az, aki megszabadítja az ő népét és megmenti a társadalmat a végveszedelemtől? Óh, az ilyen önteltségből származó panaszok ellen bizonyára nem igen szükséges védelmeznünk Istennek világháztartását, mert hiszen kevélységed felett valóban inkább csak mosolyognunk lehet.

De hiszen a te panaszod úgy-e nem is az, hogy a társadalom erkölcsi nagy munkájában nem te nyered el az első, vagy a második helyet, hanem sokkal inkább az, hogy épen semmi kiválóbb alkalmazáshoz sem juthatsz és emellett az anyagi élet szükségeinek kielégítése emészti fel egész életedet, hogy mindazokat a dolgokat előteremthesd, amelyek az életre

szükségesek. Így aztán végre annyira betelsz és belefáradsz, hogy valami magasabbra törő lelkesedést ezek után *többé* már csakugyan senki sem várhat tőled?!

Igen K. felebarátom, de hát lásd, a hibásak legnagyobb részben ekkor is megint csak mi magunk vagyunk. Mert hiszen ha mindaz, amit mi életszükségnek nevezünk, csakugyan nélkülözhetetlen lenne, abban az esetben összes emberi erőinket csakugyan az anyagi szükségek szolgaságában kellene felemésztenünk. Ebben az esetben aztán csakugyan kétségbe kellene esnünk a világ isteni rendeltetésének megvalósulhatása felett. És ha a mi Urunk és tanító mesterünk is mindazt szükségesnek tartotta volna az életben, amit mi nélkülözhetetleneknek tekintünk, igazán félek, hogy a világ megváltás nélkül maradt volna; és ha az ő tanítványai mindazokat a földi örömöket élvezni akarták volna, amelyeket mi élvezni méltóknak, jogosultaknak és szükségeseknek tartunk, a Jézusról való örök hit bizonyára mint puszta szó hangzott volna el Judeában és Jézusnak működése, mint gyenge habgyürü, enyészett volna el az emberiség tengerének háborgó hullámai között.

Te szélesebb és valamely kitünőbb téren kívánsz úgy-e munkálkodni? óh, abban az esetben mondjál le minden hiábavaló igényedről. Akkor a tágasabb munkatér bizonyára nem fog hiányozni. Hiszen menynyi tenni való van még az állam, az egyház és tudomány terén egyaránt. Csak aztán ne rettenj vissza az áldozattételektől sem, aminő a nélkülözés, az inség és a nyomor! Avagy a föltalálók, a bölcsek és tudósok között szeretnél fényleni? Nos hát fizesd meg érte a drága árt; áldozd fel az éjnek álmait, a nap-

nak nyugalmát; áldozd fel érte az egészségedet. Munka bizonyára van még elég, ahol a kitartó szorgalom aztán mindent tehet. Dehát egy pár tunyálkodással eltöltött óra alatt, természetesen még senki sem jutott pálmaágakhoz. Aki nélkülözhetetlennek tartja magára nézve, hogy idejében meg legyen nyugalma, vagy dús tápláléka és ruházata, épen oly mértékben, mint másoknak s hozzá meg legyenek örömei is: annak aztán nem szabad ám a nagyokat az ő nagyságukban irígyelnie. Aki azt hiszi, hogy odafent az élet magas állásaiban *önmaga számára* nyerhet valamit, óh, hát az ilyen ember maradjon inkább csak ott, ahol van, és maradjon inkább csak az, ami. Mert csak egyetlen tekintetet kell vetnünk Jézus és az ő apostolainak életére, s azonnal megtanuljuk, hogy meg kell és mi módon kell önmagára nézve meghalnia annak, aki ama magasabb célok elérésére tör. Megtanúljuk, hogy szegénység és nélkülözés, gúny és meggyalázstatás, börtön és számüzetés, megostoroztatás és vérpad ím e földön igen sokszor a sorsuk azoknak. Fizesd meg hát te is ezt az árt s a tágasabb hatáskör bizonyára nem fog hiányozni.!

Azonban mindezek a nagy és véres áldozatok K. K! bármennyire nemesek és szépek, bármennyire nagyok és isteniek is különben, senki sem kívánja ám mi tőlünk!

A jog és a rend megalapításának és fentartásának érdemét másutt is megszerezhetjük ám, nem csupán csak oda fenn, a dicsőségnek tövises pályáján! És arra a célra, hogy terjesszük a világosságot és az igazságot, még más eszközök is vannak, nem csupán a tudománynak lassú vértanúsága; és annak, hogy

Isten országának szolgáljunk, más útja is van, mint egyedül a kínos kereszthalál. Dehát, természetesen ezek épen abban a zajtalan, láthatatlan tevékenységben állanak, amelyeket szellemteleneknek és Istentől elhagyottaknak tekintesz. Pedig lásd, az alkotásnak épen ezt a módját követi maga Isten is. Minél magasabb célt tüz ki maga elé, annálinkább szükségesnek tartja ő is a lassanként való előkészületet. Hogy az emberiség megtanulta ismerni ezt a földet, amelyen lakik és ismeri a napot és a holdat, az álló és a bolygó csillagokat, bizonyára ehez sem volt elegendő az, hogy a bölcsek és a nagyok fürkészőleg hatoljanak be az éjszaki tenger jégkérgei, vagy a dél égető sivatagai közé. Ehez is mindenek előtt arra volt ám szükség, hogy gyermekeink megtanulják a hangot kiejteni és a jegyeket olvasni. Hogy az a tényes ígéret betellett, és eljött lassanként az idő, amikor az írás szavai szerint, nincs többé igazságtalanság és háborúság, sem gonosz indulatok és vétkes gondolatok, bizonyára ehez sem csak az volt szükséges, hogy a próféták bátorsága dacolni merjen a bálványtemplomok felcsapó lángjaival; és nem csupán csak az, hogy az Úr teste érettünk megtöressék és vére kiontassék: hanem szükség volt még az is, hogy gyermekeid az Úr iránt való engedelmességben és figyelemben nőttek légyen fel s megtanulták légyen tenni a jót és kerülni a vétket; megtanulták gyakorolni az erényt és gyülölni a gonoszt.

Azt én tudom, hogy mi mindnyájan örömest választanók azt, hogy *egyetlen* nagy tettel és *egyetlen* nagy áldozattal váltsuk meg magunkat, s így *egy* ugrással nyerjük el az élet koronáját. Dehát egyetlen

elhatározással csupán és egyetlen tettel magában még senkinek sem jutott osztályrészül az. Óh, mert valóban, mennyivel könnyebb dolog, talán egy pillanatnyi nagylelküség hatása alatt, oda dobni életünket valamely magasabb cél, vagy szeretett barátunk érdekéért, mint gyakorolni azokat az ezerféle, jelentéktelennek látszó kötelességeket és szolgálatokat, melyeket tőlünk a mindennapi élet megkíván; mennyivel könnyebb egyetlen nagyobb áldozatot hozni, mint kitartó szeretettel és türelemmel elviselni hozzánktartozóink és barátaink gyöngeségeit és sokszor bántó tulajdonságait; és mennyivel könnyebb felvenni a küzdelmet, magával az egész világgal, mint visszatartani és szívünkből minden pillanatban kitépni tudni saját szenvedélyünk megútált hajlamait.

Igen K. K! ezzel a zajtalan tevékenységgel, ezzel a láthatatlan áldozattétellel nyerhetjük csak el az élet legszebb koronáját. Az életnek legmindennapibb dolgai azok, amelyekben annak legnemesebb oldala megnyilvánúl és amelyekben az erény, a hit és a szeretet ereje a legjobban érvényesül. És erényeiteket sokszor nem azzal mutathatjátok ki, hogy kiürítitek talán a méregkelyhet és elszenveditek a kereszthalált is felebarátotokért, hanem azokkal az ezerféle leereszkedő szolgálatokkal ott a szegények kunyhóiban, ott a betegek ágyainál és ott a gyermekszobában! És a ti hitetekről is nem azzal tesztek tanúbizonyságot, hogy elmentek a nagy világba hirdetni talán a pogányoknak az evangéliumot, hanem azzal a hűséggel és türelemmel, amelyet tanúsít közületek ki-ki szerény hívatáskörében. A szeretetetek sem akkor lesz látható, ha meghalni is készek vagytok egymásért;

hanem azokban az ezer, kicsi szolgálatokban, készségekben, figyelemben, amelyek valóban csakugyan kicsinyek arra, hogy csak egy szót is vesztegessünk rájuk, de azért mégis az életnek épen ezek a mindennapi gondjai és az egymásután tünő napoknak épen ezek a csekélyre becsült cselekményei között találhatja fel az ember legmagasabb feladatát.

Ne zúgolódjatok azért, ha talán életeteket az ilyen csekélyeknek látszó szolgálatok emésztik fel, mert hiszen azok is az Isten országának érdekében történnek valamennyien. Ne zúgolódjatok, ha talán az élet drága ideje szerény és csekélynek látszó tevékenység között foly és enyészik is el, amely önmagunknál sem igen hagy hátra semmi olyan tettet, amely megérdemelné a különösebb visszaemlékezést. Az egésznek javára ezek a csekély szolgálatok is szükségesek. Ezekben is van elég alkalom arra, hogy gyakoroljátok az erényt, kitüntessétek tökéletesbüléseteket. Mint egymásmellé gyüjtött homokszemekből, ezekből is építhettek fel egy olyan természetü életet, mely nem egyes kimagasló fénypontjai, hanem annak az egészen átható szelleme által nyeri meg a felettük álló bíró helybenhagyását.

Igen, K. K! tekintsünk fel mindnyájan, a dolgok örök rendjének alkotójához, Istenhez. Isten sem csak a hatalmas világokban és napkörökben, hanem azokban az elrejtett virágokban is, amelyeket gondtalanul tépünk szét kezeink között — a legnagyobban épen úgy, mint a legkissebben — és a legmagassabban is épen úgy, mint a legalacsonyabban — a maga egész dicsőségét mutatja ki. Ámen. *(Hausrath után.)*

XVII.

Az Isten csak utóljára!

— Közönséges. —

Alapige: Lukács XV. 11—15, 17—32. Egy embernek vala két fia és monda az ifjabbik az ő atyjának: Atyám, add ki nékem az örökségből az én részemet. Annak okáért az megosztá közöttük az örökséget. Nem sok napok után pedig, mikor mindeneket egybetakart volna az ő ifjabbik fia, messze méne idegen tartományba, és ott eltékozlá minden marháját, mivelhogy nagy tékozlással élne. Minekutánna pedig mindeneket eltékozolt volna, támada nagy éhség abban a tartományban és ő megkezde fogyatkozni. És elmenvén, adá magát annak a tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő mezeire, hogy legeltetné az ő nyáját. Mikor pedig magába tért volna, mondá: Az én atyámnak mely sok szolgái bővölködnek kenyerekkel, én pedig éhen halok meg. Felkelvén elmegyek az én atyámhoz és ezt mondom neki: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened! És nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hivattassam: tégy engemet olyanná, mint a te szolgáid közűl egy! Felkelvén azért, elméne az ő atyjához. Mikor pedig még távol volna, meglátá őtet az ő atyja és megszáná őtet és hozzá futván, esék az

ő nyakára és megcsókolgatá őt. Monda neki az ő fia: Atyám, vétkeztem az ég ellen és te ellened és nem vagyok immár méltó arra, hogy te fiadnak hívattassam; és monda az ő atyja az ő szolgáinak: Hozzátok elő amaz én fő öltöző ruhámat, öltöztessétek fel őt és adjatok gyűrűt az ő kezébe és sarut az ő lábaira. És előhozván ama meghízlalt tulkot, öljétek meg és lakozzunk vígan; mert az én fiam megholt vala és feltámadott, elveszett vala és megtaláltatott. Kezdének azért vígan lakni. Vala pedig az ő nagyobbik fia a mezőn, ki mikor hazajövén, közelgetett volna a házhoz, hallá az éneklést és a vigadozást. És egyet a szolgák közül megszólítván, megtudakozá, mi dolog volna az? Az pedig monda neki: A te öcséd jött meg és megöleté a te atyád ama hizlalt tulkot, mivelhogy egészségben jött meg. Megharaguvék pedig az és nem akara bémenni; az ő atyja annakokáért kimenvén, kéré őtet, amaz pedig felelvén, mondá az atyjának: Imé, ennyi esztendőktől fogva szolgálok néked és soha parancsolatodat meg nem rontottam, mégis nem adtál nékem csak egy kecskefiat is, hogy az én barátaimmal vígan laknám. Minekutánna pedig a te fiad megjött volna, ki minden marhádat elköltötte megöletted neki ama hizlalt tulkot. Ő pedig monda néki: Te fiam mindenkor én velem vagy és minden marhám tiéd. Víg kedvvel kell vala pedig néked lenned és örvendezned kell vala, hogy a te atyádfia megholt vala és megelevenedett, elveszett vala és megtaláltatott.

Bármennyire tisztán és alaposan gondolkozzék is K. K.! az ember istenről, a magasabb tárgyakról, általában a vallásról, épen azért, mert emberi természetét meg nem tagadhatja, felfogásában, gondolatainak jelzésében lesz mindig valami az emberi fogya-

tékosságból. Nem bírván felfogni a magasabb létezésü dolgok bensö, igaz lényegét, saját gondolkozása módja szerint igen gyakran ruházza fel azokat olyan tulajdonságokkal, melyekkel azok egyáltalán nem bírnak, egyáltalában nem bírhatnak. Hogy az emberi felfogás eme gyöngesége és ferdesége aztán az idők folyamán mennyi hibás gondolatot, alaptalan tételt juttatott be a vallásba, ennek igazolásául legyen elég ez alkalommal csak egyről megemlékeznem. Általánosan valljuk, hogy keresztyén vallásunk egyik sarkalatos tétele a megváltás tana, az a felfogás, mely szerint Isten, ki lényegében örök, változatlan szeretet, az emberek bünét, ama félrelépést, melyet az életben egyikünk és másikunk elkövet, csak ama sötét feltétel alatt bocsáthatta meg s bocsáthatja meg a jövöben is, hogy Jézusnak, kit annyira szeretett, kiben az írás szavai szerint is: álnokság soha nem találtatott, a kínos kereszten kelle meghalnia; . . . tehát, hogy a hamisak, az elesettek élete az ártatlan, a legtisztább ember életén szerezhető meg és pedig épen isteni akarat, isteni igazság határozata folytán.

K. K.! Vallási tételünk igazolásánál szeretünk folyvást hivatkozni Jézusra, ki alapítá azokat; az ő ítéletére, ki bizonyosan legjobban tudta, mit tanított és mit akart. És ez jól is van így. Igen, de hát nem egészen emberi felfogása-e az Istennek, ha azt hiszszük róla, hogy ő a szeretetét föltételekhez köti; hogy ő kegyelmet csak a büntetés után ad, épen úgy, mint az ember. Igen, mert az ember nem enged jogából, igazságából csak legkevesebbet is; az embernél a viszontszeretet érzelmére csak akkor számíthatsz, ha megalázott, megtört az élet ama vétsé-

gért, melyet ellene talán elkövettél. Dehát mondjátok meg, tud-e, akar-e tudni maga Jézus Istennek ilyetén felfogásáról csak legkevesebbet is? Tanított-e ő ilyenről csak egyszer is? Hiszen épen az ő nyilvános bevallása szerint Isten végére mehetetlen, kifáradhatatlan szeretet; nem csak az ártatlannak, hanem még a bünösnek sem akarja halálát, sőt inkább a megtérését és az életét. Épen a felolvasott példázatban szívigható vonásokkal ábrázolta az emberi szív, az emberi élet történetét s itt is teljesen az ellenkezőt tanítja, t. i. világosan kimondja, hogy az atya megbocsát egyszerüen azért, mert megbocsátani akar és tud, csupa szeretetből, feltétel nélkül; azért, mert ő nem ember, hogy szeretetét az emberi szív ingatag hüsége szerint változtatni tudná; azért, mert ő nem ember, ki csak annyit ad, amennyit tesz; hanem igenis szerető atya, ki egyetlen szó, egyetlen szemrehányás nélkül fogadja keblére a példázatban elesett, de megtért gyermeket; szerető atya, ki eme szavakkal ad kifejezést örömének: „Az én fiam meghalt vala és feltámadott, elveszett vala és megtaláltatott".

K. K.! A mai alkalom újabb bizonysága Isten eme szeretetének. Azért, hogy nagysága annál inkább kitünjék, kísérjük végig a példázatban vázolt ifjút nehéz életútain, szenvedései közt és megtérésében, annyival is inkább, mert ez a kép a mi élettörténetünknek is a képe leszen.

A legelső kérdés, mely a kezünk alatti szövegnél méltán felmerülhet: ki volt az elveszett ifjú? mit képvisel? s miben állott tulajdonképen ama tévedés, melybe ő, az atyai házzal való szeretetlen szakítás miatt esett?

Hogy az apa két fiában, kikről a szöveg emlékezik, Izráel népe és a hütelen, büneiben megátalkodott pogány nép volna ábrázolva, mint ezt, érezve a példázat horderejét és egész álláspontjuk ellen irányzott törekvését, némely írásmagyarázók gondolják, nem vehető fel; nem már csak annál az egyszerü oknál fogva sem, mert így a fiú tévedésének egyenes oka a jó Isten lenne, ki épen az ő felfogásuk szerint egyedül választja ki Izráel népét, egyedül részesíti különös szeretetében és akaratának folytonos közlésében. Emellett a felvétel mellett a pogány nép el sem eshetett, mert hiszen eleitől fogva ki volt zárva Isten kegyelméből. Kétségtelen ezért, hogy az eltévedt fiú képében Jézus az emberiség nagyobb részének történetét rajzolta.

Élvezet, öröm és jólét után való vágy, emellett roppant könnyelmüség: íme az okok, amelyek miatt ő elhagyja az atyai házat, a családi szeretet és együttlét barátságos tüzhelyét; s épen ez az út vezeti őt egyszersmind végromlásra és szánandó nyomorba is. Javainak, a kikövetelt atyai örökségnek, rövid idő alatt egyszerre vége van; idő, erő, tehetség és egészség, mint árnyak tünnek, múlnak el előtte. És minő természetes, találó és sötét képe ez az emberi romlásnak, mely, mint a megindúlt hótömeg, visszatarthatlanúl rohan önsúlya alatt a végelveszés mélysége felé! Hány emberben alszik el végképen az érzékiség nyomása alatt a lélek minden nemesebb gondolata, a szív minden tisztább érzelme, míg végre egészen megszokva a rosszat, a lealacsonyítót, oly mélység elébe kerül, honnan nincs többé visszatérés!

Íme az ifjabbik fiú, a szöveg előadása szerint, örökséggel hagyja el az atyai házat. Kicsiny volt már az az ő számára, azért kivágyik a nagy világba, hol jövőre korlátlanabbúl élvezheti szabadságát. De szabaddá lesz-e hát valóban, igazán?? . . . Nem K. K.! a házi fegyelem helyett, mely terhessé vált ránézve, az atyai felügyelet helyett, melyet megunt, íme szegénységet, éhséget, szolgaságot, s ami több, lealáztatást talál. És ama tévedés, melybe a fiú esik, ama visszaélés, melyet szabadságával elkövet, ama szolgaság és lealacsonyítás, melybe őt magaviselete sodorja, fájdalom, mind közösek mi velünk is. Elhagyjuk mi is az atyai házat, s vele együtt, igen gyakran, a gyermeki kor ártatlanságát, odaadó engedelmességét. Kivesszük mi is örökségünket, ama tehetségeket, melyekkel az Isten közülünk kit-kit felruház. Szükké válik számunkra is a családi élet szerény köre; valami úgy vonz ki a nagy világba, hol annyi a kötelesség, a munkakör, s munka után az élvezet, az elismerés!.. Keressük mi is a szabadságot. De ki is venné rossz néven az önállásra törekvést, sőt a valódi és tisztą élvezet keresését is? Igen, de hát megtaláljuk-e mindig amit keresünk? nem tévedünk-e, mint ez az evangéliumi ifjúval történt, álútakra? Nem hajhászunk-e látszatot a valódiság helyett? s igaz öröm, benső kielégítés helyett nem táplálkozunk-e öntudatlanúl is amaz életölő gyümölcsökkel, melyeket a bün útai, a feléjök tévedt könnyelmű útas számára, oly gazdagon teremnek. Aztán lassanként mindig beljebb hatolunk a világba, az élet lármája és baja közé. Szorúlt helyzetünkben mindig akad egy-egy jó gondolat, mely percre kisegít: most ezt, majd amazt árúsítjuk el az

atyai ház hozományainak maradványai közül. Ha a hanyagság, elaludt kötelességérzet nem adhat kényelmet: megszokjuk a nélkülözést, a könnyes kenyeret is. És ha végre, mint az evangéliumi ifjúra, reánk szakad a végszükség, eldobjuk utolsó értékes birtokunkat is, — a becsületérzést. Aztán így kipusztúlva és ilyen mélyen elsülyedve, elvesztjük isteni eredetünk érzetét is, s leszünk szolgái, alacsony hízelgői másoknak, azok előítéleteinek, megszokott büneinek. Ennyire *megfogyatkozva* a szolgaság odadobott hulladékaival tápláljuk ekkor a mi lelkünket, s így kiáltozunk az evangéliumi szerencsétlen ifjúval: „Az én atyámnak mely sok szolgái bővelkednek kenyerekben, én pedig éhen halok meg!“

Hanem még szerencse K. K.! ha bennünk is előbb vagy később, de végre még is felébred, mint az evangéliumi ifjúban, a megbánás, a hazatérés vágyának érzete, s felkelvén, elmegyünk mi is a mi Atyánkhoz s ezt mondjuk neki: „Atyám! vétkeztem az ég ellen és te ellened, és nem vagyok méltó arra, hogy fiadnak neveztessem!“ . . .

Igaz, hogy a legtöbb esetben minket is, mint őt csak az elbírhatatlanságig emelkedett szükség nyomora, a lelki, testi elszegényedés vezet vissza ő hozzá. Megtesszük a jót, mert a rossz örökös gyalázatot hoz fejünkre; követjük az igazat, mert a hamisnak útai átokkal vannak terhelve... Mindegy K. K.! A feltámadt szégyenérzetben már megjavúlásunk első feltétele rejlik. Mindegy, csak egyszer bizalommal közeledjünk feléje: csak egyszer komoly elhatározásunk legyen a megjobbúlásra, mint az evangéliumi ifjúnak. Elhagyatottságának közepette íme feltámad lelkében

az atyai háznak emléke, az atyai szeretet kiolthatatlanságának reménye. Ezek után már megjobbúlása nem marad, mint sokaknál szokott, a puszta föltételnél, szép szándéknál; tudva, hogy meghallgattatik, hogy kegyelemre talál, a szöveg előadása szerint: *valósággal elmene az ő atyjához.*

És minő a fogadtatás, amelyben ő részesül? Az ember legfeljebb csak bizonyos bántalmakat képes megbocsátani, hogy épen nagylelkünek láttassék. Nehezteléséből sokat elfelejt ugyan és sokat betakar az idő, hanem a szív, a lélek mélyén nem egyszer ott marad a vett sérelmek keserü emléke, mely, mint a betakart tüz, mindíg beljebb emészt; míg egyszer eljő az alkalom, midőn azt éreztetheti... Aztán fölkel a szövegben ábrázolt *nagyobb ifjú* is, az emberi irígység és engesztelhetetlen gyülölet eme példaképe ... „Miért bocsátanál meg ő neki, miért pazarolnád hálátlanra jóságodat? Íme én annyi esztendeje szolgálok néked; soha parancsolatodat meg nem rontottam. Te nem látod az érdemet, mely előtted fekszik; pártolod a rosszat, mely körülötted pusztít és téged keserít".

Igen K. K.! az ember csak így szeret; de az atya, kiről Jézus a szövegben szól, kinek szeretetét ő előttünk vázolja, a szemrehányás égető tövise helyett vígasztaló balzsamot ad a vérző szívre; megvetés helyett ünnepi köntössel ruház fel; megtérésünk feletti örömének ezekkel a szavakkal ad kifejezést: *„Hozzátok elő amaz én fööltözö ruhámat és öltöztessétek fel őt, mert az én fiam meghalt vala és feltámadott, elveszett vala és megtaláltatott".* Ő föltétel nélkül szeret és felemel ott, hol az ember keserü szemrehányásokat teszen, s az elkövetett vétségek szégyen-

érzetével zárja el a megbántó szív őszinte közeledését, dacára annak, hogy az Úr csak legkésőbb, hogy az Úr csak utoljára.

Vajha K. K.! a kép, melyet Jézus előttünk vázolt s a mai alkalom, mely ő rá oly nagyszerüen emlékeztet, ne szállana el tőlünk minden lelki haszon nélkül, hanem látva az emberi élet tévedéseinek főbb okait, az isteni szeretet végtelenségét, komoly őrzőül állana oda mindnyájunk lelke elé az élet tévútain, s komoly kötelező alap lenne Isten és felebarátaink szeretetére. A mai nap szeretet és hálaadás lenne lényegében; vajha volna abban csak egy óra, egy perc, melyben úgy állanánk egymással szemközt, mint az hozzánk valóban illenék: az igaz szeretet, az igaz testvériség érzelmével. Ott künn az életben annyiféle érdek, annyi félreértés szakít el bennünket egymástól; legyen ez a hely legalább olyan, hol lélekben, szeretetben egyek vagyunk. Ha az atya így szeret minket, talán a fiúkhoz sem illik, hogy gyülöljék egymást. Hiszen szép dolog, ha a zsoltáríró kifejezése szerint: igazság és békesség csókolgatva jár közöttünk. Az isteni és felebaráti szeretetet gyakorolni csak kezdetben nehéz; megszokva édességét, önként hajlik a szív érzésére, mert mindenütt viszontszeretetet teremt. Tegyük meg egyszer azt, hogy ne mindig úgy legyen, amint a szív önösségében szeretné, amint a pillanatnyi előny ajánlaná; hanem úgy, mint azt magasabb hívatásunk megvárná. Higyjétek el, az életnek nincs jobb és boldogítóbb elve, mint az, melyet az ősz János evangélista az úrtól tanúlt, példája szerint alkalmazott: „Fiaim, szeressétek egymást!“ Ámen.

XVIII.

Komoly intelem és nagy ígéret ünnepe ez!

— Husvéti. —

Alapige: János. V. 25. vers. Bizony-bizony mondom néktek: Eljő az idő és most vagyon, mikor a halottak hallják az isten fiának szavát; és akik hallandják, élnek.

Az emberiség megváltásának történetében, kétségen kívül a legnevezetesebb két pont: a nagypéntek és a husvét. Amaz az isteni nagy és szent ügynek megdöbbentő bevégzése, úgy látszó bukása véres kereszttel, fekete koporsóval; ez pedig diadalünnepe annak az igazságnak, hogy ami igaz, ami isteni, mindig csak győzedelmesen mehet keresztül a világon.

Maga az a rövid három nap, amely az emberiség sorsára elhatározóvá lett, annyira jelentékeny és maradandó emlékezetű, hogy nem csodálkozhatunk rajta, ha a keresztyénség eleitől fogva szorongó, kegyeletes ünnepnek tartotta a Krisztus halálától feltámadásáig eltelt pillanatokat.

És méltán!

Mert mindaz, ami szent, nagy és dicső, mindaz, ami igazság és amit jónak, erénynek, isteninek tartunk ezen a világon, talán sohasem volt inkább ki-

téve a bukásnak és az ebből származó kétségnek, mint azon a napon, amelyen a legtisztább erénynek képe, a Krisztus, keresztre feszíttetett... Íme a világ csak három napig nélkülözte a Krisztust és már is sötét lett körülte minden!

De viszont az emberiség sohasem ült nagyobb ünnepet, mint mikor a kegyes Magdolna képében Krisztus koporsójához zarándokolt keserű sorsát megsiratni, és amikor az emberiség üdvének sírján, a *halál* angyala helyett az *élet* fehér ruhába öltözött angyalát találta és az ezt kérdezte tőle: *„Mit kerestek a holtak között az élőt?... Nincsen itt, mert feltámadott!“*

Íme Isten hatalmára és erejére a temető tarlott mezeje mint változik a feltámadt élet virágos kertjévé! És a koporsó zárait feltörve, mint lép ki Jézus, síró kedveseihez, ezt mondván: *„Békeség tinektek! Ha mindenek elhagynak is, én veletek maradok a világ végéig!... Ne féljetek!!“*

K. K.! Én kiolvasom szívetek szent dobogásából, hogy midőn ez ünnepi alkalommal erre a szent helyre sereglettetek: ti e biztató ígéret ígézete alatt állottatok és a feltámadt új élet diadalát ünnepelni jöttetek ide. Elindúltatok a szent kegyelettől vezetve, meglátogatni a Krisztus koporsóját, s íme mily boldogok vagytok, hogy a hit erejétől elmozdított kövön már is ott áll az élet angyala, hirdetve ma is: „Eljön az idő és most vagyon, mikor a halottak hallják az Isten fiának szavát és akik hallandják, élnek!“

Azt hiszem, husvéti örömünket nem szentelhetjük meg szebben, mint ha komolyan elmélkedünk e szavak jelentősége felett s megvizsgáljuk azt a hus-

véti igazságot, hogy *a husvét csakugyan örökéletet biztosít számunkra.*

K. K.! A panasz az emberek ajkán általános, hogy az élet olyan rövid, hogy az ember olyan kevés ideig élhet, s még alig kezdi meg munkáját, elszólítja mellőle a halál; vagy ha elvégzi is, a fáradtság gyümölcsét elérnie, megnyernie, a munka által teremtett boldogságot élveznie, itt e földön, csak ritkán lehet.

És ennek az annyiszor hangoztatott panasznak mindenesetre van annyi értelme, hogy ez a földi élet igen ritkán, sőt talán soha sem elégíti ki és elégítheti ki az élni szerető embert; az emberi szív természeténél fogva epedő vágyával szüntelen egy magasabb, tartósabb élet után sóvárog.

És ha ez a forró, természetes vágy, amelynek tárgya egy tisztább, magasabb új élet, — igaz és tiszta lenne minden ember szívében! Mennyit tehetne akkor az erős hit és szent akarat az új élet létesítése és elnyerése érdekében!? „Ha annyi hitetek volna, mint a mustármag és azt mondanátok a hegynek, omoljon a tengerbe: a hegy a tengerbe omlanék!“

Nem tudom, ti miként vélekedtek K. K.! De annyi igaz, hogy az emberek nagyobb része, valamint nem igen hisz a feltámadásban és annak eredményében, az örök életben, éppen úgy nem is munkálja azt a maga részéről lelkiismeretesen . . . „Íme, eljött az idő, sőt most vagyon, mikor a halottak hallják az Isten fiának szavát és akik hallják, élnek“ s íme mondja az angyal: „Nincs itt az Úr, feltámadott“ — s Krisztus kilépvén a koporsóból, felkereste tanítványait és megálla középen és mondá: „Békesség ti néktek!“ És mégis, valamint akkor, úgy

ma is akadnak hitetlen Tamások, akik sebhelyeket kérnek az Úrtól, akkor, amikor homlokát a megdicsőülés, a győzelmes élet fénylő sugara ragyogja körül, hirdetvén: „Én élek és ti is éltek!“ . . .

De hát kérdem: mi megfoghatatlan van abban, ha a tanítvány ott ül tanítójának jobbján? S mi megfoghatatlan van abban, ha az Úr nem hagyja el azokat, akiket neki adott az atya! S mi megfoghatatlan van abban, ha az igaz keresztyén lelki élet túléli a porló koporsó deszka falait s ha az igaz munka, Isten igazságosságából, elnyeri méltó jutalmát!

Vagy az ember talán már saját boldogságában is kételkedik?! Hiszen ismét mondja az Úr: „Akik hallják az én szómat, élnek“

K. K.! Már az életben megszoktuk azt, hogy hiú számítással várjuk a munka eredményét, annak gyümölcsét. S épen nem tartjuk különösnek, ha ebbeli várakozásunk és reménységünk nem csal meg bennünket. Mondjátok meg azért: nem természetes-e, ha az igaz keresztyén élet csak nagy lehet végeredményében?! Ha Krisztust a Golgothán is követve, vele együtt eljutunk Atyjának jobbjára, amelyet megkészített eleitől fogva az igazak számára. Mondjátok meg, hogy nem természetes-e, ha Krisztus életet ígér azoknak, akik meghallják az ő szavát, akik követik őt?!

Óh, hiszen vannak már itt e földi életben is fényes, nagyszerü és beszélő emlékei az örök életnek, csak szét kell tekintenünk és nem kell bezárnunk értelmünket és szívünket azoknak kiáltó tanúságai előtt. Vannak egyes fénysugarak, melyeket az igaz keresztyén élet hozott le ide a földre, amaz elolthatatlan tűz tengeréből a sírontúli világ napfényének...

Nézzétek csak, egy jó családapának munkája meglátszik a tizedik ivadék családi életén, erkölcsén és jólétén egyaránt; egy jótékony intézet, amelyet a szeretet emelt fel, ezrekre árasztja áldásait; és egy nagy hazafi munkásságát, erényeit szájrul-szájra adják át a nemzedékek egymásnak. Óh, hát csak a keresztyén élet lenne olyan eredménytelen, olyan szegény, olyan áldástalan, hogy nem érhetné el, amit Krisztus igér azoknak, akik hallják az ő szavát és követik őt, — csak ő *nem érhetné el az örök életet!*?

És ez a hit K. K.! életszüksége emberi szívünknek. Vegyétek el a munkaerőtől azt a bíztató tudatot, hogy fáradsággal végzett munkájának gyümölcsére biztosan számíthat, hát az bizonyos, hogy kétségbe esve hulland le keze nehéz munkájáról. Vagy vegyétek el a keresztyénségtől azt, amiért létezik; vegyétek el a magasabb szellemi fenmaradást s töröljétek ki annak hitágazatai közül a feltámadás megnyugtató tanát s meglátjátok, hogy mennyire szerencsétlen lénnyé tettétek az embert, amikor így elraboltátok tőle azt, ami egyedül tette emberré: *szívét és lelkét*, azt, aminek a keresztyén szellem tápláléka, tehát élete is.

A keresztyénség az embert, amellett, hogy emberré akarja tenni, a szó nemes értelmében, még boldogítani is kívánja híveit. Ezért ragaszkodott eleitől fogva, szent kegyelettel Krisztus feltámadásának hitéhez s ezért ünneplé folyvást, hagyományos kegyelettel a husvétot, amely ezt a tant megpecsételte. Azért komoly felelősséget vállal magára az, aki bármi áron szakítani akarna ezzel, az ezredéves erkölcsi testület hite által szentesített meggyőződéssel.

Azért mi, ünneplő hívek, most, amidőn eljött az

idő, amelyben halljuk az Isten fiának szavát, ne keményítsük meg a mi szíveinket, sőt inkább menjünk örömmel és erős hittel üdvözölni a feltámadt Krisztust, az élet fejedelmét és kérjük őt, hogy részeltessen minket, híveit, feltámadásának édes hasznaiban. Mert hiszen kihez is mennénk máshoz? „Örök életnek beszéde vagyon Uram te nálad; ne vess el azért minket a te orcád elől!“

Menjünk hozzá bizalommal és zengjen ajkainkon a husvéti ének:

Előtted arcra esünk s kérünk édes Jézusunk,
Részeltess halálodnak és feltámadásodnak
Drága érdemében,
Édes gyümölcseiben.
Cselekedd szent lelkeddel, végtelen érdemeddel,
Hogy új életet éljünk, végre porból felkeljünk
Az örök boldogságra
És halhatatlanságra!
Ámen.

XIX.

„Mit állatok itt, nézvén a mennybe?!“

— Áldozócsütörtöki. —

Alapige. Cselek. I. 9—11. vers. És mikor ezeket mondotta volna, az ő láttokra fölemelteték és a felhő Jézust béfogván, elszakasztá őket az ő szemeik elől. És mikor ő utána az ő szemeiket az égbe függesztették volna, ímé két férfiak fejér ruhában megállának mellettek; kik mondának is: Galileabeli férfiak, mit állatok nézvén mennybe? E Jézus, aki oda felviteték ti tőletek mennyországba, aképen jő el, amiképen láttátok őtet felmenni mennyekbe.

Azon ünnepek között, amelyeket keresztyén egyházunkban, méltó hálával és buzgósággal szoktunk megünnepelni, bizonyos tekintetben kétségenkivül a husvét ünnepe a legnagyobb és szívünkre legmélyebben ható, mert hiszen ebben ünnepeljük az igazságot, a Krisztus győzelmét és a keresztyén vallásnak a magát leélt pogány és zsidó vallás szelleme feletti diadalát. De, hogy ennek a győzedelemnek gyümölcsei hitünk javára állandók legyenek, még egy újabb megpecsételésre, arra a bizonyságtételre volt szüksége, amely szerint a husvéti ünnep győzője, a feltámadott Krisztus, mint megdicsőített láthatatlan fejedelem és kormányzó él folyvást az ő egyházában és a mi lelkeinkben.

Hitünknek ezen megerősítése végett ezért csatlakozik az áldozócsütörtök, mint Jézus mennybemenetelének lélekemelő emléke, oly szorosan és bensőleg a husvét ünnepéhez. Szívünk ugyanis teljes meggyugvást, meg nem tántorítható vígasztalást, reményeinek és vágyainak szilárd alapot egyedül csak abban a tényben és hitben találhat, hogy a mi hitünknek fejedelme oda szállott vissza, ahonnan küldetett, a világ sorsát és abban a mi életünket is kormányzó Istenhez és hogy a neki adott örökhatalommal és végetlen szeretetével örök időkre onnan kormányozza és vezeti az ő egyházát.

Mint egykor a Krisztus mennybemenetelének, az ő megdicsőülésének közvetetlen szemtanúi, lélekben borúljunk le mi is az isteni végetlen hatalomnak ilyen felemelő igazságszolgáltatása előtt s tanúságúl és hitünknek erősitése végett tegyük fel ez ünnepi alkalommal mi is az áldozócsütörtök ünnepének felolvasott szövegünkben kifejezett eme nagy kérdését: *„Mit állotok itt, nézvén a mennybe?!“*

I.

Szívünknek, lelkünknek töprengésére, ennek a gyarló és hányatott életnek szorongásai között, egy égi szózat hangzik felénk. És ez a kicsi, sokképen csalódott emberszív, fölemelkedve igaz hazájába, égfelé szállva visszhangozza ezt az édes szózatot: *várjuk hitünknek azt a megerősítését, azt a vígasztaló bizonyosságot, hogy túl e földi élet céljain és annak göröngyein, halhatatlan lelkünk ott az égben, ahová üdvözítőnk is emelkedett, örökké élni fog!...*

Mert valóban, ugyan mi volna és ugyan mennyit érne

ez a földi élet, mennyit érne küzdelmeivel, égő könyeivel, keserű csalódásaival, ha annak értékét és becsét pusztán abból akarnók meghatározni, hogy a mérték egyik felére annak örömeit és élvezetét, a másikra fájdalmait és szívünket gyötrő szorongásait tennők? Így aztán a számadást csak azzal a keserű csalódással lehetne megállapítanunk, hogy abban a sötét, rideg sírgödörben vége van mindennek s amikor koporsónkra reáhullanak a pusztító földgöröngyök, egyedül ez a megdöbbentő igazság állhat előttünk étetünk eredménye és tanúlsága gyanánt: *„Soha többé... mind örökké!“*...

Mert hiszen annyival csupán, amennyivel sok szegényes, mindenáron élni szerető szív közöttünk itt beéri, az én szívem, amelybe többre, magasabbra törő vágyakat oltott az isteni gondviselés, meg nem elégedhetik... Óh hát én tudom, hogy sok ember a szerencse, a boldogság mámorában, az ifjúi erő jól eső érzetében, a pillanat elbizakodottságában nagy és felülmúlhatatlan dolgokat álmodik. Az, hogy végső célját, itt a földön még nem érheti el, már csak azért is képtelenségnek látszik előtte, mert hiszen azt hiteti el magával, hogy jobban, boldogabban, mint a földön, már nem is folyhatnak a dolgai. De hát ez a földi boldogság és szerencse hütelen, csalfa kísérő társa ám életünknek! Én, mint az Úrnak szolgája is, sok olyan haldokló betegnek az ágya fellett állottam már meg, aki ezekben a szorongó percekben, szíve utolsó dobbanásainak közeledését érezvén, mit sem akart már tudni a földnek túlhalmozott áldásairól s elszálló lelke csak abban a boldogító hitben talált emelő szárnyakat és megnyugvást a rémítő pillanatok között, hogy igaz hazájába emelkedik fel, oda, ahova az

áldozó csütörtök felhői takarták el szemeink elől lelkünknek megváltóját s ahonnan az égi szózat hallatszott felé: „Én élek és ti is éltek . . . Akarom, hogy akik az enyéimek, azok énvelem együtt legyenek!“ . . .

II.

Dehát aggódó és méltán szorongó szívünknek, az áldozócsütörtök lelkünkre vetett árnyékának hatása alatt, arra a kérdésre: „*Mit állotok nézvén a menybe?*“ még egy másik megnyugtató, felemelő felelet is van, amelynek még földi életünkben is nagy hasznát vehetjük és ez az, hogy *várjuk mi is az igazság diadalát és várjuk életünknek, tetteinknek igazságos megítélését.*

Bármennyire felemelő, bármennyire megnyugtató is K. K.! ránk nézve az a tudat, az a hit, hogy igaz hazánkban egykor a mi Megváltónkkal az ő kormányzata alatt együtt leszünk; bizonyára szomorú és lelkünk erejét, erkölcsi bátorságunkat leverő lenne az, ha e reménységünk csak egy messze eső, túlvilági életnek az útait világosítaná meg előttünk, de biztató sugarai nem vetődnének ide a földi életre is. Kétségbe kellene esnünk, ha az áldozócsütörtök, mint Jézus megdicsőítésének, az igaz ügy legmagasabb felmagasztalásának ünnepe és tanúsága, boldoggá tenne ugyan egy túlvilági életben, de nem lenne elég ereje, épen úgy mint magánál Jézusunknál, nagy és benső bizonyságokat tenni a felől, hogy az igaz ügynek, hogy bármely irányban kifejtett becsületes törekvéseinknek az emberiség, közmíveltség, az egyház, a haza, a társadalom javára célzó munkás-

ságunknak, elvégre is meg kell lennie a maga eredményének és diadalának; meg még akkor is, ha talán mégegyszer annyi rosszakarat áll is útjába, mint ez az életben, fájdalom, oly gyakran történik; meg még akkor is, ha mégegyszer annyi irígye és ócsárlója akad is munkásságunknak, mint amennyivel sokszor közöttünk a legkisebbnek is küzdeni kell; meg még akkor is, ha mégegyszer annyi rosszakarattal ítéli is meg a világ, sokszor legőszintébb, legbecsületesebb törekvéseinket!

Hát K. K.! én nekem, az én lelkem előtt az áldozócsütörtök az erkölcsi igazságszolgáltatásnak is nagy és szép ünnepe; s nagy jelentősége szerintem abban áll, hogy benne és általa Istennek hatalma itt e földön, az emberek szeme láttára és az ő gyarló ítélettételökkel szemben dicsőíti meg az igazságot s biztosítja annak diadalát.

Ennek az ünnepnek tanúsága és megszentelő ereje nélkül elveszíteném végképen munkakedvemet; a nélkülözés megtörné erőmet, megrendítené hitemet, ha csak azt látnám, hogy a henye, a dologkerülő mily sokáig fényesen lakozik közöttünk, azt pedig példákból nem tapasztalnám, hogy azért elvégre koldúsbotra jut — az Isten pedig lassanként engem is majd csak megsegít. Erőtlenségem miatt le kellene mondanom a becsület harcáról, az erény küzdelméről, ha csak azt látnám, hogy mindenütt pusztítva, minden munkabért magához harácsolva, önhittségével mily sokáig jár közöttünk a gonosz; azt pedig sohasem tapasztalnám, hogy a magasból végre alábukik, s helyére azok jutnak el, akiknek kenyerén eddig érdemetlenül táplálkozott . . . látva a sok kevélyt,

aki most fel sem veszen, a sok igazságtalanságot, amely semmi jogot sem tisztel; a sok rágalmazót, aki minden szívet megvérez; a sok üres lelket, amely azt hiszi, hogy a világ körülte fordúl meg, hogy ő érte létezik csupán; a sok rendetlenséget, mely mindenütt mutatkozik: — elveszíteném életkedvemet, ha nem tudnám, hogy az Úr keze, mint egykor a Krisztus megdicsőittetésénél, majd csak megmozdúl, amikor annak idejét és szükségét látja s elküldi gyakorolni igazságát a szívek és az élet felett! . . .

Mennybe menésed élő reménységünk,
Hogy minket is mint örökségedben
Részesítesz nyert dicsőségedben Ámen.

XX.

Légy ember!

— Iskolai év megnyitásakor. —

Alapige: I. Király k. II. 2. Légy ember!

A neveléstől függ, K. K.! egyeseknek és az egész társadalomnak szerencsés jövője, óhajtott boldogsága és reményeinek megvalósulása. Nem csodálkozhatunk hát rajta, ha olyan sok ember lelkének egész odaadásával és önfeláldozásával örömest foglalkozik ezzel a tárggyal, az arra vonatkozó elvek megállapításával, az e részben követendő legjobb irány kijelölésével és annak ajánlásával. Kinek is maradhatna szíve közömbösen, erősebb megdobbanás nélkül, mikor így arról van szó, hogy az emberiségnek régóta várt szebb jövője ilyen módon önmagunktól függ!? Kinek is maradhatna a keze tétlenül, ha arról van szó, hogy minden ember, ki csak egynek is az Úr kicsinyei közül lelkiismeretesen felveszi gondját, Isten országának, a közerkölcsiség és műveltség kiépítésének nagy munkájához ajánlotta fel nem megvetendő szolgálatát!?

Mégis elég különös, K. K.! hogy nagyobb határozatlansággal, szembeötlőbb ingatagsággal, az egymásnak merően ellentmondó okok és irányok egész nagy tömegével talán sehol sem találkozunk gyakrab-

ban, mint épen ezen a téren. Pedig ezen a téren kísérleteket tenni, épen azért, mert erkölcsi lényről van szó, nem lenne szabad, mivel itt újra kezdeni, a jobb irányt még egyszer megkísérleni nem lehet. Itt minden tévesztett lépés szomorúan megbosszúlhatja magát s nem is gondolt keserü gyümölcsöket teremhet.

A neveltetés nem egyéb, — gondolja és hirdeti az egyik, — mint egyszerü előkészület arra a pályára, melyre majdan lép s arra az állásra, melyet elfoglalni fog. Nem egyéb, — erősíti ennek ellenében egy másik, — mint egyszerü szoktatás arra, hogy ki-ki elsajátítsa azt a gondolkozási és érzési módot, mely annak az osztálynak a sajátja, melyhez épen tartozni fog. Sem egyik, sem másik, — mondja egy harmadik, — mert hiszen annak célja szemlátomást és elvitázhatatlanúl az, hogy az embert olynemü ügyességek és alkalmazkodási módok birtokába juttassa, melyek kézzelfogható nyereséggel járnak s mellé még tisztességet és elismerést is hoznak. Többet mondok! Napjainkban nagyon előtérbe nyomúl az az elv is, mely a nevelésnek minden feladatát eme szavakba foglalja: engedelmes, hü tagokat az államnak; minden egyéb másodrangú s jelentéktelen dolog.

Hát pedig, K. K.! az eféle mind nagyon kicsinyes felfogása a nevelés nagyszerü feladatának, mert a nevelés sokkal egyetemesebb, mint az egész embert átölelő képzés. Az olyan nevelés, mely egyszerüen bizonyos viszonyokra, felszámítható előnyökre szorítkozik, ellentmondás önmagában s bizonyára többet árt, mint használ! Hiszen az ember nem csupán és egyedül önmagáért, sőt nem is első sorban az

államért, hanem magasabb rendeltetéséért él. Értelemmel és szabadsággal felruházott lény, kinek feladata, hogy keresse az igazat és jót; első sorban Istennek szolgálatában áll. Vannak bizonyos tehetségei, előnyei, hajlamai és kötelességei, melyeket semmi idegen hatalom igénybe nem vehet. Ámde az emberek nagy többsége minderre nem gondol; ezért aztán az egyikök csak az élet piacán kapkodó ügyes vevőket, a másikuk önhitt és szerénységnélküli félmívelteket, a harmadik alacsony szolgalelkeket nevel.

K. K.! a mai alkalom, helyi viszonyainknál fogva egy új iskolai év megnyitására esik. Alkalomszerű talán, már csak az uralkodó különféle nézetek miatt is, hogy ebben az ünnepies órában bizonyos megállapodásra jussunk a felett, hogy mire kell főleg a nevelésnek irányúlnia. „Erősödjél meg és légy ember", mondja szövegünk, mintha mondaná más szavakkal: *A nevelés egyedüli feladala, hogy az embert emberré nevelje.* Míg ezt a tételt részletesebben kifejtem, kísérjen figyelmetek.

Az első, mire a nevelésnél ügyelnünk kell, az értelmi képzés, tehát az, hogy szokjunk mindnyájan lehető korán gondolkozni. Mi kívántatik ahoz, hogy az ember emberré neveltessék? Erre nézve az egyik, legelső kellék kétségen kívül az, hogy szoktassuk őt lehető korán gondolkozni. Ezért van értelme, mi egyedüli kiváltsága és előnye más teremtmények felett; ez volt első szép és nagy terve vele magának a teremtőnek. Ki az emberi, sokat jelentő nevezetet nem csak épen hordani, hanem valóban megérdemelni is akarja, ki ama kötelességeket,

melyek reá várakoznak, megoldani, amaz örömöket, melyek ránézve szabadosak, tisztán élvezni óhajtja, attól méltán megvárhatjuk, hogy eszével élni, azzal gondolkozni tudjon. És pedig nem úgy, mint sok nevelő akarja, mint sok ember ilyen nevelés után közöttünk azt tényleg gyakorolja.

Akárhány embert ismerek ugyanis, ki az élet kis és nagy dolgaihoz, a társadalom rendezett és rendezetlen kérdéseihez egyaránt hozzá szól, most nehéz ítélettel, majd szép ajánlatokkal; ki mindenütt ott van, hol a valódi értelem, a tiszta felfogás tehetne valamit; hol a nyomós ítélettételre valóban nagy szükség volna. Meglepi az embert bőbeszédűsége, sokoldalú tájékozottsága. Csodálkozunk rajta: hogyan fér el egy embernél annyi ismeret, ilyen nagy lélek, enynyi jó akarat és csak később vesszük észre, hogy egész jellemében, összes képzettségében nincs egyetlen vonás, mely lelkéből, saját gondolkozása után, öntudatosan nőtt volna ki. Másé volt a szó, melyet orcapirúlás nélkül, fennhangon utána mondott: csak kölcsönzött a fény, melyet, mint színes üveg tetszetős alakban hidegen visszavetett. Azt dícsérte, mit másoktól hallott magasztalni. Ahoz mutatott komoly képet, amivel gondolkozó főket is úgy látott foglalkozni; meghajlott ott, hol a jellemeket próbáló vihar szárnyaira kelt; magasba vágyott, de csak mint az élősdi kúszó növény, az erős tölgynek derekán, annak biztos árnyéka alatt.

Valóban, a világon sok olyan ember van, kinek az életben minden, egész a nyomorúlt egykedvüségig, oly igen jól megyen. Van sok alacsony hízelgő is közöttük, ki a bűnt is kész felmagasztalni, ha abból

haszna, ha annak fényes kísérete van. Aztán annyi ember hunyászkodik meg, ha megzendül a hatalom ijesztő szava, hogy hiába szólasz, hiába vázolod a reá öregedett viszonyok nyomasztó, tarthatatlan voltát. Mindennek oka bizonyára nem az, mintha teljesen meg volna elégedve létező viszonyaival, hanem igenis az, hogy őt a tunya, a léha lelkek elvére tanították, amely szerint minden úgy van jól, amint van; hogy őt úgy nevelték, hogy mindig mások és pedig a kényelmesebb lépésüek után menjen. Az az oka, hogy feje van ugyan, de nem gondolkozik; értelme volna, de hasznát venni nem tanították; hogy mellőzték nevelésében mind azt, mi az embert igazán emberré teszi: az önálló, értelmes elmélkedést, a tudománynak is — ami szabaddá teszen — első feltételét.

Igen K. K.! ez a fő és mellőzhetetlen mindenek előtt; ha másért nem, már csak egy igen komoly, számbaveendő ok miatt is. Nevezetesen: ez eszközli azt, hogy az ember az igazat a hamistól, a valóságot a látszattól, legalább a lényegesebb, saját javát és előmenetelét közelebbről érdeklő dologban megkülönböztetni képes. Ez eszközli azt, hogy felülemelkedve az öröklött előítéleteken, tettei és mulasztásai felett mindenkor számot adni tud. Ez eszközli azt, hogy az ember rendeltetésével, kötelességeivel, jogaival, reményeivel, Isten és embertársai iránti viszonyaival teljesen tisztában van: hogy a dolgokat helyes szempontból fogja fel s ítéli meg. Én nem mondom ugyan, hogy a nélkül is nem lehet nevelni oly lényt, aki jár-kel Isten szép ege alatt, mint más, engedelmeskedik is, mint annyi sok; de hogy az ilyen lény

Istennek, eme legtisztább értelemnek, képét hordaná magán: azt már nem hihetem; ellenben, hogy az értelem nélkül alkotott tömeg romjai alá is temetheti magát a lelketlen alkotót, az életben azt igen sokszor tapasztaltam. Az apostol nevében kérlek azért, Atyámfiai! ne legyetek értelemmel gyerekek!

A másik, mire a nevelésnél ügyelnünk kell: az erkölcsi képzés. Ügyeljen tehát minden ember arra, hogy értelmi növekedése mellett is erkölcse tiszta maradjon, mint a gyermeké, akinek, ha nincs megrontva, épen jelleme a tisztaság, az ártatlanság. Azért *nemesítsük annak szívét* lehető korán, hajtsuk akaratát a jó felé és pedig a vallás érzelmének a táplálása által. Ez az ő nevelésének tulajdonképen a végső célja. Minden egyéb, még az értelem képzése is, csak eszköz ennek a nagy célnak a megközelítéséhez és pedig épen azért, mert az ember valódi értéke érzelmének, kedélyvilágának, erkölcsi jellemének jóságain nyugszik csupán.

Embernek lenni annyit teszen, mint tisztelettel viseltetni ama kötelességek iránt, melyeket ki-ki magára vállalt; tenni örömest és föltétel nélkül azt, amit parancsol a kötelesség, és mellőzni gondosan azt, mit az megtilt. Egy parányi becsületérzést, a jónak mustármagnyi szeretetét, a tiszta lelkiismeretet, a szíves munkakedvet, egy kicsi lelkesedést, a dolgok iránti őszinte érdeklődést s mindenekelőtt a magunkra vállalt kötelességek iránti tiszteletet többre becsülöm, K. K.! a nagy észnél, többre a széles ismeretnél, többre a hegyeket megingató erőnél; kivált ha hiányzik abból a jóakarat, hiányzik a jó szív, ha nincs meg annak tulajdonképeni gyümölcse: a tiszta

erkölcs. Miért hajlanék meg az előtt, aki természettől adott szép tehetségeit, szerzett ismereteit arra használja fel, hogy mentől ravaszabbúl szője a hálót gyöngébb, egyszerűbb embertársainak elejtésére! Én az emberek között emberi erkölcsöket keresek; mert ha a ravaszságot akarom megtisztelni, akárhány vérengző vadat találok olyat, mely e mesteri szerepet az embernél ügyesebben viszi. Mit ér előttem az, miért hajlanám meg előtte, kinek ismeretei szélesek, kinek tudománya világra szóló, — de gyakran meglopja kötelességének óráit. Miért hajlanám meg az előtt, aki mindent kicsinyel, mindent ócsárol, ő maga azonban mit sem teszen és tétlenségét azzal fedezi, hogy a nagy embertől elég, ha csak néha-néha kinyújtja is kezét, ha örökösen nagyokat mond is tett nélkül... Óh, én a méhben nem azt becsülöm, hogy örökösen zsong, hanem azt, hogy e mellett folyvást gyüjtöget; s a hangya azért képe előttem az igaz szorgalomnak, mert munkájában reggeltől késő estig nyüzsög s a magánál jóval nagyobb teherrel is megbirkózik.

Azért, K. K.! én is azt tartom, mire a bölcs olyan szépen figyelmeztet: „A tudományt vegyétek inkább, mint a választott aranyat; életnek kútfeje az, a halál tőrének oltalmazására“. (Péld. VIII. 10., XIII. 14.) De arra is vigyázzatok aztán, mit a próféta és az apostol mond: „A te tudományod csalt meg téged s ha jövendőt tudnék is mondani és minden titkot, bölcseséget tudnék is, ha szeretet nincsen bennem, semmi vagyok, ragasszatok azért a tudomány mellé jócselekedeteket“. (Ézs. XLVII. 10., I. Kor. XIII. 2., II. Péter I. 5.) „A tudós embert megerősíti a jóság“.

(Péld. XXIV. 5.) Igen, K. K.! akinél ez másként vagyon, akinek nevelésénél ez erkölcsi szempont mellőztetett, annál épen az hiányzik, ami az embert leginkább kiemeli s megkülönbözteti; annál hiányzik a legerősebb elválasztó vonás: a szívnek nemessége. Ezt pedig semmi ki nem pótolja a világon. És én nem mondom, hogy másként is nem lehet nevelni; hogy nem lehet nyereségesebben, a mindennapi élet számára való tekintettel, földi előnyökre való biztosabb kilátással; de azt is tudom, hogy erkölcs nélkül a tudomáy kétélű gyilok, szív nélkül az erő állati előny, hogy az istentelennek minden gazdagsága bünre vagyon. (Péld. X. 16.) És aztán mit használ valakinek, ha mind e világot megnyeri is, ha az ő lelke megbüntettetik? avagy micsoda váltságot adhat akárki is az ő lelkéért?! (Máté XVI. 26.)

Tény az, K. K.! hogy korunk a társadalmi átalakúlás nehéz és válságos ideje. Szép, de nagy és nehéz célokat kell megvalósítanunk minden irányban. Emberi célok pedig csak emberek és pedig arra termett emberek által valósíthatók meg. Azért akire mások vezetése bízatott, lebegjen előtte folyvást ez a cél s a szerint viselje gondját övéinek; akinek pedig a képzésre szüksége van, készséggel engedjen az ilyes irányú nevelésnek. A nevelőnek legyen irányelve, a tanítványnak életcélja mai szövegünknek tanítása: erősödjünk meg mindnyájan és legyünk emberek! Ámen.

XXI.

A bírnivágyás szertelenségének oka és következményei.

— Közönséges. —

Alapige: I. Timóth. VI. 6—12. Bizonyára nagy kereskedés az isteni szolgálat az elégséggel. Mert semmit sem hoztunk e világra, kétségnélkül semmit ki sem vihetünk. Hogy ha pedig eledelünk és ruházatunk vagyon, azokkal megelégedjünk. Akik pedig meg akarnak gazdagúlni, esnek kísértetbe és tőrbe és sok balgatag és káros kívánságokba, melyek bemerítik az embereket a halálos veszedelembe. Mert minden gonoszságnak gyökere a pénznek szerelme, melyet némelyek, akik kívánták, eltévelyedtek a hittől és magokat általszegezték sok gondokkal. Te pedig oh, Istennek embere, ezeket eltávoztassad: kövessed pedig az igazságot, az isteni szolgálatot, a hitet, a szeretetet, a békességes tűrést, a szelídséget. A hit által való nemes harcot harcold meg, ragaszkodjál az örök élethez, melyhez hívattattál is, és nemes vallástétellel vallást tettél sok bizonyságok előtt.

Az új szövetségnek úgynevezett pásztori levelei, amelyek egyikéből olvastam fel mai szövegünket is, egészen gyakorlati téren mozognak. A vallásos életnek nem annyira isteni feltételeivel, mint inkább

annak emberi megvalósításával foglalkoznak és pedig az életnek egészen oly ismeretes térein, mint aminőek a család, a gyermekszoba, vagy magán és nyilvános életünk és egész életünknek gyarlóságai. Én magam, természetesen, örömestebb beszélnék az Isten országának nagyszerű céljairól, mint annak földi akadályairól; örömestebb az emberiségnek magasabb feladatairól, mint annak sajnálatra méltó elmaradottságáról, ha nem volna tény az, amiről mai szövegünk szól, mondván, hogy „igen sokan esnek kísértetbe és tőrbe és sok balgatag és káros kívánságokba, melyek bémerítik az embereket a halálos veszedelembe". Dehát, ha mi talán mellőznők is, tényleg azonban mégis megvannak azok az ezerféle kötelékek, amelyekkel lebilincsel bennünket az érzékiség a maga birodalmához. Mindezek ellen már bizonyára igen sokat beszéltek, és írtak a jobb és a bölcsebb-emberek, dehát a bajok azért mégis csak újra visszatérnek. És éppen korunknak egyik gyöngesége, az a bün, amelyről szövegünk is szól, *a meggazdagodásnak és bírnivágyásnak a büne,* már ezerféleképen elítéltetett és el fog ítéltetni ezután is, de azért mindamellett ma is, ugyanolyan divatja van.

Engedjetek meg azért, hogy a mai alkalommal én is elmondhassam korunk emez általános erkölcsi irányú gyöngesége felett nézeteimet s szövegünk alapján feltüntessem a *bírnivágyás szertelenségének okát, majd annak következményeit és röviden a gyógyszerét is.*

I.

Az anyagi jólét és a gazdagság utánvaló szertelen törekvésnek, a túlságba menő bírnivágyásnak az *okát* említettem első helyen. Igen, dehát lehet-e ebben a tekintetben okokról szólani? Hiszen rendesen azt szokták mondani, hogy a fösvénynek, a kapzsinak nincsennek semmi okai; ő fösvény és kapzsi anélkül, hogy tudná, hogy miért s a nélkül, hogy megkérdezné önmagától, hogy miért? Hanem hát szövegünk a betegségnek nem ezzel az alakjával foglalkozik s az apostol szeme előtt nem az ilyen értelemben vett kapzsiság, hanem az olyan természetű bírnivágyás lebeg, amely igen is tudja, hogy miért törekszik a vagyonra, amely igen is szeretné a gazdagságot! Sőt még egyúttal azt is tudja, hogy miért? „Bizonyára nagy kincs — így szól a szöveg az írásban — a kegyesség a megelégedéssel, mert semmit sem hoztunk e világra s éppen ezért semmit sem vihetünk el. Hogyha pedig eledelünk és ruházatunk vagyon, azokkal megelégedjünk; mert, akik meg akarnak gazdagodni, esnek kísértetbe és tőrbe és sok balgatag és káros kívánságokba, amelyek bemerítik az embereket a halálos veszedelembe.“ Íme az *elégedetlenség* és *élvezetek után való vágyakozás* tehát szövegünk szerint, a bírnivágyásnak alapjai

Ezzel aztán már az egész kérdést a helyes szempont elé állítottuk. Nem az a baj fenyegeti veszedelemmel a társadalmat, hogy némelyik ember nyomorúlt szolgasággal imádja a vagyont, egyszerüen magáért a vagyonért, hanem abban van a nagy veszedelem,

hogy mindinkább maga az egész élet kezd oly alakot ölteni, amelyben az egyénnek legjobb, legdrágább erejét és tehetségeit kell érvényesítenie, a mindeneknek fölibe helyezett vagyon, az előkelő anyagi állás megszerzése érdekéből. És a szoktatás ehez már a gyermekszobában megkezdődik. Hiszen ma már a gyermek is tudja, hogy mi volna szebb, mi volna jobb és mi volna drágább s esztelen szeretete az ilyenek iránt igen hamar könnyelmüvé teszi akaratát. Ma már a gyermekszobában utánozzák az idősebbek hiúságait. Így lesz aztán az ifjú kéjelgővé, pazarrá; az idősebb csillogóvá és felfúvalkodottá — mignem egyszer odáig jutunk, hogy ennek az életnek egyetlen gondja lesz a vagyonnak minden áron való megszerzése. És valóban ma már nincsen életünknek olyan órája, amelyet ne ennek az iránynak a szolgálatába kellene állítanunk, és nincsen olyan eszme vagy gondolat, amelyet ne ezen a téren kellene értékesítenünk. Mert hiszen egyedül csak így teremthetjük elő azokat az eszközöket, amelyekkel nagyra növesztett igényeinket képesek vagyunk kielégíteni. Ma már a tehetség is pénzzé lett és az erő és idő is azzá tétetett. Lelkünk összes készletét, sőt néha erkölcsünk, jellemünk féltékenyen tartogatott kincseit is fel kell váltanunk, mert hiszen ahol nagy igények vannak, ott soha sincsen elég, ott mindig csak kevés lehet. Óh, hova is tüntek el azok az idők, amidőn a lelkek még szép álmokon is csügghettek, anélkül, hogy emiatt azért mindjárt a koldusbottól kellett volna tartaniok!? Óh, hová az egyszerü erkölcsök és szerény ígények kora, hová a csendes családiasság ideje, amikor még a családapa és a család-

anya gyermekeinek körében találta fel legnagyobb boldogságát!?

Bizonyára egyszerű, de boldog kor volt az, amelyben kiki önmaga is élhetett és másokat is élni hagyhatott. De ma, amidőn az atya is más úton halad és máson ismét az anya is; midőn emellett aztán már a gyermekeknek is meg vannak a maga külön útjai s nagyon természetesen mindeniknek meg vannak a maga igényei, a maga örömei s épen ezért a maga kiadásai is: ma már nem létezik többé egyetlen olyan öröm, amely semmibe sem kerülne. A drága örömöknek aztán igazán nincsen határa. Így most már aztán pihenésről többé szó sem lehet! Ami tegnap még talán sok vala, mára már egészen kevéssé lőn; és ami tegnap még talán egészen új volt, ma már ócskává lett; és ami tegnap még annyira feltünt, holnap már egészen egyszerűvé, unalmassá változott! Természetesen, minél tompábbá, érzéketlenebbé tettük idegeinket, annál drágábbak az ingerlő eszközök. Azért ma már ugyan ki mondhatja el, hogy ő gazdag; ki mondhatja el, hogy elege van a bünnek ebben a körforgásában, amelyben a kezdet véggé és a vég örökös kezdetté leszen?!

Íme, a gazdagság igényekhez szoktat; az igények újabb gazdagságot tesznek szükségessé, így aztán az alap következménnyé, a következmény okká változik. S ha a nyilvános élet viszonyai egyszer lesodortak ebbe az örvénybe, akkor aztán az egyénnek nincs hatalma arra, hogy megmeneküljön.

Mikor ennyire el vagyunk kényesedve, ennyire elernyedtünk és elerőtlenedtünk, természetesen már arany mankóra van szükségünk, hogy tovább von-

szolhassuk magunkat. Csoda-e, ha így aztán mindenki a vagyont hajhássza? Csoda-e, ha a szívek elvadúlnak és a szenvedélyek lesznek uralkodókká; csoda-e, ha ma már még az ifjúság szeme előtt sem a jobb célok lebegnek s szívök nem az égi eseményekért hevül, hanem körültök minden ezt az egyet hangoztatja: „Ha élni akarsz, igyekezzél mindenek előtt vagyonra szert tenni!?“ Igen, ez az ének zeng már csaknem mindjárt a bölcső körül. Csoda-e aztán, ha az ifjú lelkét a megélhetés félelme szállja meg s attól remeg, hogy szegénysége miatt majd a rövidebbet fogja húzni; mindent csekélynek tart, amiért az ifjú szívek melegen szoktak különben dobogni; s hogy életpályájának megválasztatásánál nem azt kérdezi: mi lesz hivatási köröm, hanem azt, hogy mi lesz a fizetésem? s hogy a családi élet alkotásánál nem a szeretet és hűség, hanem a vagyon után tekint?

II.

Hogy az ilyen viszonyoknak aztán mi a *következménye*, azt K. K.! bizonyára nem nehéz dolog feltüntetni.

Olyan légkör képződött körültünk, amelyben minden ajkon csak ez a kérdés csüng: *„Mennyibe kerül?“*; amelyben közkeletűvé lett ez a mérték: *„Mennyije van?“* s amelyben mindennek ez a mértéke: *„Mennyit jövedelmez!?“*

Az élet igazán nagy vásárrá lett, amelyben mindenki fut és szalad, tesz és fárad; de hát nem azért, hogy testvérsebeket enyhítsen, hogy a nyilvános élet bajait meggyógyítsa vagy Istennek országát megala-

pítsa; hanem azért, hogy vagyonra tegyen szert s gazdaggá legyen s hogy kísértetekbe és tőrbe essék s bemerítse magát a halálos veszedelembe. Óh, mert elpazarolt élet az egyeseknél és elpazarolt erők az egésznél: csakugyan ez az összes eredménye a lélek nélkül való küzdelemnek.

Avagy tekintsetek csak be sok családnak életébe! Meglátjátok ott, amit szövegünk mond: „mint tévelyedtek el a hittől s mint szegezték által magokat sok gondokkal". Óh be boldog házasságok is azok, amelyeket a Mammon kötött és óh be derék családok is azok, amelyekben ez a bálvány emelte fel trónusát!... Nézd csak: az atya sajnálkozva számlálgatja a gyermekének szájába adott falatot; a gyermek meg viszonzásúl, epedve számítgatja atyjának éveit. Nézd csak: a testvérek közösen csalják meg egymást az örökségen s mindazok az áldások eltünnek egyszerre, amelyekkel az ég elárasztotta ezt a különben boldog, ezt a különben szentséges erkölcsi viszonyt. Hivatása szerint tulajdonképen a családnak Isten templomának kellene lennie. És íme: az ilyen családban ennek a templomnak ajtai a gonosz lelkek számára vannak felnyitva. De ezek aztán nem is felejtik el a büntetést az ilyen szentségtörés ellen! Eljön a irígység, mely gyötrelemmé teszi számukra a mások szerencséjét; el a harag és félelem, amellyel saját gazdagságunk is a gond és aggodalom forrása leszen; és el az elégedetlenség, gyülölség, és telhetetlenség, amelyek betelhetetlenül újabb táplálék után áhitoznak szüntelen.

Avagy jöjjetek közelebb egy lépéssel és nézzétek meg egyesek szívét; nézzétek meg annak szoron-

gásaival, egész terhével és nyugtalanságával, nézzétek meg irígységével és gyülöletével együtt. Mennyien hasonlítanak közülök ahhoz az emberhez, aki ifjú korában egykor egy aranypénzt talált s attól kezdve tekintete folyvást lábai elé az útra tapadt s aztán igaz, hogy meglehetős számú elveszett pénzdarabot talált, de hát emellett mást mit sem látott és hallott ebből a szép világból, csak az uccák, porát; nem látta a kék eget és a virágos réteket; nem a madarak dalát és a patakok csergését... A pornak élt és a porba hullott alá!...

III.

De hát a *gyógyszer?* — kérdi szívünk; méltán megriadva az élet ilyen sötét, ijesztő képei előtt.

Szent leckénk mély ismerettel mutat erre is: „Bizonyára nagy kincs az Úrnak félelme, megelégedéssel, mert amint semmit sem hoztunk magunkkal e világra, úgy semmit sem vihetünk el innét. És ha van eledelünk és ruházatunk, elégedjünk meg azzal!“

Vajha belátnók azért, végre-valahára, hogy az Istennek parancsai boldogságunkra, önzésünknek adományai pedig kikerülhetetlenül romlásunkra vezetnek. Vajha meglátnók mindazt a sokféle nyomort, amely körülted leselkedik, amely, mint egy fekete árnyék, csügg fejed felett. Mindezt te magad teremtetted, mindezt te magad növelted fel és mindezt te magad láncoltad sarkadhoz életútaidra! Óh ez az emberi szív mennyire eped a boldogság, a béke és a nyugalom, mennyire a barátság és a szeretet után! Sokszor mennyit tudnánk érte adni, ha árúcikk módjára meg lehetne azt vennünk!

De hát, amit oly fájdalmasan nélkülözünk, hányszor nem taszítjuk el magunktól mégis durva kezekkel; és ami után oly fennen epedünk, hányszor nem tapodjuk a lábaink alatt! Mi barátságot akarnánk valamennyien, hanem magunk telve vagyunk azért egyenként kicsinyléssel, rágalommal és önzéssel. Mi békét akarnánk valamennyien, hanem magunk telve vagyunk azért bírnivágyással, szenvedéllyel és kevélységgel. De ha már nem indíthat meg semmi sem, hogy megtartsad Istennek parancsolatait — nem az ő fenséges volta, nem az ő céljainak nagyszerüsége, nem az emberiség boldogsága, nem az Istenországának jövője, óh gondolj hát! — mert hiszen a nap sugarai gyakran kicsi nyíláson is áttörhetnek — gondolj hát legalább saját boldogságodra, saját nyugodalmadra; mert amit az ember vetett, azt kell okvetlenül aratnia. Ámen.

(Hausrath után.)

XXII.

A látszat csal.

— Közönséges. —

Alapige: I. Péter II: 1—2. Levetvén minden gononoszságot, minden álnokságot, képmutatásokat, irígységeket, és minden rágalmazásokat: mint most született gyermekek, az Isten beszédének ama tiszta tejét kívánjátok, hogy ennek általa nevekedjetek.

A mindennapi életben akárhány olyan példabeszédszerü szólásmódot találhatunk K. K.! melyek a legfigyelmesebb és legalaposabb tapasztalat által megállapított igazságot foglalják magukban. Épen ezért méltán megvárhatnók, hogy tetteinkben, magunkviseletében, általában a gyakorlati életben ezeket nagyobb figyelemben, gyakori alkalmazásban részesítsük. Emez igazságok közé tartozik a többek között ez is: *a látszat csal.*

Valóban oly tétel, mely a külső természetben épen úgy, mint ember-világunkban, egyes eseményeknél épen úgy, mint cselekedeteink nagyobb részénél egyaránt igazolva van. Íme a legigénytelenebb, mit sem mutató gyümölcs lehet a legtáplálóbb, a legízletesebb, míg ennek ellenében a legfenségesebbnek látszó a legkeserübb s kikerülhetetlenül halált hozó. Tiszta, felhőtlen égről látjuk leáldozni a napot, ragyogó

haldoklása mindnyájunk szívére erősen hat; előre örülünk a reggel nagyszerűségének, a holnap verőfényének. És íme a reggel sötéten, komoran érkezik meg és ekkor az ég felhője, mintha árnyékot vetne a szívre, a lélekre; valami úgy nyomja, úgy szorítja azt. — *A látszat csal!*

Sötét, nehéz felhők ülnek meg fejünk felett; összekúlcsolt kezekkel, remegő szívvel állunk meg munkásságunk eredménye előtt a bekövetkezendő összeomlás percei alatt. Istenem! hogy lesz vége egyszerre életem keresményének . . . Aztán a támadó szél tisztára sepri az ég boltozatát, minden előtünő napsugár egy-egy visszatérő remény, melyet innét a kétségbeesés üzött el . . . *Íme a látszat csal!*

Óh de hányszor megyünk mégis a látszat után, óh és hányszor kapkodunk mégis ily ködképek után?!

Hanem ez talán csak a külső természetben, a külső eseményeknél van így. Az emberekkel való érintkezésben, azok megítélésében bizonyosan nem csalódhatunk. Igen K. K.! így kellene annak lennie, ezt kívánná az apostol is, midőn a szent leckében a gonoszság, álnokság, tettetés és képmutatás levetkezését sürgeti; hanem *a látszat az embereknél is több esetben könnyen csal.* És épen ennek bebizonyítása lesz mai rövid egyházi beszédem tárgya. Figyelmezzetek!

Eddigi emberismeretünknek egyik hibája, hogy azt nézzük csak, ami szemünk előtt van; az, hogy megmaradunk a külsőségnél. Azért nekünk is felteheti az Úr a kérdést: „Mit látni mentetek volt ki? hogy gyenge ruhába öltözött embert lássatok-e?“ (Mát. XI. 8.)

A látszat valóban a legkönnyebben akkor csal-

hat meg, ha valakinek külső helyzetéből az ő belső minőségére akarnánk következtetést vonni. Például nem történik-e ez meg akárhányszor, a most kiemelt igazság ellenére is? . . .

„Istenem, milyen boldog ember ő!“ . . . Mondjátok meg K. K.! ez a felkiáltás nem hangzik-é akárhányszor fülünkbe, ha az életben egyik vagy másik, külsőleg előnyös helyzetben levő embertársunkról van szó? Mennyi mindene van, mit mi boldog álmainkban sem merészelünk óhajtani! Az ég pazar kézzel árasztja rá boldogságát; felülemeli az életnek oly sokszor nyomasztó gondjain; neki igazán minden óra új örömöt hoz; mindene megvan ahoz, hogy irígylésre méltó legyen!

Igen K. K.! az erős napfény mindig zaklatja a szemet; a ragyogó nap sugara nem egyszer könybe borítja azt. Mások jóléte, az élet túlhalmozott boldogsága rendesen ilyen fénnyel van körülvéve; igézőn káprázтatja a szemet, mely távolról tekint felé; nem egyszer könybe lábbad miatta, kivált ha ebben a fényben valaki saját mostoha sorsának, talán saját nyomorának ijesztő árnyait pillantja meg. . . . Hanem lépj csak közelebb amaz emberhez, kit oly irígylésre méltónak találsz, kinek sorsát a boldogság ily mintaképül állította fel! Keress csak nála más valamit is, ne csak egyszerüen a külsőleg szerencsés helyzetet! Próbáld csak a boldogot saját boldogságában tanúlmányozni! Én azt hiszem: elragadtatásod előbb, vagy utóbb, de mindenesetre elenyészik és ezzel a tapasztalattal fog gazdagodni életismereted; igaz, van mindene, mit oly sokan irígyelhetnek tőle, hanem, mert a szív, a lélek igaz szükségét az egész külvilág bírása

sem töltheti be, hiányzik nála az, ami az örömökben leggazdagabbat is szánandó szegénnyé teszi, hiányzik nála a megelégedés!

Lám a külvilág szegényeit a te felfogásod és felületes ítéleted szerint a sors mostoha kézzel gondozza; egyszerű, igénytelen megjelenése a társadalomban, az élet zajában, azonnal azokat a nehéz terheket juttatja eszébe, melyeket emelnie kell; mert legtöbb esetben csak csendes szemlélője az örömöknek, melyeket mások élveznek, azt hiszed, hogy magának nincs egy vígabb órája, szívének nincs egy szabadabb dobbanása, lelkének nincs egyetlen derültebb gondolata sem.

Ámde vizsgáld csak közelebbről: eme szegény valóban olyan-e, aminőnek te hiszed?

„Az ember azt nézi csak, ami szeme előtt vagyon, az Isten pedig, ami a szívben vagyon". „A valóságos igaz jót az Úr meg nem tagadhatja; nagy gazdagság és rakott bolt nem fő jó, ritkán adja". Nem könnyen megcsalhat-e hát tégedet is a látszat, midőn azt hiszed, hogy a valódi boldogságot külső rang és vagyon hozza meg, nem pedig — mint valójában van a dolog — a lélek és kedély gazdagsága?!

Azt nem is említem K. K.! hogy a legtöbb esetben nem is vagyunk olyan helyzetben, hogy embertársainkat egészben kiismerhetnők. Igaz, hogy szemünkbe ötlenek azok a javak, melyek talán arra az ítéletre jogosítanak, hogy valakit boldognak mondjunk; de nem látjuk azokat a titkos gondokat, melyek lelkére nehezednek; nem látjuk azt a titkos, kínos bánatot, mely mindenütt nyomába lép. Lám, pedig ezek együttvéve az ő lelkének az érzékenyebb oldalai. Mind-

ezek pedig egyáltalában nem olyan jelenségek, hogy azokat valaki ítélet alá vehetné! Vannak nehéz sóhajok, melyek a lélek mélyéről szakadnak föl az élet magános óráiban! Vannak keserü könnyek, melyeket a családapa szemében talán gyermekének titkos vétke, vagy kisebb-nagyobb családi egyenetlenségek, vagy feldúlt, szép remények romjai fakasztanak. Ezeket a keserü könnyeket épen azért, mert a világ csak mosolygó arcokat lát örömest, mielőtt emberek közé lépnénk, gondosan fel szoktuk szárítani.... Mindezekhez K. K.! a világ ítélete nem férkőzhetik hozzá. Ha pedig már vannak oly fájdalmak és könnyek, melyeket a világ sohasem láthat meg, emberi kéz sohasen könnyíthet, sohasem törülhet le, — mondjátok meg — nem hiányos, nem hibás-e akkor emberismeretünk? Igen, mert mi emberek azt látjuk csak, ami szemünk előtt vagyon, az Isten pedig azt, ami a szívben vagyon.

Eddigi emberismeretünknek második hibája az, hogy a külső nyilatkozatról a bensö érzelemre következtetünk; az, hogy az embereket szeretjük úgy venni, amilyeneknek azok feltünnek; meg aztán szeretjük, magasra becsüljük bennök mindjárt az első jót, melyet ajánlóúl előttünk feltárnak. Én nem tudom, miért, de gyakran szándékosan kerüljük ezen a ponton az igazságot. Azon pedig, hogy a legnemesebbnek, legtisztábbnak látszó érzelmek csak mesterkéltek, csak tettetések lehetnek, egyáltalában vajmi ritkán gondolunk. Avagy nem láttatok-e az életben akárhány olyan embert, ki megindúlt lélekkel, élénk részvéttel hallgatta végig, ha szorongatott helyzetednek, ha szíved keservének, ha lelked terhének képét rajzolgattad előtte; szinte egészen érezte, mit te magad is érez-

tél s szinte kivette ajkadból a szót, mellyel fájdalmadnak kifejezést adtál. Arcáról szinte lesugárzanak a szavak: „Jöjj ide szívemre, szerencsétlen; ha valaki, hát én leszek az, ki megenyhítlek, megvígasztallak szomorúságod közepette. . . .“ De aztán az ily élénk részvét, az ily nemes érzelem szava után indúlva, keress csak valóban segedelmet az ilyen szívü embernél! Próbáld csak a tett ígéretet ígénybe venni! A részvét emberénél hideg elútasítással fogsz találkozni a legtöbb esetben. Azóta sorsom nekem is megváltozott, — így mentegetőzik, — aztán az adott szót ma már nem is úgy szoktuk mondani, hogy annak betöltésére és kivált ilyen hamar, csalódás nélkül számot tarthatnál.

Síma szavak az ajkakon; szolgálatkészség, előzékenység, hízelgés minden kicsi mozdúlatban; elnézés, gyöngédség minden körülmények között . . . Nem is mívelt ember mai felfogás szerint, ki nem ilyen elvek tanácsa után él . . . Mintha bizony a kígyó lármát ütne előbb, ha meg akar vérzeni; mintha bizony az igazság alacsony, hízelgő szolga volna csupán; arra volna hívatva, hogy takargassa a bünt, nem pedig arra, hogy megrázó, kemény ítéletet mondjon a gyarlóság felett.

A csalárdság a szívben valóban oly nagy lenne hát, K. K.! hogy embertársainkra már egyáltalában nem hívatkozhatnánk. Hiszen akkor legyen hála az égnek, hogy magunk sem emlékszünk pontosan a sok szép szóra, mely alatt egészen mást kellene értenünk; legyen hála az égnek, hogy magunk sem tartjuk emlékezetben a sok szép ígéretet, melynek megtartására sohasem gondolunk; hogy nem emlék-

szünk az állandó barátsági kötésekre, arra a sok nyájas, szelíd és szeretetteljes kifejezésekre, melyben senki sem bízott s amelyek alatt csak a méreggel telt, rágalmazó, alattomos és leselkedő szív volt eltakarva! Hála az égnek, hogy nem tartjuk emlékezetünkben azt a sok ékes, buzgalommal teljes beszédet, mely az igazság, méltányosság, erény és jog mellett már annyiszor elhangzott és amelyek lényegökben mégis csak zengő érc és pengő cimbalom valának az írás szavai szerint.

Az életben alig van olyan bármily kicsinyes ügy, amelynek ne támadnának prófétái; az életben alig van olyan kicsinyes fájdalom, olyan jelentéktelen szenvedés, mely ne találná meg az emberek közt a maga résztvevőit, sőt a maga könnyezőit is . . . Épen úgy, mint az égen, még ha verőfényes is, mindig verődik össze egy-két felhődarab, melyből esőcsepek húllanak alá anélkül, hogy tudnók, honnan és miért, anélkül, hogy áldása meglátszanék . . .

Épen azért nem mondom én, hogy a jó igen sokszor meg nem történik; hanem igenis a tapasztalatra hívatkozva állíthatom, hogy az eredményben az igaz érzelemnek, a tiszta érzelem szándékának csak kivételesen van érdeme. A tapasztalat mutatja azt is, hogy abból, ha valaki a szolgálatkészséget, jótékonyságot hordja örökösen ajkain, kedvező és kedvezőtlen időben szüntelen arról beszél, szüntelen arra buzdít, még teljességgel nem következik, hogy maga is szolgálatkész, maga is adakozó. És avagy mondjátok meg, az-e hát valóban a legkegyesebb, legvallásosabb ember, ki nem mulaszt el egyetlen alkalmat sem, ha itt, istennek színe előtt bemutathatja töredelmes szí-

vének áldozatát, aztán farizeusi színezettel, betöltött álkötelesség-érzettel él ott künn az életben; vagy pedig ellenkezőleg az, kinek élete megszűnés nélkül Istendícsérés, mert szívben, lélekben, mert cselekedeteivel mutatja meg, hogy ember és keresztyén a szó legnemesebb értelmében? Mondjátok meg: nem méltán állíthatjuk-e hát, hogy a látszat igen könnyen csalhat ebben a tekintetben is az embereknél?!

De, ha ez valóban így van, ha az életben mindenütt ilyen általtással találkozunk, nem méltán megrendül-e bizalmunk az emberek iránt? Ilyen körülmények között nem a legcélszerűbb, legalkalmasabb magatartás volna-e tőlünk, ha magunkba visszavonúlva, gondosan kerülnénk minden útat, mely az emberekkel összeköttetésbe hozhatna? Nem K. K.! Az életben alig van szerencsétlenebb ember, mint aki elvesztve bizalmát az emberekben, nem hisz a legőszintébb szerénységben sem, gúnyt lát a legtisztább közeledésben, rosszakaratú sértést a legártatlanabb szóban is.

A kedélyében így megrendült embernek vigyáznia kell, hogy embergyülölete végkép el ne fojtsa lelkében a maga és embertársai iránti kötelességérzetet, mert hiszen a legszabadabb, legönállóbb ember sem lehet kizárólag csak a magáé.

Elhiszem, hogy nem önhittség, nem önteltség emel téged egy fővel magasabbra a tőled kicsinynek, elmaradottnak nézett közerkölcsiség, a közmíveltség felett. Hanem hát akkor légy vezére annak, ha magas polcodról előre látod az útat, melyen haladnia kellene! Az orvos sem azzal mutatja meg készültségét, ha magára hagyja betegét; lépj hát te is az így

megromlott erkölcsiség zúgó hullámai közé s ha tapasztalod, hogy az emberek közt kevés az őszinte szó, ritka a tiszta érzelem: ne embergyülölő légy, hanem légy megfontoló, légy könnyen nem hívő s mindenek előtt légy magad tettetés nélküli igaz a legkisebb szóban, a legcsekélyebbnek látszó cselekvésben is.

Egy szóval *mutasd meg a te hitedet, a te cselekedeteidből.* Ne azt kárhoztasd te az emberekben, hogy sokszor és sokan felkeresnek, hogy veled barátságot kössenek és hogy aztán megcsaljanak! Ne hideg, ne megközelíthetlen légy te irányokban, hanem légy óvatos! Ne fogadd el az első jót, mellyel elől legül megkínál. Ne tartsd legjobbnak azt, ki mindig ajkán hordja szívét; ne legroszabbnak azt, ki nem tudja azonnal gondosan elsímitani arcának redőit, mihelyst az emkerek elé lép! Hiszen ezek gyakran egy melegen érző szívnek és mélyen gondolkodó léleknek is lehetnek ajánló pecsétjei.

Igen K. K.! mind annak, ami rendellenes az emberek között, csak egyetlen biztos, természetes és jogos erkölcsi ellenhatása van, és ez a rossznak megfelelő jó teljes érvényesítésében áll. A hazugságnak és tettetésnek csak egyetlen biztosan győzedelmeskedő ellensége van: a komoly való, feltétlen igazság és önzéstelen nyiltszívüség. Ezt érvényesítve köztünk mindenki, majd csak bekövetkezik lassanként az, mit szent leckénk írója kíván, hogy t. i.: „a mi lelkeink megtisztíttatván és szentlélek által engedvén az igazságnak, képmutatás nélküli atyafiúi szeretettel, tiszta szívből egymást igen szeressük“. (I. Péter I. 22. v.) Ámen.

XXIII.

Amint a sátán cselekszik.

— Közönséges. —

Alapige: V. Mózes XII. 30. Törbe magadat ne ejtsd.

Bizonyára alig van közöttünk valaki K. K.! ki egyszer vagy máskor nehéz kísértéseknek ne lett volna kitéve; ki az élet útjain sohasem akadt volna olyan törre, melyet részint maga az élet, abban az emberek, részint pedig önmaga; saját vigyázatlansága vetett, vagy ejtett lábai elé. Sőt, ami aztán már fájdalmasabb, alig van közöttünk egy is, ki egyszer vagy máskor, kisebb vagy nagyobb mértékben, kisebb-nagyobb erkölcsi veszteséggel gyönge ne lett volna eme kísértetekkel szemközt; okosan, sérelem nélkül kerülte volna ki az elejtésére font s ravaszúl elrejtett hálót; aki a megszabadúlás örömével mondhatta volna el a zsoltáríróval: „Én oltalmam vagy és én erősségem, óh én Istenem, mert megszabadítottál engemet a madarásznak töréből". (XCI. 2—3.) Az ilyen erkölcspróbáló alkalmak bizonyára jövőre sem fognak hiányozni egyikünk részére sem; kísérő társai azok az emberi életnek s a velünk járó gyöngeségeknek épen úgy, mint az árnyék a testeknek. Hogy meg ne próbálják rajtunk a hatalmukat, sokszor ravaszságukat, az ellen

vajmi keveset tehetünk; hanem, hogy veszteség nélkül kikerülhessük csalogatásait, megejtésünkre kigondolt cseleit, ez ellen már jövőre igenis többet tehetünk.

Eddigi elesésünknek, sokszor szégyennelteljes bukásunknak az volt egyedüli oka, hogy nem ismertük eléggé az ellenséget, mely reánk tört; nem a nagymérvü ravaszságot, melyet velünk szemközt alkalmazott; nem az álnok, rejtelmes kígyóútakat, amelyekre csalt s ahonnan nem volt többé aztán becsületes visszatérés. Hogy azért jövőre erősebb, ügyesebb s egyúttal szerencsésebb harcosok legyünk, hogy magunkat „törbe ne ejtsük“: ebből a célból ez ünnepélyes alkalommal a *világ és az emberek részéről várható kísértetek megismertető vonásait rajzolom le előttetek.*

A babonás felfogás, a gyarló, beteges képzelet, mint tudjuk, rendesen egészen sajátságos lényeket tart kísérteteknek... Messzi keresi, mi hozzá oly közel, sokszor egészen önmagában van. Az árnyékban ijesztő rémet lát, s borzadva fut tőle; a valóságban, a világosságban pedig sokszor keblére ölelve tartja, vele érülközik, vele együtt cselekszik, vele együtt halad. Fél a sátántól, ami nem létezik; saját szívét, az embereket pedig föltétel nélkül szereti, megbízik benne, pedig az sokszor olyan gonosz, sokszor olyan ravasz.

Nem hiszitek ti ezt!? Én, mint ígértem, a kísérteteket rajzolom le előttetek, s e végett emberarcokat állítok elétek, sokszor kedves, ragyogó, mosolygó vonásokkal, okosan kieszelt tettekkel. Embereket név nélkül, az életből, — figyeljetek!

Szövegünk a kísértetekről emlékezvén s az e részben szükséges óvatosságot ajánlván, egy képben fejezi ki magát: tőrhöz hasonlítja azokat. A szentírás sokszor másutt is és örömest használja azt a hasonlatot, azt hiszem: épen természetes, találó volta miatt. És valójában én is úgy találom, hogy a *kísértő első, biztos megismertető jellemvonása épen az, hogy mindig titokban lép fel s mint a madárfogó, mindig gondosan elrejti tőrét, vagy hálóját, amelybe áldozatát ejteni szándékozik.* Bármennyire merész, igen sokszor vakmerő és arcátlan is különben a romlottság és a bün általában, éji örömmadarai azok az életnek és a szívnek; félnek a világosságtól, mert benne rájok csak rajtakapás és szégyen következik; álarcos, becstelen hódítók az élet terén; nyomorúlt szorongások közt bujdokolnak a sötétben épen úgy, mint a tolvaj; vagy alacsony, undok és rejtett helyeken csúszkálnak, mint a kígyó; félnek tőled, mikor észreveszed s közeledel feléjök, de megmarnak, ha lábad elé nem tekintesz, ha bozótjukba lépsz.

Én még sohasem hallottam más mentséget, más szépítést az eltántorodott, a megejtett ember szájában, mint az ismeret hiányát, a tudatlansággal való önigazolást. „Ha csak legtávolabbról is sejtem, — ime ez a mi mindennapi védelmünk, — hogy jogtalanság, hogy bün az, amit teszek, ha csak legkevésbé is meg vagyok győződve a felől, hogy tiltva van az, mi után kezemet kinyújtottam: bizonyára nem intézem lépteimet romlásom és veszedelmem felé.“ Akinek meg sorsa és mentsége nem ilyen, elcsábíttatja magát a szép, a fényes külső által, hogy így aztán ama másik mentsége legyen: „nem tudtam, nem ismertem, hogy a rossz,

amelyet teszek, ennyire nagy, ennyire veszedelmes legyen. Azt hittem: jelentéktelen, számításba sem vehető kicsiség az egész.“ S fájdalom, a legtöbben csak későn vesszük észre, hogy az első félrelépés következményeiben míly megdöbbentő, milyen írtóztató; hogy az első bün amaz első vízcsepp, mely a védőgáton először szivárog át, de amely után aztán a víznek romboló árja következik menthetetlenül . . . Elsőben egy kicsi, könnyü harmat, aztán irtóztató módon növekedik, rombolva rohan és sok ember sírja leszen.

Na, igen! Az ember magasan áll amott jó hirnevében, elismerésben, közbecsülésben; becsülete és tiszta élete, érdeme emelte oda. Elsőben könnyü, kicsi, bosszantó szálka lesz szemedben: jó lesz azt a tiszta arcot befeketíteni egy kissé a benne bízók, a tisztelői előtt . . . Oh elég, te sátán, hiszen már látom az útat, amelyen ebből a célból haladni szándékozol: már látom sátáni terved, megkezdett munkád egész hosszú sorát! Elkezdesz megfutni, mint akit a lelkiismeret, az irígység kígyója csapdos, titkosan mosolyogsz minden ember szemébe, akivel találkozol; megérteted vele, hogy valami olyat szándékozol mondani, ami még nem minden ember előtt ismeretes. Előre bocsátod, mint a kígyó a marás előtt a sziszegést, hogy te minden embert szeretsz, mindenki szerencséjén örülsz, de azért az igazságot is óhajtod ám; aztán neki látsz ama munkának, hogy az az ember amott nem is olyan nagy, mint amilyennek tartják, nem is annyit ér, mint amennyinek látszik; lelkének tisztaságához is sok szó fér nagyon; magad ugyan nem láttad, de hát mondják, hogy ezt, meg ezt tette. Aztán megered a rágalom mérge tisztátalan ajkadon

s annak a becsületes, türelmes embernek erkölcsi üldözésébe úgy bele tompúlsz, hogy már a kezedre húllott vércseppektől sem irtózol vissza, hogy már azt sem veszed észre, hogy te élőt akarsz eltemetni, de a ráhányott halom mindig lehúll erőteljes mozdúlása alatt. Igen! észrevétlenül megjárod a bünnek hosszú, útálatos útját... A szeretetlenség irígységet, ez rágalmat, a rágalom haragot, a harag bosszúállást teremt meg lelkedben, mind csak azért, mert vigyázatlanúl léptél a törbe, melyet a kísértő titokban lábaid elé vetett.

A *második* jellemvonás, amelyről kísértő ellenségünket biztosan felismerhetjük az, hogy jól ismeri minden embernek gyöngeségeit s azért épen erről az oldalról támadja meg. Ügyesen alkalmazkodik mindenkinek a természetéhez, vágyaihoz, óhajtásaihoz, *s megint, mint a ravasz madárfogó, mindenkit az általa leginkább kedvelt csalétekkel édesget hálója köré.*

Látom a szemedből, az unalmas, kelletlen, rest mozgásból, melyet minden lépten nyomon,minden munkádnál elárulsz, hogy szereted a kényelmet, a nyugalmas, terhektől és gondoktól ment életet, a nap hosszúsága, a teendők kivárhatlan sora örökös panasz ajkadon. Nincs oly kényelmetlen, terhekkel rakott pálya, mint a tied; meg-megállva, ácsorogva lesed az alkalmat s úgy megörülsz, ha meg is érkezik, midőn megszabadúlva a kötelesség, a munka terhétől, édes mitsem-tevésnek adhatod át magad. Miként a rest gazda, mindig a más szegénysége körül ácsorogsz, annak tájéka körül hivalkodol, megjegyzésekkel kíséred az iparkodást, mit az kifejt; mosolygod a verejtéket, mit a munka arcára csal. Most ezt, majd amazt a fontos végzendőt kell teljesítened, csak

hogy a magad teendője maradjon el; az az ember vagy, aki a sok beszéd, a sok kifogás miatt semmit sem ér rá teljesíteni.

Lásd a kísértő már rég figyelemmel kíséri ilyen magatartásodat; azt várta csak, hogy megismerje gyönge oldalad. Oda símúl azért hozzád, betölti egyedüli vágyadat; alkalmat szerez számodra, hogy kényelmesen, összedugott kézzel tölthessed életed. Öledbe hullatja az élet javainak érett gyümölcsét, amelynek nyugalmas élvezéséhez bizonyára nem kell egyéb, mint az, hogy valaki elnémítsa keblében a kötelességmulasztás kiáltó szavát; mint az, hogy valaki orcapirúlás nélkül el tudja költeni az ingyen kenyeret. Igen, így ejted törbe magadat s csak késő veszed észre azt, hogy a kísértő által kieszközölt mozdulatlanság oly módon hozott rád erkölcsi halált, mint amaz útasra, ki hosszan élvezi a föld üdítő árnyait, s a pihenés alatt életölő hideg levegőt szívott magába.

Látom, hogy gazdag vagy, s édes örömmel, öntelten szemléled nagykiterjedésü javaid; reszkető kézzel, gyermekes mohósággal számlálod fényes aranyaidat. Magadat törbe ne ejtsd! légy erős, ha a kísértő halmaz kincseket szór eléd, mert ezzel veszi el lelkiismereted tiszta látását, ezzel tompítja el szíved nemesebb érzelmeit. Te is, aki magasan kiemelkedel mások felett s gyorsan röpülsz a dicsőség útja felé, ha érzed, hogy nagyon könnyen haladsz; ha látod, hogy a világ, benne embertársaid mindig kisebb alakban tünnek fel szemeid előtt a nagy távolság, a a szédületes magasság miatt: vess számot magaddal nem sátáni szárny volt-e az, mi idáig emelt. Vigyázz, magadat ily módon törbe ne ejtsd!

A *harmadik* vonás, amelyről kísértő ellenségünkre ismerhetünk, abban áll, hogy rendesen élvezet, öröm és gazdag nyereség ígéretével köti meg elejtésünkre kitett tőreit. Útálatos, visszataszító, írtóztató a bűnnek arca magában, szépítés nélkül! Hogy valaki keblére ölelje, neki éljen a világ láttára, a világ csúfjára, ilyen megvetett kísérőhöz szegődjék: meg kell először ölnie magában a jónak szeretetét, nemesebb ízlését és hajlamát, meg emberi romlatlan természetét; aztán tetszetős, de sürű fátyolt dobni útálatos arcába, hogy eltürhető, elszenvedhető legyen . . . És az egyiket megteszi az ember és a másikat elvégzi a sátán! . . . emez nagy ígéretével, amaz nagy hiszékenységvel.

Mond a tolvajnak, hogy ama nyomorúlt filléren, mit mások verejtékes keresményéből elrabol, nem az, hogy Isten áldása nem nyúgoszik, de érte bizonnyal a penészes börtön fenekén pusztúl el; mond az irígynek, mond a rágalmazóknak, mond a mértéktelennek, mond akármilyen bün végrehajtójának, hogy a bűnt megteheti ugyan, de abból ránézve mi haszon sem következik! Én nem hiszem, hogy ekkor is olyan könnyen kinyújtsa utána a kezét; sőt ellenkezőleg megrázkódva áll meg sötét útjai előtt, épen úgy, mint az ember természetes borzadással nyúlhat csak a kehely után, amelyről biztosan tudja, hogy benne méreg vagyon. Ezért van az, hogy a kísértő sohasem árúlja és kínálja nyiltan és leplezetlenül életölő mérgét; ellenkezőleg megédesíti, megaranyozza azt, mielőtt árúba bocsátaná. Tudva, hogy vevőkre, élvezőkre biztosan talál, gondja van arra, hogy külseje alázatos legyen s kellemes szájízt hagyjon maga után.

A tivornya emberének virággal befonva nyújtja

oda a mámor édes poharát, mely elsőbben csak lelkesít, gondot üz; . . . az útálatos erkölcsi halott, a meggyalázott ember, a szégyen, a nyomor csak a pohár fenekén lesz látható, mikor minden késő. A kéjelgőnek testi gyönyöröket teremt elő; . . . a mohó élvezet fájdalmai, a csontvázzá lett alak csak azután következnek s csak a halál érkezik meg korábban, mint kellene. Általában mindnyájunknak azokat az örömöket kínálja meg, melyek előttünk legritkábbak, legkeresettebbek, legtöbbet igérők, — mind csak azért, hogy a könnyelmü élvezet szédítő percei alatt aztán ránk rakhassa tőreit. Ezekből aztán nincs többé menekülés.

A *negyedik* jellemvonás, amelyről kísértő ellenségünk kezének müködésére ismerhetünk, abban áll, hogy elejtésünk végett már előző példákra hivatkozik; a példaadás erejét alkalmazza velünk szemben s *megint, mint a ravasz madárfogó, a már előbb általa előbb törbe ejtett áldozatot használja fel hívogatóúl, csalogatásunkra.*

A büntudat, egy-egy szennyfolt érzése lelkünkön; az élet tarka, zajos és változatos szórakozásai, a jó kedvü, könnyelmü, mulattató társak közt is nyomasztó, nyugalomháborító terhe lelkünknek. Számtalanszor hajt borút az erőszakosan mosolygó vonások felé; a magárahagyatottság, az egyedüliség óráiban pedig szívtelen, lelketlen kínzója lesz áldozatának, mignem a kétségbeesés pusztájába hajtja őt. Szeretnie kellene önmagát s fél magával találkozni; magába kellene szállania s fél magába tekinteni; akár merre néz, a sötét árnyék mindig szeme elé kerül; akár merre megyen, az a maró kígyó mindig sarkában van.

Irtóztató az a gondolat, hogy a bünnek átkát csak magad hordozod; elpusztít az a tudat, hogy a sátán első áldozata te vagy. Kaint egy életen át hurcolta megriadt lelkiismerete, amiért az első testvérgyilkos ő vala; Júdást az öngyilkosságig üzte szégyene, amiért a legszentebb eszményképet keresztre ő juttatá... A többi még mind áll, de te már eltántorodtál; a többi még mind becsületes, de te már becstelenné lettél. Első a bünben, amiben utolsónak is szégyen lenni, első a rossz példában, melytől, mint a félre állított gyalázatfától, mindenki félve veszi útját másfelé! ...

Szerencse K. K.! hogy jobb részünk eme megmaradt szégyenérzete s természetes irtózása a gonosztól, még nem engedte odáig sülyedni az emberiség nagyobb részét, hogy a bün végrehajtásában másokkal vetekednék, egymást e részben megelőzni, fölülmúlni igyekeznénk. De másrészről fájdalom, a kísértő igen gyakran épen eme megmaradt jobb részt ostromolja bennünk! Tudja, hogy a rossz példák különösen vonzanak; azért gondoskodik arról, hogy a romlottságnak szakadékokkal teljes útját a rajtajárók ügyes mozgása, büntetlen volta s ideig-óráig tartó biztonsága által fedezze el szemeink elől.

Igen; ügyeinek elsőbben jó barátodat nyeri meg, s ez aztán maga is csábító alakot ölt magára; a régóta fűzött barátság és hüség nevében csalogat, hogy te sem lehetsz jobb, mint választott s eddig becsületben is tartott másik fele lelkednek, drága barátod. Minek követnéd az erény, a becsületes élet oly sokszor unalmas, jókedvü társak nélküli útját? ... lásd, a másik oldalon mennyi jókedvü ember mozog; az

idő milyen könnyen, milyen gondtalanúl repül?... Nem te vagy az első, ki odahagyja a kötelesség, lelkiismeretesség nehéz szolgálatát; mások is tettek úgy már régen te előtted; te volnál-e jobb, mint a nagy többség?!... Föl tehát, az első bünt a barátság nevében, szentségtörést a bünfeletti cimboráskodás kedvéért; lázadást az Isten ellen a sátán örömére, mind csak ama nyomorúlt biztatásra, hogy nem magad leszesz, hogy kárhozatra másokkal együtt kerülsz!...

Az *utolsó* vonás, mely kísértő ellenségünk müködését elárúlja, hogy, ha a mondott módokon elejtésünk nem sikerül, *erőszakhoz nyúl s rágalmazásunkhoz folyamodik*; *mint a madárfogó kicsinyli, szidalmazza a mohón lesett, de elszalasztott zsákmányt, annak óvatosságát, megszabadúlásánál tanúsított eszességét.*

Ismerlek hitvány alak! Ne gondold, hogy értékedért, becsedért vágytam reád; látni akartalak csupán; most, hogy épen semmi vagy, amint jöttél, el is mehetsz. Ezek a megejtő szavak.

Becsületed — így folytatja tovább — látszat csupán; tőr, mellyel másokat csalogatsz; magad azért kerülöd el az enyémet, mert te is jól ismered a munkát, mellyel én foglalkozom. Őszinteségedről, lelked, szíved tisztaságáról, élénk kötelességérzetedről, a jó melletti állhatatosságodról ne is beszélj! Megélhetés módja az csupán; ki jösz vele szegényesen; megtartod addig, míg adnak érte valamit; maradsz, ki vagy, mert változásodért többet senki sem fizet.

Ne féljetek, ne ingadozzatok ti K. K.! az ilyen kicsinylő, ócsárló beszédektől; a bukott sátán szégyen-

kedő mentsége ez maga előtt. Természetesen, ha valaki szánandó, alacsony helyen tengődik, erőszakkal is lerántani igyekszik azt, ki ránézve bosszantó magasban uralkodik. Természetes az, ha valaki maga tisztátalan, másokat is ilyennek szeret látni. A bün az erény mellé állítva, azzal összemérve, a jó a gonosszal egybevetve lesz kirívóan szegény, szánandó módon meggyalázó . . . *s nem rossz gyümölcs az*, mondta régen a költő, *melyen így rágódnak a darázsok*. Az igaz ügynek mindig voltak s lesznek is köztünk ócsárlói, irígyei. Kísértő ellenségünk a rágalom nyilaival szokta fedezni nálunk vallott kudarcát, szégyennel teljes visszavonúlását.

A kísértéseknél nem az a veszedelmes, hogy a sátán alkuszik, hogy elejtésünkre tört rak ki, hanem az, hogy mi vele megalkuszunk, hogy törébe lépünk, vele egyességet kötünk; az, hogy elesünk. Óh vésséték azért a mondott vonásokat mélyen emlékezetetekbe, hogy adandó alkalommal aztán, ezek után, felismerhessétek őket, kikerülhessétek hálóikat. Az embereknek különösen attól a nemétől kell óvakodnotok, ki minden dolgából titkot csinál, holott a becsület és tiszta szándék útja nyílt és tettetés nélküli; attól, ki gyöngéinknek, hibáinknak is hízeleg, holott az igaz szeretet valódi nevén nevezi a bünt, nyiltan küzd ellene s ily módon javítja azt; attól, ki nagyokat ígér, holott a jónak magában, magáért van meg kimondhatatlan édessége; attól, ki rosz példákkal csalogat, holott azoktól magának is őrízkedni kellene és végre attól, ki gúnyolja a jót, holott meg kellene előtte hajolnia.

Vigyázat és értelmes óvatosság!! így aztán lassan-

ként majd csak eljutunk a keresztyén állhatatosságnak a magaslatára, amikor már az apostollal együtt *örömnek tartjuk, ha különféle kísértetekbe esünk* és vele együtt így nyilatkozunk: *boldog ember az, aki kísértetet szenved, de el nem esik.* Igen, *engedjetek az Istennek, álljatok ellent a kísértetnek és akkor elfut az tőletek.* (Jakab. IV. 7.) Ámen.

XXIV.

Lázár és a gazdag.

— Közönséges. —

Alapige: Lukács XVI. 19—31. Vala egy gazdag ember, és öltözik vala bársonyba és bíborba, és minden napon vígan lakik vala. Vala pedig egy Lázár nevű koldús, ki elvettetett vala az ő háza előtt és fekélyekkel teljes vala. És kíván vala megelégedni a morzsalékokkal, melyek hullanak vala a gazdagnak asztaláról. De az ebek is eljőnek vala és nyalják vala az ő sebeit. Lőn pedig, hogy meghalna a koldús és vitetnék az angyaloktól az Ábrahám kebelébe; meghala pedig a gazdag is és eltemetteték. És a pokolban felemelvén az ő szemeit, mikor volna a kínokban, látá Ábrahámot távol, és Lázárt annak kebelében. És ő kiáltván monda: Atyám, Ábrahám! Könyörülj rajtam és bocsásd el Lázárt, hogy mártsa az ő ujjának végét a vízbe és hívesítse meg az én nyelvemet, mert gyötrettetem e lángban! Monda pedig Ábrahám: Fiam, emlékezzél meg róla, hogy te javaidat elvetted a te életedben, hasonlatosképen Lázár is az ő nyavalyáit. Most pedig ez vígasztaltatik, te pedig gyötrettetel! És mindezek felett mi köztünk és ti köztetek nagy közbevetés vagyon, annyira, hogy, akik akarnának innét tihozzátok átalmenni, nem mehetnek, sem pedig onnét ide nem jöhetnek. Monda pedig amaz: Kérlek azért tégedet, Atyám! hogy bocsásd őtet az én atyámnak házához, mert vagy-

nak öt atyámfiai, hogy ezekről bizonyságot tégyen nekik, hogy ők is ide e gyötrelemnek helyére ne jöjjenek! Monda néki Ábrahám: Vagyon Mózesek és prófétáik, hallgassák azokat. Ama pedig monda: Nem úgy, atyám, Ábrahám: hanem a halottak közül, ha valamely ő hozzájok menénd, megtérnek! Ábrahám pedig monda néki: Ha Mózest és a prófétákat nem hallgatják, annak sem hisznek, ha valamely a halottak közül feltámasztatnék is.

Azon példázatok között, melyek az evangéliumi közleményekben Jézustól számunkra fölmaradtak, alig van, K. K.! egy-egy nevezetesebb, mint épen az előttünk fekvő. És pedig nem azért, mintha tartalma, a benne kifejezett igazság és tanúság erkölcsi hordereje messze túl haladná a többieket; hanem azért, mert a külön irányú célokhoz és érdekekhez képest a legellentétesebb, valóban hibás felfogásra és magyarázatra adott és ad még ma is alkalmat.

Szegénység és gazdagság, túlhalmozott bőség és nyomasztó inség sokszor állanak az életben kirívó, megdöbbentő ellentétben és közelségben egymás mellett . . . Azért, akik a keresztyénséget, ezt a legmagasabb, legfenségesebb erkölcsi életelvet, egészen a lelki szegényeknek az ügyévé kívánnák tenni, megvető kicsinyléssel, az igaz munkásságot és szorgalmat méltán bosszantó könnyelműséggel beszélnek még ma is a gazdagság ellen, az előnyös vagyoni helyzet ellen; és pedig, — mint mondják, — épen a felolvasott példázat alapján, amelyben felfogásuk szerint a gazdag erkölcsi sülyedésének épen szerencsés anyagi állapota volt egyedüli oka.

K. K.! rendesen úgy vagyunk vele, hogy, ha valami jóval magunk nem bírunk, ócsároljuk, rosszaljuk

másoknál; az erőtlenségünk miatt elérhetetlen magasságot szédületesnek, veszedelmesnek tartjuk és hirdetjük . . . De hát azért ne adjunk mégis Jézusnak szájába olyan igazságokat, melyeket ő sohasem állított; ne beszéljünk a vagyon ellen, mely a szorgalomnak, ennek a legszebb, legáldásosabb emberi erénynek a jutalma. Hiszen ezt maga Jézus erkölcsi jóvá szentelte föl! Ne beszéljünk nyiltan az élet, a tapasztalat ellen, hiszen kenyér nélkül itt e földön a legszentebb, legmagasabb ügy is csak nehezen él meg; hiszen kikerülhetetlen anyagi szükségletek vesznek körül s parancsolnak mindnyájunkkal.

A másik hibás nézet, mely a kezünk alatti szöveggel szemben felmerült, még sokkal gyakoribb. Ígehirdetésünk, valláserkölcsi nevelésünk, — mintha mindent elvégzett volna már a jelen élet szükségei körül — folyvást a földi élet határain túl eső világ érdekében történik. Ilyen szempontból foglalkozunk az erkölcsi igazságszolgáltatással is! Ajánljuk a jót, de nem azért, mert annak itt ezen a földön, az előttünk ismeretes és felfogható élet határán belől, van meg saját áldása, hanem azért, mert annak jutalma nagyszerű — az ismeretlen jövőben. Sötét színekkel ábrázoljuk a rosszat; de nem azért, mert az itt a földön emberellenes, mert nyomban követi saját ítélete, a lelkiismeretben, az élet erkölcsi igazságszolgáltatásában, hanem azért, mert beszámítás alá esik az az élet megszünése után.

És ilyenkor mindig a kezünk alatti példázatra hivatkozunk, melyben a gazdag büntetését, a szegény jutalmát a földi élet bevégzése után nyeri el.

Nem mondom én K. K., hogy Jézus nem egy

magasabb életre készíté elő az emberiséget; de, mert itt a földön oly sok a végezni való, véleményem szerint Jézus amarról azért állított kevés bizonyosat, ellenben annál inkább utalt kit-kit a saját megoldandó kötelességére. A felolvasott példázatban csak a laikusok felfogása kedvéért és ahoz alkalmazkodva szólott ilyen módon, ámde azért az itt sürgetett feltételekre sohasem gondolt. A gazdagról és szegényről mondott példázatával nem volt más célja, mint az, hogy a gyakorlati életből merítve a tárgyat, annak számára ezt a két tanácsot adja: tanúlj a gazdag szomorú sorsából önmérséklést és vigyázatot az élet kedvező napjaiban, másrészről türelmet és Istenben helyezett bizalmat Lázártól a szenvedések és nyomorok között.

Így levén a dolog, ez alkalommal tartandó egyházi beszédem fő gondolatát azért ennek alapján én is eme szavakban foglalom együvé:

A jólétben vigyázz,
A szegénység meg nem gyaláz;
A jövő képe lassan majd csak kiderül,
S az Isten nem hagyja övéit egyedül.

Míg e gondolat megvilágítása végett kissé bővebben elemezném felolvasott szövegünket, ajándékozzatok meg becses figyelmetekkel.

A szövegben vázolt kép előterén kétségen kivül a gazdag áll, mégpedig aképen feltüntetve, hogy első tekintetre semmi vissza taszítót, semmi megvetendőt sem találunk adott vonásaiban. Fény és hatalom, öröm és kényelem környezik őt minden oldalról. Még azt sem olvassuk róla s így nem is állíthatjuk felőle, hogy igazságtalan úton, talán uzsora, vagy csalás, má-

sok könyeinek árán jutott volna az élet íly előnyös, kedvező helyzetéhez; vagy, hogy a szegények, a tehetetlenek elnyomására használta fel hatalmát, melyet gazdagsága a kezébe adott, Sőt, mi több, nem is oly fásúlt szívü, hogy ne láthatná csak percig is a nyomort, mely zavarhatná élvezetében: ime ő megtüri ajtaja előtt a szegény Lázárt, kit nyomora oda vezetett.

Igen K. K.! az élet előnyös helyzete, talán az álnagyság, sokszor elég kényszerítő erő ítéletünk eltántorítására; sokszor az erős fény, máskor előítéletünk, rosszúl titkolt érdekeink nem engedik, hogy részrehajlatlanúl mondjunk itéletet az ilyen jellemek felől. Most is ez az oka, hogy a szövegben ábrázolt gazdagnak a képe első tekintetre ilyen megnyerő; mert valójában megvetendő alak ő egész lényében, egész belsejében. Olyan ember ő, ki Isten nélkül az időben az időért él csupán; anélkül, hogy gondolkodni tudna, vagy akarna az élet magasabb jelentősége és célja felett. Előtte minden a test s annak örömei közé temetkezve el, nem kívánja ismerni a lélek magasabb, nemesebb életét és örömeit... Egészen a pillanat, a föld embere s e mellett szívtelen, látszólag gyöngéd kedélye mellett is. A szegény, nyomorában fetrengő Lázárt megtüri ugyan küszöbe előtt, de távolról sem részvétből, gyöngéd érzelemből, vagy szánalomból, hanem egyszerüen csak azért, mert egészen közömbös. Elfásúlt lelkét az előtte fekvő idegen nyomor már nem is bánthatja s még arra sem tartja méltónak, hogy eldobassa szemei elől. Minek is?!... Hisz az inség csak sötét árnyék, mely mellett nagy gazdagságának és jólétének fénye annál erősebben, annál láthatóbban ragyog vissza! — Mint rendesen szokott

lenni, őt is zavarja élvezetében a sötét gondolat, hogy az nem tarthat örökké, hogy mindennek vége lesz; a halálról ő is kénytelen tudni, hogy az életnek, javainak, boldogságának kikerülhetetlen vége és elrablója. Először megkísérli ő is, mint annyian, megszabadulni e nehéz nyugtalanító gondolattól; hanem annak kétségbeejtő árnya mindig közelebb nyomúl a távozó évekkel... oda ül emlékeztetőül az ősz hajszálakra, a halvány arcra, az elsötétülő szemekre; míg végre egészen hatalmába esik, amint a szöveg mondja: eltemettetik.

Igen, ő eltemettetik — és pedig örökre!
Az erős fény soha se hal ki egyszerre.

A hízelgésnek lángja is, — mely idáig elkísér, hogy fényétől sohase lásd teljes valójában önmagadat, lelkiismeretedet, — még egyszer felloboghat sírodon is, hitegetett nagyságod előtt; hanem abban a percben, midőn a göröngyök lélekrázó dobogással hullanak porsátorodra, mindennek vége van; azután új élet következik, melyet senki se ismer, melybe maga Jézus is a megsemmisülés borzalmával szállott alá. (János VII. 1., Lukács XXII. 42. és XXII. 4.) S csak annyi bizonyos, hogy ezután áll be az erkölcsi igazságszolgáltatás — az emlékezetben, a közvélemény ítéletében. És ez az igazságszolgáltatás, a szöveg szavaival élve, egész gyötrelmével beáll, nem ugyan a magad számára, — mert a dobogni megszünt szív többé nem érez, — hanem környezetednek és azoknak a keserítésére, kiknek életét az erkölcsi kölcsönös szövetkezés és érülközés a tieddel hozott közelebb összeköttetésbe. Ezeknek aztán már nem kárpótlás, ha ekép könyörögsz is jövőjükért: „Kérlek Atyám tége-

det, bocsásd el ötet az én Atyámnak házához, mert vagynak nékem öt atyámfiai, hogy ezekről bizonyságot tegyen nekik, hogy ők is ide, a gyötrelemnek helyére ne jöjjenek".

„Vagyon Mózesetek és prófétáitok, hallgassátok azokat, mert, ha azokat nem hallgatjátok, annak sem hisztek, ha valamely a halottak közül feltámasztatnék is".

Az élet gazdagsága K. K.! nem csupán az egymásra halmozott vagyonból áll; ama lelki-testi szép tehetségek, melyekkel közülünk ki-ki bír, mind célszerüen felhasználandó kedvezményei, az élet számára értékesítendő tőkéi az időnek és a szerencsés körülményeknek. Azért, ha a szövegben vázolt gazdag példája nem volna is elegendő intelem a könnyelmüen, hasztalanúl eltöltött élet késő bánatára, itt van közöttünk az élet kérlelhetlen következetessége, a tapasztalat komoly tanúsága: rendeld el a te házadat, mert meghalsz és többé nem élsz. (Ézs. XXXVIII. 1., II. Kir. XX. 1.)

És a szegény Lázár megindító, szívig ható, szomorú képe, gyötrelmes tengődése?... Szegény és hozzá nyomorék! A szegénységet még elhordaná; a munka, a lemondás és a türelem enyhítnék kissé nyomorát. Aki még dolgozni tud és akar, annak még nincs oka kétségbe esnie sorsa felett. Az igyekezetnek még mindig joga volt és joga lesz a kenyérhez, a mindennapi becsületes megélhetéshez.

Igen, de egy nyomorék, ki a szöveg szavai szerint elvettetett, kinek fekélyek borítják testét, egy szerencsétlen, igazi koldus, hogy éljen meg az, hogy tengesse nyomorúlt életét?!!... Az emberi szív érzéketlen marad nyomora előtt, midőn az állatok rész-

vétet tanusítanak kínjai iránt! Óh a szegénység keserü kenyere, az inség teljes terhe, csak a Lázár név megtartó oltalma és segedelme mellett hordozható úgy, hogy a lélek egészen meg ne törjék, egészen el ne kárhozzék kísértő hatása alatt. Ma is minden igaz szegényt, igaz koldust Lázárnak nevez a szánalom, és ma is minden inségnek az a mindennapi imája: Isten segíts!... És ő meg is segít; csak türjük sorsunkat oly nyugodtan, oly föltétlen, oly kifáradhatatlan odaadással, mint Lázár!

Íme a szöveg előadása szerint lőn, hogy meghalt a koldus és viteték az angyaloktól az Ábrahám kebelébe. Az Úr lelke vele volt életében, nyomorai között; mellette állott azért a küzdelmes végpercekben, a halál fájdalmas, utolsó mosolyában is!

Ne higyjétek azt K. K.! hogy meghalni csak a gazdagnak nehéz, mert annak kell legtöbbel szakítania, legtöbbről lemondania. A halálban minden ember annyit veszít, amennyit szeret. Az élet ily kedvező helyzetében gyakran olyassá lesz a szív, annak szeretete, mint ama virág, mely annál jobban elzárja kebelét, minél fényesebben, minél forróbban ragyog felette az égnek sugara. Aztán, mint a szöveg mondja: ki elvette javait már az életben, annak legfelebb a keserü emlékezés fájhat csupán... De egy szegény, kinek nincs egyebe, mint ruházata, mint becsülete és igaz szeretete, az nehéz borzalommal tekint a végpercek felé; annak méltán van szüksége az isteni segedelemre!

És minő szerencse, hogy az Úr nemcsak megsegít, hanem kárpótlást adva a múltakért, meg is jutalmaz a kipróbált hűség után. Meggyújtja, felizgatja a könnyelmüen átélt napok emlékének sebeit azok

lelkében, kik a gazdaghoz hasonló életet folytatnak, — hogy ők is gyötörtessenek, amiért elvetették, eldobták javaikat, a drága időt, a kezükbe adott szép alkalmat. Ámde a szegény is elveti rongyait, s megválik az élet által vágott sebeitől, mint Lázár, — hogy megvígasztaltassék.

K. K.! Szegénység és gazdagság, szerencse és nyomasztó helyzet, öröm és bánat, köny és mosoly, mint eddig, úgy jövőre is váltakozni fognak életünkben. Azért szeretném, ha mindezek, ha az élet minden helyzete meghozná, kifejtené részünkre erkölcsi átalakító és képző erejét; szeretném, ha már itt az életben minden ember úgy használná fel nála letett örökségét, rendelkezése alatt álló gazdagságát, s úgy türné a netalán bekövetkező nélkülözéseket, hogy azok a lélek javára történnének, igaz, erkölcsi tökéletesedésünket segítenék elő. Jólét és öröm most, majd szenvedés a jövőben; inség a jelenben s nyugalom azután: igaz, hogy ez a megfoghatatlan, igen gyakran beláthatlan utja az isteni akarat és bölcseség szabad rendelkezésének; dehát sok ember tökéletesedésének az az akadálya, hogy folyvást egy alaptalan, ismeretlen jövőben él s tanúság nélkül hagyja elvonúlni a jelennek legvilágosabb, legkomolyabb intéseit is. Nem azt mondom: minden órádnak gondtalanúl leszakaszd virágát, hanem azt, hogy úgy intézd minden léptedet, úgy végezd minden cselekvésedet, hogy arról minden percen számot tudj adni. Így, ha akkor jön is el végórád, mikor azt nem várnád, mikor arra még nem is számítál, nem fog kétségbeejteni a szövegben vázolt gazdag késő bánata, mert tehetséged szerint idejében végeztél el mindent. Ámen.

XXV.

„Nem beszédben áll az Isten országa!“

— Közönséges. —

Alapige. I. Korinthus. IV. 20. Nem beszédben áll az Istennek országa, hanem a lélek erejében.

Mélyértelmü és vígasztaló biztosítéka az K. K.! a szentírásnak, mihozzánk gyenge és mindennapi emberekhez, hogy mi Istennek vagyunk munkatársai. Mert hiszen ebben az az igéret van letéve, hogy mindaz, amit teszünk és alkotunk, nem hasztalanúl tettük, hanem megmarad az Istennek az emberiség érdekéből végzett nagy munkájában.

Természetesen ebben a tekintetben minden attól függ, hogy a mi emberi munkálkodásunk valóban az ő szellemében történjék és az ő örök céljainak szolgáljon. Mert van ám más természetü munkásság is, amely az igazat a hamisság által tartja fel; vagy pedig olyan, amely utoljára is csak fának, pelyvának és pozdorjának bizonyúl be s ez épen jutalma is. És a tévedés e tekintetben szinte egészen általános; mert hiszen rendesen Isten épen ott nincs jelen, ahol az emberek a leglármásabban beszélnek, a legszenvedélyesebben buzgólkodnak és a legtüzesebben huzalkodnak az ő nevében.

Abban ugyanis igazán örökké gyermekek maradunk, hogy Istennek hatását mindig ott keressük, ahol az emberek a legtöbb port verik fel. Úgy látszik, az ennek az oka, hogy a nyilvános élet lármájában sok meglepő és szinte lebüvölő van, ezért aztán utoljára az egyes ember könnyen elhiszi, hogy az emberiség története felett ott döntenek, ahol a legnagyobb lármát csapják. Pedig hát a jelen kornak a tévedései felett, amely a szabadság és előrehaladás harcosának szereti magát nevezni és amely a mámoros tömeget ezeknek az eszméknek neki tüzeli, a későbbi kor rendesen azt az ítéletet szokta kimondani, hogy a szabadság és előrehaladás ügyének igazán csak azok szolgáltak, akik a családi élet zajtalan szobáiban és az iskola csendes termeiben fegyelemre, jó erkölcsre és kegyességre nevelték az ifjú nemzedéket és azok, akik szükebb magányukban a világot átalakító gondolatok és intézmények felett gondolkoztak s láthatatlan tevékenységükkel ápolták a jognak és a meg nem vesztegetett törvényszerüségnek az érzését és tiszteletét. És míg ennek a világnak a legnagyobbjai már Jézus napjaiban is szenvedélyes kitörésekkel küzdöttek egymással, sőt sokszor gúnyolták egymást, a vallás és erkölcsiség ürügye alatt, a későbbi tapasztalat bebizonyította, hogy mindkettő csak ott mentetett meg, ahol voltak olyan férfiak, akik szívök legértékesebb kincseit hivatásuknak és családjuk szentélyének tartották fel, ahol voltak anyák, akik szerényen és irtózattal visszatartották magukat mindattól, amiről odakünn az élet piacán van szó.

Felolvasott szent leckénk alapján arról az igazságról akarok ez alkalommal némelyeket elmondani,

hogy ami módon magának Istennek a világban való munkássága csendes, zajtalan, sokszor alig észrevehető működésben áll, épen úgy az ő országa sem jő úgy el, hogy az ember azt eszébe vehetné. Nem mondják ezt: ime itt, vagy ime amott vagyon. Ugyanígy nem azok az emberek teszik jobbá, szebbé ezt az emberi életet, akik a nyilvános élet áldatlan lármájában és küzdelmeiben keresik; hanem azok, akik saját szívökben, saját környezetükben végzik e lassú, zajtalan átalakítás nagy munkáját.

Nehéz igazság ez kétségen kívül; megértéséhez tagadhatatlanúl bizonyos erkölcsi érettség kivántatik. Ez pedig a legtöbb embernél többnyire csak akkor szokott megjönni, amikor már előbb végképen kimerült ott künn az életnek végnélküli tusáiban; amikor abba belefáradva mégis újra meg újra építi kártyavárait, amelyek már az imént annyiszor összeomlottak.

Mert hát valóban, ugyan nem az-e korunknak általános hitvallása, hogy Istennek a jog, a szabadság, a törvények és intézmények által kell győznie s erre támaszkodva aztán, az emberek Istennek országát is úgy akarják felépíteni, mint akár csak egy közönséges államot. Hosszú idő óta munkálkodnak azon, hogy ezt a világot egy nyugalmas lakóhelyé alakítsák át és a rosszat, a nyomort kiüzzék onnan. Dehát bármennyi kiváló fő gondolkozott is afelett, bármennyi kéz munkálkodott is azon, bármennyi ember fáradozott is annak érdekében, útai mindig csak oda vezettek, az élet lármás piacára és mindenki csak a próféta irtó fejszéjét ragadta meg s mindig azután nézett csupán, hogy merre folyik a Kisson vize, amelybe fojthatná be ellenségeit. Látjá-

tok, ez aztán az alapja annak, hogy az élet ezer meg ezeréves küzdelmének annyi kevés az eredménye. Ez az alapja annak, hogy örökösen küzdenek, de sohasem győznek; hogy örökösen beszélnek, de célhoz mégsem juthatnak.

Mindezeket így látva, annak belátására volna immár valahára nagy szükségünk, hogy a világ boldogsága egészen más dolgokra vezethető vissza legutolsó és legmélyebb gyökereiben; hogy ez a boldogság nem azoktól a kérdésektől függ, melyek a kedélyeket felizgatják és a pártokat egymás ellen kikeserítik és hogy mindazokkal a jogokkal, törvényekkel és intézményekkel, amelyeket némelyek minden áron keresztül akarnak erőszakolni, mit sem lehet ám teremteni, hanem csak az az ember javíthatja meg tartósan a viszonyokat, *aki az embereket képes jobbakká tenni.* Az az állam, amelynek legjobbak intézményei és törvényei, népe azonban ki van keserítve s e miatt széthúzó elemekből és elmérgesített ellentétekből áll, bizonyára a legrosszabb állam ezen a világon. Épen így az olyan egyház, amelynek a legtisztábbak hitbeli igazságai és legnagyobb a szabadsága, hanem aztán telve van huzalkodással, egymás ellen való torzsalkodással, bizonyára nem kap más tanúságlevelet a mi megváltónktól, mint azt, mely így hangzik: *„Sohasem ismertelek titeket. Távozzatok el én tőlem, ti gonosztevők“*. Igen, csak ezt; mert ő saját bensejükbe, szívükre útasítá azokat, akik Isten országát keresik; ide útasítá prófétáit is.

S mi mégis nem évről-évre mindjobban elfeledjük-e ezt a bensőnkbe vezető útat?! Én Istenem! mindenütt keressük Istennek útait, keressük odakint

a társadalomban, az államban, általában az egész világban, csak nem azokban, kik hozzánk legközelebb állanak, csak nem saját családunkban és legkevésbé saját szívünkben. Óh, hát ugyan mióta lettünk saját magunk előtt annyira semmik, annyira érdemetlenek, hogy már meggondolni, tanúlmányozni valónk sincs semmi, de semmi magunkon, lelki világunkon, szívünkön, ezen az Istentől kincsekkel megrakott kis világon?! Igen érdemetlenek és semmik vagyunk magunk előtt, hogy mindig csak odakünt bolyongnak gondolataink a pillanat zürzavarában! Látjátok: ez nem mindig volt így s nekem úgy tetszik, mintha tegnap és azelőtt még több megfontolás, több magunkba szállás és több buzgólkodás uralkodott volna az emberek közt és mintha a külsők után való hajszolás és azoknak vadászata napról-napra nőne közöttünk!

Mert hát kérdem: ugyan hova lettek atyáinknak boldog napjai, midőn ők még számot is adtak benső életükről? Hová lettek azok az idők, amidőn a férfi szentnek tartotta ifjú korának emlékeit és még az öreg is érdemesnek tekintette feljegyezni saját maga számára azokat az órákat, amelyekben Istennek ujjai érinték meg őt? Hová azok az idők, amidőn az ifjaknak még meg voltak a maguk imái és a maguk példaképei és amidőn még fel is jegyezte magának mindazt, ami szívét bensőleg megérintette és amikor még csak nagy és kiváló egyénekről szeretett és tudott olvasni a történet lapjain? Kérdem: hová lettek ezek az idők? No igen, a mi ifjaink más egyebeket tudnak ám bő mértékben ezek helyett! Jól ismerik a bálványokat, amelyeket a pillanat fölemel és holnap már elfeled. Jól tudják, hogy mit mondott ez, vagy

amaz államférfiú és mit mennydörgött ez meg ama másik népszónok. Íme, ítéletet tartanak a társadalom minden kérdése felett s ifjú ajkuk ismétli a megszürkült bölcseséget, amely a kiélt népámítók szájából megnyilatkozott.

Óh, hát ti atyák és ti, akik anyák vagytok! nagyon eljött immár az ideje annak, hogy megmondjátok, de megmondjátok ám ismételten gyermekeiteknek, hogy ne keressék Istent a pártküzdelmek viharában és a politikai küzdelmek földrengéseiben és azokban a csapkodó lángokban és tüzecskékben, amelyeket ennek a világnak bálványai most itt, majd ott gyújtanak, hanem *saját ifjú szívükben*. Ott állítsanak ők fel templomot és ott ékesítsék fel ezt a templomot a jobb, a nagyobb, a nemesebb példányképek alakjaival; hagyják más prófétáknak azt, hogy népek és nemzetek, hogy a világ folyásának felfúvott napi kérdései felett tanácskozzanak!

És mi magunk is, szeretteim, mindnyájan zárjuk be magunk után az utcák lármájának kapuit és tárjuk fel szívünknek ajtait ama lélek előtt, amely csendben, zajtalanúl teremt, amely a szeretet, a hűség, az erény, a hit és kegyesség erejével már itt a földi életben felépítheti Istennek országát.

Látjátok, a világ megjobbításának ilyen munkájára mindnyájan el vagyunk híva és ilyen lélekkel élni szeretni, hatni, alkotni, bizonyára senki előtt sem lehet kicsi dolog; csak érezzük azt, hogy ezzel Istennek munkáját végezzük s az egész emberiségnek használunk. Azt segítjük evvel elő, hogy végre-valahára megvalósúljon köztünk Istennek országs, amelyért mindennap imádkozunk.

Igen, szeretett testvéreim, ne kicsinyelje senki sem az Istentől való ilyen elhívatást. Jézus munkálkodása, szellemének és példaadásának hű követője ez. Látjátok, Izráel nagyjai a felett vitatkoztak, hogy a főpap uralkodjék-e vagy a király, vagy a császár? A tömeg pártokra szakadt és a nép vezetői két világrészben lettek híresekké. A mi Idvezítőnk pedig a kisdedeket hívta magához és azokat áldotta meg s azoknak jelentette ki azokat, amelyeket a bölcsek nem kívántak hallani. És íme, annak a világnak nagyjai eltüntek és elfelejttettek, neki pedig az Isten oly nevet és dicsőséget adott, amely minden név és dicsőség felett való. Ámen.

(Hausrath után.)

XXVI.

A farizeus és a publikánus.

— Közönséges. —

Alapige: Lukács XVIII. 9—14. Monda némelyeknek, kik elhitték magukban, hogy ők igazak volnának és egyebeket semminek állítanak, ilyen példabeszédet: két ember mene fel a templomba, hogy imádkozzék; az egyik Farizeus és a másik publikánus. A farizeus megállván, ilyen módon imádkozik vala magában: Isten! hálákat adok néked, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek, ragadozók, hamisak, paráznák, vagy minémű ím e publikánus is; bőjtölök kétszer egy héten, igazán megadom dézmáját minden marhámnak. A publikánus pedig távol állván, nem akarja vala szemeit is az égre fölemelni, hanem veri vala mellét, mondván: Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek! Mondom néktek, alájöve ez az ő házához, megigazíttatva inkább, hogy nem amaz; mert valaki felmagasztalja magát, megaláztatik és aki megalázza magát, felmagasztaltatik.

Egy-egy hibásabb, hanem azért még magasabb míveltségü egyének által is gyakran vallott tétele alig van K. K.! napjainkban is a vallásnak, mint az, hogy a hit — melyről annyit beszélünk, de, amelyről fogalmaink, meghatározásaink még is oly hiányosak, sokszor egészen ferdék — teljesen együvé esik a vallással,

teljesen egy azzal; sőt ennél is tovább megyünk és nem elégszünk meg azzal az alaptalan s valóban rosszakaratú eljárással sem, hogy valakinek a tényleges vallásos életét az általa elfogadott tételeknek a mennyisége szerint ítéljük meg; hanem még azt a következtetést is levonjuk, hogy valaki erkölcsisége egyáltalában nem lehet jobb, mint amilyen az ő hite. E szerint tehát valakinek feltétel nélkül minden körülmények közt csak annyiban van igaz emberi értéke, amennyiben könnyen hajlandó mindent, ami csak legtávolabbi összeköttetésben is áll a vallással, azonnal magáévá tenni, amennyiben tehát a vallásban igaz lelkinyugvás, benső kielégítő érzelem helyett alaposabban vizsgálva csak kényelmet, úgylátszó igazságot, könnyelmü önámítást keres.

K. K.! Jézus történelmi nagyságát, ama tiszteletet, melyet a jobb lelkek részére oly örömest megadnak, éppen az alapítá meg, hogy merészen szakított korának vallásos felfogásával. Alig volt ugyanis valaha ember, ki éppen a mai kor értelmében kevesebbet hitt, mint éppen ő. Egy cél volt csupán, mely vallástanítói hivatalának középpontját tevé és ez: keresni az ember magasabb, igazi rendeltetését; egy tétel volt csupán, melyet hitt, melyet imádott és ez: keresni mindenben az igazságot, mely — felfogása szerint — eleitől fogva az Isten volt.

De ti azért talán csak nem fogtok arra gondolni, hogy ő vallástalan lett volna? Talán csak nem fogjátok megtagadni, hogy ő igaz emberi erkölcsi példakép még ma is lélekben, érzelemben, akaratban és cselekedetben egyaránt?!... Igen! de hát akkor kövessétek őt az igazságos ítélet hozásában is! Ha ő

benne nem a vallás kényszerítő törvényeinek az alapítóját, hanem a szabad, mindenkit kielégítő gondolkozás védőjét imádjátok, ne ítéljétek el könnyelmüen ama követőjét sem, kinek a vallás több mint nehány holt betü, nehány tétel, melyre más megtanít, ne ítéljétek el annak követőjét, ki a bensőre, az érzelemre bízva mindent, nem állítja azt ki szemlére, mint éppen a kezünk alatti példázatban a farizeus tevé.

Hogy jövőre az eféle igazságtalan ítélettét eltől Jézusnak céljához képest, inkább őrizkedjünk, annak megmutatására használom fel én is a kezünk alatti szöveget, hogy nem a külső az, mit valakinek vallásában megítélnünk kell, hanem ellenkezőleg a belső, mely a felületesen vizsgáló rosszakarat előtt többnyire láthatatlan. E végre állítsuk szemközt a példázatban előforduló két egyén jellemét s keressük fel a hasonlatosságot magunk között.

A farizeus, szövegünk szerint, a legnagyobb pontossággal és buzgalommal igyekszik betölteni Isten iránti kötelességét, melynek központja és összege, — az ő felfogása szerint, — az istenitisztelet szabályának szigorú teljesítése. Ki tudná benne ezt a pontosságot, mely egész a szükkeblüségig megy, megvetni, vagy ócsárolni is?! Igen, de másrészről ki ne ismerné fel egyúttal azt is, hogy milyen visszataszító, menynyire elítélendő a farizeus egész magatartása, minden szava, minden mozdulata, melyet a szöveg előadása szerint a templomban tanúsít, mond és tesz. Ime: *ő megálla a templomban;* bizonyosan nem más céllal, minthogy mindenkitől látható legyen, mindenki előtt feltünést okozzon, kevélyen, fölemelt fővel. Aztán elkezd *magában,* a többiektől különválva, tehát bizo-

nyosan fenhangon, vagy legalább is eléggé hallhatóan, imádkozni . . .

Hanem imája nem a megindúlt, Istenhez vágyó szív és lélek fölemelkedése; nem is kérés, vagy az eddig elvett jó megköszönése, tehát meghálálása annak, amit a tehetetlen ember Isten kezéből vett, hanem kevély öndicsekvés, arcátlan fölhányása annak, mit adott ő enmagától, mit tett ő saját erejéből, mit tett ő enmagától, mintha az isteni segedelem támaszára neki mindezekhez a legkisebb szüksége sem volna.

Emellett dicsekvése, mint rendesen szokott lenni, szeretetlen lenézése mindannak, ami körülötte van. „Isten! hálákat adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint egyéb emberek, vagy minémü íme e publikánus is!“ Az igaz érdemnek, az igaz nagyságnak önmagában van meg jutalma, megnyugtató érzése; fénye, mint a napnak sugara, örök és hasznos, ha szemet huny is rá a világ, ha nem is akarja észre venni a rosszakarat . . .

Igaz, dehát nem lesz-e az azért ma is sok kis jellemnél, sok tetszelgőnél farizeusi teherré, mely nem fér meg az öntudat benső, boldogító kis világában? . . . Hadd lássák az emberek, így talán nagyobbnak tününk fel! — Mondjátok meg K. K.! nem sok öntelt ember beszél-e még ma is eképen a farizeussal: „Nem dicsekszem, de kitartó munkám és fáradságom elismeréséül mondhatom, hogy ami vagyok, önmagam erejéből vagyok, s ha össze is mérem magamat a kicsi publikánussal, abból örömömre csak a nagyságom biztos mértékét állapíthatom meg; erre pedig, minthogy észre venni azt a világ magától nem akarja,

jó lesz kissé a szerénység mellőzésével is figyelmessé tenni másokat.“

És mivel dicsekszik a farizeus, s mivel dicsekszenek a hozzá hasonló jellemek, kik így akarják mások elismerését részükre kierőszakolni?! Komolyan számot vetve magunkkal, eddigi elismerésünkkel, az élet magánosabb óráiban, midőn az önvallomás igazságát nem némíthatja el a hamis önszeretet, midőn mindenki annyi önmaga előtt is, amennyit ér, belátjuk, hogy elvégre még sem olyan sok az, mit a magán- és közügy érdekében, annak előbbvitelére tevénk; belátjuk, hogy az igaz nagyságra igaz érdem kellene. Mivel pedig avval nem bírunk, azt mondjuk el mi is, mit a farizeus, hogy mik nem vagyunk, mit nem tettünk, mi kárhoztatást érdemel; mint ő mondja: nem ragadozó, nem hamis és nem házasságtörő! . . .

Igen, *ő nem ragadozó.* Azaz nem olyan, ki nyiltan rabolja el mások javait; de hány embertársának vehette el lelke nyugalmát, legdrágább kincsét; hány embertársának szennyezhette be jó hírnevét, mely az aranynál is többet ér; hány embertársára tört rá szeretetlen, haragos beszédével, szemrehányásával s általában hány embert rabolhatott így meg lelkében, szívében, életében? . . .

Ő nem hamis, — mondja ő. Igen, ő nem csalt meg senkit a szó közönséges, aljas értelmében . . . De hányat szedhetett rá behízelgő, síma szavaival; hányat csalhatott meg a kígyóbölcseséggel kieszközölt s benne helyezett bizalmában; hánynak maradhatott adósa szeretettel, szívességgel és hálával?!...

Ő nem házasságtörő! . . . De legyőzte-e hát tisztátalan gondolatait, aljas érzékiségét? legyőzte-e álta-

lában önmagát, erős akaratát, a külső szeretetlen embert? — feleljen meg rá ő maga s feleljen meg rá a hozzá hasonló gondolkozásúak lelkiismerete, melyet, íme, így állítanak ki közszemlére s mások bámulatára.

És ez a vonás, K. K.! a farizeusban s a vele rokonlelkek jellemében mégsem a legsötétebb, nem a legelítélendőbb.

Hozzá kell szoknotok ahoz is, hogy az ember mások előtt mindig nagyobbnak kíván látszani, mint aminő valósággal; a csak látszólagos nagyságnak pedig nagymennyiségü dicsekvésre van szüksége, hogy észrevétessék. Hozzá kell szoknotok ahoz is, hogy az életben sok ember takarja szeretetlenségét, hiú becsvágyát, mások iránti lenézését csillogó, megnyerő farizeusi köntössel. Hozzá kell szoknotok, hogy a síma, édes beszéd mellett az életben igen gyakran a keserű, a rosszat akaró szív és érzelem van elrejtve. Sőt ha figyelmesebben, mélyebben vizsgáljátok az embereket, igen soknál meg fogjátok találni. amaz erkölcsi gyöngeséget is, mely a farizeus jellemében a legviszszataszítóbb, legjellemzőbb s mely abban áll, hogy ő s a hozzá hasonló természetek vallásosaknak tartva magukat, épen itt, Isten előtt állanak meg, hogy dicsőítsék mindenható erejét, hogy hozzá emelkedjenek fel . . . Hanem a föld, a gyarló, kicsinyes önszeretet nem engedi meg, még az ily komoly percben sem, hogy ne magával foglalatoskodjék, ne magát imádja, ne magával dicsekedjék.

Meggyőződhettek a felől is, — ami egyébiránt azonos az előbbivel, — hogy a külsőleg egyéni változásoknál a vallás nemcsak ön- és mások ámítása, hanem olyan eszköz, mellyel Isten előtt is tüntetni

kívánnak. De Istennek nem kell az ilyen szív, mely gyöngeségeivel, ravasz számításaival ilyen fényes külső alatt rejlik. Elítéli azt és a szerény publikánus részére adja elismerését, mondván: valaki magát felmagasztalja, megaláztatik s aki megalázza magát, felmagasztaltatik.

És valóban milyen vonzó, milyen megnyerő alak a publikánus, úgy, amint az a szövegben feltüntetve van, a maga szerénységében, ajánló egyszerüségében. Ő megáll távol a templom valamely elrejtett helyén; a szöveg előadása szerint kerülve minden feltünést, nem akarja, hogy valaki észre vegye őt s így kíváncsi tekintettel zavarják meg igaz magábaszállásában, Istennel való társalgásában. Szerényen visszavonúl az emberek elől, hogy annál háborítatlanabbúl, annál több lelki haszonnal beszélhessen Istenével, számolhasson önmagával s lelkiismeretével. Míg a farizeus dicsekszik, ő alázatos panaszra kél erkölcsi gyöngesége és saját maga felett; míg amaz kevélyen emeli fel magát mások felejt, ő alázatos marad Isten előtt, mondva: Uram! légy irgalmas nekem bünösnek! Nem hasonlítja össze magát másokkal, csak azért, hogy egy kis szerénytelenség után ez összemérés azután előnyére üssön ki. Nem tekintget maga körül: hány kíváncsi szem kíséri figyelemmel, hány ember irígyli az ő emberi tökéletességét, magas állását, fényes környezetét; nem jön-e valahonnan tettei, érdemei iránti elismerés, melyet azonnal fogadhasson s jövőre is ajánlhasson . . . Nem, a publikánus csak önmagába, saját bensejébe, saját lelkébe néz; ő a valódi, nemes önmegalázás, keresztyéni szerénység és az isteni hatalom segedelmére szívesen számító embernek megnyerő, követésre méltó jellemképe.

Nem mondom én K. K.! hogy az ember ne adjon semmit önmagára, ne bízzék legkevesebbet sem önmagában, meglevő tehetségeiben . . . Az erkölcsi önérzet, a munkakedv és hivatás már félmegoldása a kötelességnek, előföltétele a szerencsés bevégzésnek. De hát ne dicsekedjék maga ott, hol érdeme éppen nincs! Ne vélekedjék alaptalanúl úgy, hogy ő azért nagy, mert nálánál mások még kisebbek; — mint a farizeus, ki a lenézett publikánus úgy vélt kicsinységében, farizeusi szerénységében látja önmagát. Ismerje el, hogy a világ szerencsés kifejlése talán még nem az ő bölcsességének intéző erejétől függ egyedül s különösen ismerje el: hogy emberé a munka, az áldás Isten és a szerencsés körülmények kezében van s vallja be szerényen keresztelő Jánossal: az ember semmit sem tehet önmagától, hanem ha Istentől adatik s aki én utánam jő, én nálamnál feljebb való, kinek sarujának kötőjét hogy megoldjam, nem vagyok méltó. (Ján. I. 27. III. 27.)

Aztán miért is volna a szerénytelen öndicsekvés így magunk között, midőn az önámítás leendő nagyságunknak akadálya inkább. A mások rászedése, a közvélemény félrevezetése ez, már pedig ez elvégre általánosságban mégis csak el tudja választani az igaz érdemet a látszattól; azért hogy az egyszerre kikelt cser és a nyomorúlt tövisbokor darabig egyidejűleg növekszik, meglátszik majd az igazi nagyság a jövőben, majd a végkifejlésnél!

Ha a szövegben vázolt két példa nem állana is előttünk, ha nem tudnók is, hogy Jézus egész életfolyása alatt ócsárolja, dorgálja a farizeusi jellemeket, a mai élet tapasztalataira támaszkodva is, elég okunk

van K. K.! hogy különösen a mások vallásosságának a megítélésén ne a külsőt vizsgáljuk, ne abból vonjunk következtetést a bensőre, az érzelemre. Mert, ha valahol, úgy a vallásban áll a bölcsnek az az ítélete: „mint a ködök és a szél, melyekben nincs eső, olyan, aki kérkedik“, (Példb. XXV. 14.) mert e nép csak szájjal közelgett hozzám, de az ő szíve távol vagyon én tőlem. (Ézs. XXIX. 13.). Sőt általában visszatartva ítéletünket, talán rosszakaró gyanúsításainkat, minek nyúlnánk mi oly dologhoz, mely elvégre mindenkinek saját lelkiismereti ügye, s melynek igazságát elvégre az látja legjobban, ki a szíveket és veséket vizsgálja. Én azt hiszem, mindnyájunknak van még teendőnk, saját benső háztartásunk, saját lelkiszükségleteink körül. Ahelyett, hogy másokat igazítanánk, végezzük mi azt a munkát, mi reánk bízatott, s hagyjuk az ítéletet a lelkiismeretnek és Istennek, ki e részben is megfizet kinek-kinek. Ámen.

XXVII.

Mi módon lehet a keresztyén vallás a béke kötelékévé.

— Közönséges. —

Alapige. Efézus IV. 1—6. Kérlek titeket én, ki fogoly vagyok az Úrban, hogy járjatok úgy, mint illik a ti hivataltokhoz, mellyel hivattattok. Minden alázatossággal és szelídséggel és lelki kegyességgel, elszenvedve egymást a szeretet által. Igyekezvén megtartani a léleknek egységét, a békességnek kötele által. Egy test és egy lélek vagytok, miképen hogy a ti hivatalotoknak egy reménységére is hivattattatok. Egy az Úr, egy a Hit, egy a Keresztség. Egy az Isten és mindeneknek Atyjok, ki mindenek felett vagyon és mindenek által; és ti bennetek mindenitekben.

Szent vallásunk azzal az igérettel mutatkozott be a világnak, hogy a meghasonlott emberiség számára egyetértést az egymástól szétszakasztott, különvált népeknek pedig békességet fog hozni. „Dicsőség a magasságban Istennek, békesség a földön és az emberekhez jó akarat", — íme ez volt az első üdvözlet, amellyel az új vallás a küzdelemben kifáradt világ elé lépett. Tanítványainak is az volt a megismertető jellemvonásuk, hogy egymást szerették; béke és egyetértés, szelídség és szeretet voltak az egyedüli

gyümölcsök, melyeket teremniök kelletett. Ha azonban ma megkérdezzük: hogy mint töltötte be a keresztyénség ama feladatát, melyet hite eléje szabott, igazán a földre sülyed tekintetünk a szégyen miatt s kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a világtörténetnek el kell ítélnie az emberiséget.

Alig hangzottak el az Úrnak utolsó szavai a kereszten, az első lelkesültség pünkösdi szélzúgása csak alig vonúlt keresztül — s íme, azonnal megkezdődik a görögök zúgolódása a zsidókból lett testvérek ellenében, mondván: én Pálé, én Péteré, én Apollóé, én meg a Krisztusé vagyok. Avagy végig kísérjük-e, kövessük-e még tovább a történet folyását? Olyan csatamezők, szégyenhelyek, máglyák és vérpadok előtt fog az elvezetni bennünket, amelyek valóban csak gúnyjai lehetnek a mennyei seregek ama kijelentésének, amelyek egykor ezt hírdették: „Békesség e földön és az emberekhez jó akarat!“

Bizonyára bátran feltehetjük a kérdést: ha nincsen-e elég olyan vértől pirosló csatamező és akárhány olyan emlék, amely előtt elpirúlunk; nincsen-e mindenütt, ahol és ahová a keresztyénség csak behatolt Konstantin napjaitól egész Lutherig mindazon országokban, amelyeket keresztyének laktak, vagy bírtak valaha?

De másrészről a keresztyénség nem hivatkozhatik-e a maga csendesen munkálkodó hatalmára, melyet a kedélyek felett gyakorol; arra a békére, amelyet az egyesek lelkében teremtett; arra a gyógyító balzsamra, amelyet az a sebzett szívekre csepegtetett; azokra a csendes helyekre, a szenvedések tanyáira, a sírhalmakra és gyászszobákra, amelyek a csapások

ellenére is olyan békességet élveztek, aminőt a világ nem ismer és nem a világtörténet sem. De hát akkor nem érthetjük meg, miért mondotta mégis az Idvezítő: „Az én békességemet hagyom ti nektek!“

De mégis aggodalmat keltő és fájdalmas marad mindenesetre mindenkor az a tapasztalat, hogy ami az egyesek szívében békét teremt, ugyanaz másoldalról szétválasztja az embert embertestvérjétől, egyik társaságot a másiktól s egyik népet a másik néptől. De hát ami az egyesek lelkének háborgató hullámait lecsendesíti, oly viharnak kell-e annak csakugyan lennie, mely egymás ellen zúdítja a nemzeteket? Hát ami az egyesek szívének megyógyítja sebeit, oly kardnak kell-e csakugyan lennie, mely száz új sebet hasít? Az apostol, akinek szavait felolvastuk, nem ily véleményben van: „Igyekezzetek megtartani a léleknek egységét, a békességnek köteléke által“. — Ime, erre hívja fel a keresztyénséget is szent leckénk. Épen azt tünteti fel, hogy mint kell épen a vallásnak a békesség kötelékének és az egyetértés eszközének lennie. Ily módon maga az apostol adja szánka ezt a kérdést: *Mi módon lehet a keresztyénség a béke kötelékévé?* Az egy hit, az egy keresztség, az egy Isten által — ez e szövegnek a feltett kérdésre adott felelete.

I.

Az apostol előtt szinte magától értetődőnek látszik, hogy csakis az egy hit lehet mindenek előtt a béke köteléke. Mert hiszen hogy is lehetne, hogy a közös meggyőződés, a közös feladatok, a közös remények tudata közelebb ne hozná az embereket egymás-

hoz? Az érzéki természet egyeseket és azok érdekeit, mint ellenséget állítja egymással szembe. A létért való küzdelem az egyik embert ellenségévé teszi a másiknak; az élet akárhány oly válaszfalat állít fel, mely egyeseket és egész köröket elkülönít egymástól. Az azonban lehetetlen, hogy az emberiség közös feladata és az Istenországa, melynek mindeneket magában kell foglalnia, együvé nem hozná azokat, kik máskülönben előbb hidegen és ellenségesen állottak talán egymással szemben.

És ha a hit ennek ellenére is nem a békének, hanem olyan gyakran a küzdelemnek a forrása, óh csak azt ne mondjátok, hogy ennek maga a hit az oka! Csak azt ne mondjátok, hogy a hit természeténél fogva civakodó, türelmetlen és keresi a háborúságot. Hiszen Jézusnak hite szeretet volt Ábrahám fiai és a pogányok iránt egyaránt. Az apostol is a zsidóknak zsidó, a görögöknek görög volt és nem fegyvert, hanem békességet hozott e világra. Csak elkorcsosúlt nemzedék vehette elsőben ajkaira azt a szót, hogy az ember abban a mértékben lesz türelmetlenné, amilyen mértékben meggyőződésében erősödik. Csakhogy a türelmetlenség korántsem a meggyőződésnek a következménye s nem is a hitnek kifolyása, hanem igenis a jellemnek gyöngesége. Esztelenség azért azt mondani, hogy a szilárd hit egyúttal merev, kizárólagos és türelmetlen is. Ennek ép az ellenkezője áll. A leggyakrabban azok a zavarodott kedélyek szoktak türelmetlenek lenni, kik most ez, majd amaz iránt lelkesednek s futó lángolásukban azt kívánják, hogy az egész világ az iránt lelkesüljön, ami őket épen ma lángra gyújtja. Ellenben, aki szilárd

álláspontot foglalt el a dolgokkal szemben, aki érzett valaha valamit abból, hogy mily hatalmas, eredeti és diadalmaskodó hatása van az isteni léleknek az emberi szívek felett: az mindenekelőtt igazságos lesz a mások véleménye iránt és pedig épen azért, mert az ilyen ember önmagán tapasztalta, hogy a meggyőződést nem lehet önkényünk szerint válogatni. Az ilyen ember tudja, hogy azt az istenség és az élet teremti meg lelkünkben; Isten pedig az embert kezdettől fogva így és nem másként alkotá, s e körülmény viszont jellemünknek ezt és nem más kinyomatot adá. Ezért valóban az ingatag nézetű egyének szoktak inkább türelmetlenek lenni, mint a szilárd meggyőződés emberei.

Igen K. K.! a hit türelmes és csak a szeszély türelmetlen. Mert csak az tekinthet nyugodtan, derült kedéllyel az élet játékaira, aki biztos kincset hord saját kebelében. Ne véljétek azért, hogy, ahol hitbuzgalomról hallotok, az valójában mindig a hit erejéből származik. A bünös szív természetesen legörömestebb a legfényesebb céget választja ki, hogy céljait annál biztosabban elérhesse s gyakran szívesen csalja meg önmagát is, a helyett, hogy dicsőségvágyának és érzékiségének sóvárgásait bevallaná. Azonban a hit szentélyeinek semmi közük sincs a szenvedélyek lármáihoz. Azért ahol a bensö élet gyöngyeit az utcára szórják ki, csak azért, hogy civódás tárgyául szolgáljanak a durva tömegnek, — ahol a vallás fegyverré tétetik, hogy földre sújtsuk vele azt, akihez másként nem férkőzhetünk, — ahol a szabadság, igazság és világosság csillogó szavai csak azért hangzanak, hogy felköltsék a tömeg ujjongó viszhangját: ott lényegé-

ben véve sohasem a hit érdekeiről volt szó, hanem csak az illető egyénnek a saját énjéről, a saját dicsőségéről és a saját befolyásáról. Ha azért eddig a legutálatosabb tettek talán a hit nevében hajtattak végre, ne a hitet kárhoztassátok ti azokért. Hiszen a kedélyek kikeseredése, a pártfelek szenvedélye, a nemzetek egymás ellen való torzsalkodása ugyanazt más név alatt is végre hajthatta volna. Ne a hitet kárhoztassátok hát azokért, mert a nevek magokban még nem okai egyszersmint a dolgoknak is!

Mi sem ott fogjuk a hitnek műveit csodálni, ahol zaj és fény csalogatja a tömeget, ahol a nagy szavak csak azért hangzanak a léha ajkakról, hogy lángra gyújtsák a rajongók szenvedélyeit. Hiszen ott a dicsőségvágy, a viszálkodás, a bün Kain amaz átkával van beszennyezve: békétlenkedő és ingatag légy e földön, munkád a szétszaggatásban és rombolásban álljon csupán!

Az igazi hit eddig még mindig egyesített; azokból a népekből, kik mint ellenség állottak egymással szemben, olyan családot alkotott, amely különböző érdekeik, ellentétes hajlamaik és egymás ellen törő igyekezetök mellett is, egyesült a közös feladat, közös cél és közös jövő érzetében. És az igaz hitnek ez az egyesítő ereje még ma sem szünt egészen meg. A szelídség és alázatosság, az elnézés, engedékenység és türelmesség gyakorlása ugyanis még ma is abban a mértékben lesz rád nézve könnyüvé, amilyen mértékben valóban és igazán betöltéd szívedet az igaz hit erejével. Minél magasabb buzgalmad és készséged, hogy ebből a földből Istennek paradicsoma alkottassék, annál szívesebben fogod üdvözölni azokat, kik

másoldalról bár, de ugyanazt a munkát végzik; annál könnyebben át fogod látni, hogy az egymástól eltérő utak is elvégre mégis csak egy közös cél felé irányúlnak. Sőt még ott is, ahol meggyőződésedért ellenállani, vagy talán küzdeni leszesz kénytelen, épen a jó végső diadalába, a dolgok isteni vezetésébe vetett erős hited elveszi annak is keserüségét s betelik rajtad az írás ama szava: „A keresztyének, ha küzdenek, mintha nem is küzdenénk!“

II.

De a legmélyebb alapot arra nézve, hogy mért kell nekünk a léleknek egységét megtartanunk, az apostol természetesen, csak az utolsó sorba állítja: „Egy az Isten és mindeneknek atyjok, ki mindenek felett vagyon és mindenek által és ti bennetek mindenitekben!“

Igen, elvégre minden vallásos cselekvésnek az a végső alapja, hogy az az Úr orcája előtt történjék s hogy ezt az Istent, aki mindeneknek atyja, mint Istent mindig úgy fogjuk fel, hogy ő örökös intelem a békére. Mindnyájan hiszünk az egy Istenben — ez volt kezdettől fogva a jelszó, mely a keresztyén vallásokat, a hitelveket, a pártokat és szakadásokat egymással kibékíteni törekedett. És ha ma valaki túlkegyes buzgalomból nagyon laposnak és közönségesnek nevezné talán az erről való beszédeket, gondolja meg, hogy az mai szövegünkben gyökerezik s ott az apostol közelebbről is kifejti azt.

„Egy az Isten és mindeneknek atyjok“ — íme így szól a versengés embereihez. Ezzel a felettünk levő örök szeretetre mutat, aki minden gyengeségünkkel

és hibánkkal együtt hordoz minket; aki látja az élet háborgásait és jósággal egyenlíti el azokat; aki hosszú türéssel eltür minket s kegyelemmel vezet a megtérés felé.

Akinek pedig még erre az atyai szeretetre való mutatás sem volna talán elég intelem a békességre, azt arra figyelmezteti az apostol, hogy egy Isten van felettünk és ez ura és bírája az embereknek. Szemei ismerik bensőnket s összes bünös hajlamaink, hibáink és vétkeink nyilvánvalók ő előtte. Ezt tudva aztán, kinek van bátorsága arra, hogy követ emeljen testvérje ellen?! Nem el kell-e az ajkakon némúlnia a kíméletlen szónak; nem elszégyenülve kell-e aláhullania a fölemelt kéznek és nem elpirúlva kell-e magát megaláznia a kevély tekintetnek arra a gondolotra, hogy él egy Isten, aki ismeri bensődet szigorának és buzgólkodásának minden titkos rugóival, harci kedvednek és civódási igyekezetednek minden céljával? Óh, mennyi csata és huzalkodás maradt volna megvívatlanúl, ha a küzdők előbb Isten elé állították volna szívöket s meggondolták volna, hogy egy Isten van mindnyájunk felett!

Azonban első szavaihoz az apostol ezt a másikat füzi: „Egy az Isten, aki *általatok* is vagyon". Amivel aztán arra intetünk K. K.! hogy mi még más tekintetben is felelősök vagyunk istennek. Ő mi általunk akar lenni, ő akaratának eszközeiül választott ki bennünket, hogy szolgáljunk mindnyájan bölcs céljainak. A legnagyobb méltóságra, Istennek képviseletére van az ember e földön hívatva.

Ki akarná félre ismerni az egységre való intelmet, mely ebben fekszik? Nehéz ugyan az, amire

Isten bennünket elhívott, és nagy, amit ő ránk bízott.

Ime, ha e földet Istennek kertjévé, a világ intézményeit Istennek intézményeivé és az embereket Istennek fiaivá és a világot Istennek országává akarjátok alakítani: abban az esetben eggyé kell lennetek. Ha a minket környező természet szigora ellen valamit tenni akartok, ha a megmívelt földeket a pusztító elmék ellen védelmezni szándékoztok és ha a forrongó és tomboló erőket saját szolgálatotokba akarjátok állítani, hogy azoknak segítségével bejárjátok a szárazat és a tengereket: akkor százezer karnak kell együtt, egy terv szerint, egy módon és egy célra munkálkodnia. Valamint a földet, úgy az emberiséget is csak közös együtthatás által lehet felhasználhatóvá tenni. Azt a munkát, melyet atyáink hagytak ránk, egyetértéssel kell átvennünk és egymásra való irígykedés nélkül kell, midőn már vágyódásaink kialszanak, utódainknak átadnunk. De mindenek előtt bizalommal kell munkatársaink iránt viseltetnünk, ha előre és nem hátrafelé akarunk haladni a közös feladatok megoldásában.

Erre a bizodalomra azonban természetesen csak az tehet szert, aki az apostolnak utolsó szavait is képes megérteni: „*Az Isten tibennetek, mindenitekben van*“.

Bármennyire különbözők legyetek, bármennyire különbözőknek is érezzétek magatokat, mindazonáltal Isten az, aki mindnyájatokban él. Ő maga akarta mindezt igy, midőn az egyiknek könnyed érzelmet, a másiknak fürkésző értelmet, viszont az egyiknek lángoló elhatározást s a másiknak lassan mozgó

töprengés természetét adá. Ő maga az, aki a hivatásban és képzettségben, a jellemekben és a képességben ezeket a külömbségeket megalkotá. Ő dicsőségének és szeretetének a teljességét akarta ebben a gazdagságban nyilvánosítani. Nos hát, ezt az Istentől így elrendelt külömbséget te használnád-e fel civódásra és háborúságra? Te gyülölnéd-e meg felebarátodat azért, mert az kételkedve találgatja azt, ami téged hamarjában lángra gyújt; vagy mert ő aggódva vonja kétségbe azt, ami a te lelked előtt egész tiszta fényben ragyog? Tudd meg tehát, hogy *az Isten van tibennetek, mindenitekben!* Neki így és nem másképen van szüksége mindenitekre.

Azért ha te talán rombolni látsz másokat ott, ahol hited szerint építeni kellene, és viszont építeni látsz ott, ahol nézeted szerint munkád haszontalan fáradozás: óh, csak azt ne hitesd el magaddal, hogy ezért mindjárt kötelességed közbelépni, hanem gondold meg, hogy *egy az Isten, aki mindenek felett vagyon és mindenek által és tibennetek, mindenitekben.*

Mint láthatjuk K. K.! az apostol az egy hitet, az egy keresztséget, az egy Istent kötötte, mint a békességre való intelmet, az ő gyülekezeteinek szívére. Ez az intelem szól még folyvást a mai kereszтyénséghez is.

Mai napság annyi sokat szeretünk beszélni e komoly célok felől. Annyi a kor szinvonalán álló vezérszerű, vállalkozó ember közöttünk, hogy igen ideje volna már egyszer jobbra, vagy balra határoznunk el magunkat.

Vég nélkül emlegetjük, hogy egyedül az ügy komolysága és az igazság követelménye választ el

egymástól bennünket. Nos hát, ha eközben teljesen elveszítenők azt a gondolatot, amely mindent egyesít, el az egy Istent, el az egy keresztség gondolatát, a jövendő nemzedéknek bizonyára nem nagy oka leend örülni munkánk felett.

Munkálkodjék tehát mindenki úgy, amint jónak látja az előtt az ítélőbíró előtt, aki mindnyájunk felett vagyon és az előtt az Isten előtt, aki mindnyájunkban lakik; de közben ne feledje el senki sem, hogy az Isten mindnyájunk által vagyon és hogy nem egy embernél van csak az igazság. Ezzel oly magvait hintjük el a békességnek, amelyből a béke vetése növekszik fel. Csak így mondhatjuk aztán el. hogy igyekeztünk megtartani a léleknek egységét a békességnek köteléke által. Ámen.

(Hausrath után.)

Jegyzetek.

I. **„Az én lelkipásztori hitvallásom“.** 24. l. Debreceni beköszönő beszéde volt s mint ilyet, ki is adta az egyház presbyteriuma ezzel a címmel: „Az én lelkipásztori hitvallásom. Beköszönő egyházi beszéd. Írta s elmondta a debreceni ev. ref. egyház nagytemplomában 1896. április hó 12-én Mitrovics Gyula, a debreceni ev. ref. egyház egyik lelkipásztora. Debrecenben. Nyomatott a város könyvnyomdájában. 1896—517“. 1—17. l. M. ez első debreceni szereplésével nagyon szerencsétlenül járt. Tudvalevőleg debreceni meghívását, utóbb megválasztását nagy viharok, erős választási küzdelmek előzték meg, amelyektől azonban ő, mellesleg megjegyezve, állandóan távol és a legidealisabb tisztaságban tartotta volt magát. Épen azért érthető volt az az óriási érdeklődés, mellyel egyháza, az egész város, a közeli vidék, sőt még számos távol lakó barátja is sietett az ő beköszönője elé. Mitrovics azonban egész télen át fűtetlenül álló parochiájában erősen áthűlt, annyira, hogy hangját pár napra teljesen elvesztette. Természetesen nagyon összetörte a dolog; hiszen igen sok és erős szenvedélyt kellett neki ez első papi fellépésével lefegyvereznie. Annyival nagyobb lelki erőről tett tanúbizonyságot, hogy az elegancia és temperamentum akkor sem hiányzott előadásából.

II. **„Ments ki uram engemet!“** 43. l. Biblia magyarázatnak szánta. A „*Debreczen*“ 1897. aug. 15-iki tárcájában mint ilyet közölte ezzel az alcímmel: „Biblia-magyarázataimból“. — Tényleg használt papírosra és első felét csak ceruzával vetette papírra, amint biblia magyarázatainál szokta. Munkaközben kerekítette ki egyházi beszéddé. Debrecenből 1897. máj. 6-ról keltezi. Többször elmondotta, u. 1897. aug. 2. az ispotályi templomban, 1898. szept. 4. az újtemplomban, és 1899 a nagytemplomban a nap megjelölése nélkül. Mindháromszor mint urvacsorai beszédet, uj kenyérre.

III. **„Isten igéje és az emberi szív“.** 49. l. 1870. junius 17-iki kelettel. Mitrovics Sárospatakon, mint az iskola papja, lehetőleg minden szorgalomszak első vasárnapján prédikált a városi templomban. Ezt a szép szokását, ha csak elhalaszthatatlan akadályok útjába nem álltak, mindig megtartotta. E gyakori működése egyik magyarázata annak a nagy és eleven hatásnak, melyet tanítványaira gyakorolt. — Valószínűleg ezt is ilyen alkalomra készítette. Ezt bizonyítja az is, hogy az előre haladottabb évadhoz képest ennek az egyh. beszédnek

eredeti címe csak ez volt: „*Közönséges egyházi beszéd*", A „*Tavaszi vetéskor*" kék, „*Isten igéje és az emberi szív*", fekete ceruzával, akkori följegyzés, mikor a jelen kötet számára összeszedni kezdte az egyes darabokat.

Debrecenben csak egyszer használta, mit ez a végére feketa ceruzával odatett megjegyzés bizonyít: „*1902. április 6. újtemplom*".

Mint új használatkor rendesen szokta, itt is számos kisebb helyet kizárt, olykor pótolva, olykor teljesen elhagyva. A pótlások egyrészét lila tintával, másrészét ceruzával szúrta a lap szélére. A lilatintás beszúrások a Lang Henrik fordítások korából valók: valószínű, hogy akkor ismét elmondhatta Sárospatakon. A ceruzás egyetlen bejegyzés és a legtöbb kizárás, amint a betűk formája is mutatja, már debreceni keletű.

Itt a teljes szöveget közöljük, az összes betoldásokkal, mert úgy láttuk, hogy a tartalomnak gazdagsága és teljessége így kívánja. Egy kivétellel; t. i. a bevezetés vége innen: „*Nézzük meg a szöveget*" stb. új, debreceni toldalék. Tömör rövidsége szebb az eredeti szövegnél és azt fölöslegessé is teszi. Kiadásunk szövegkritikai értéke szempontjából — meg a kihagyott rész tartalmi becse miatt — azonban itt közöljük a bevezetés 1870-iki szöveg szerinti eredeti záradékát a következőkben: Ha a vallásban K. K! az ember, Isten mellett nem volna oly lényeges tényező, ha a legmagasabb lelkiszövetkezés nem a legtisztább szabadság, kényszerítés nélküli önelhatározáson alapuló függés érzete volna, így lenne az; az ige, az igazság csudákat tehetne még ma is. De, mert az embernek e részben nem akarnia szabad és lehet, én nem mondom, hogy helyesen és észszerűen, a kezünk alatti hasonlat jellemzően emeli ki azon négy fokozatot és különféle állást, melyet az ember a hírdetett Istenigéjével s az igazsággal szemközt általában elfoglalhat. Kísérjük eme fokozat kimutathatása végett felvett szövegünket.

IV. **„A kánai menyegző".** 58. l. „*Sárospatak, jun. 7. 1872*". keltezéssel. Nyilván az új évvel kezdődő szorgalomszak első vasárnapjára írta és mondotta el. Egyike azoknak a beszédeknek, melyeket Mitrovics legjobban szeretett. Debrecenben még négyszer elmondotta, mit a végére írt következő ceruzás feljegyzései igazolnak:

„1898. január 9. újtemplom.
„ január 23. kistemplom.
január 30. nagytemplom.
1902. január 19. ispotály".

Utólag sehol sem igazított rajta, vagy zárt ki belőle. Betoldás is csak egy helyen, a második szakasz végén van, hol a bibliai példákat szaporította, Achál, Joon és Dávid királyok feleségeivel. Mind ezek a kistemplomi előadást megelőzőleg; mert ezeket a kistemplomra vonatkozó feljegyzéssel együtt lila tintaceruzával, a többieket pedig feketével vezette oda.

Az előimát szintén Debrecenben írta hozzá. A betűk jellege és a tinta színe ezt bizonyossá teszi.

Eredeti címe csak az volt: „Farsangi egyházi beszéd". Homilia alakban. Rendezéskor ez utóbbi alcímet törölte s a főcímek alá sorakoztatta.

V. **„Ilyen főpap illik mi hozzánk!"**. 68. l. Az alsóborsodi egyházmegye indítványára az 1890. szept. 16—17. Sárospatakon tartott őszi egyházkerületi közgyűlés határozta el közszeretetben álló püspökének ünneplését abból az alkalomból, hogy a következő 1891. év szeptemberében tölti be püspökségének 25-ik, papságának 50-ik és miskolci szolgálatának 40-ik esztendejét. Az ünneplés programmjának megállapítására Bornemissza József alsóborsodi esperes és Vay Béla báró e. m. gondnok elnöklésével egy 12 tagu bizottságot küldött ki, melynek Mitrovics is tagja volt. (Lásd az egyházker. jegyzőkönyveket, mj. Sárospatak, 1890. 24. l. 47. jk. pont.) A bizottság nagyszabásu programmot terjesztett a következő, 1891. április. 28—30. Miskolcon megtartott tavaszi közgyűlés elé. E programmnak főbb pontjai: alapítványgyűjtés az ünnepelt nevére, emlékalbum átnyujtás, és szept. 20., az őszi egyházkerületi közgyűlést megelőző vasárnapon alkalmi isteni tisztelet, melyen az ünnepelt imát s Mitrovics alkalmi egyházi beszédet mond. (Lásd a tavaszi közgyűlés jegyzőkönyvét; mj. Sárospatak. 1891. 39. l. 10. jk. pont.) Egyúttal, jobbára a régi tagokból, újabb bizottságot küld ki a rendezésre. Ez a beszéd keletkezésének a története. Magát a lélekemelő ünnepet külön, a jegyzőkönyvi pontokat megelőzőleg, leírja az 1891. szept. 20 - 22. őszi miskolci gyűlés jegyzőkönyve. (Sárospatak, 1892. 5. l.) Az ünnep a programmhoz híven folyt le. Az egyházi beszédet a 74. dics. eléneklése és az ünnepelt imája előzte meg. Utána nyomban mint legidősb e. m. gondnok Komáromy László megnyitotta a közgyűlést és a távollevő Vay báró főgondnok levelének felolvasása után a kerület nevében üdvözölte a jubilánst. A begyült pénzösszeget konviktusi alapítvány gyanánt a sárospataki főiskola, a miskolci főgimnázium és felsőbb leányiskola között osztotta meg Kun Bertalan. A kerület ugyanekkor elhatározta, hogy egy emlékkönyvben fogja szép ünnepét megörökíteni. Ez emlékkönyv azonban sohasem készült el. Ezért Mitrovics beszéde is a jelen kiadványt megelőzőleg csak a Sárospataki Lapokban jelent még meg (1891. évfolyam.) Mivel nyomtatásban egyszer már megjelent, stilusán mit sem változtattam.

VI. **„A mások vallásos meggyőződése iránt való türelmetlenség"**. 77. l. 1872. jan. 28-iki kelettel. Debrecenben nem használta fel. De Patakon, a kézírás állapotából kitetszőleg, többször elmondhatta. A betoldások két különböző időből erednek. Először csak a 19. verset választotta textusúl; a 18-at utóbb vezette rá. Utóbb kék ceruzával, melyet jóval később kezdett használni, még Máté X. 34. ismeretes és azonos jelentésű helyét is odajegyezte a kezdő lap fejére: „Ne gon-

doljátok, hogy azért jöttem volna, hogy békességet bocsássak a földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem fegyvert".

VII. **„A hit jó cselekedetek nélkül".** 88. l. Utóbb ehez is jegyzett fel egy másik alkalmas szöveget: „Mi haszna vagyon, atyámfiai, ha valaki mondja, hogy hite vagyon, cselekedetei pedig nincsenek?! Avagy megtarthatja-e őt az a hit? (Jakab II. 14.) 1872. márc. 10-ről keltezés. Debrecenben ezt sem használta. Eredetileg közönségesnek készült.

VIII. **„A szeretet régi és új parancsolatja".** 96. l. Úgy látszik, soha sem mondotta el. 1876. dec. 24-ről kelt.

IX. **„Isten és a világtörvények".** 113. l. 1876 okt. 29. kelettel. Utóbb iskolai évmegnyitó vasárnapon mondotta el. Ezt bizonyítja a következőkben közölt eredeti, újabb záradéka, melyet ceruzával írt utólagosan kézírásának hátsó oldalára: „Nem ok nélkül mondottam el, K. K.! e részben való gondolataimat e szent helyről, éppen a mai alkalommal. Most, midőn a beállott új iskolai évvel elindul ki-ki, hogy a tudomány széles mezején keresse, a neki adott tehetség szerint, az igazat, szeretném, ha egyikünk sem feledné el az írás intését: „senki felettébb ne bölcselkedjék, mint amint kell vala bölcselkedni!" Én is vallom azt, hogy elvész a nép, amely tudomány nélkül való; hogy a tudomány, az ismeret drága, végtelen súlyú kincs az élet hajón; de azt is tudom, hogy az élet háborgó, szírtekkel rakott, messzire nyúló tengerét emelkedett lélekkel átrepülni csak a vallás szárnyain lehet. Ahelyett, hogy vakon rohanva a világosságnak, gondtalanul perzselnők le a szárnyakat, keressük mi mindnyájan elsőbben Istennek országát, azután mindezek megadatnak nékünk. Ámen".

X. **„A világítéletről".** 126. l. Egyike legkedveltebb beszédeinek. 1872. jún. 2-ről keltezi; Debrecenben elmondta 1896. április 24. a nagytemplomban, május 3. az ispotályiban, 1897. jan. 3. az újtemplomban, 1898. szept. 18. az kistemplomban· A javítások, pótlások mutatják, hogy már Patakon is többször használhatta. Egy ilyen újabb alkalommal adta neki a mai címet. Ugyanekkor más két textust is alájegyez: „Nem hamis az Isten, hogy elfelejtkezzék a ti cselekedetekről és a ti fáradtságos szerelmetekről, melyet mutattatok az ő nevéhez, hogy tudniillik szolgáltatok és szolgáltok a szenteknek" (Pál levele a zsidókhoz. VI. 10.) és „Vigyázzatok azért, mert nem tudjátok, mely órában jő el a ti uratok". (Máté. XXIV. 42.)

XI. **„A magyar nemzeti lobogó".** 135. l. Már előbb megjelent a köv. hosszadalmas című alkalmi kiadványban: „Magyarország ezeréves fennállásának emlékére Debrecenben 1906. évi május 9. a népiskolák ünnepélyén a nagytemplomban Némethy Lajos ev. ref. lelkész által és 1896. évi május 10. a nagy-, Kossuth-utcai és ispotályi templomokban az ezredéves közisteni tiszteleteken Könyves Tóth Kálmán, Mitrovics Gyula, ev. ref. lelkészek és Ferenczy Imre, ev. ref. s. lelkész által írott és elmondott egyházi beszédek és imádságok. Kiadta a deb-

receni egyház presbyteriuma. — Mivel már nyomtatásban megjelent, stilusán nem simítottam.

XII. **„A hamis és valódi keresztyén okosság".** 148. l. 1869. jan. 21. Sárospatakról keltezi. A kézírás elnyúzott volta és a különböző korokból származó bejegyzések azt mutatják, hogy már Patakon is többször használta. Debrecenben elmondta az újtemplomban 1896 aug. 16., az ispotályiban 1896. aug. 23. s a kistemplomban 1896. szept. 6. — Művének a végén feljegyzi a forrást „Sch. K. Predigten aus der Gegenwart" című egyházi beszédek 2-ik gyűjteményéből fordított igen csekély módosítással". Utóbb még két textust keresett hozzá. Pál. Róm. XII. 16. „Ne legyetek bölcsek, csak a magatok értelme szerint" és I. Kor. III. 19. „E világ bölcsesége Isten előtt bolondság".

XIII. **„Isten igazság országa".** 156. l. 1888. jún. 3. Saját szavai szerint „Hausrath után". Elmondta Debrecenben is: 1898 május 8. az újtemplomban, 1898. május 15. az ispotályiban, 1898. jún. 5. a nagytemplomban.

XIV. **„Emberi vágyaink és reményeink csalódása".** 165. l. Ezt is még Patakon írta. Debrecenben elmondta 1897. jan. 10. az ispotályban, 1897. február 21. a kistemplomban, 1902. augusztus 24. az újtemplomban, 1902. szept. 14. a nagytemplomban. — A formális befejezést a kézírásban elhagyta. Utóbb, valószínűleg már Debrecenben, kék ceruzával a 146. dics. 5. versét írta oda hatásos befejezésül:

„Reménységgel ruházz fel:
Soha kétségbe ne essem;
Szívem hozzád gerjeszd fel:
Ne csak hasznomat keressem;
. . . . . .
Szeress, mint sajátodat,
Kövessem akaratodat".

A fogalmazáskor címet nem adott neki. Az első lap élén odajegyzi: „Hausrath"-ból rövidítve, alakítva.

XV. **„Isten után való vágyakozásunk".** 173. l. Címet csak a jelen kiadáshoz, összeállított tartalomjegyzékében adott neki. 1887-ből kelt. Az idézett ének, mellyel végzi, a XLII. zsoltár 3. verse. Eredetileg az 1—3. verseket választotta textusúl; utóbb, Debrecenben, már csak az 1-t és 2-t olvasta fel.

XVI. **„Az élet apró gondjai és hiábavalóságai felett való panasz".** 179. l. 1886. nov. 11. írta, nagyon sok apró stiláris javítást tett rajta ő maga is már, különösen az elején. Debrecenben is elmondta 1899. nov. 26. a nagytemplomban, 1902. május 4. az újtemplomban, 1902. május 25. az ispotályiban. Címét szintén utólag kapta, de még a kiadás alá rendezése előtt.

XVII. **„Az Isten csak utóljára".** 187. l. Ugyanerről a kedvelt szövegéről (Lukács XV. 11—32.), a XXIV. számú beszéden kívül egy másik predikáció feldolgozásához is hozzáfogott, de az befejezetlen

maradt. A kézírás használt volta azt mutatja azonban, hogy azt mégis, az előadás ihletére bízva a hiányzó rész pótlását, elmondhatta. Mivel egy textusnak más és más oldalról való feldolgozása nagyon tanulságos, az újabb kísérletet egész terjedelmében itt közlöm, minden változás nélkül, amint következik:

Midőn már egyszer, régebben ezelőtt, a maihoz hasonló alkalommal, ugyancsak a most felolvasott szöveget választám egyházi beszédem alapjául, akkor, mint erre talán némelyek vissza is emlékezhetnek közűletek, azon hibás felfogás megcáfolására igyekeztem azt felhasználni, mintha Isten személyválogató lehetne szeretetében és kegyelmében. Némelyek nevezetesen, hivatkozva a példázatban szereplő két fiúra, erősen hiszik és ezt másoknak is tanítják, hogy az atyai háznál folyvást megmaradó örökös az előre elválasztottak képviselője általában, a másik pedig azokat ábrázolja, kiket Isten előttünk ismeretlen okok miatt, üdvözíteni nem szándékozik. Bebizonyítottam akkor, hogy ez eljárás nem lehet a keresztyénség szeretetteljes és igazságos Istenének eljárása; hogy mindnyájunk sorsát és boldogságát egyforma igaz érdekeltséggel és jó szívvel vezeti és eszközli. Most, folytatva mintegy a kezünk alatti példázat kimeríthetetlen szépsége és gazdag tartalma feletti elmélkedést, egy másik hibás, az úrvacsorázással szorosan egybe függő tan kiigazítására kívánom azt ismét felhasználni. Tudjátok azt, hogy megállapított hitformáink szerint, nekünk is vallanunk kellene, hogy „a keresztről való tudomány Istennek hatalma a mi idvességünkre". I. Kor. I. 18.; hogy régi protestáns felfogás szerint is, Isten csak a kereszten erőszakkal kihullott vércseppekért bocsátja meg bűneinket, hogy nekünk a megtérésben semmi érdemünk nincs, hogy Isten ily szomorú emlékekkel egybekötött feltételekhez köti.

A kérdés csak az: maga Jézus tulajdonított-e halálának ilyen világváltsági értéket; tanított-e Istenről ilyen hibásan és keresztyénellenesen, vagy a mi ő hozzá is, Istenhez is illőbb, talán olyan véleményben volt, hogy az Atya megbocsát eltévedt gyermekének egyszerűen csak azért, mert visszatérnek az atyai házhoz, tehát csupa szeretetetből, feltétel és szemrehányás nélkül? Én nem akarok nagyobb keresztyén lenni, mint maga Jézus vala, azért az ő igaz tanítványa maradok, ha azt állítom, hogy ő e tárgyra nézve az utóbbi módon tanított és nyilatkozott. Hogy pedig ezt bebizonyítsuk, kísérjük végig, a kezünk alatti példázat alapján, az ifjabbik örököst, életében talán saját életünk egy pár vonására ismerhetünk s mielőtt a szeretet jegyeiben részesülünk, csodálni tanúljuk a mi Atyánk föltétlen és tiszta szeretetének nagyságát.

Minő előélete lehetett ez ifjúnak atyja házánál, családi tűzhely közelében, erre nézve szövegünk nem ad felvilágosítást; a történetet egyenesen azzal nyitja meg, hogy egyszer csak azon kéréssel áll meg

atyja előtt: „Atyám, add ki nékem az én örökségemből az én részemet! Nem sok napok után pedig, mikor mindeneket egybe takart volna, messze méne idegen tartományba és ott eltékozlá mindenét". Mint akarta, mint óhajtotta, saját urává lett tehát. Megszabadúlva az atyai felügyelettől, meg a családi fegyelem és illem törvényeitől, érzékiség, élvvágy és könnyelműség között pazarolja el barátainak társaságában kikapott örökségét. Egyetlen intő szó sem hangzik felé s ha valaki kötelességének teljesítésére merészelné talán figyelmeztetni, barátaival együtt bizonyosan így válaszolna: hogy töltjük el időnket, mit teszünk vagyonunkkal, az kizárólag a mi dolgunk, abban rendelkezni velünk, vagy parancsolni senkinek sincs joga. „Minekutána pedig mindeneket eltékozlott volna, támada nagy éhség abban a tartományban, és ő meg kezde fogyatkozni". Eddig csak a bűn, mit könnyű végrehajtani . . . most már gyümölcse is mutatkozik: a koldus-szegénység és keserű nyomor! Elszegényedve, kipusztúlva lelkében, megbetegedve testében, egyedűl az idegen földön, messze atyjától, elhagyva barátaitól, íme, ez a végszükség, mely szívének benső tájékára szakad. Most még ideje volna arra, hogy visszatérjen atyjához, megszabadítsa magát siralmas helyzetéből, de rosszúl ismeri az, K. K.! a bűnt és a bűnöst, aki nem tudja azt, hogy azzal gyakran nyomorúlt koldus-kevélység van összekötve s hogy fűt-fát megmozgat elsőben a segedelemért s csak aztán bírja legyőzni álszemérmét s azután tér meg Istenéhez. Inkább végkép tönkre jutni, mint a jó szóra hallgatni; ügyesnek elvégre lenni kell most már csak azért is, az atya nélkűl, az Úr segélye nélkűl is; minek volna oly hamar ismét a nyomorúlt gyámság, e kiskorú szolgálat! . . oda fordúl azért régi jó barátaihoz, kiknek egykor oly sok vídám órát szerzett kedvezőbb napjaiban; hanem az egyik meghalt, a másik maga is megfogyatkozott, a harmadik szomorúan csüggeszti le fejét . . . egyik sem akar segíteni. Hanem most már csak visszatér atyjához? . . . Nem az, K. K.! *az Úr csak legkésőbb, az Úr csak utóljára.* Idegen emberekhez fordúl tehát s a világ szolgálatában keres foglalkozást. Sírva néz száz ember arcába, kétségbeesetten nyit be száz ember ajtaján, hanem az egyik hidegebb, részvétlenebb, mint a másik, még a szép szót is sajnálják tőle, vele joga van mindenkinek röviden s szeretetlenűl bánni. Hanem most már csak visszatér atyjához?! . . . Nem az, K. K.! *az Úr csak legkésőbb, az Úr csak utóljára.* Hiszen ő préda és tékozló, neki koldúlni sem szabad! „Elmegy tehát s adá magát annak a tartománynak egy lakosához, ki elküldé őtet az ő nyájait legeltetni". Minő írtóztató kép, minő lealacsonyítás ez itt s hozzá olyan hamar! . . Ő, egy héber örökös, egy pogánynak szolgálatában!? Atyjának nem akar szolgálni s most nyájat kénytelen legeltetni; az volt szándéka, hogy saját ura legyen s nyomorúlt szolgává lőn; szabadságot s élvet keresett s éhséget, nyomort és szégyent talált; atyjának asztala mellett már undorral űlt a bőség miatt, unta a kényelmet, most fáradtan, napsütötten

tér meg este nyájával s mégis szűkölködik s nincs mit ennie . . . hanem azért az Úr mégis csak legkésőbb, az Úr csak utóljára!

De nekünk csak nem talán?!... Fájdalom, K. K.! ama tévedés stb. stb.

A XVII. számú kész beszédet 1870. november 25-én írta. Debrecenben használta 1897. március 7-én az ispotályban, 1897. március 14-én az újtemplomban, 1902. február 10-én a nagytemplomban. De Patakon is többször elmondotta.

XVIII. **„Komoly intelem és nagy ígéret ünnepe ez".** 196. l. A debreceni korszakból való; valószínüleg első elmondása előtt kevéssel írhatta, ámbár sokszor már hónapokkal készült előre egy-egy kedvesebb és örömmel várt alkalomra. Elmondotta 1897. április 18-án az ispotályban, 1898. április 11-én a nagytemplomban. Az idézett ének a 22. dics. 4—5. verse.

XIX. **„Mit állotok itt, nézvén a mennybe?!"** 202. l. Szintén debreceni. A formális bezárás itt is elmaradt, de azért nem tekinthető töredéknek. Utóbb a 34. dics. 5. versét írta oda a kézirat hátsó lapjára tinta-ceruzával. Ugyanezzel jegyezte fel reá a „stb."-t a záradék helyett és ezt: „Schenkel után vázlatosan; átdolgozva". Az elmondását illető feljegyzések teljesen zavarosak a sok javítás és áthúzgálás miatt. Annyi valószínű, hogy legalább is kétszer elmondotta.

XX. **„Légy ember!".** 208. A címet csak e kiadáshoz kapta. Cím helyett csak ennyi van rá írva: „Iskolai év megnyitásakor". Már Patakon is legalább háromszor elmondotta; ezt mutatják a különböző koroktól származó bejegyzések (mert Patakon még nem jegyezte az elmondás idejét, csak a szereztetés keltét, míg Debrecenben épen megfordítva járt el) és az alább egész terjedelmében és változatlanúl közölt újabb bevezető rész. 1872. szept. 6. írta, illetőleg fejezte be. Debrecenben elmondta az ispotályban 1896. jún. 14., a kistemplomban 1896. július 26., az újtemplomban 1897. febr. 14. és a nagytemplomban 1898. márc. 13. Az első lapon két bibliai helyet is följegyzett még ceruzával: Péld. XXIV. 5. és János ev. XVII. 12. Valószínűleg nem textusnak szánta, hanem csak mint az alapgondolattal vonatkozásban álló helyeket írta föl. Az új külön bevezetés itt következik:

„Felolvasott szentleckénk arra hív fel, azt a tanácsot adja minnyájunknak: *Légy ember!* S én, mintha sok ember arcán látnám eme kétkedő töprengést: Különös egy tanács, feltűnő egy utasítás, hát nem vagyunk-e mi mindnyájan emberek, hogy arra kelljen buzdíttatnunk legyünk emberek!

Ha emberi mivoltunk abban állana csupán, amibe helyezi azt büszkélkedve sok ember közöttünk: hogy itt járunk Isten szabad ege alatt fölemelt fővel, szép vonásokkal, más teremtmények közül magasan kiválva, hogy lehető kényelmet, jólétet biztosítunk számunkra, mikor más lényeknek oly kemény harcot kell folytatniok a mindennapi kenyér és általában a megélhetés felett, hogy már magunk is sokszor mások

*

szívvérével áztatjuk a földet, mely jólétet, hatalmat, úgy vélt becsületet teremt számunkra: óh, hát akkor bizonyára mindnyájan emberek vagyunk és sokszor épen az is a baj, hogy nagyon is kimutatjuk emberi mivoltunkat. De ha az ember fogalma alatt nem valami, ezeknél sokkal nagyobbat, sokkal nemesebbet értünk, hát valljuk meg őszintén, mai, igen előre haladott korunkban is sokszor beáll a régi bölcs esete: keresnünk kell az embert, míg reá találunk a sok között, ki ez elnevezésre és méltóságra oly igen számot tart. Ily tapasztalat mellett aztán, csakugyan kitűnik, hogy nem felesleges az, mikor szent leckénk arra hív fel, hogy legyünk emberek s ennek alapján engedjétek meg ez alkalommal, hogy én is azzal a kérdéssel foglalkozhassam beszédemben: *Mi szükséges ahhoz, hogy az ember valóban ember legyen?*

Míg e kérdésre főbb vonásaiban felelnék, ajándékozzatok meg szíves figyelmetekkel".

XXI. **„A bírni vágyás szertelenségének oka és következményei".** 216. l. Mitrovics általában nagyon szabadon bánt a textussal, helyesebben szólva, nem lévén a prot. egyháznak hivatalos szövegük, mint már a „Visszaemlékezések"-ben is említém, az eredeti görög szöveg controljának veti alá a fordításokat. Ez sehol nem tűnik ki annyira, mint ennél a beszédnél, különösen az idézett első versnél. Ez Károlinál így hangzik: „Bizonyára nagy kereskedés az isteni szolgálat az elégséggel", míg Mitrovics így adja: „nagy *kincs* a *kegyesség* a *megelégedéssel*". Ez utóbbi értelmesebb és az eredetinek megfelelőbb?" Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσεβεία μετὰ αὐταρκείας. Így adja Luther is a maga fordításában: Es ist aber ein grosser Gewinn, wer gottselig ist und lässt ihm genügen". Károli itt erősen küzd a nyelv képzetlen voltával. Ez egyházi beszéd Patakon készült, Hausrath után 1887. november 8-án. M. megjegyzi utólag: „Szép műének a tárgyhoz a 189. dics. 8., 9., 10. vers. Debrecenben elmondta 1897. április 25-én az újtemplomban, 1897. május 2-án a nagytemplomban, 1897. junius 20-án az ispotályiban s 1897. junius 25-én a kistemplomban. A címet ehhez a kiadáshoz kapta.

XXII. **„A látszat csal".** 225. l. A címet utólag, e kiadáshoz kapta. 1870. jan. 6. szerzette. Az utóbb választott második textust I. Sámuel. XVI. 7. teljes szövegében kiírta s Debrecenben valószinűleg ezzel használta is: „Az ember azt nézi csak, ami szemei előtt vagyon; az Isten pedig azt, ami a szívben vagyon". Utóbb ehhez a textushoz — de még Patakon — külön, alább változatlanul közlött, bevezetést írt. Később Debrecenben még eggyel szaporította a textus variatiokat: Siralom I. 19. Elmondotta 1896. máj. 17. az ispotályban, 1896. julius 5. az újtemplomban, 1896 okt. 11. a nagytemplomban. Patakon is többször használhatta. A bevezetés második kidolgozása így hangzik: „I. Sámuel XVI. 7. Előhaladott műveltségünknek, társadalmi s egymáshoz való viszonyunknak, mai napság már közönségesen vallott és elfogadott elveinknek van K. K.! egy sajnálandó hiánya s elítélendő hibája: az

nevezetesen, hogy vajmi ritka közöttünk az őszinteség s már nem is szégyenletes előttünk a tettetés, az alakoskodás. Odáig jutottunk el, hogy a nyiltszívűség, mely oly igen illenék hozzánk embertestvérekhez, immáron a régi szebb napok emlékei és visszakívánt erényei közé tartozik csupán; hogy mindenikünkben két ember lakik, az egyik hamisat a világnak mutogatjuk, a másik gyarlóbbat gondosan takargatjuk; hogy mindez irányban növekszik azon emberek száma, kik hasonlítanak a lanthoz, mely szépen szól másoknak, de amely önmagát nem hallja. Az igaz műveltséggel igazságosnak, az igazsággal megfelelő valóságnak, igaz életnek kellene járnia s ma már annál inkább lehet és kell tartanunk valakitől, minél erősebb képzettségű ő ... Megértük azt, mitől az apostol oly régen intett: a tudomány sokszor álnoksággal teljes s lésznek olyanok az utólsó időben, kik képmutatással szólanak álnokságot. Csel. XIII. 7., I. Tim. IV. 2. Egy célunk, egy rendeltetésünk volna mindnyájunknak; egymás nélkül épen az életközösség miatt elvégre el nem lehetünk, ismernünk kellene egymást valójában, tudnunk kellene, kikkel útazunk a közös, messze cél felé; igen de hát útközben mindnyájan hamis pénzzel fizetünk egymásnak s mindenki azt árúlja, ami tulajdonképen nem az övé.

Úgy tapasztaltam K. K.! hogy megcsalni legkönnyebb azt, ki magát megcsalni engedi; hogy e visszás, e ferde helyzetnek egyik oka hibás emberismeretünk, írással tanított elfogúlt ítéletünk, hogy, mint az ez alkalomra választott szöveg mondja: az ember azt nézi csupán, ami szeme előtt vagyon, az Isten pedig azt, ami a szívben vagyon.

Célom ez alkalommal K. K.! a most vázolt visszás helyzet megváltoztatásának egyik gyógyszeréről, az alaposabb emberismeretről szólani, mely célt úgy vélem legbiztosabban elérhetni, ha kimutathatom azon hibákat, melyekbe az emberek iránt eddig gyakorlott ítéletünknél rendesen esni szoktunk".

XXIII. **„Amint a sátán cselekszik".** 234. l. A címet szeretetésekor adta neki az író. Kelet nélkül van. A lila tinta és az írás jellege a Láng H. fordítás idejére vall. Debrecenben 1897. febr. 28. mondta el az ujtemplomban. Utóbb még ezt a textust találta hozzá: „Valaki titeket meg ne csaljon hitető beszéddel!" Koloss. II. 4. De emlékezetem szerint inkább az eredeti szöveget használta.

XXIV. **„Lázár és a gazdag".** 246. l. Lásd a részben az azonos textusú XVII. beszédet. Eredetileg ima nélkül, csak a szokásos műfaji jelzéssel, 1874. kelt. Debrecenben elmondta 1896. jul. 12. az ispotályban, 1896. jul. 19. a nagytemplomban, 1896. aug. 2. az ujtemplomban.

XXV. **„Nem beszédben áll az Istennek országa."** 255. l. Bejegyzése szerint „Hausrathból" új szöveggel, rövidítve, módosítva. Bár e szerint nem eredeti, mégis az alkalmat valószínűleg a Debrecen közéletét akkor tájt gyakran megzavaró, főleg politikai pártoskodás adhatta neki. Debrecenben kelt 1898. okt. 11. Használta 1898. nov. 13.

az újtemplomban, 1898. nov. 20. a nagytemplomban, 1902. március 16. az ispotályiban.

XXVI. **„A farizeus és a publikánus“.** 262. l. 1870 nov. 11. írta. Debrecenben nem használta. Kiadói munkám nehézségeinek jellemzésére megjegyzem, hogy ez a prédikáció, míg nyomtatásban 2 oldal, az eredeti kézírásban csak 3 oldalt tesz ki. Elképzelhető, milyen feladat volt annak kibetűzése és nyomda alá leírásolása! — A címet utólag, e kiadáshoz kapta.

XXVII. **„Mi módon lehet a keresztyén vallás a béke kötelékévé?“** 271. l. „Hausrathból, rövidítve“, mondja Mitrovics kelet nélkül, a kézírás jellegéből ítélve, pataki életének utolsó évtizedéből. Számos utólagos igazítással és kizárással. — Debrecenben gyakran használta: 1902. jun. 1. az újtemplomban, 1902. jun. 8. az ispotályban, 1902. jun. 22. a nagytemplomban.

I. M. Gy.

30-1C

BX9445.M58
Amit az eletbol es a bibliabol
Andover-Harvard
000885550
3 2044 077 903 433